

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท
กรณีภาคเหนือตอนบน”

โดย นายสมชาย ปรีชาศิลปกุล และคณะ

มีนาคม 2559

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท
กรณีภาคเหนือตอนบน”

คณะผู้วิจัย

สังกัด

1. นายสมชาย ปรีชาศิลปกุล	คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2. นายทินกฤต นุตวงษ์	นักวิจัยอิสระ
3. นางสาวปริญญาวลัย ใจปิ่นตา	นักวิจัยอิสระ

ชุดโครงการ “ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท”ในสังคมไทย : บนความเคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย”

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

“การศึกษาการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตย: กรณีภาคเหนือตอนบน” ได้เลือกพื้นที่ 3 แห่งสำหรับการวิจัย คือ หมู่บ้านในหุบเขา (พื้นที่ตำบลช้างเคือง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่) หมู่บ้านชาวนารายย่อย (พื้นที่ตำบลสันทราย อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย) และหมู่บ้านชายขอบเมือง (พื้นที่ตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่) โดยเริ่มตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. 2556 ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2558 ซึ่งจากการศึกษาวิจัยก็ได้ทำให้เห็นการเคลื่อนไหวที่แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงอันผลเป็นสืบเนื่องจากปัจจัยภายนอกและภายใน และทำให้เกิดความหลากหลายในสถานะของกลุ่มคนและความสัมพันธ์กับสถาบันทางการเมือง/สังคมแบบใหม่ โดยเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนถึงความสลับซับซ้อนของความหมาย การจัดวางตำแหน่งแห่งที่ และความคาดหวังของคนแต่ละกลุ่มภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

1. ความหมายของ “ชนบท” ที่พลิกเปลี่ยน

1.1 แรงผลักดันของเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์

ปัจจัยทางเศรษฐกิจมีอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชนบทอย่างไม่อาจปฏิเสธ ภายใต้ระบบการผลิตแบบยังชีพ ที่ดินในฐานะปัจจัยการผลิตมีความสำคัญต่อการสร้างและสะสมความมั่งคั่งของผู้คน ดังจะเห็นได้จากกลุ่มคนที่มิบทบาทในยุคของการตั้งถิ่นฐานจะสามารถครอบครองที่ดินและสะสมความมั่งคั่งที่สามารถส่งผ่านไปยังลูกหลานของตนได้ ขณะที่กลุ่มคนที่เข้ามาภายหลังจะไม่อาจจับจองที่ดินซึ่งมีทำเลได้ดีเท่ากับผู้นวกเบิกกลุ่มแรกๆ และความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละกลุ่มภายในชุมชนก็จะอยู่ภายในชุมชนเป็นหลัก การขยายตัวของกลไกรัฐ การผลิตเชิงพาณิชย์ ได้ทำให้เกิดโอกาสและช่องทางใหม่ๆ ให้กับผู้คนในลักษณะที่หลากหลาย ความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนโดยเฉพาะภายหลังกระแสการพัฒนาหลังทศวรรษ 2500 ได้ทำให้ชนชั้นนำและกลุ่มอื่นๆ บางส่วนในท้องถิ่นเข้ามามีช่องทางเพิ่มในการสะสมความมั่งคั่งของตน

ระบบการคมนาคมที่เข้าไปถึงชุมชนทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในท้องถิ่นกับโลกภายนอกเป็นไปได้สะดวกมากยิ่งขึ้น ถนนหนทางที่สะดวกและใช้เวลาอันน้อยลงทำให้การเพาะปลูกสินค้าให้กับตลาดภายนอกสามารถเกิดขึ้นได้ ในช่วงระยะเวลาเริ่มต้นที่ถนนบุกเบิกเข้าไปในพื้นที่สภาพแวดล้อมสำหรับการเกษตรยังคงมีความอุดมสมบูรณ์จึงทำให้เกษตรกรยังไม่จำเป็นต้องพึ่งพาเครื่องมือและปัจจัยการผลิตแบบสมัยใหม่มากนัก จวบจนกระทั่งการแผ่ขยายของการผลิต

เชิงพาณิชย์เกิดขึ้นก็มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาเครื่องมือและปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง

เมื่อกระแสการผลิตเชิงพาณิชย์แบบเข้มข้นได้แผ่ขยายเข้าไปในหมู่บ้านก็ได้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต ความสัมพันธ์ในกระบวนการผลิต การผลิตเชิงพาณิชย์ได้ทำให้เกิดโอกาสใหม่ๆ ในระบบการผลิตนอกจากการเป็นผู้ผลิตในไร่นาแต่เพียงประการเดียว ดังเช่นการผันตัวเองเป็นนายหน้ารับซื้อสินค้าทางการเกษตร การเปิดร้านค้าขายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร การเป็นนายหน้ารวบรวมแรงงานในการเพาะปลูก เป็นต้น แม้ว่าโดยทั่วไปกลุ่มคนที่สะสมความมั่งคั่งจะมีความได้เปรียบโดยสัมพัทธ์ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ แต่กลุ่มคนที่อยู่ในระดับต่ำกว่าก็สร้างจังหวะหรือโอกาสในท่ามกลางระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปได้เช่นกัน

1.2 โอกาสและการปรับตัวของคนกลุ่มต่างๆ

โดยทั่วไป ชนชั้นนำในหมู่บ้านซึ่งได้สะสมความมั่งคั่งและการสร้างเครือข่ายภายในกลุ่มของตนจะมีศักยภาพในการปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างมากทั้งในระบบเศรษฐกิจเชิงตลาดและการเมืองส่วนท้องถิ่นที่ขยายตัว ดังการเห็นช่องทางในการปรับตัวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่และแปรเปลี่ยนสถานะของตนเองจากชาวนารวยหรือ “เจ้าที่ดิน” ไปสู่ผู้ประกอบการที่มีขนาดและความมั่งคั่งมากขึ้นในระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ หรือสร้างโอกาสใหม่ๆ ผ่านระบบการศึกษา

อย่างไรก็ตาม การผลิตเชิงพาณิชย์ได้ทำให้ชาวบ้านผู้เป็นชาวนาหรือเกษตรกรปรับเปลี่ยนสถานะของตนเองจากชาวนามาเป็น “ผู้ประกอบการในชนบท” ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตสินค้าโดยสัมพันธ์กับสินค้าทางการเมืองเพื่อป้อนให้กับระบบตลาดเป็นหลัก ในกระบวนการผลิตจะต้องพึ่งพากับ “ผู้ประกอบการรายอื่น” โดยความสัมพันธ์กับผู้ประกอบการด้วยกันก็จะเป็นไปในแนวระนาบที่ไม่ได้มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอำนาจเหนืออีกฝ่ายอย่างมาก แต่ละคนต่างก็จะมีทักษะและความเป็นอิสระบางระดับในการเข้าสู่ระบบตลาดโดยไม่จำเป็นต้องผูกขาดอยู่กับผู้หนึ่งผู้ใดอย่างเด็ดขาด ทั้งชาวบ้านในระดับต่ำกว่าก็จะมีช่องทางในการปรับตัวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน

แต่เนื่องจากการปรับเปลี่ยนสถานะตนเองในการก้าวสู่ระบบเศรษฐกิจระบบตลาดทำให้ชาวบ้านต้องเผชิญกับความเสี่ยงมากยิ่งขึ้นในกระบวนการผลิตหากดำเนินการในลักษณะของปัจเจกบุคคล การสร้างเครือข่ายระหว่างผู้ประกอบการจึงเป็นความจำเป็นประการหนึ่งในการทำให้เกิดความมั่นคงในชีวิตของตนเอง ทั้งนี้ การสร้างเครือข่ายระหว่างของผู้ประกอบการภายใน

กลุ่ม ช้ามกลุ่ม ช้ามพื้นที่ ก็จะเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งที่จะสามารถพบได้ในความเปลี่ยนแปลงนี้

2. การเมืองท้องถิ่น: พื้นที่แห่งบทเรียนประชาธิปไตย

การให้ความสำคัญกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างชัดเจนนับตั้งแต่รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา รวมถึงการบัญญัติและแก้ไขกฎหมายที่ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทและอำนาจหน้าที่เพิ่มมากขึ้น ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญต่อการสร้างสถาบันการเมืองในระดับท้องถิ่น รวมถึงการทำให้ชาวบ้านในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบการเมืองที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อตนและกลุ่มในระดับท้องถิ่น อันเป็นการทำให้ความหมายของการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นกลายเป็น “ประชาธิปไตยที่กินได้” ให้บังเกิดขึ้นและค่อยๆ ทวีความหมายต่อชาวบ้านเมื่อมีการเลือกตั้งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

2.1 การเมืองท้องถิ่นและการเมืองท้องที่

แต่เดิมมารูปแบบของการปกครองในท้องถิ่นจะถูกกำกับไว้ด้วยระบบราชการส่วนภูมิภาค ซึ่งจะมีอำนาจหน้าที่ภายใต้การควบคุมกำกับของหน่วยงานส่วนกลาง แต่การเกิดขึ้นและการขยายบทบาทอำนาจหน้าที่รวมถึงทรัพยากรและงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีผลกระทบโดยตรงต่อระบบราชการส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดากลุ่มคนที่อยู่ในส่วนของ “การเมืองท้องที่” ดังจะเห็นได้ว่ากำนันและผู้ใหญ่บ้านหรือ “พ่อหลวง” ซึ่งเคยเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญในท้องถิ่นต้องเผชิญหน้ากับบรรดาผู้คนที่อยู่ในส่วนของ “การเมืองท้องถิ่น” อันหมายถึงบุคคลที่ดำรงตำแหน่งอยู่ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เข้ามาปะทะ เบียดขับ และลดทอนความสำคัญของระบบการเมืองท้องที่ลง

อย่างไรก็ตาม การดำรงตำแหน่งในระบบการเมืองท้องที่และการเมืองท้องถิ่นไม่ได้ถูกตัดให้แยกขาดจากกันอย่างสิ้นเชิง แม้ว่าโดยทั่วไปตำแหน่งระบบการเมืองท้องที่จะมีความสำคัญน้อยลงแต่ก็คงมีบทบาทและหน้าที่บางประการดำรงอยู่ภายในหมู่บ้าน ดังนั้น ตำแหน่งแห่งที่ในการเมืองท้องที่ก็อาจเป็นขั้นตอนหนึ่งของการก้าวเข้ามาสู่การเมืองท้องถิ่นได้หรือเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความมั่นคงให้กับนักการเมืองท้องถิ่น

2.2 นักการเมืองท้องถิ่นและการสร้างเครือข่ายกับนักการเมืองใหญ่กว่า

การขยายตัวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยเฉพาะในรูปแบบเทศบาลได้มีผลทำให้นักการเมืองท้องถิ่นซึ่งเคยมีพื้นที่อยู่ในหมู่บ้านต้องขยายพื้นที่ออกมาสัมพันธ์กับโลกภายนอก

หมู่บ้าน การเลือกตั้งในระบบเทศบาลซึ่งมีพื้นที่ใหญ่มากขึ้นกว่า อบต. เรียกร้องในนักการเมืองท้องถิ่นในระบบเทศบาลต้องมีทักษะ ทรัพยากร และเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นหากต้องการประสบความสำเร็จในการได้รับเลือกตั้ง

ในด้านหนึ่งระบบการเลือกตั้งระบบเทศบาลจึงเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายระหว่างนักการเมืองท้องถิ่นกับนักการเมืองในระดับที่ใหญ่กว่า ดังจะพบว่าในพื้นที่ที่ได้ทำการศึกษาทั้ง 3 แห่งที่มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบเทศบาล กลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นต่างมีเครือข่ายกับนักการเมืองระดับใหญ่กว่าอย่างชัดเจน ซึ่งอาจแสดงออกทั้งในด้านการใช้ชื่อกลุ่มที่ลงท้ายด้วยถ้อยคำเดียวกันในระหว่างการแข่งขันหาเสียงเลือกตั้ง หรืออาจเป็นการแสดงออกด้วยการขึ้นป้ายหรือเชิญให้นักการเมืองระดับใหญ่กว่าเข้ามาเป็นประธานในงานของท้องถิ่น ขณะที่หากเป็นการปกครองในรูปแบบ อบต. กลับไม่ปรากฏความสัมพันธ์อย่างชัดเจนระหว่างทั้งสองฝ่ายปรากฏให้เห็นต่อสาธารณะ โดยอาจเป็นเพียงการสนับสนุนบุคคลใดบุคคลหนึ่งบนเงื่อนไขของความสัมพันธ์ส่วนตัว

การสร้างเครือข่ายกับนักการเมืองระดับใหญ่นี้อยู่รวมไปถึงการให้การสนับสนุนทรัพยากรในด้านต่างๆ ให้กับนักการเมืองท้องถิ่น เพราะนักการเมืองระดับใหญ่มักมีบทบาทอยู่ในการเมืองระดับจังหวัดหรือการเมืองระดับชาติที่สามารถใช้ทรัพยากรในการสนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ อย่างไรก็ตาม การสร้างเครือข่ายของนักการเมืองท้องถิ่นกับนักการเมืองระดับใหญ่กว่าก็มีได้เป็นไปในเชิงของการเข้าไปอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ดังมักจะเป็นที่เข้าใจกัน นักการเมืองท้องถิ่นก็พยายามจะสร้างความสัมพันธ์กับนักการเมืองระดับใหญ่กว่าซึ่งได้รับความนิยมจากคนในชุมชน รวมถึงการใช้ความพยายามในการดึงเอาทรัพยากรต่างๆ ลงมาตอบสนองต่อความต้องการของคนในชุมชนเช่นกัน

2.3 การเลือกตั้งเชิงยุทธศาสตร์ของชาวบ้าน

แม้ว่ากลุ่มคนส่วนใหญ่ที่สามารถเข้าสู่อำนาจทางการเมืองท้องถิ่นจะเป็นชนชั้นนำในชุมชนหรือท้องถิ่นที่มีความมั่งคั่งสะสมมาก่อนหน้าทีระบบการเมืองท้องถิ่นจะขยายตัว รวมทั้งการสร้างเครือข่ายกับนักการเมืองระดับใหญ่กว่าเพื่อพึ่งพาในด้านของทรัพยากรและทักษะต่างๆ ในการหาเสียงและการบริหารงานในท้องถิ่น ซึ่งอาจทำให้เกิดภาพที่ดูราวกับว่าแม้จะมีการสร้างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่บุคคลที่เข้าไปดำรงตำแหน่งเหล่านี้ก็ล้วนต้องพึ่งพาและเข้าไปอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของนักการเมืองระดับใหญ่กว่า โดยที่ชาวบ้านไม่มีความสามารถในการต่อรองและกำหนดชะตากรรมของท้องถิ่นได้อย่างเป็นอิสระจากอิทธิพลและอำนาจของนักการเมือง

แต่การเลือกตั้งในระบบการเมืองท้องถิ่นที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องได้ทำให้ระบบการคัดเลือกผู้บริหารในระดับท้องถิ่นเป็นที่คุ้นเคยสำหรับชาวบ้านมากขึ้น การเลือกตั้งที่หมายความว่าความถึงการตั้งและไม่ตั้งผู้ลงรับสมัครเลือกตั้งย่อมเป็นการแสดงให้เห็นถึง “อำนาจ” ของชาวบ้านผู้หย่อนบัตรที่ปรากฏออกมาในโลกของความเป็นจริง อำนาจในการตั้งและไม่ตั้งที่เกิดขึ้นเป็นประจำตามระยะเวลาที่ทุกคนต่างรับรู้ทำให้ชาวบ้านยอมรับตระหนักถึงพลังของตนเองต่อการเมืองท้องถิ่นได้มากยิ่งขึ้น

ด้วยสถานะของชาวบ้านที่ปรับเปลี่ยนไปซึ่งมีผลโดยตรงต่อการตัดสินใจในระบบการเลือกตั้งที่มีความเป็นอิสระมากขึ้น จึงทำให้พบว่าชาวบ้านพร้อมจะเปลี่ยนใจได้ไม่ยากในการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหากประเมินว่าไม่สามารถตอบสนองต่อ “ความต้องการ” ของชาวบ้านได้ ทั้งนี้ ไม่ได้หมายความว่านักการเมืองท้องถิ่นคนนั้นไม่ได้ดำเนินการใดๆ ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งอยู่ หากแต่มักจะเป็นการดำเนินนโยบายที่ไม่สอดคล้องกับความคาดหวังหรือความต้องการของชาวบ้านซึ่งเปลี่ยนแปลงไป

อย่างไรก็ตาม สำหรับในพื้นที่ชายขอบเมืองที่ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากการขยายตัวของเมืองและระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ และผู้คนในชุมชนก็มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับโลกนอกชุมชนมากกว่าภายในชุมชน ในพื้นที่ดังกล่าวนี้จะพบว่าผู้คนกลุ่มดังกล่าวนี้จะมีความสัมพันธ์กับการเมืองท้องถิ่นในระดับที่เบาบางและจำกัด ดังจะพบการเรียกร้องการทำหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเฉพาะทางด้านการจัดการสาธารณูปโภค ขณะที่การเข้าร่วมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายทางสังคมในชุมชนก็ไม่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนแต่อย่างใด ซึ่งในปัจจุบันพื้นที่ชายขอบเมืองก็กำลังมีการขยายตัวอย่างกว้างขวาง จึงจำเป็นที่จะต้องมีการตระหนักถึงการออกแบบและปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในมีความเหมาะสมกับสถานการณ์เฉพาะของพื้นที่ดังกล่าว

3. เครือข่ายทางสังคม: การสร้างอำนาจในการต่อรอง

ความสัมพันธ์กับโลกภายนอกท้องถิ่นนำมาซึ่งความผันผวนและความเสี่ยงที่เพิ่มมากขึ้นซึ่งได้กลายเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ต้องมีการจัดตั้งองค์กรและเครือข่ายระหว่างกลุ่มต่างๆ ซึ่งอาจเป็นระหว่างภายในท้องถิ่นหรือระหว่างคนในท้องถิ่นกับกลุ่มภายนอกท้องถิ่น แม้ว่าจะมีความพยายามในการจัดตั้งองค์กรด้วยการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ ทั้งโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานรัฐอื่นๆ แต่การจัดตั้งองค์กรในลักษณะเช่นนี้มักจะเป็นไปในลักษณะของการใช้งบประมาณของรัฐเพื่อสนับสนุนหรือแก้ไขปัญหาที่มีลักษณะเฉพาะหน้าและมักไม่มีความสืบเนื่องในทางปฏิบัติ เช่น กลุ่มจักสาน กลุ่มธนาคารเมล็ดพันธุ์ข้าว กลุ่มผลิตสินค้าพื้นบ้าน หมู่บ้านศิลปิน

เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สำหรับคนในท้องถิ่นแม้จะมองเห็นถึงข้อจำกัดของการจัดตั้งองค์กรในลักษณะเช่นนี้แต่ในหลายกลุ่มก็ได้มีปฏิบัติการเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของหน่วยงานรัฐ โดยเพื่อดึงเอาทรัพยากรเข้ามาสู่ท้องถิ่น หรืออาจเป็นสร้างความร่วมมือในบางด้านที่จะเป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นในระยะยาว

อย่างไรก็ตาม สำหรับการจัดองค์กรที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานรัฐที่มีความต่อเนื่องและการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นอย่างมากองค์กรหนึ่งก็คือ การจัดตั้งองค์กรที่สามารถตอบสนองต่อระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ที่ขยายตัวมากขึ้น ดังเช่นการจัดตั้งองค์กรในลักษณะของสหกรณ์การเกษตร อันเป็นองค์กรที่ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อให้การสนับสนุนและการช่วยเหลือกับสมาชิกของกลุ่มทั้งในด้านของการจัดหาเมล็ดพันธุ์ ปัจจัยการผลิต และการรับซื้อผลผลิต หากสหกรณ์การเกษตรแห่งใดสามารถตอบสนองต่อความต้องการของคนในกลุ่มได้ก็จะสามารถขยายฐานสมาชิกให้กว้างขวางออกไปได้ และเชื่อมโยงไปถึงการให้ความสนับสนุนในทางการเมืองระดับท้องถิ่น

แต่เนื่องจากประเด็นปัญหาต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นต้องเผชิญมีขอบข่ายที่กว้างออกไปซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการสร้างเครือข่ายที่หลากหลายเพื่อสามารถกดดัน ต่อรอง แสวงหาทางออก เครือข่ายทางสังคมของชาวบ้านจึงอาจมีหลากหลายรูปแบบทั้งเป็นในลักษณะเฉพาะกิจ เป็นการร่วมมือของคนภายในท้องถิ่นหรือระหว่างภายในท้องถิ่นกับเครือข่ายภายนอก เช่น การสร้างกลุ่มป่าชุมชนเพื่อเผชิญหน้ากับการกว้านซื้อที่ดินจากบุคคลภายนอก การคัดค้านการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในชุมชน การเคลื่อนไหวจากการรวมตัวของผู้ปลูกข้าวโพดเมื่อราคาพืชผลตกต่ำ การคัดค้านการยึดที่ดินทำกินโดยหน่วยงานรัฐ เป็นต้น

การสร้างเครือข่ายทางสังคมเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ถูกใช้ในการผลักดัน ต่อรอง เพื่อจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ของชาวบ้านมาอย่างต่อเนื่อง แม้ในช่วงระยะเวลาเริ่มต้นของการขยายตัวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ก็ปรากฏให้ถึงเครือข่ายที่ถูกสร้างขึ้นในการต่อรองกับรัฐส่วนกลาง แต่เมื่อการผลิตเชิงพาณิชย์มีความเข้มข้นมากขึ้นก็เป็นเงื่อนไขหนึ่งทำให้การสร้างเครือข่ายเป็นสิ่งที่มีความหลากหลายมากขึ้น กลุ่มคนในท้องถิ่นได้พยายามรวมตัวและสร้างเครือข่ายเพื่อนำไปสู่การผลักดันประเด็นต่างๆ เพื่อตอบสนองต่อความคาดหวังของตน

โดยหากจัดแบ่งเครือข่ายทางสังคมที่ปรากฏขึ้นในพื้นที่ศึกษาจะพบว่าสามารถจัดแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มสำคัญ คือ ประเภทแรก เครือข่ายของผู้ผลิตรายย่อย ประเภทที่สอง เครือข่ายทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ประการที่สาม เครือข่ายทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนเสื้อแดง

ประเภทแรก สำหรับเครือข่ายของผู้ผลิตรายย่อยมักจะเป็นการรวมตัวกันของ “ผู้ประกอบการ” ในการผลิตสินค้าที่อิงกับภาคเกษตรกรรมให้กับระบบตลาด เช่น ข้าวโพดหอมแดง ข้าว เป็นต้น การสร้างเครือข่ายของผู้ประกอบการเหล่านี้มักเป็นไปในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตของตนเองโดยตรง เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อราคาสินค้าตกต่ำก็จะมี การรวมตัวกันซึ่งมีองค์กรหรือเครือข่ายของระบบการผลิตรองรับอยู่ เช่น สหกรณ์การเกษตร

ประเภทที่สอง เครือข่ายทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับเครือข่ายในกลุ่มนี้จะเป็นการรวมตัวกันในประเด็นปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น การจัดตั้งป่าชุมชน การคัดค้านโครงการที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์พื้นที่ป่า เป็นต้น และอาจหมายรวมไปถึงกลุ่มที่มีเป้าหมายในรักษาจารีตประเพณีหรือวัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งเครือข่ายในลักษณะเช่นนี้มักจะมีลักษณะที่เปิดกว้างให้คนในท้องถิ่นสามารถเข้าร่วมได้อย่างกว้างขวางและมักจะมีหลากหลายของผู้เข้าร่วม และในหลายเครือข่ายบุคคลที่มีบทบาทอย่างสำคัญก็มักจะเป็นกลุ่มคนที่มีความรู้หรือทุนทางวัฒนธรรม ถึงแม้จะเปิดให้ผู้คนเข้าร่วมได้อย่างกว้างขวางแต่จะพบว่ากิจกรรมและความเคลื่อนไหวของเครือข่ายก็ไม่ผู้จะมีความต่อเนื่อง อาจผันแปรไปตามประเด็นปัญหา ผลกระทบ และความเกี่ยวข้องกับผู้คนในท้องถิ่นว่ามีในระดับใด

ประเภทที่สาม เครือข่ายเสื้อแดง แม้ว่าการแสดงออกทางการเมืองผู้คนจะเป็นไปได้อย่างจำกัดในช่วงที่เวลาทำการศึกษาวิจัย (พ.ศ. 2557 – 2558) เฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากการรัฐประหารเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2557 แต่จะพบว่าความเห็นที่มีต่อสถานการณ์ทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นส่วนใหญ่ในพื้นที่ที่ได้ทำการศึกษากลับมาให้การสนับสนุนหรือให้ความเห็นใจต่อ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร และรวมมาถึงนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร เหตุผลสำคัญก็ด้วยการอ้างอิงถึงนโยบายต่างๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชาชน และก็มักจะเป็นนโยบายที่ทำให้ผู้คนในชนบทได้ประโยชน์จากนโยบายเหล่านี้ เช่น กองทุนหมู่บ้าน โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค และสืบเนื่องมาถึงโครงการรับจำนำข้าว

เป็นที่น่าสนใจว่าในท่ามกลางนักการเมืองท้องถิ่นที่แม้จะเป็นคู่แข่งกันในการเมืองระดับท้องถิ่น แต่จะพบว่าส่วนใหญ่ไม่มีความคิดเห็นทางการเมืองต่อการเมืองระดับชาติที่แตกต่างกัน โดยล้วนให้การสนับสนุนต่อนักการเมืองจากพรรคเพื่อไทยรวมถึงนโยบาย “ประชานิยม” อีกด้วย นอกจากนี้ยังคงพบว่าในพื้นที่หลายแห่งก็ยังมีเครือข่ายของ “คนเสื้อแดง” ดำรงอยู่ ถึงแม้จะไม่มี การเคลื่อนไหวที่ปรากฏออกมาให้เห็นอย่างชัดเจน แต่ก็สามารถพบเห็นเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการที่แสดงถึงจุดยืนทางการเมืองได้เป็นอย่างดี เครือข่ายเสื้อแดงสามารถเป็นภาพสะท้อนให้

เห็นถึงการผนวกตนเองของคนในชนบทเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในฐานะของพลเมืองที่ต้องการมีสิทธิมีเสียงและมีความเท่าเทียมกับกลุ่มคนอื่นๆ ในสังคมไทย

4. อนาคตของ “ระบอบประชาธิปไตยในชนบท / ชนบทในระบอบประชาธิปไตย”

ความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนับเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการสร้างโอกาส ทางเลือก และความเป็นอิสระของคนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มคนระดับล่างในท้องถิ่นให้มีเพิ่มมากขึ้น แม้โอกาสในการเข้าถึงและแสวงหาประโยชน์ของคนระดับล่างอาจมีน้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ โดยสัมพัทธ์ แต่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างเข้มข้นก็เปิดช่องทางใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน สำหรับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระดับท้องถิ่นแม้จะทำให้ชนชั้นนำในท้องถิ่นสามารถเข้าถึงโครงสร้างอำนาจทางการเมืองได้มากกว่ากลุ่มอื่นๆ แต่ในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้คนกลุ่มอื่นๆ สามารถสร้างอำนาจและพลังในการต่อรองให้เกิดขึ้นมากด้วยเช่นกัน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเหล่านี้ย่อมเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันให้ความหมายต่อชีวิต ระบบความสัมพันธ์ และความคาดหวังต่อสถาบันต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไพศาล ซึ่งมีประเด็นสำคัญดังนี้

ประเด็นแรก ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนด้วยกันและระหว่างผู้คนกับสถาบันต่างๆ ดำเนินไปบนความสัมพันธ์ในแบบแนวระนาบมากกว่าความสัมพันธ์แบบแนวตั้ง (หรือที่มักจะถูกเรียกกันว่า “ระบบอุปถัมภ์”)

ความสัมพันธ์ในแนวระนาบวางอยู่บนฐานของความเท่าเทียมระหว่างบุคคล สามารถต่อรองและแลกเปลี่ยนความต้องการกันได้มากขึ้น โดยมีใช่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้กำหนดและวางบรรทัดฐานของการแลกเปลี่ยนตามอำเภอใจ ความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนความเท่าเทียมกันนี้อาจมิใช่ความเท่าเทียมที่ทุกคนมีเสียงดังเท่ากันหมด หากเป็นความสัมพันธ์ในแนวระนาบที่พอจะเปิดช่องให้สามารถเกิดการต่อรอง ได้แย่ง ปรับเปลี่ยน เพื่อทำให้เกิดการตอบสนองต่อความต้องการของอีกฝ่ายได้มากยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ในแนวระนาบนี้ปรากฏให้เห็นทั้งในระบบเศรษฐกิจและการเมืองท้องถิ่น การปรากฏตัวของความสัมพันธ์ในลักษณะนี้แสดงให้ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจถึงตัวตน บทบาท สิทธิ ในความเกี่ยวข้องกับสถาบันอื่นๆ ที่เปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ

ประเด็นที่สอง การแปร “อำนาจ” ในท้องถิ่นให้กลายเป็นของสาธารณะ

ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม การกระจายอำนาจในการปกครองส่วนท้องถิ่นและกลไกต่างๆ ที่รัฐได้สร้างขึ้น เช่น การประชาคมหมู่บ้าน การรับฟังความเห็นของประชาชน แม้กระทั่งการเลือกตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ล้วนเป็น

กลไกที่ทำให้การตัดสินใจในนโยบายสาธารณะของท้องถิ่นที่ในอดีตเคยถูกผูกขาดแบบเด็ดขาดโดยหน่วยงานรัฐต้องถูกสั่นคลอนอย่างสำคัญ การวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน การตัดสินใจในการใช้งบประมาณฯลฯ ซึ่งต้องมีการตัดสินใจโดยการผ่านประชาคมหมู่บ้าน (ไม่ว่าโดยการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางเพียงใดก็ตาม) ทำให้อำนาจเด็ดขาดที่เคยผูกขาดการตัดสินใจเป็นสิ่งที่ยากจะกระทำได้ การตัดสินใจในการเลือกหรือไม่เลือกนักการเมืองท้องถิ่นคนใดคนหนึ่งมีความสัมพันธ์กับการดำเนินนโยบายมากขึ้น พิจารณาในแง่นี้ อำนาจในท้องถิ่นจึงกลายเป็นของสาธารณะที่ชาวบ้านสามารถกำกับ ควบคุม มิใช่การผูกขาดเอาไว้โดยกลุ่มคนใดเป็นการเฉพาะ

ประเด็นที่สาม ความตกต่ำของกฎเกณฑ์ชุดดั้งเดิมและความต้องการกฎเกณฑ์ชุดใหม่

บทบาทของกฎหมายได้มีความสำคัญมากขึ้นในระบบความสัมพันธ์ภายในท้องถิ่นซึ่งแต่เดิมเคยถูกกำกับไว้ด้วยเครือญาติ ชุมชน จารีตประเพณี หรือระบบการจัดการความสัมพันธ์แบบที่ไม่เป็นทางการ ดังจะเห็นได้ว่าการตกลงหรือจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนที่ผู้คนมีความเท่าเทียมกันมากขึ้นและความสำคัญของระบบเครือญาติ (และเครือญาติเสมือน) ที่ลดน้อยลง ย่อมเป็นผลให้กติกาชุดเดิมไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกต่อไป หากผู้คนเห็นว่าความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นหรือมีความเห็นที่ขัดแย้งกันก็อาจเลือกใช้ระบบกฎหมายของรัฐเข้ามาเป็นเครื่องมือในการจัดการกับความยุ่งยากที่บังเกิดขึ้น การเลือกใช้ระบบกฎหมายของรัฐโดยที่ปฏิเสธระบบจารีตประเพณีย่อมสะท้อนให้เห็นบรรทัดฐานและความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสำคัญของคนภายในชุมชน อย่างไรก็ตาม ในหลายกรณีระบบกฎหมายของรัฐก็ไม่สามารถเป็นเครื่องมือในการเผชิญหน้าและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะฉะนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาและสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ๆ เพื่อทดแทนกฎเกณฑ์ชุดเดิมที่ไม่อาจตอบสนองต่อความสัมพันธ์ได้อย่างกว้างขวาง

ประเด็นที่สี่ การผนวกตนเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบอบประชาธิปไตย

ระบบความสัมพันธ์ที่พลิกเปลี่ยนชนบทได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องดำเนินมาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์การเมืองของสังคมไทย ระบบการเลือกตั้งที่ส่งผลให้ความหมายและพลังของการเลือกตั้งมีสูงมากขึ้นนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2540 การเกิดขึ้นของรัฐบาลที่นำโดย พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร และความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างเสื้อสีในห้วงเวลากว่าทศวรรษที่ผ่านมา ล้วนมีผลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนบทและระบอบประชาธิปไตยอย่างไพศาล การให้ความหมายถึงตัวตน สิทธิในทางการเมือง อำนาจและความสามารถในการกำหนดทิศทางของสังคมได้พลิกเปลี่ยนไปอย่างไพศาล

การดำรงอยู่ของชนบทที่ต้องสัมพันธ์กับสังคมการเมืองมีส่วนต่อการทำให้ผู้คนในพื้นที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสถาบันการเมืองไม่ใช่เพียงการเมืองในระดับท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่รวมถึงสถาบันการเมืองในระดับชาติ เนื่องจากการตระหนักถึงข้อจำกัดของสถาบันการเมืองท้องถิ่นที่มีบทบาทและอำนาจซึ่งไม่สามารถครอบคลุมหรือตอบสนองต่อความต้องการในวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นได้ในทุกมิติ ดังการเป็นผู้ผลิตพืชเชิงพาณิชย์ที่ต้องสัมพันธ์กับความผันผวนของระบบตลาดในระดับโลก รวมทั้งต้องเผชิญกับความผันผวนที่สูงมากขึ้นในการประกอบการ ย่อมทำให้ผู้คนต่างก็ตระหนักถึงความจำเป็นในการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองในระดับที่กว้างไกลมากขึ้นกว่าเพียงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการเรียกร้องหรือผลักดันนโยบายที่จะสามารถลดทอนความผันผวนซึ่งตนเองและเครือข่ายต้องเผชิญ

แม้กระบวนการการเลือกตั้งจะเป็นสถาบันการเมืองที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง แต่จะพบความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากโดยเฉพาะกับการเลือกตั้งระดับชาติที่เกิดขึ้นภายหลังทศวรรษ 2540 ซึ่งทำให้บรรดาผู้ลงคะแนนเสียงในชนบทตระหนักถึงพลังและความหมายของตนในทางการเมืองแบบที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน โดยเฉพาะนโยบายทางการเมืองที่ให้ความสำคัญกับระบบสวัสดิการและโอกาสที่กระจายมายังกลุ่มคนที่กว้างมากขึ้น การเลือกตั้งจึงเป็นการลงคะแนนด้วยความคาดหวังถึงนโยบายทางการเมืองที่จะตอบสนองต่อความต้องการของตนเอง สิทธิและอำนาจในการเลือกตั้งระดับชาติจึงเป็นช่องทางหนึ่งของการผนวกตนเองเข้ากับระบบการเมืองระดับชาติในฐานะพลเมืองเพื่อมีส่วนต่อการกำหนดนโยบายให้ตอบสนองต่อความต้องการของตน การก้าวเข้ามาสู่พื้นที่ทางการเมืองในระดับประเทศก็ย่อมทำให้นโยบายทางการเมืองหรือการตัดสินใจในประเด็นต่างๆ ที่อาจเกี่ยวข้องหรือมีผลกระทบจึงล้วนเป็นเรื่องของการผลักดันและต่อรองทรัพยากรระหว่างกลุ่มต่างๆ ซึ่งต่างก็มีความเห็น ความเข้าใจและผลประโยชน์ที่อาจแตกต่างกันไปได้ แต่ก็ก็เป็นสิ่งที่แต่ละฝ่ายมีสิทธิและความชอบธรรมในการเข้ามามีส่วนตัดสินใจร่วมกัน

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตย: กรณีภาคเหนือตอนบน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งหน้าที่ทางสังคมของคนในชนบท ความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งทางสังคม ความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรม และศึกษาความเปลี่ยนแปลงในการเมืองของประชาชนและการเมืองของชุมชน การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพนับตั้งแต่ พ.ศ. 2556 – 2558 โดยมีการเลือกพื้นที่การศึกษา 3 พื้นที่ พื้นที่แรกคือ พื้นที่ตำบลช้างเคื่อง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ พื้นที่ตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และพื้นที่ตำบลสันทรายอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า การขยายตัวของกลไกรัฐ การผลิตเชิงพาณิชย์ ได้ทำให้เกิดโอกาสและช่องทางใหม่ๆ ให้กับผู้คนในลักษณะที่หลากหลาย ความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน โดยเฉพาะภายหลังกระแสการพัฒนาด้านหลังทศวรรษ 2500 ได้ทำให้ชนชั้นนำและกลุ่มอื่นๆ บางส่วนในท้องถิ่นเข้ามามีช่องทางเพิ่มในการสะสมความมั่งคั่งของตน ต่อมาเมื่อกระแสการผลิตเชิงพาณิชย์แบบเข้มข้นได้แผ่ขยายเข้าไปในหมู่บ้านก็ได้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตและความสัมพันธ์ในกระบวนการผลิต การผลิตเชิงพาณิชย์ได้ทำให้เกิดโอกาสใหม่ๆ ในระบบการผลิต นอกจากการเป็นผู้ผลิตในไร่นาแต่เพียงประการเดียวการปรับเปลี่ยนสถานะตนเองในการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ทำให้ชาวบ้านต้องเผชิญกับความเสี่ยงมากยิ่งขึ้นในกระบวนการผลิตหากดำเนินการในลักษณะของปัจเจกบุคคล การสร้างเครือข่ายระหว่างผู้ประกอบการจึงเป็นความจำเป็นประการหนึ่งในการทำให้เกิดความมั่นคงในชีวิตของตนเอง โดยการสร้างเครือข่ายระหว่างของผู้ประกอบการภายในกลุ่ม ช้ามกลุ่ม ช้ามพื้นที่ ก็จะเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งที่จะสามารถพบได้ในความเปลี่ยนแปลงนี้

ทั้งนี้ การขยายตัวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนับตั้งแต่รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญต่อการสร้างสถาบันการเมืองในระดับท้องถิ่น รวมถึงการทำให้ชาวบ้านในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบการเมืองที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อตนและกลุ่มในระดับท้องถิ่น อันเป็นการทำให้ความหมายของการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นกลายเป็น “ประชาธิปไตยที่กินได้” และค่อยๆ ทวีความหมายต่อชาวบ้านเมื่อมีการเลือกตั้งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันส่งผลต่อการตระหนักถึงความสำคัญของการเลือกตั้งทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคล

กลุ่ม พรรคพวก และชุมชนของตนที่ปรากฏขึ้นจริง รวมทั้งจะเป็นกระบวนการปรับความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับการเลือกตั้งด้วยการทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าร่วมทางการเมืองได้โดยตรง

นอกจากนี้ก็ยังพบว่าชุมชนชนบทมีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกท้องถิ่นมากขึ้นนำมาซึ่งความผันผวนและความเสี่ยงที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งได้กลายเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ต้องมีการจัดตั้งองค์กรและเครือข่ายระหว่างกลุ่มต่างๆ ซึ่งอาจเป็นระหว่างภายในท้องถิ่นหรือระหว่างคนในท้องถิ่นกับกลุ่มภายนอกท้องถิ่น โดยเครือข่ายทางสังคมที่ปรากฏขึ้นในพื้นที่ศึกษาจะพบว่าสามารถจัดแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มสำคัญ คือ ประเภทแรก เครือข่ายของผู้ผลิตรายย่อย ประเภทที่สอง เครือข่ายทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ประการที่สาม เครือข่ายทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนเสื้อแดง

โดยสรุป ความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนับเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการสร้างโอกาส ทางเลือก และความเป็นอิสระของคนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มคนระดับล่างในท้องถิ่นให้มีเพิ่มมากขึ้น แม้โอกาสในการเข้าถึงและแสวงหาประโยชน์ของคนระดับล่างอาจมีน้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ โดยสัมพัทธ์ แต่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างเข้มข้นก็เปิดช่องทางใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน สำหรับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระดับท้องถิ่นแม้จะทำให้ชนชั้นนำในท้องถิ่นสามารถเข้าถึงโครงสร้างอำนาจทางการเมืองได้มากกว่ากลุ่มอื่นๆ แต่ในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้คนกลุ่มอื่นๆ สามารถสร้างอำนาจและพลังในการต่อรองให้เกิดขึ้นมากด้วยเช่นกัน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเหล่านี้ย่อมเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างการให้ความหมายต่อชีวิต ระบบความสัมพันธ์และความคาดหวังต่อสถาบันต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไพศาล

Abstract

This research, Changes and Democratization Process: Case Studies of Upper North, aims to study the economics and social position changes of people in rural areas, cultural and people movement. The research uses a qualitative approach which conducted during 2013 – 2015 in 3 communities: Chang Keng subdistrict in Mae Jam district, Chiang Mai; San Pee Sua subdistrict in Muang district, Chiang Mai; and San Sai subdistrict in Mae Jan district, Chiang Rai.

The study found that an expansion of state mechanism and commercial production creates multiple opportunities for people. After the development era in 1950s, elites and others groups have accumulated the wealth. Intensification of commercial production changed the production and relation systems. In this process, people in rural areas take more risks under the individual management so networking among them is significant in order to fulfill their life security. Networking between groups, trans – groups, and trans – areas can be typically found in this process.

The expansion of the local administrative organizations since the 1997 Constitution has transformed the local political institutes and paved the way for direct participation which creates the “concrete democracy”. People are aware of the election during the continuation of local elections including individual, group, network, and community.

Moreover, the communities’ closer association with the outsiders has brought increasing fluctuation and risk the way in which persuasively the communities to organize their networking, either local or external institutes. Accordingly, the social networks that ensue in the area of study can be categorized into 3 types. These three types are the small manufacturing, the natural conservation, and the political cluster – commonly the red shirt group.

To summarize, economic changes and decentralization through local administrative organizations are the significant conditions that create opportunities, choices, and autonomy for people especially lower groups in the rural areas. Even

though, the way to access the power might be relatively less than the other groups. While elite groups enjoy benefit from the change in local politics, but the others also empower themselves and have more power to negotiate. These continuing changes considerably introduce the collaboration between meaning of life, relationship, and expectation of social institution.

สารบัญ	หน้า
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ก
บทคัดย่อ	ฏ
สารบัญ	๘
บทที่ 1	
1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา	4
3. กรอบแนวคิดในการศึกษา	5
4. สมมุติฐาน พื้นที่ศึกษาและวิธีการวิจัย	8
5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	10
บทที่ 2 กรณีศึกษาพื้นที่ตำบลช้างเคื่อง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่	11
1. บริบททั่วไป	11
2. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของกลุ่มคน	25
3. พลวัตและอำนาจของการเมืองท้องถิ่น	63
4. การจัดตั้งองค์กรและการสร้างเครือข่ายทางสังคม	86
เอกสารอ้างอิง	93
บทที่ 3 กรณีศึกษาตำบลสันทราย อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย	96
1. บริบททั่วไป	96
2. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของกลุ่มคน	99
3. พลวัตและอำนาจของการเมืองท้องถิ่น	123
4. การจัดตั้งองค์กรและการสร้างเครือข่ายทางสังคม	140
เอกสารอ้างอิง	147
บทที่ 4 กรณีศึกษาพื้นที่ตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	153
1. บริบททั่วไป	153
2. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของกลุ่มคน	158
3. พลวัตและอำนาจของการเมืองท้องถิ่น	180
4. การจัดตั้งองค์กรและการสร้างเครือข่ายทางสังคม	197
เอกสารอ้างอิง	204

บทที่ 5 การเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตย บทเรียนจาก กรณีศึกษาในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน	207
1. ความหมายของ “ชนบท” ที่พลิกเปลี่ยน	208
2. การเมืองท้องถิ่น: พื้นที่แห่งบทเรียนประชาธิปไตย	210
3. เครือข่ายทางสังคม: การสร้างอำนาจในการต่อรอง	214
4. อนาคตของ “ระบอบประชาธิปไตยในชนบท / ชนบทในระบอบ ประชาธิปไตย”	217
ภาคผนวก	220

บทที่ 1

ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท กรณีภาคเหนือตอนบน

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การเกิดขึ้นของคน “เสื้อแดง” ในทศวรรษ 2550 ได้ทำให้แวดวงวิชาการที่สนใจเกี่ยวกับการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไทยได้มีความตื่นตัวขึ้นอีกครั้งหนึ่ง การเคลื่อนไหวของคนเสื้อแดงอย่างกว้างขวางและต่อเนื่องโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการยึดเอาอุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน (ผ่านพรรคการเมือง) พร้อมกับการต่อต้านพลังอำนาจแบบอนุรักษนิยมที่เข้ามาครอบงำการเมืองอย่างกว้างขวาง ได้กลายเป็นคำถามสำคัญที่ทำให้มีความพยายามที่จะตอบคำถามว่าคนเสื้อแดงเป็นใคร ประกอบไปด้วยคนกลุ่มไหน และด้วยปัจจัยเช่นใดจึงทำให้คนกลุ่มนี้เพิ่งจะปรากฏตัวขึ้นในสังคมการเมืองไทย

งานศึกษาที่ติดตามมาจากการปรากฏการณ์คนเสื้อแดงก็คือ ความพยายามที่จะอธิบายว่าคนกลุ่มนี้เป็นใครหรือประกอบด้วยคนกลุ่มไหน โดยมุมมองแรกเป็นการอธิบายผ่านเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจและสังคม¹ ในอีกมุมมองหนึ่งเป็นการมองผ่านอุดมการณ์ของคนเสื้อแดงด้วยการชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายของคนเสื้อแดงว่าประกอบด้วยคนหลากหลายชนชั้นและมีใช้กลุ่มคนยากจน แม้ว่าคนเสื้อแดงแต่ละกลุ่มจะมีเงื่อนไขปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกัน แต่ลักษณะร่วมกันประการสำคัญคือสำนึกต่ออุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบตัวแทน²

งานศึกษาถึงคนเสื้อแดงทั้งสองแง่มุมเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นถึงปรากฏการณ์ของคนเสื้อแดง และมีผลทำให้เกิดความเข้าใจที่รอบด้านมากขึ้นถึงการถือกำเนิดขึ้นของคนเสื้อแดงในสังคมการเมืองไทย มากไป

¹ ดังเช่นงานของ อภิชาติ สถิตนิรามัย “เสื้อแดงคือใคร: มีอบเดิมเงิน ไพร่ หรือชนชั้นกลางใหม่กับทางแพร่งของสังคมไทย” นิธิ เอียวศรีวงศ์ “การเมืองและวัฒนธรรมของคนเสื้อแดง และบทความใน RED WHY แดงทำไม (กรุงเทพฯ: openbooks, 2553)

² เช่น ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี “พัฒนาการจิตสำนึกและขบวนการทางการเมืองของชาวเสื้อแดงในจังหวัดเชียงใหม่” www.prachatai.com/node/36827 วัฒนา สุกันต์ศิลป์, จากการเมืองของรากหญ้าสู่ประชาธิปไตย 100 % ใน **การเมือง-ประชาธิปไตยในท้องถิ่นภาคเหนือ** (เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555) หน้า 215-254

กว่าเพียงการให้ความหมายต่อคนกลุ่มนี้อย่างฉาบฉวยว่าเป็นเพียงมือบิณฑบาตเงิน มือรับจ้างรายวัน อันหมายถึงเป็นกลุ่มคนที่ปราศจากอุดมการณ์ใดๆ ในทางการเมือง หากเคลื่อนไหวไปด้วยแรงผลักดันของผลประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น แต่คนเสื้อแดงได้กลายเป็นกลุ่มคนซึ่งมีภูมิหลังในทางสังคมการเมืองและก้าวเข้ามาสู่พื้นที่ทางการเมืองด้วยเงื่อนไขผลักดันหลายประการ ทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งอารมณ์ความรู้สึกต่อระบอบการปกครองที่มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไพศาล

อย่างไรก็ตาม หากตระหนักถึงคนเสื้อแดงว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงอย่างสลับซับซ้อนของสังคมไทยในห้วงเวลาปัจจุบัน การศึกษาคนเสื้อแดงในฐานะของ “ปรากฏการณ์” ก็อาจมีข้อจำกัดในการทำความเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงนี้ว่าได้ส่งกระทบต่อผู้คนกลุ่มต่างๆ ในลักษณะอย่างไรบ้าง เพราะความสลับซับซ้อนของความเปลี่ยนแปลงนี้ได้ทำให้ตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนมีความแตกต่างไปจากเดิม แม้จะเป็นในเขตพื้นที่ซึ่งถูกมองว่าเป็น “ชนบท” เหมือนกันก็ตาม ถึงจะมีการปรากฏตัวของคนเสื้อแดงจำนวนมาก แต่ในขณะเดียวกันก็มีคนกลุ่มคนที่ไม่ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของคนเสื้อแดง หรือในท่ามกลางหมู่คนเสื้อแดงก็มีระดับความเข้มข้นต่อการเคลื่อนไหวที่แตกต่างกันไป การพิจารณาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้านจึงเป็นเงื่อนไขพื้นฐานสำคัญต่อการทำความเข้าใจสภาพความสลับซับซ้อนของผู้คนในสังคมไทยในห้วงเวลาปัจจุบัน

สำหรับพื้นที่ภาคเหนือตอนบน สามารถกล่าวได้ว่าเป็น “ฐานที่มั่น” ของคนเสื้อแดง อันเป็นพื้นที่ซึ่งมีการเคลื่อนไหวของคนเสื้อแดงอย่างเข้มข้น และเป็นพื้นที่ซึ่งนักการเมืองจากพรรคเพื่อไทยสามารถยึดครองจำนวนที่นั่งไว้ได้เป็นจำนวนมากในการเลือกตั้ง การลงหลักปักฐานของพรรคเพื่อไทย (ที่สืบเนื่องมาจากพรรคเพื่อไทยและพรรคพลังประชาชน) ในพื้นที่ภาคเหนืออย่างมั่นคง นำมาซึ่งคำถามสำคัญว่าด้วยปัจจัยอะไร และภายใต้เงื่อนไขหรือบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร จึงทำให้เกิดปรากฏการณ์เช่นนี้บังเกิดขึ้น และด้วยเหตุผลใดพรรคการเมืองอื่นๆ ที่เคยมีพื้นที่ในเขตภาคเหนือตอนบนจึงอยู่ในภาวะของการถอยร่นออกไปจากพื้นที่

คำพังศำอธิบายด้วยทฤษฎี ใจ-จน-เจ็บ ของชาวบ้านผู้หย่อนบัตรเลือกตั้ง เป็นกรอบการมองซึ่งไม่สามารถมองเห็นความมีตัวตนหรือความสามารถในการตัดสินใจของชาวบ้านแต่อย่างใด ทั้งยังเป็นกรอบการมองที่คับแคบในลักษณะดังกล่าวนี้ไม่เห็นความสำคัญของความเปลี่ยนแปลงใดๆ โดยเป็นการแซะแซงให้ชาวบ้านเป็นเพียงผู้ถูกกระทำและถูกชักจูงไปโดยผู้ที่มีพลังอำนาจเหนือกว่า

งานวิจัยนี้จะเริ่มต้นการจากการพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อพื้นที่ชนบท รวมถึงการปรับสถานะและตำแหน่งแห่งที่ของบรรดาผู้คนที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง โดยมีความเชื่อว่าชาวบ้านก็เป็นผู้มีความสามารถในการตัดสินใจเช่นเดียวกันกับบุคคลกลุ่มอื่นๆ ในสังคม และบริบทแวดล้อมก็มีผลอย่างสำคัญต่อวิธีการคิด การเลือก รวมไปถึงการตัดสินใจในการกระทำต่างๆ ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม

ได้มีงานศึกษาเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนเป็นจำนวนไม่น้อยโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในระดับชุมชนของหมู่บ้านภาคเหนือทั้งในระดับที่แสดงให้เห็นถึงภาพรวมของความเปลี่ยนแปลง³ หรือการศึกษาเฉพาะในระดับพื้นที่⁴ ซึ่งแสดงให้เห็นถึง “จังหวะ” ของความเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากภายนอกชุมชน ซึ่งส่งผลให้เกิดภาวะของความเปลี่ยนแปลง การปรับตัว การโต้ตอบ ที่เป็นผลติดตามมา

หากพิจารณาจากภายหลังจากที่ผู้ใหญ่ตีกลองประชุมเมื่อ พ.ศ. 2504 (หรือการเริ่มต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก) มาถึงทศวรรษ 2540 มีจังหวะของความเปลี่ยนแปลงอย่างน้อยในสามช่วงด้วยกัน นับตั้งแต่ชุมชนภายใต้ยุคของการลงหลักปักฐานและก่อสร้างชุมชน การปรับเปลี่ยน/ขยายตัวเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจการเกษตรเชิงพาณิชย์ และยุคของการสู่สังคมชนบทแบบพหุลักษณ์ ทั้งนี้ งานวิจัยในเชิงภาพรวมได้แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในระนาบกว้าง ทั้งผลจากนโยบายของรัฐและการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ แต่ความเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ได้เกิดขึ้นในลักษณะเดียวกันในทุกพื้นที่ อันเนื่องจากข้อจำกัดบางประการที่อาจทำให้ความเปลี่ยนแปลงส่งผลในระดับที่ต่างกันในแต่ละพื้นที่ คล้ายกับระลอกน้ำจากการโยนก้อนหินที่จะค่อยๆ กระเพื่อมเป็นวงออกไป แต่บางแห่งก็อาจมีลักษณะพิเศษด้วยการได้รับผลกระทบที่เข้มข้นแม้จะอยู่ห่างไกลจากใจกลางก็ตาม⁵

ขณะที่งานศึกษาในระดับพื้นที่หรือเป็นการศึกษาวิจัยในประเด็นเฉพาะประเด็นใดประเด็นหนึ่ง อาจทำให้สามารถตอบคำถามถึงความเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลและทำให้เกิดการปรับตัวในบางแง่มุม เช่น ของหน้าหมู่บ้าน การเคลื่อนไหวต่อสู้ของชุมชนบางกลุ่ม⁶ เป็นต้น

แม้จะทำให้มองเห็นภาพของความเปลี่ยนแปลงทั้งระนาบกว้างและเฉพาะพื้นที่ แต่ปรากฏการณ์ในการเข้ามามีบทบาทอย่างเข้มข้นทางการเมืองของกลุ่มคนเสื้อแดง เป็นประเด็นคำถามที่ทำให้ต้องมีการศึกษาเพื่อชี้ให้เห็นถึงว่าความเปลี่ยนแปลงที่ได้บังเกิดขึ้นและมีผลทำให้ประชาชนปรับตัวตำแหน่งแห่งที่

³ ตัวอย่างงานศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงพลวัตของชุมชนในท้องถิ่นภาคเหนือ เช่น รัตนพร เศรษฐกุล, **หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ** รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2546, อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, “หกทศวรรษของความเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาภาคเหนือ”, ใน **การเมือง-ประชาธิปไตยท้องถิ่นภาคเหนือ**, อ่างแล้ว

⁴ มีงานศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนเป็นจำนวนมากในช่วง 2 ทศวรรษหลัง ภายใต้การขยายตัวของกระแสท้องถิ่นนิยม ทำให้เกิดการศึกษา “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ ดังเช่น กิตติชัย แก้วประเสริฐ และคณะ, **ประวัติศาสตร์พื้นที่ทางการเกษตรโหล่งปง** รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ในชุดโครงการ “การมีส่วนร่วมในการศึกษาประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี จากเมืองแจ่มสู่แม่แจ่ม” สนับสนุนโดย กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549

⁵ รัตนพร เศรษฐกุล, **หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ**, อ่างแล้ว, หน้า 224-225

⁶ เช่น งานของ ทรงศักดิ์ บุญญา, การยึดที่ดินเอกชนโดยชาวบ้านในเขตจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ พ.ศ. 2533-2543 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551

ของตนเองแตกต่างไปจากเดิมอย่างไร ซึ่งไม่จำกัดไว้เฉพาะเพียงกลุ่มคนเสื้อแดงเท่านั้นหากยังรวมถึงกลุ่มคนอื่น ๆ และไม่เพียงเฉพาะในแง่มุมทางการเมืองที่สัมพันธ์กับการเมืองระดับชาติเท่านั้น ในการเมืองระดับท้องถิ่น องค์การทางสังคมในระดับต่างๆ มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

ด้วยความตระหนักถึงข้อจำกัดที่อาจส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันไปในเรื่องนี้ของแต่ละพื้นที่ งานวิจัยความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท พื้นที่ภาคเหนือตอนบนจะเลือกพื้นที่ศึกษาที่มีความแตกต่างกันใน 3 รูปแบบ เช่นเดียวกันกับการศึกษาที่เกิดขึ้นภายใต้ชุดโครงการนี้ ด้วยความหวังจะสามารถทำให้เกิดความเข้าใจที่เพิ่มมากขึ้นต่อความเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของชนบทในห้วงเวลาปัจจุบัน ทั้งนี้ จะพิจารณาจากเงื่อนไขที่เป็นจุดที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญเบื้องต้นใน 3 ด้าน คือ

ประการแรก การเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตที่ส่งผลต่อการปรับตัวของชุมชนในการเข้ามามีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ซึ่งกระทบต่อระบบการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่อยู่ในกระบวนการผลิต

ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงของการเมืองในระดับท้องถิ่นโดยเฉพาะองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีผลกระทบต่อการจัดตั้งองค์กรของผู้คน และการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในความสัมพันธ์กับองค์กรระดับท้องถิ่น

ประการที่สาม การเกิดขึ้นของเสื้อแดงภายหลังการรัฐประหารเมื่อ พ.ศ. 2549 อันนำมาซึ่งความกระตือรือร้นต่อการเข้าร่วมกับการเมืองระดับชาติของประชาชนในท้องถิ่น ทำการให้ความหมายของตนเองต่อระบบการเมืองและสถาบันการเมืองที่แตกต่างไปจากเดิม และความรับรู้ของสังคมต่อความหมายของผู้คนจากชนบทที่ถูกถกเถียงอย่างกว้างขวาง

ทั้งสามประเด็นเป็นส่วนที่ได้สร้างความจุดเปลี่ยนกับตำแหน่งแห่งที่ของประชาชนในชนบท และส่งผลต่อการจัดวางตนเองและชุมชนเข้าไปในสังคมการเมืองแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมอย่างไพศาล การศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่บังเกิดขึ้นจะทำให้สามารถเข้าใจได้ถึงการการการจัดวางตนเองในระบอบประชาธิปไตยของผู้คนกลุ่มนี้ว่าจะดำเนินไปในลักษณะอย่างไร และจะนำมาซึ่งผลกระทบต่อระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทยอย่างไร

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1) เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนในชนบท

2) เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งทางสังคม

- 3) เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรม
- 4) เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงในการเมืองของประชาชนและการเมืองของชุมชน

3. กรอบแนวคิดในการศึกษา

กรอบแนวคิดในการศึกษานี้ เป็นการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงทุกมิติของพื้นที่ “ชนบท” โดยเน้น พัฒนาการและปัญหาของ “ประชาธิปไตย” ในชนบท โดยจะทำการศึกษาดังแต่ พ.ศ.2490 ถึงปัจจุบัน และ จะทำการศึกษาใน 4 มิติ ดังต่อไปนี้

1) ประเด็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนในชนบท

เป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงเชิงประวัติศาสตร์ในด้านเศรษฐกิจและสังคมของชนบทตั้งแต่ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้สำหรับการทำความเข้าใจความรู้สึกนึกคิดและการแสดงออก ทางการเมืองของคนชนบท ที่จะช่วยในการวิเคราะห์และอธิบายพัฒนาการและปัญหาของ “ประชาธิปไตย” ในชนบทในท้ายที่สุด

เหตุที่เน้นช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาก็เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่มีการขยายตัวของรัฐและการ ขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์ได้เข้าครอบคลุมพื้นที่ชนบทมากขึ้น ซึ่งทำให้เป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ยิ่งในพื้นที่ “ชนบท” ที่ทำให้ชนบทแตกต่างจากอดีตอย่างมาก และความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วใน ชนบทที่เริ่มขึ้นในทศวรรษ 2520 นี้ยังคงดำเนินสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคน ในชนบท จะเน้นที่การทำให้ “เวลา” หรือ “ความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย” เป็นการศึกษาและอธิบายจาก มุมมองของคนในพื้นที่เอง เพื่อที่จะทำให้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบทอย่างมีความสัมพันธ์ กับชีวิตที่เป็นจริงของผู้คนและเป็นการมองจากสายตาของคนในชนบทให้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถเป็นไปได้

2) ประเด็นความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งทางสังคม

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคน ในชนบท ย่อมนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในการ “จัดตั้ง” ทางสังคมเพื่อให้สอดคล้องไปกับวิถีชีวิตและ ปัญหาที่กลุ่มคนต่างๆ เผชิญ ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสถานะและบทบาทของตนเอง ซึ่งการศึกษาใน เรื่องนี้จะแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นย่อย คือ การเมืองเชิงสถาบันและการเมืองนอกสถาบัน

ประเด็นการเมืองเชิงสถาบัน จะศึกษาโดยมองผ่านความเปลี่ยนแปลงขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งในแง่ของตัวบุคคลที่เข้ามาสู่ตำแหน่งต่างๆ ในองค์การบริหารส่วนตำบล และบทบาทในการกำหนด นโยบายและโครงการต่างๆ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยพิจารณาอย่างสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทและความเปลี่ยนแปลงของการเมืองระดับชาติ

เมื่อพิจารณาความเปลี่ยนแปลงของบุคคลที่เข้ามาสู่ตำแหน่งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจากการเลือกตั้งที่ผ่านมาสามครั้ง เห็นได้ชัดว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมได้ทำให้เกิดการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ภายในท้องถิ่น – ชุมชน และทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมการเมืองแบบใหม่ขึ้นมา

การศึกษาการเมืองเชิงสถาบันนี้จะศึกษาความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอำนาจในท้องถิ่นโดยพิจารณาให้เห็นถึงความสัมพันธ์ลักษณะใหม่ที่ก่อกำเนิดขึ้นมาหลายมิติ โดยมุ่งทำความเข้าใจว่าในเงื่อนไขที่เกิดสถาบันทางการเมืองแบบใหม่ในชนบทที่มีลักษณะเฉพาะอันเป็นผลมาจากโครงสร้างการเมืองระดับชาติ ประชาชนในท้องถิ่นเลือกที่จะสร้างสัมพันธ์กับนักการเมืององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบใด และประชาชนกับนักการเมืองท้องถิ่นสานสัมพันธ์กับนักการเมืองท้องถิ่นในระดับใหญ่กว่าอย่างไร

แม้ว่าประเด็นที่ใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษา (point of departure) จะเป็นเรื่องความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์เชิงสถาบันระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับประชาชน แต่ก็จะพยายามทำความเข้าใจถึงการเชื่อมโยงระหว่างประชาชนกับการเมืองเชิงสถาบันในทุกๆ ระดับ เช่น ระดับจังหวัด ระดับพรรคการเมือง ระดับรัฐชาติ

ประเด็นการเมืองนอกสถาบัน จะศึกษาการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่มีบทบาทในการแบ่งสรรและการจัดการทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มแม่บ้านหรือกลุ่มเครือข่ายใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ฯลฯ โดยเน้นบทบาทของชาวบ้านในการจัดตั้งองค์กรและการเคลื่อนไหวทางการเมือง แต่ก็จะคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับคนภายนอก เช่น นักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อมวลชน ฯลฯ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับการเมืองเชิงสถาบันหรือการเมืองระดับชาติด้วย

ความเปลี่ยนแปลงในกลุ่มชาวบ้านที่ได้จัดตั้งองค์กรลักษณะต่างๆ ขึ้นมานี้ นับเป็นหมุดหมายสำคัญของกระบวนการเคลื่อนไหวเข้าสู่ประชาธิปไตย การทำความเข้าใจถึงพัฒนาการของการรวมกลุ่มบทบาท และการเข้าไปต่อรองกับการเมืองระดับท้องถิ่นและระดับชาติในบริบทที่เปลี่ยนแปลง จะทำให้มองเห็นถึงโอกาสในการเสริมสร้างพลังของประชาธิปไตยในสังคมมากขึ้น

การศึกษาการรวมกลุ่มชาวบ้าน จะพิจารณาทั้งกลุ่มที่เกิดขึ้นเองโดยมีเงื่อนไขทางสังคมและเศรษฐกิจเป็นแรงผลักดันและกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับการจัดตั้งโดยรัฐ เพื่อที่จะมองเห็นทางเลือกต่างๆ ของ

ชาวบ้านในการสร้างอำนาจต่อรองหรือสร้างโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร และที่สำคัญจะช่วยให้เข้าใจถึง การสร้างช่องทางในการเชื่อมต่อการเมืองเชิงสถาบันของกลุ่มชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

แม้ว่าประเด็นที่ใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษา คือ การจัดตั้งองค์กรของชาวบ้านที่จัดตั้งขึ้นมาเอง และจัดตั้งโดยรัฐ แต่ก็จะต้องเชื่อมโยงให้เห็นว่ากลุ่มชาวบ้านที่จัดตั้ง “นอกสถาบันการเมือง” นั้นมีความหมาย ต่อการเมืองเชิงสถาบัน เช่น การเลือกตั้ง อย่างไร และมีผลหรือไม่อย่างไรต่อการเคลื่อนไหวทางการเมือง ในรูปแบบต่างๆ ของชาวบ้าน ซึ่งจะทำให้มองเห็นถึงพลังของสังคม-ชุมชนในการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย และ/หรือปัญหาในกระบวนการเปลี่ยนไปสู่ประชาธิปไตยของไทยได้กว้างขวางและชัดเจนขึ้น

3) ประเด็นความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรม

จะศึกษาผ่านกระบวนการสร้างวัฒนธรรมใหม่ที่ตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของคนในชนบท การศึกษานี้จะศึกษาผ่าน “สื่อ” ทางวัฒนธรรมทุกรูปแบบ เช่น เพลง วิทยุชุมชน การพบปะสนทนา (แหล่งที่พบปะ และเนื้อหาที่สื่อสารกันในวงเสวนา) ว่ามีความหมายระดับลึกในเชิงการเมืองอย่างไร

หากมองว่าวัฒนธรรมคือระบบของความหมายที่ผูกพันชีวิตของคนไว้กับสังคม ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมย่อมทำให้ผู้คนเกิดการให้ความหมายแก่ชีวิต และสังคมรอบตัวในวิถีทางใหม่ ซึ่งจะส่งผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด การให้คุณค่าต่อสิ่งดี/เลว และนำมาสู่การสร้างสรรค์สรรพสิ่งทางวัฒนธรรมใหม่ เพื่อให้ตรงใจหรือตรงกับอารมณ์ความรู้สึกของตนเอง อาจกล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้นเป็นผลโดยตรงของระบบอารมณ์ความรู้สึกยิ่งเสียกว่าลักษณะทางภววิสัยของสังคม ทำให้อุดมการณ์ทางการเมืองและการปลุกเร้าอารมณ์ความรู้สึกมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนทุกกลุ่ม

อนึ่ง การเมืองระบอบประชาธิปไตยย่อมไม่ใช่เพียงแค่รูปแบบเท่านั้น หากแต่ต้องคำนึงถึงระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดที่เอื้อต่อการจรรโลงสังคมประชาธิปไตยด้วย การศึกษาเรื่องนี้ที่ผ่านมาจำกัดอยู่ที่การศึกษาเชิงปริมาณที่เน้นการวัดทัศนคติของคนเกี่ยวกับประชาธิปไตย ทำให้ไม่สามารถทำความเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของผู้คนอย่างลึกซึ้งได้

จุดเริ่มต้นที่ใช้ในการศึกษาเรื่องการเมืองวัฒนธรรมในชนบท คือการวิเคราะห์ความหมายของกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้าน ซึ่งจะต้องศึกษาอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง เพื่อที่จะทำให้เข้าใจ “ความเฉพาะ” ของความหมายที่ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างขึ้นมา เพื่อประโยชน์ในการปรับตัวรับกับสถานการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งความเข้าใจในเรื่องนี้จะนำไปสู่การอธิบายทั้งความก้าวหน้าและปัญหาที่มีอยู่ในกระบวนการเคลื่อนไหวไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยในสังคมไทยโดยรวม และช่วยให้เข้าใจความขัดแย้งในสังคมไทยได้ลึกซึ้งขึ้นด้วย

4) ประเด็นความเปลี่ยนแปลงในการเมืองของประชาชนและการเมืองของชุมชน

การศึกษาเรื่องความเปลี่ยนแปลงในการเมืองของประชาชน จะศึกษาผ่านการรวมกลุ่มและการแสดงออกทางการเมืองที่สามารถ/ไม่สามารถเข้าไปร่วมแบ่งสรรหรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ ทั้งในชุมชนและส่วนที่มาจากสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการเมืองในท้องถิ่นและในส่วนกลาง รวมไปถึงการเข้าร่วมทางการเมืองโดยตรงไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อต่อต้านนโยบายบางอย่างของรัฐ เช่น กลุ่มที่สัมพันธ์อยู่กับนักพัฒนาเอกชน หรือการรวมกลุ่มเพื่อสนับสนุน/ต่อต้านรัฐบาลโดยรวม (คนเสื้อแดง คนเสื้อเหลือง)

การเชื่อมตนเองเข้ากับการเคลื่อนไหวการเมืองในระดับที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ย่อมไม่ใช่ผลผลิตของปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจเพียงปัจจัยเดียวอย่างแน่นอน หากแต่เป็นผลรวมของการปะทะประสานกับความเปลี่ยนแปลงหลากหลายมิติที่เกิดขึ้นรอบตัว และกลั่นกรองมาสู่การสร้างความหมายร่วมทางการเมือง อันนำมาซึ่งความหยาบคายในการเคลื่อนไหวที่อาจจะนำมาซึ่งความสูญเสียแม้แต่ชีวิต

ดังนั้น จุดเริ่มต้นสำหรับการศึกษาในประเด็นนี้ จึงได้แก่การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนทุกกลุ่มในชนบท โดยมุ่งอธิบายเชื่อมโยงกับความเปลี่ยนแปลงทุกมิติในชีวิตคนแต่ละกลุ่ม เพื่อที่จะทำให้เข้าใจได้ถึงความเปลี่ยนแปลงในระดับลึกของการกลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ชุมชนในจินตนาการแบบใหม่” เช่น ชุมชน “คนเสื้อแดง” หรือ “คนเสื้อเหลือง” และการมีอัตลักษณ์แห่งการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การศึกษาทั้งสี่มิติของความเปลี่ยนแปลงในชนบทนี้ จะศึกษาโดยใช้แนวพินิจเชิงประวัติศาสตร์ (historical approach) ซึ่งจะช่วยทำให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชนบทได้อย่างชัดเจนและละเอียดอ่อนมากขึ้น และจะศึกษาทั้งสี่มิติอย่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพื่อที่จะทำให้เข้าใจถึงพัฒนาการและปัญหาของประชาธิปไตยไทยอย่างกว้างขวางและรอบด้าน

4. สมมุติฐาน พื้นที่ศึกษาและวิธีการวิจัย

4.1 สมมุติฐาน

ความเปลี่ยนแปลงอันซับซ้อนทุกมิติของ “ชนบท” ในภาคเหนือตอนบน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสังคมชนบทและส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคม และระบอบอารมณความรู้สึนึกคิดของคนกลุ่มต่างๆ ในชนบท ทำให้คนชนบทเหล่านี้เคลื่อนไหวทางการเมืองในหลายลักษณะที่ถือได้ว่าเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวเข้าสู่ประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า

4.2 พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ของการวิจัยจะประกอบไปด้วย 3 พื้นที่ ซึ่งมีลักษณะของพื้นที่ที่ห่างไกลเมือง อยู่ระหว่างใกล้/ไกลเมือง และพื้นที่ที่ใกล้เมือง โดยจะประกอบไปด้วยพื้นที่ดังต่อไปนี้

1) หมู่บ้านในหุบเขา: ชุมชนในตำบลช้างเคื่อง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ในฐานะพื้นที่ที่อยู่ไกลเมือง

2) หมู่บ้านชาวนารายย่อย: ชุมชนในตำบลสันทราย อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ในฐานะพื้นที่ที่อยู่ระหว่างไกล/ใกล้เมือง

3) หมู่บ้านชายขอบเมือง: ชุมชนในตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในฐานะพื้นที่ที่อยู่ใกล้เมือง

4.3 ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยจะใช้การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Approach) เพื่อช่วยให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชนบทในด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ตลอดจนโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของคนชนบทได้อย่างชัดเจนและลึกซึ้งมากขึ้น อันจะนำไปสู่การสร้างความรู้ความเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมและประชาธิปไตยในชนบท ซึ่งมีระเบียบวิธีการวิจัย ดังนี้

1) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือผู้รู้หรือเป็นผู้ที่เป็นส่วนหนึ่งในปฏิบัติการทางสังคม ในแต่ละช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มเป้าหมายได้ ดังนี้

- ชาวบ้านทั่วไปที่มีความหลากหลายทางเพศ อายุ อาชีพและการมีส่วนร่วมในกระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยในชนบท
- ผู้นำธรรมชาติ ผู้นำทางการ ผู้นำองค์กรชาวบ้าน และผู้นำขบวนการทางสังคมในชนบท
- ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน หรือผู้ที่ชาวบ้านเข้าไปมีความสัมพันธ์ในลักษณะเป็นเครือข่าย เช่น นักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ เป็นต้น
- กลุ่มคนอื่นๆ ที่อาจจะมีส่วนเกี่ยวข้องับประเด็นที่สนใจศึกษา เช่น พ่อค้า ข้าราชการ นายทุนท้องถิ่น นักการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เป็นต้น

2) การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้ ได้แบ่งวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือ ส่วนแรก การค้นคว้าจากข้อมูลทุติยภูมิ และส่วนที่สอง การเก็บข้อมูลปฐมภูมิจากภาคสนาม

- การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ค้นคว้าจากเอกสารและงานที่เกี่ยวข้อง โดยทำการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารต่างๆ เช่น จากตำรา บทความ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ และค้นคว้าจากเว็บไซต์ วารสาร รวมถึงเอกสารของทางราชการที่ได้รับการเปิดเผย ในประเด็นการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม

วัฒนธรรมของชนบทอีสาน และงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนตำแหน่งแห่งของคนในชนบท รวมทั้งการรวมกลุ่มกระทำการแบบรวมหมู่ทางการเมืองที่สัมพันธ์ตั้งแต่ระดับชุมชน ท้องถิ่นและระดับชาติ

- การเก็บข้อมูลภาคสนาม มีวิธีวิทยาในการเก็บข้อมูล คือ ใช้การสังเกต (observation) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structure interview) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) การสนทนากลุ่มย่อย (small group discussion)

3) แผนการดำเนินงาน

กิจกรรม	ระยะเวลา (เดือน)							
	3	6	9	12	15	18	21	24
1.ศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนในชนบท	***	***						
2.ศึกษาความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งทางสังคม			***	***				
3.ศึกษาความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรม					***	***		
4.ศึกษาความเปลี่ยนแปลงในการเมืองของประชาชนและการเมืองของชุมชน							***	***

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนในชนบทภาคเหนือตอนบน

5.2 ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งทางสังคมในชนบทภาคเหนือตอนบน

5.3 ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรมในชนบทภาคเหนือตอนบน

5.4 ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงในการเมืองของประชาชนและการเมืองของชุมชนในชนบทภาคเหนือตอนบน

บทที่ 2

ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท

กรณีศึกษาตำบลช้างเคื่อง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

โครงการความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท กรณีศึกษาตำบลช้างเคื่อง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ได้แบ่งประเด็นการนำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 4 ประเด็นที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. บริบททั่วไป
2. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของกลุ่มคน
3. พลวัตและอำนาจของการเมืองท้องถิ่น
4. การจัดตั้งองค์กรและการสร้างเครือข่ายทางสังคม

1. บริบททั่วไป

ชุมชนในตำบลช้างเคื่อง เป็นชุมชนดั้งเดิมก่อตั้งกันมาเป็นระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 100 ปี โดยมีข้อมูลการตั้งอำเภอช้างเคื่องใน พ.ศ. 2447 ซึ่งชุมชนในสมัยนั้นอยู่บริเวณที่ราบลุ่มริมแม่น้ำแม่แจ่มทั้งสองฝาก มีอาณาบริเวณครอบคลุมตำบลช้างเคื่องและตำบลท่าผาในปัจจุบัน ภายหลังการสัมปทานป่าไม่มีการขยายพื้นที่ชุมชนไปตามพื้นที่ที่กว้างขวางเปล่าที่อุดมสมบูรณ์ จนทำให้เกิดการก่อตั้งหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้นในเวลาต่อมา ชุมชนตำบลช้างเคื่องเป็นศูนย์กลางของหน่วยราชการระดับอำเภอ เป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอ โรงเรียน โรงพยาบาล หน่วยงานราชการอีกหลายหน่วย นอกจากนี้ชุมชนตำบลช้างเคื่องเป็นศูนย์กลางทางการค้าของอำเภอแม่แจ่มตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีร้านค้าเป็นจำนวนมาก หลากหลายประเภท ลูกค้านำมาจากทุกตำบล เนื่องจากมีเส้นทางคมนาคมแพร่ขยายไปตำบลต่างๆ ชุมชนตำบลช้างเคื่องอยู่ห่างจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันตก เป็นระยะทาง 150 กิโลเมตร แม้ระยะทางจะดูไม่มากนัก แต่การเดินทางในปัจจุบันซึ่งเป็นถนนลาดยางต้องใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมง เนื่องจากต้องขึ้นเขาซึ่งเป็นทางลาดเลี้ยวและลาดชัน หากเป็นในอดีตก็ต้องใช้ระยะเวลามากกว่านั้นมาก จนทำให้ยุคหนึ่งสมัยหนึ่งอำเภอแม่แจ่มเป็นแหล่งรองรับข้าราชการที่ถูกส่งย้ายเนื่องจากกระทำผิด

ประชากรเป็นคนพื้นเมืองล้านนาจึงมีวัฒนธรรมประเพณีแบบคนเหนือทั่วไป ทั้งในมิติของการดำเนินชีวิตประจำวัน ภาษาพูด อาหารการกิน หรือมิติวัฒนธรรมประเพณี ตำบลช้างเคื่องในปัจจุบันถูกแบ่งการปกครองในระดับท้องถิ่นเป็น 2 ลักษณะ คือ เทศบาลตำบลแม่แจ่ม อยู่บริเวณใจกลางของตำบลมีหน่วยงานราชการและร้านค้าเป็นจำนวนมาก ครอบคลุม 4 หมู่บ้าน และองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเคื่อง อยู่บริเวณโดยรอบเขตเทศบาล มีพื้นที่มากครอบคลุมพื้นที่ป่าเขา พื้นที่การเกษตร มีพื้นที่ครอบคลุม 15 หมู่บ้าน สภาพแวดล้อมในเขตเทศบาลมีความเป็น “เมือง” อย่างชัดเจน แตกต่างจากสภาพแวดล้อมในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีความเป็น “ชนบท” เมื่อพิจารณาถึงสภาพทางเศรษฐกิจของตำบลช้างเคื่องพบว่าฐานเศรษฐกิจที่สำคัญของคนคือการทำเกษตรกรรม ทั้งการทำไร่ ทำนา ทำสวน ฐานการผลิตยังคงพึ่งพิงกับภาคเกษตรกรรมอยู่

สำหรับพื้นที่ศึกษาคือตำบลช้างเคื่องซึ่งอยู่ในอำเภอแม่แจ่ม ในเบื้องต้นจึงจะเป็นการทำความเข้าใจลักษณะโดยทั่วไปของพื้นที่ในระดับอำเภอแม่แจ่ม ก่อนที่จะอธิบายให้เห็นถึงลักษณะของพื้นที่ตำบลช้างเคื่องต่อไปเพื่อให้เข้าใจถึงบริบทของพื้นที่ที่จะศึกษา

1.1 อำเภอแม่แจ่ม

บริบททางกายภาพของอำเภอแม่แจ่มประกอบไปด้วยสภาพทั่วไปของพื้นที่ พื้นที่ป่า พื้นที่ถือครองการเกษตร ประชากร การปลูกพืชพาณิชย์ บริบททางเศรษฐกิจของอำเภอแม่แจ่ม

1.1.1 ลักษณะกายภาพ

อำเภอแม่แจ่ม ตั้งอยู่บริเวณเทือกเขาถนนธงชัยทิศตะวันออก ด้านหลังดอยอินทนนท์ อยู่ห่างจากเมืองเชียงใหม่มาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 118 กิโลเมตร อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 500 – 700 เมตร มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1.7 ล้านไร่ หรือ 2,733.26 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นพื้นที่ร้อยละ 13.59 ของจังหวัดเชียงใหม่ พื้นที่ในอำเภอแม่แจ่มส่วนใหญ่เป็นป่าเขาและภูเขาสูง คิดเป็น ร้อยละ 70 ของพื้นที่ทั้งหมด ส่วนพื้นที่ที่ราบเชิงเขาคิดเป็นร้อยละ 20 และเป็นที่ราบลุ่มน้ำร้อยละ 10 ของพื้นที่ทั้งหมด โดยที่ตั้งทางทิศเหนือติดต่อกับอำเภอภักดีพัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอปาย อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทิศตะวันตกติดกับอำเภอขุนยวม อำเภอแม่ลาน้อย ทิศใต้ติดกับอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทิศตะวันออกติดกับอำเภอสะเมิง อำเภอแม่วาง และอำเภอจอมทอง (ภาพที่ 1)

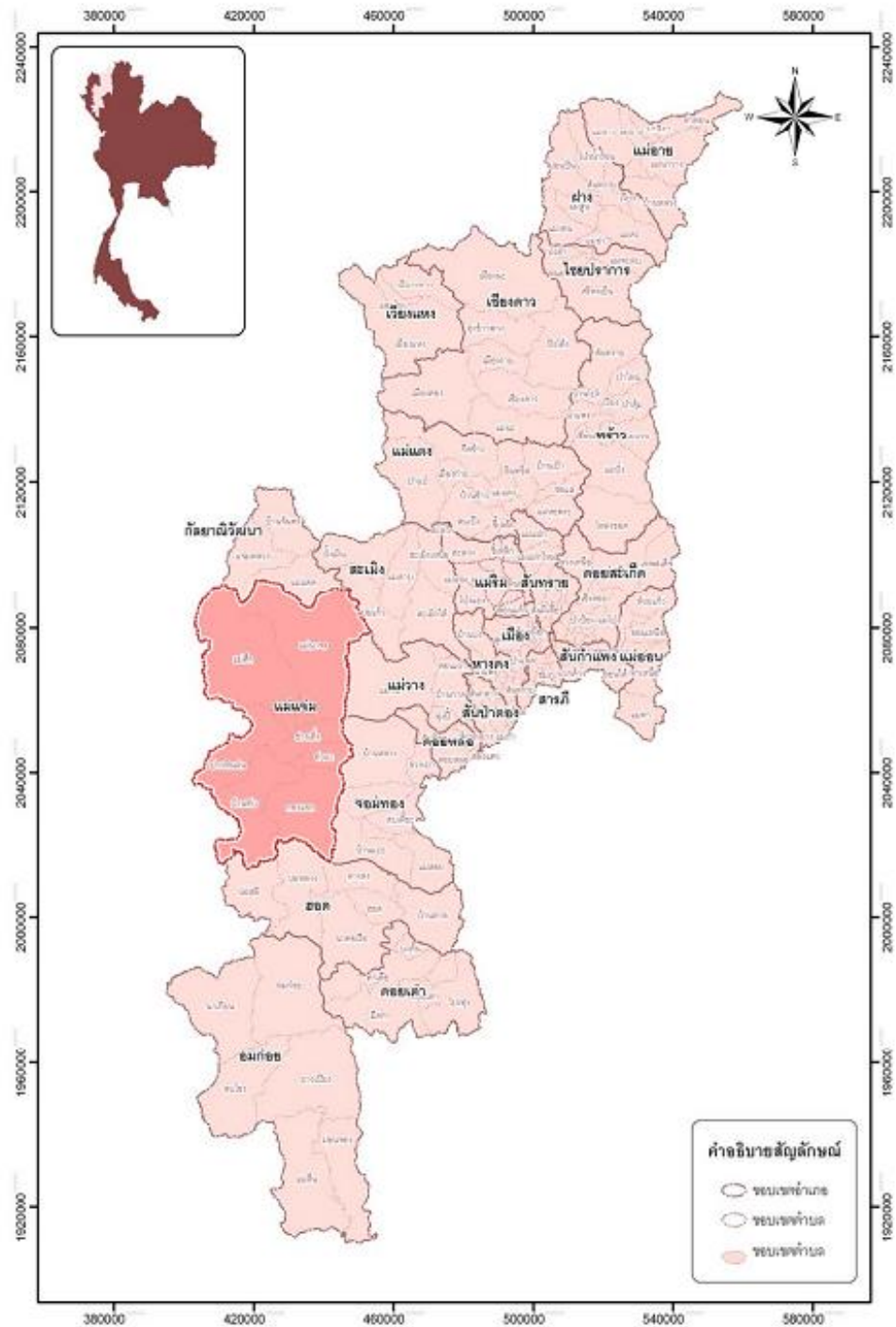
สภาพภูมิประเทศของอำเภอแม่แจ่มโดยทั่วไปประกอบด้วยเนินเขาสูงๆ ต่ำๆ และภูเขาสลับซับซ้อน มีที่ราบน้อยมาก ซึ่งมักจะพบตามริมฝั่งของลำน้ำและตามบริเวณหุบเขา โดยสามารถแบ่งได้ดังนี้

1) บริเวณที่ราบดินตะกอนใหม่ ส่วนใหญ่พบตามสองฝั่งของลำน้ำแม่แจ่มและลำห้วยสาขา มีลักษณะของพื้นที่ราบเรียบค่อนข้างเรียบ จนถึงเป็นลาดคลื่นเล็กน้อย มีความลาดเอียงอยู่ระหว่าง 0 – 4 %

2) บริเวณลาดลอนคลื่นตะกอนลำน้ำเก่า ส่วนใหญ่พบอยู่ทางทิศตะวันออกของตัวอำเภอแม่แจ่ม มีความลาดเอียงระหว่าง 4-16 % ซึ่งเป็นลักษณะตกค้างที่ได้จากการทับถมของตะกอนลำน้ำ ผ่านการเปลี่ยนแปลงทางธรณีและภูมิอากาศในอดีตมาเป็นระยะเวลานานและมีการกัดเซาะทางแนวดิ่งอย่างรวดเร็ว ทำให้มีระดับสูงกว่าบริเวณที่ราบดินตะกอนใหม่

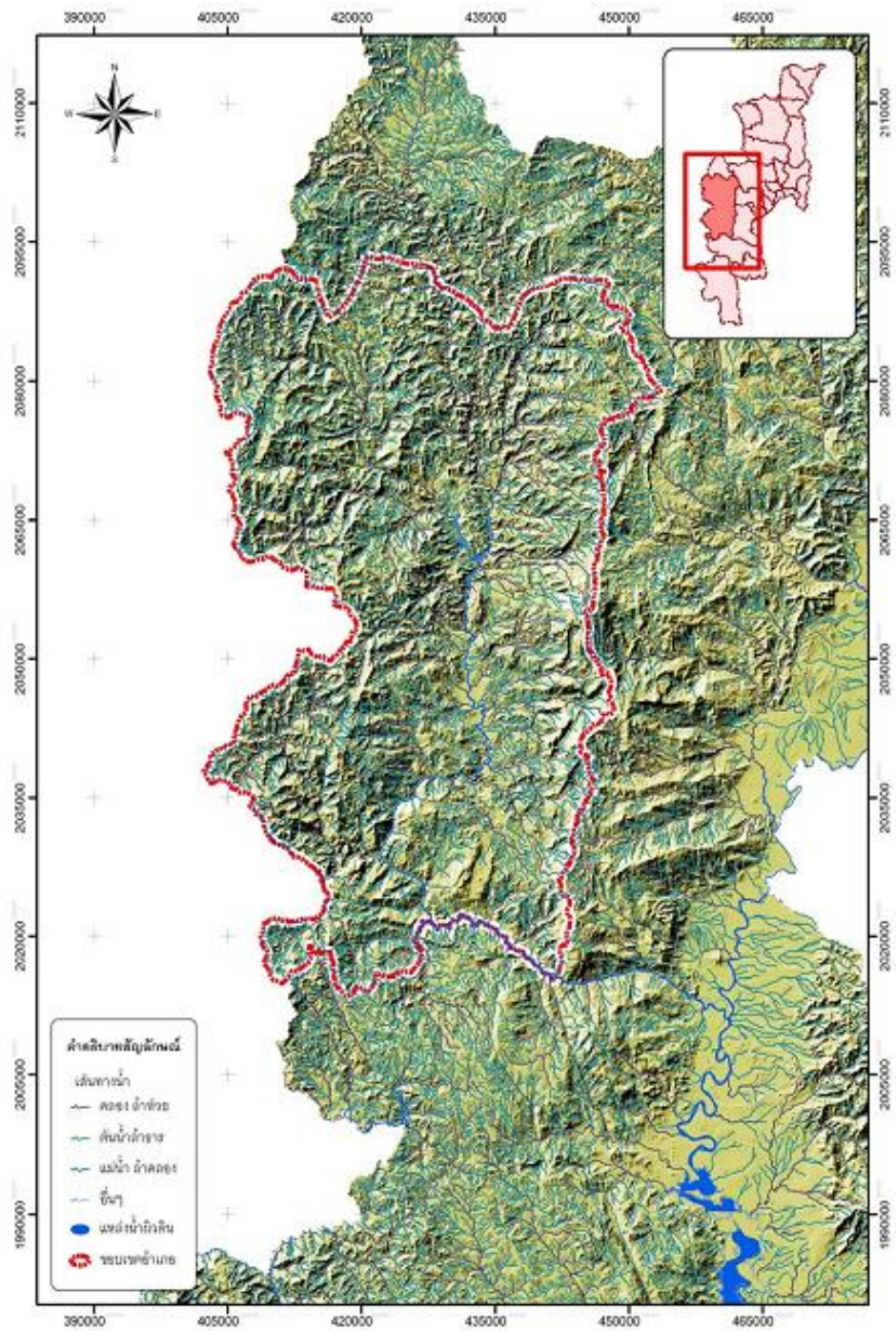
3) บริเวณเนินเขาและภูเขาสูงสลับซับซ้อน ส่วนใหญ่อยู่ทางทิศตะวันออกเป็นเทือกเขาสูง ติดต่อกับเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์และอ้อมไปทางเหนือไปบรรจบกับเทือกเขาสูงทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นสันเขาแบ่งอาณาเขตของจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน โดยส่วนใหญ่จะมีความลาดเอียงระหว่าง 35 % ขึ้นไป และจะมีที่ราบแคบๆ ตามหุบเขาและมีห้วยรวมทั้งทางน้ำขนาดเล็กทั่วไป (สิทธ์ สโรบล, 2527 : 39-41) (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอแม่แจ่ม

ที่มา: ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ โครงการบริหารจัดการน้ำจังหวัดเชียงใหม่ 2553

ภาพที่ 2 ภูมิประเทศอำเภอแม่แจ่ม

ที่มา: ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ โครงการบริหารจัดการน้ำจังหวัดเชียงใหม่ 2553

อำเภอแม่แจ่มมีเนื้อที่ทั้งหมด 1,707,586.57 ไร่ มีการใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าไม้จำนวน 1,401,553.62 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 82.08 รองลงมาเป็นพื้นที่เกษตรกรรม จำนวน 288,863.34 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 16.92 พื้นที่อยู่อาศัย 11,926.61 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 0.5570 นอกนั้นเป็นพื้นที่แหล่งน้ำและอื่นๆ อีก 5,243 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 0.31 (ตารางที่ 1) (ภาพที่ 3)

ตารางที่ 1 การใช้ที่ดินของอำเภอแม่แจ่ม

ประเภทการใช้ที่ดิน	จำนวน (ไร่)	ร้อยละของ พื้นที่รวม
ป่าไม้	1,401,553.62	82.08
เกษตรกรรม	288,863.34	16.92
แหล่งน้ำ	2,346.48	0.14
ที่อยู่อาศัย	11,926.61	0.70
อื่นๆ	2,896.52	0.17
รวม	1,707,586.57	100.00

ที่มา : ดัดแปลงจาก ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ โครงการบริหารจัดการน้ำจังหวัดเชียงใหม่ 2553

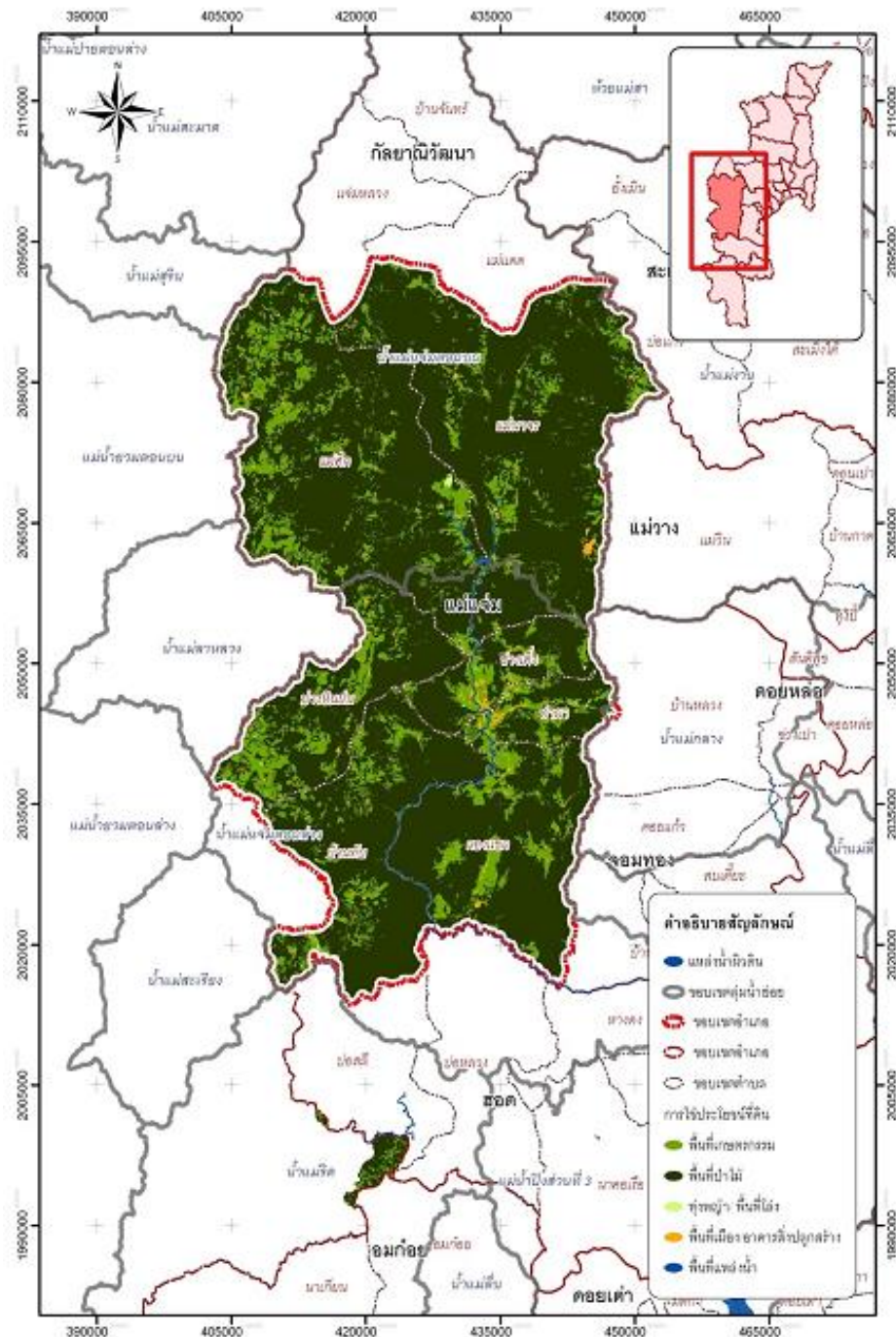
พื้นที่ป่าไม้ของอำเภอแม่แจ่มมีอยู่ประมาณ 1.4 ล้านไร่ หรือ 2,242.49 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 82.08 ของพื้นที่ทั้งหมดภายในอำเภอแม่แจ่ม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าผลัดใบสมบูรณ์ (ตารางที่ 2) อยู่บริเวณทิศเหนือต่อเนื่องไปถึงทิศใต้ของพื้นที่ และบางส่วนเป็นป่าผลัดใบรอสภาพพื้นที่ อยู่บริเวณทิศตะวันตกและทิศตะวันออกของพื้นที่

ตารางที่ 2 พื้นที่ป่าแต่ละประเภทของอำเภอแม่แจ่ม

ประเภทพื้นที่ป่า	ขนาดของพื้นที่ (ตร.กม)	ร้อยละของ พื้นที่รวม
ป่าดิบสมบูรณ์	857.87	31.40
ป่าดิบรอสภาพพื้นที่	5.69	0.21
ป่าผลัดใบรอสภาพพื้นที่	32.17	1.18
ป่าผลัดใบสมบูรณ์	1,327.68	48.59
สวนป่าสมบูรณ์	19.07	0.70
รวม	2,242.49	82.08
พื้นที่รวมของอำเภอ	2,732.14	100

ที่มา : ดัดแปลงจาก ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ โครงการบริหารจัดการน้ำจังหวัดเชียงใหม่ 2553

ภาพที่ 3 การใช้ที่ดินของอำเภอแม่แจ่ม

ที่มา: ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ โครงการบริหารจัดการน้ำจังหวัดเชียงใหม่ 2553

สำหรับเขตป่าสงวนแห่งชาติในอำเภอแม่แจ่ม ได้มีการประกาศเขตป่าสงวน 1 แห่ง คือ ป่าแม่แจ่ม เป็นเนื้อที่ 2,477,634 ไร่ เมื่อ พ.ศ. 2517 และในอีก 4 ปีถัดมา มีการเพิกถอนเขตป่าสงวนไป 65,625 ไร่

เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ คงเหลือเนื้อที่เขตป่าสงวน 2,412,009 ไร่ เมื่อ พ.ศ. 2521 โดยครอบคลุมพื้นที่ตำบลแม่นาจร ตำบลแม่ศึก ตำบลช่างเคิ่ง ตำบลบ้านทับ ตำบลท่าผา

ส่วนการใช้พื้นที่เกษตรกรรม อำเภอแม่แจ่มมีพื้นที่เพาะปลูกทั้งสิ้นประมาณ 288,863.34 ไร่ โดยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สำหรับการปลูกพืชไร่ประมาณ 179,452.89 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 62.12 ของพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมด รองลงมาคือพื้นที่ทำนาข้าวประมาณ 82,088.08 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 28.43 ของพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมด นอกจากนั้นเป็นพืชผัก ไม้ผลยืนต้น และอื่นๆ ประมาณ 27,325.37 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 9.46 ของพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมด (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 พื้นที่เกษตรกรรม

ประเภทการทำเกษตรกรรม	ขนาดของพื้นที่ (ไร่)	ร้อยละของ พื้นที่เกษตรกรรม
พืชไร่	179,452.89	62.12
นาข้าว	82,088.08	28.42
พืชผัก	21,465.29	7.43
ไม้ผลยืนต้น	5,811.05	2.01
อื่นๆ	46.03	0.02
รวม	288,863.34	100

ที่มา : ดัดแปลงจาก ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ โครงการบริหารจัดการน้ำจังหวัดเชียงใหม่ 2553

ระบบการเกษตรของอำเภอแม่แจ่มสามารถแบ่งได้ 2 กลุ่ม ตามพื้นที่คือ ในพื้นที่ดอน จะเป็นการปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ส่วนในที่ราบลุ่มจะปลูกพวงข้าวนาปี ข้าวนาปรัง พืชผัก และพืชไร่

ในส่วนของพื้นที่ลุ่มน้ำ อำเภอแม่แจ่มอยู่บนพื้นที่ลุ่มน้ำหลัก 2 ลุ่มน้ำ คือ ลุ่มน้ำแม่ปิง มีพื้นที่ประมาณ 1,707,644 ไร่ หรือ 2,732.21 ตร.กม. โดยอยู่บนลุ่มน้ำสาขาแม่แจ่มตอนล่างมากที่สุด มีพื้นที่ 859,160 ไร่ หรือ 1,374.65 ตร.กม. รองลงมาอยู่บนลุ่มน้ำสาขาแม่แจ่มตอนบน มีพื้นที่ 845,843 หรือ 1,353.34 ตร.กม. โดยมีลำน้ำแม่แจ่มเป็นลำน้ำสายหลัก และมีลำน้ำสายย่อยอีก 14 สาย คือ ลำน้ำแม่แจ่ม ลำน้ำแม่หยอด ลำน้ำแม่ศึก ลำน้ำแม่ปาน ลำน้ำแม่วอม ลำน้ำแม่วาก ลำน้ำแม่แรก ลำน้ำแม่กลาง ลำน้ำแม่งาน ลำน้ำแม่ปิง ลำน้ำแม่ลาหลวง ลำน้ำแม่สะเรียง ลำน้ำแม่สุริน ลำน้ำแม่ววม

1.1.2 ประชากร และความหนาแน่น

อำเภอแม่แจ่มแบ่งเขตการปกครองเป็น 7 ตำบล โดยใน พ.ศ. 2555 มีจำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น 55,113 คน แยกเป็นชาย 28,144 คน หญิง 29,966 คน และมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 14,815 ครัวเรือน (ตารางที่ 4) โดยมีความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 20.16 คนต่อ ตาราง กม. ประกอบด้วยชาวพื้นเมืองหรือไทยวน ส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ราบลุ่มน้ำ 18,106 คน คิดเป็นร้อยละ 31.92 ชาวเขาเผ่าปกาเกอะญอ เผ่าม้ง และลัวะ จำนวน 42,773 คน คิดเป็นร้อยละ 68.08 ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ตามที่ราบเชิงเขาและที่ราบลุ่มน้ำ โดยประชากรนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 56.48 นับถือศาสนาคริสต์ร้อยละ 24.03 ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 19.49 นับถือผี ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาทำไร่ เลี้ยงสัตว์ รับจ้าง และค้าขาย

ตารางที่ 4 จำนวนประชากรในอำเภอแม่แจ่ม

ตำบล	2540	2545	2550	2555
ช่างเคิ่ง	10,933	8,100	7,839	8,109
ท่าผา	4,869	4,927	4,910	4,969
บ้านทับ	5,936	6,244	6,359	6,121
แม่ศึก	10,040	11,062	11,618	12,000
แม่นาจร	8,856	9,502	10,094	10,486
ปางหินฝน	6,328	6,983	6,963	6,933
กองแขก	5,676	5,957	6,174	6,495
รวม	52,638	52,775	53,957	55,113

ที่มา : สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง, รายงานสถิติจำนวนประชากร และบ้าน ทั่วประเทศ และรายจังหวัด.

1.1.3 การปลูกพืชพาณิชย์

ประชากรของอำเภอแม่แจ่มส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีพื้นที่เพาะปลูกทั้งสิ้น 288,863 ไร่ โดยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สำหรับการปลูกพืชไร่ประมาณ 179,452 ไร่ รองลงมาคือพื้นที่ทำนาข้าวประมาณ 82,088 ไร่ โดยพื้นที่สำหรับปลูกพืชไร่ นั้นสามารถทำการเกษตรได้เฉพาะฤดูฝนโดยมักจะอยู่บนพื้นที่ดอนเชิงเขา ซึ่งในรอบ 14 ปีที่ผ่านมา พืชที่เกษตรกรในอำเภอแม่แจ่มปลูกมากที่สุด 5 ชนิด คือ ข้าวเจ้าข้าวไร่ ข้าวเหนียวข้าวไร่ ถั่วเหลืองฤดูฝน กะหล่ำปลี ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ จากสถิตินับตั้งแต่ พ.ศ. 2543 ชนิดของพืชที่ทำการปลูกในแม่แจ่มมีหลากหลายชนิด แต่นับตั้งแต่ พ.ศ. 2551 ชนิดของพืชมีความ

หลากหลายลดลง มีการขยายพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง โดยขยายพื้นที่จาก 18,834 ไร่ กลายมาเป็นจำนวนเกือบหนึ่งแสนไร่ใน พ.ศ. 2555 – 2556 สำหรับศักยภาพของพื้นที่ในการปลูกสูงสุดปรากฏในปีการผลิต 2545 – 2546 เป็นจำนวน 148,294 ไร่ (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 5 จำนวนพื้นที่ปลูกพืชแยกตามชนิดพันธุ์ในพื้นที่สำหรับปลูกพืชไร่ (2543 – 2556)

พื้นที่ปลูก (ไร่)							
พืชที่ปลูก	2543-44	2545-46	2547-48	2549-50	2551-52	2553-54	2555-56
ข้าวเจ้าข้าวไร่	14,815	15,670	13,837	17,945	18,978	22,791	0
ข้าวเหนียวข้าวไร่	5,941	3,490	6,882	2,906	0	0	0
ถั่วเหลืองฤดูฝน	13,882	27,182	15,960	25,700	0	0	0
กะหล่ำปลี	19,847	70,663	2,750	11,175	4,264	4,224	680
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	18,834	31,289	31,406	61,146	81,105	61,872	99,511
รวม	73,319	148,294	70,835	118,872	104,347	88,887	100,191

ที่มา : สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ (www.chiangmai.doe.go.th/Stat_Plan.html)

ในกรณีของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์รัฐบาลมีการให้เกษตรกรมาขึ้นทะเบียนผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ โดยในปีการผลิต 2556 – 2557 (ข้อมูลวันที่ 31 มีนาคม 2556) จากการบันทึกข้อมูลของเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรอำเภอแม่แจ่ม พบว่ามีพื้นที่การเพาะปลูกที่มาแจ้งคือ 121,116 ไร่ ผลผลิต 81,746.33 ตัน 11,109 แปลง 7,684 ครัวเรือน ตำบลที่มีพื้นที่การเพาะปลูกมากที่สุดคือ ตำบลแม่ณาจรจำนวน 25,731.50 ไร่ รองลงมาตำบลกองแขกจำนวน 25,017.75 ไร่ ตำบลแม่ศึกจำนวน 23,683.50 ไร่ ตำบลบ้านทับ 13,878.50 ไร่ ตำบลท่าผา 13,210.75 ไร่ ตำบลช้างเคื่อง 12,360.75 ไร่ ตำบลปางหินฝน 7,233.25 ไร่ (สำนักงานเกษตรอำเภอแม่แจ่ม, 2557)

สำหรับพื้นที่สำหรับทำนาเป็นพื้นที่ที่มีระบบชลประทานสามารถทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี โดยส่วนใหญ่อยู่ในที่ราบลุ่ม ซึ่งในรอบ 14 ปีที่ผ่านมา เกษตรกรอำเภอแม่แจ่มนิยมปลูกข้าวเจ้านานาปี ข้าวเหนียวนาปี หอมแดง ผักกาดขาวปลี ถั่วเหลืองฤดูแล้ง โดยในแต่ละปี มีการสลับสับเปลี่ยนชนิดพืชที่ปลูก โดยในปีการผลิต 2555 – 2556 มีการใช้พื้นที่ในการปลูกข้าวเจ้านานาปีมากที่สุด 47,052 ไร่ โดยเป็นช่วงของนโยบายรับจำนำข้าวของรัฐบาล (ตาราง 6) โดยทั่วไปในช่วงฤดูฝนเกษตรกรมักปลูกข้าวเจ้านาปีและข้าวเหนียวนาปี ส่วนหลักจากการปลูกนาจะเป็นพวกหอมแดง ผักกาดขาวปลี และถั่วเหลืองฤดูแล้ง

ตารางที่ 6 จำนวนพื้นที่ปลูกพืชแยกตามชนิดพันธุ์ในพื้นที่สำหรับทำนา (2543 – 2556)

พื้นที่ปลูก (ไร่)							
พืชที่ปลูก	2543-44	2545-46	2547-48	2549-50	2551-52	2553-54	2555-56
ข้าวเจ้านาปี	14,492	12,367	12,367	3,905	10,733	33,056	47,052
ข้าวเหนียนาปี	12,367	15,909	14,154	20,926	16,880	8,816	3,672
หอมแดง	9,880	7,669	7,667	9,059	24,066	4,140	5,809
ผักกาดขาวปลี	3,463	21,882	189	0	308	636	0
ถั่วเหลืองฤดูแล้ง	7,847	7,820	2,854	1,799	1,343	750	176
รวม	48,049	65,647	37,231	35,689	53,330	47,398	56,709

ที่มา : สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ (www.chiangmai.doe.go.th/Stat_Plan.html)

1.2 ตำบลช้างเคื่อง

1.2.1 ลักษณะทางกายภาพ

1) ลักษณะภูมิประเทศ อาณาเขต ภูเขา ที่ดิน

ในทางการปกครองส่วนภูมิภาค ตำบลช้างเคื่องเป็น 1 ใน 7 ตำบลของอำเภอแม่แจ่ม¹ โดยประกอบไปด้วย 19 หมู่บ้าน² ส่วนการปกครองส่วนท้องถิ่น มีองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น 2 รูปแบบ คือ เทศบาลตำบลแม่แจ่ม ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ดูแลพื้นที่ 4 หมู่คือ หมู่ที่ 3, 4, 12, 18 ส่วนอีก 15 หมู่ อยู่ในอำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลช้างเคื่อง

¹ทั้งหมดประกอบด้วย 1) ตำบลช้างเคื่อง 2) ตำบลท่าผา 3) ตำบลบ้านทับ 4) ตำบลแม่ศึก 5) ตำบลแม่นาจร 6) ตำบลปางหินฝน 7) ตำบลกองแขก

²หมู่ 1 บ้านทุ่งยาว, หมู่ 2 บ้านต่อเรือ, หมู่ 3 บ้านสันหนอง, หมู่ 4 บ้านเกาะ, หมู่ 5 บ้านต้นตาล, หมู่ 6 บ้านพร้าวหนุ่ม, หมู่ 7 บ้านป่าเทื่อ, หมู่ 8 บ้านท้องฝาย, หมู่ 9 บ้านห้วยริน, หมู่ 10 บ้านแม่ปาน, หมู่ 11 บ้านแม่มิ่ง, หมู่ 12 บ้านช้างเคื่องบน, หมู่ 13 บ้านป่าตึง, หมู่ 14 บ้านบนนาแม่กึ่ง, หมู่ 15 บ้านพุทธเอ็น, หมู่ 16 บ้านแพม, หมู่ 17 บ้านดอยสันเกี๋ย, หมู่ 18 บ้านเจียง, หมู่ 19 บ้านใหม่ปู่เลย

ตาราง แสดงประชากรรายหมู่บ้าน

หมู่	ชื่อหมู่บ้าน	ชื่อผู้ใหญ่บ้าน	หลังคา เรือน	ชาย	หญิง	รวม
1	ทุ่งยาว	นายเกษม ร่มโพธิ์	144	218	231	449
2	ต่อเรือ	นายก่อคำ จริยา	224	398	391	789
3	สันหนอง	นายเอกราช ร่มโพธิ์	188	327	303	630
4	บ้านเกาะ	นายจำเนียร ฐ์แหลม	260	294	245	539
5	ต้นตาล	นายสุพรรณ ใจคำ	111	178	157	335
6	พร้าวหนุ่ม	นายบุญศรี สมสัตย์	244	347	369	716
7	ป่าเทื่อ	นายเกษม ฤทธิเรืองโรจน์	205	251	240	491
8	ท้องฝาย	นายพรชัย กรรณิกา	200	304	312	616
9	ห้วยริน	นายบันแก้ว กาพย์คุ้ม	148	169	164	333
10	แม่ปาน	นายบุญมา ฟองตา	198	290	283	573
11	แม่มีงค์	นายธนชัย พนาสร้างสายธาร	156	287	285	572
12	ช่างเคิงบน	นายประสงค์ สมยศ	436	610	597	1207
13	ป่าตึง	นายวรเดช มั่งคั่งสว่าง	228	447	429	876
14	บนนา	นายมนต์ชัย ลำลีทอง	155	240	262	502
15	พุทธเอ็น	นายดวงคำ วิเศษคุณ	166	242	260	502
16	แพม	นายธีรภัทร์ สุวรรณโณ	119	130	145	275
17	สันเกียง	นายประมวล ฟองตา	120	201	192	393
18	บ้านเจียง	นายณัฐฐธวัช เกิดใหม่	159	250	246	496
19	ใหม่บุญเลย	นายประดิษฐ์ ศรีโสดา	57	125	112	237

อาณาเขตของตำบลช่างเคิง ทางทิศเหนือติดกับตำบลแม่นาจร กับตำบลแม่ศึก ทางทิศตะวันออกติดกับอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง ทางทิศใต้ติดกับตำบลท่าผา ทางทิศตะวันตกติดกับตำบลปางหินฝน

และเส้นทางที่สอง ใช้ทางหลวงหมายเลข 108 สายเชียงใหม่ – ฮอด เดินทางผ่านตำอำเภอลองทองสู่อำเภอฮอด แล้วแยกขวาไปตามทางหลวงหมายเลข 108 ผ่านออบหลวง และแยกขวาเข้าสู่ทางหลวงหมายเลข 1088 เข้าสู่ตำบลช้างเคื่อง รวมระยะทางประมาณ 150 กิโลเมตร เส้นทางแรกเป็นเส้นทางที่ใกล้กว่า แต่ถนนแคบ คดเคี้ยวและลาดชัน เป็นเส้นทางหลักของการเดินทาง เส้นทางที่สองเป็นเส้นทางที่ไกลกว่า แต่ถนนกว้างกว่าและไม่สูงชัน บางช่วงพื้นผิวถนนเสียหายขรุขระ เป็นเส้นทางหลักของการขนส่งสินค้าทางการเกษตร ทั้งสองเส้นทางหากขับรถโดยรถยนต์ส่วนตัวจะใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมงครึ่ง ถึง 3

ชั่วโมง ส่วนการเดินทางโดยระบบขนส่งสาธารณะ จะมีรถโดยสารสองแถวสีเหลือง สายจอมทอง – แม่แจ่ม
 จอดบริการบริเวณใต้ต้นมะขามใหญ่หน้าวัดพระธาตุศรีจอมทองทุกวัน วันละ 4 เที่ยว

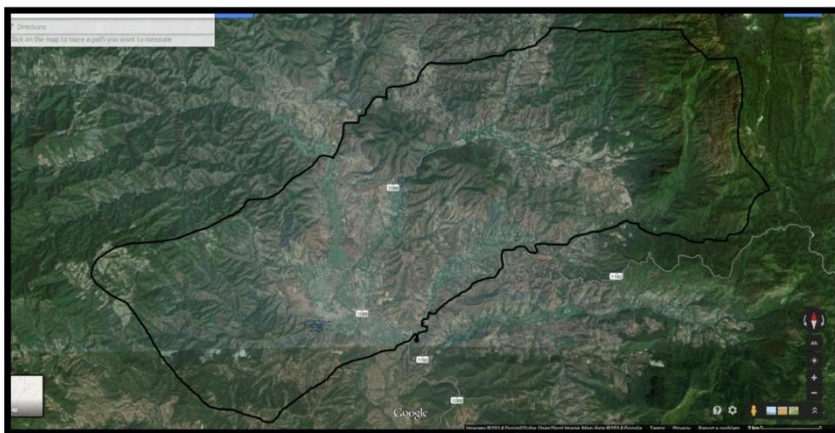
ลักษณะทางภูมิประเทศของตำบลช่างเคิ่ง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินเขาสูงๆ ต่ำ โดยทางฝั่งตะวันออก
 ของตำบลอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ซึ่งมีลักษณะสูงกว่าบริเวณอื่น โดยเป็นต้นน้ำแม่ป่าน
 และน้ำแม่อมม มีน้ำตกห้วยทรายเหลือและกัวแม่ป่านเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สำคัญของ
 ตำบล ตอนกลางมีที่ราบระหว่างหุบเขาอยู่บริเวณสองข้างแม่น้ำแม่แจ่ม ฝั่งตะวันออกมีที่ราบเล็กสองข้าง
 ลำน้ำแม่อมม และลำน้ำแม่ป่าน ส่วนฝั่งตะวันตกของตำบลมีที่ราบสองข้างลำน้ำแม่กึ่ง โดยพื้นที่ทั้งหมดมี
 ประมาณ 317 ตารางกิโลเมตร โดยขอบเขตพื้นที่ตำบลช่างเคิ่งมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน
 เฉียงขึ้นเล็กน้อยทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาพที่ 5 แสดงขอบเขตของตำบลช่างเคิ่ง

ที่มา: ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ โครงการบริหารจัดการน้ำจังหวัดเชียงใหม่ 2553

ภาพที่ 6 แสดงขอบเขตของตำบลช่างเคิ่งตามสภาพภูมิศาสตร์

ที่มา: map.google.com

2. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของกลุ่มคน

ในการรับรู้โดยทั่วไปแล้ว พื้นที่อำเภอแม่แจ่มเป็นชุมชนชนบทภาคเหนือตอนบนที่อยู่ห่างไกลตัวเมืองและห่างไกลจากความเจริญ ชุมชนข้างเคียงซึ่งเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอแห่งนี้ก็มีภาพในลักษณะเดียวกัน อย่างไรก็ตาม อิทธิพลของการพัฒนาเศรษฐกิจและการขยายตัวของอำนาจรัฐที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องได้ไหลบ่าเข้าสู่พื้นที่ต่างๆ ในอำเภอแม่แจ่มมาอย่างต่อเนื่อง ชุมชนตำบลข้างเคียงก็เป็นส่วนหนึ่งที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบอย่างไพศาลต่อวิถีชีวิต โลกทัศน์ สถานะและการจัดความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่อย่างกว้างขวางเช่นเดียวกัน

สำหรับการศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ จะอภิปรายโดยแบ่งความเปลี่ยนแปลงออกเป็น 3 ช่วงเวลา ได้แก่

ยุคที่ 1 ยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน (ก่อน พ.ศ. 2490)

ยุคที่ 2 ยุครอต่อการพัฒนา (หลัง พ.ศ. 2490 – พ.ศ. 2516)

ยุคที่ 3 ยุคพัฒนา (พ.ศ. 2516 – ปัจจุบัน)

2.1 ยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน (ก่อน พ.ศ. 2490)

2.1.1 บริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง

ชุมชนตำบลข้างเคียงได้ก่อตั้งมานานกว่าร้อยปี ในบริเวณที่ราบลุ่มริมแม่น้ำแม่แจ่ม ชุมชนที่ตั้งขึ้นแรกๆ คือ บ้านข้างเคียง บ้านพร้าวหนุ่ม บ้านเจียง บ้านห้วยริน ชุมชนตำบลข้างเคียงในช่วงดังกล่าวถูกปกครองในหลายลักษณะตั้งแต่ยุคเจ้าเมืองเชียงใหม่ ยุคการรวมศูนย์อำนาจสมัยรัชกาลที่ 5 และยุคเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นช่วงที่ชุมชนตำบลข้างเคียงขยายตัวมากขึ้น มีการบุกเบิกตั้งถิ่นฐานไปยังพื้นที่ใกล้เคียง

ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชนตำบลข้างเคียงที่ล้อมรอบไปด้วยป่าเขาการเดินทางเข้าออกพื้นที่เป็นไปด้วยความยากลำบากใช้ระยะเวลายาวนาน จึงทำให้เกิดคาราวานพ่อค้าวัวต่างในพื้นที่ทำหน้าที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่จำเป็นแต่ไม่สามารถผลิตเองได้ ทั้งฝั่งตะวันตกไปถึงปางหินฝน แม่ลำน้อย แม่สะเรียง และฝั่งตะวันออกไปถึงจอมทอง สะเมิง

บริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของชุมชนตำบลข้างเคียงเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ใน พ.ศ. 2447 มีการจัดตั้งที่ว่าการอำเภอ และส่งนายอำเภอมาปกครอง มีการเก็บภาษี และเกณฑ์แรงงาน มีการตั้งกำนัน และผู้ใหญ่บ้านด้วย เดิม

ที่ว่าการอำเภออยู่บริเวณบ้านอาสาม แต่ย้ายมาอยู่บริเวณบ้านช่างเคิ่งใน พ.ศ. 2451 มีการตั้งโรงพักบริเวณติดกันตั้งแต่ พ.ศ. 2459 มีกำลังตำรวจ 24 นาย โดยมีการฝึกคนในพื้นที่ให้เป็นตำรวจด้วย ต่อมา ตั้งโรงเรียนบ้านช่างเคิ่งเป็นแห่งแรก ใน พ.ศ. 2464 และมีการตั้งโรงเรียนบ้านพร้าวหนุ่มในเวลาต่อมา ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากบริบทดังกล่าวทำให้คนในพื้นที่ส่วนหนึ่งได้โอกาสเข้ามาทำงานกับราชการไม่ว่าจะเป็นการได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกำนัน และผู้ใหญ่บ้าน การเข้าไปเป็นตำรวจ และได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษาและสามารถเข้าไปศึกษาต่อในเมืองเชียงใหม่ได้

นอกเหนือจากการขยายตัวของกลไกรัฐแล้ว การให้สัมปทานป่าไม้ในพื้นที่ที่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนตำบลช่างเคิ่งเกิดความเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้าน ด้านหนึ่งทำให้เกิดพื้นที่ว่างมากขึ้นทำให้ชุมชนสามารถขยายตัวออกไปตามพื้นที่สัมปทานไม้เก่า อีกด้านหนึ่งทำให้เกิดธุรกิจการขายข้าวให้กับปางไม้โดยคนในพื้นที่

2.1.2 การบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน

การบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน เป็นเรื่องราวแรกๆ ของประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นเพราะเป็นจุดกำเนิดของชุมชนทั้งหมดในภาคเหนือตอนบน (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2553: 33) กรณีตำบลช่างเคิ่งก็เป็นเช่นเดียวกันจากการเก็บข้อมูล สัมภาษณ์ จากผู้เฒ่าผู้แก่ในหลายชุมชนพบว่าจุดกำเนิดของชุมชนเกิดจากการบุกเบิกตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษจากชุมชนเดิมที่อยู่ใกล้เคียงกัน ซึ่งอยู่ใกล้แหล่งน้ำสายหลักเหมาะแก่การทำเกษตรมากกว่า โดยเข้าไปบุกเบิกหักร้างถางพงบริเวณที่เป็นป่าหรือเป็นที่พื้นที่ที่ลาดชันมากขึ้นจนถึงขอบชายเขา หรือย้ายขึ้นไปตามลำน้ำสายรองที่มารับรวมลำน้ำสายหลัก

นอกจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่กำหนดทิศทางของการบุกเบิกตั้งถิ่นฐานแล้ว ภูมิปัญญาและความรู้ที่ติดตัวมากับผู้บุกเบิกกลุ่มแรกก็มีความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่เกี่ยวกับการผันน้ำให้เข้าพื้นที่ทางการเกษตรหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าการทำเหมืองฝาย เนื่องจากในบางพื้นที่หนึ่งเคยมีความพยายามบุกเบิกของกลุ่มชาวบ้านบางกลุ่มแต่ไม่ประสบความสำเร็จในการผันน้ำให้เข้าพื้นที่ทางการเกษตรจึงไม่สามารถตั้งเป็นชุมชนขึ้นได้อย่างถาวร กลุ่มที่มีองค์ความรู้มากกว่าและประสบความสำเร็จในการผันน้ำเข้าพื้นที่ทางการเกษตรจึงจะสามารถก่อตั้งชุมชนขึ้นได้

ตามประวัติของแต่ละหมู่บ้านที่ได้ศึกษาพบว่าหมู่บ้านที่มีความสำคัญในอดีตคือ บ้านพร้าวหนุ่ม บ้านเกาะ (ช่างเคิ่งลุ่ม) เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ตั้งมาก่อนบ้านอื่น และเมื่อประชากรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นก็ได้บุกเบิกพื้นที่ใหม่ในการตั้งหอย่อมบ้านหรือกลุ่มบ้านตามมา หากพิจารณาจากสภาพพื้นที่การตั้งถิ่นฐานของบ้านพร้าวหนุ่มกับบ้านเกาะ (ช่างเคิ่งลุ่ม) จะตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำสายหลัก คือ น้ำแม่แจ่ม โดยบ้านพร้าวหนุ่ม อยู่ทางตะวันตก หรือฝั่งขวาของแม่น้ำ ส่วนบ้านเกาะ (ช่างเคิ่งลุ่ม) อยู่บ้านทิศตะวันออก หรือฝั่งซ้ายของแม่น้ำ

การบุกเบิกพื้นที่ของชาวบ้านในตำบลช้างเคื่อง มีอยู่ 4 ลักษณะคือ

- 1) การบุกเบิกขึ้นไปตามลำน้ำสายหลัก กรณีบ้านพร้าวหนุ่ม บุกเบิกไปตามลำน้ำแม่แจ่ม ตั้งแต่บ้านกอก บ้านอ้น บ้านต้นตาล บ้านนางแล
- 2) บุกเบิกขึ้นไปตามลำน้ำสายย่อย โดยกรณีของบ้านเกาะ (ช้างเคื่องลุ่ม) บุกเบิกขึ้นไปตามลำน้ำแม่วอม ตั้งแต่บ้านสันหนอง บ้านเจียง บ้านป่าฝาง บ้านต่อเรือ บ้านทุ่งยาว กรณีบ้านทัพ อยู่ในเขตตำบลบ้านทัพ ได้บุกเบิกขึ้นไปตามลำน้ำแม่ปาน ตั้งแต่บ้านห้วยริน บ้านใหม่ปู่เลย บ้านแม่ปาน บ้านสันเกียงซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตการปกครองตำบลช้างเคื่อง
- 3) บุกเบิกไปตามที่ดอน โดยกรณีบ้านพร้าวหนุ่ม ขยายไปที่บ้านบนนา บริเวณสันม่อนดินดั่ง ม่อนสันก๊วนก ม่อนสันราจา ขยายไปบ้านแม่กึ่ง-บนนาใหม่ บริเวณม่อนสันดอยกู่ กรณีบ้านเกาะ (ช้างเคื่องลุ่ม) บุกเบิกมาเป็นบ้านช้างเคื่องบนในปัจจุบัน
- 4) การบุกเบิกอยู่ในหุบเขาบริเวณต้นน้ำ โดยเป็นชาติพันธุ์ปกากะญอ อยู่บริเวณต้นน้ำแม่วอม และน้ำแม่ปาน โดยมีบ้านแม่มิ่งค์ บ้านป่าตึง บ้านดินผา บ้านป่าปงเปียง

จากการสรุปลักษณะร่วมของการบุกเบิกตั้งถิ่นฐานของชุมชนในตำบลช้างเคื่อง เพื่อให้เกิดความชัดเจนจึงขออธิบายตัวอย่างการบุกเบิกตั้งถิ่นฐานของชุมชนในตำบลช้างเคื่อง 3 ชุมชน คือ บ้านพร้าวหนุ่ม บ้านแม่ปาน บ้านบนนา

ชุมชนบ้านพร้าวหนุ่ม

การบุกเบิกตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านพร้าวหนุ่ม อยู่บนพื้นที่ริมน้ำแม่แจ่มฝั่งขวาหรือทางทิศตะวันตกของแม่น้ำ และอยู่บริเวณสองฝั่งลำน้ำแม่กึ่งที่ไหลลงลำน้ำแม่แจ่ม ช่วงเวลาของการบุกเบิกไม่สามารถระบุได้ชัดเจน แต่ในช่วงเริ่มก่อตั้งชุมชน มีจำนวนหลังคาเรือนไม่ถึง 30 หลังคาเรือน โดยแบ่งที่ดินทำกินแต่ละครัวเรือนประมาณ 10 – 25 ไร่ โดยมีการขุดเหมืองสร้างฝายผันน้ำแม่กึ่ง น้ำแม่คา มาลงพื้นที่ทำการเกษตรในบริเวณใต้ผาของ ใต้ถั่วม ใต้ถั่วนอกบ้าน ใต้ผาเลื่อน ใต้มะดินี่ ต่อมาภายหลังได้บุกเบิกไต้งนาเหล่า เกาะน้ำจาด ไต้งหนองนา (ประเสริฐ ปันศิริ และคณะ, 2549: 121-122)

ในช่วงทศวรรษที่ 2440 บ้านพร้าวหนุ่มเป็นชุมชนใหญ่ มีบ้านเรือน ไม่น้อยกว่า 70 หลังคาเรือน โดยหอย่อมบ้านฝั่งขวาของลำน้ำมีจำนวนไม่น้อยกว่า 50 หลังคาเรือน โดยมี 3 หอย่อมบ้าน คือ บ้านโน บ้านนอกและบ้านลุ่ม โดยบ้านโนซึ่งตั้งอยู่บริเวณรอบในหรือตรงกลางของหมู่บ้าน บ้านนอกตั้งอยู่แนวริมข้างนอกด้านตะวันตก บ้านลุ่มตั้งอยู่ที่ราบลุ่มด้านตะวันตกและตะวันออกของวัดพร้าวหนุ่ม ส่วนหอย่อมบ้านฝั่งซ้ายของลำน้ำแม่กึ่ง เรียกกันว่าบ้านเขตเหนือ มีบ้านกอก บ้านถ่าง บ้านหนอง และบ้านอ้น รวมกันอยู่ไม่เกิน 25 หลังคาเรือน และค่อยๆ ขยายชุมชนกันไป (ประเสริฐ ปันศิริและคณะ, 2549: 35)

เมื่อประชากรในชุมชนบ้านพร้าวหนุ่มมีมากขึ้น ผลผลิตข้าวไม่พอกินจึงเริ่มกันสร้างเหมืองฝายเพิ่มอีก 1 แห่ง เพื่อผันน้ำเขาที่ดินบริเวณที่ดอนชายเขาตั้งแต่เกาะน้ำจาดลุ่ม ห้วยเหมียด ห้วยเตาปูน มาถึงเกาะนางแล ลุ่มห้วยช้าง ห้วยวังปูลิง ถึงบ้านนางแล โดยยังมีที่ดินบริเวณดังกล่าวเป็นจำนวนมาก โดยมีการร่วมกันขุดเหมืองครั้งแรก 7 คน คือ พ่อเฒ่าจันตา พ่อเฒ่าปู่หนานสิริ ปู่เสา ปู่น้อยปาเจย พ่อเฒ่าปู่แสนพินิจ สิบโทตา และนายเย็น

การขุดเหมืองเมืองเส้นดังกล่าวมีความยากลำบาก ตั้งแต่ต้นเหมืองหน้าถ้ามีความลาดชันสูง ลุ่มบ้านต้นตาลเป็นดินผสมหินและลาดชัน ได้บ้านนางแลช่วงห้วยวังปูลิง ห้วยเขาช้างเลียบข้างหลายดอยดินเขาลาดชันและเป็นดินร่วน ฝนตกหนักหรือน้ำมามากทำให้ดินล้าเหมืองทรุดพังลงได้ ถ้าเหมืองเส้นนี้มีชื่อหลายชื่อ ช่วงต้นตั้งแต่บ้านต้นตาลขึ้นไปเรียกว่า เหมืองแม่ศึก ช่วงจากบ้านนางแลถึงนาเหล่าเรียกว่าเหมืองนางแล ได้บ้านเกาะล่องถึงกับสบเหมือง เรียกว่าเหมืองเกาะน้ำจาด จากปากเหมืองหัวฝายแม่ศึกถึงสันเหมืองไต้เกาะน้ำจาดระยะยาวประมาณ 4 กิโลเมตร ถือได้ว่ายาวที่สุดในบ้านพร้าวหนุ่ม

ชุมชนบ้านแม่ปาน

การบุกเบิกและตั้งถิ่นฐานของบ้านแม่ปานนั้น เกิดขึ้นในช่วงหลังการสัมปทานป่าไม้ของบริษัทบอมเบเบอร์มา ในช่วง พ.ศ. 2448 – 2454 ซึ่งเป็นบริเวณร่องน้ำแม่ปาน โดยภายหลังที่มีการตัดไม้ไปขายแล้วพื้นที่บริเวณดังกล่าวจึงไม่มีต้นไม้ใหญ่ทำให้สามารถบุกเบิกที่นาได้สะดวก ชาวบ้านส่วนใหญ่มาจากบ้านใหม่ใต้ประมาณ 10 ครั้วเรือน นำโดยนายอุ่น (ต้นสกุลอินตะกอน) นายปวน นายเมื่องน่าน (ต้นสกุลกาวิ น่าน) นายตีบ (ต้นสกุลฟองตา) เข้ามาบุกเบิกที่ดินและตั้งบ้านเรือนโดยมีการแบ่งที่นาให้เท่าๆ กัน ครั้วเรือนละประมาณ 20 ไร่ ต่อมาก็เริ่มขุดเหมืองตีฝายเพื่อให้น้ำเข้านา พ่อทองจันทร์ ถาวร เล่าว่า

“คนที่มาสร้างบ้านแม่ปานครั้งแรกคือพ่ออุ้ยอุ่น พ่ออุ้ยปวน ป้ออุ้ยเมื่องน่าน ป้ออุ้ยตีบ มาจากบ้านทัพทัน มาบุกเบิกไร่นา... ที่นาแต่ก่อนเป็นดงป่าสักทั้งนั้น มีต้นไม้ใหญ่ มีนายทุนมาใช้ช้างลากไม้ไปเทลงแม่น้ำแจ่ม ..ที่ตรงนี้ดินดีน้ำดี..สมัยก่อนมี 10 หลังคาเรือนก็แบ่งให้เท่าๆ กันสัก 20 ไร่”

(ทองจันทร์ ถาวร, 2557: สัมภาษณ์)

ในช่วงการบุกเบิกเข้ามาใหม่ๆ นั้น ระหว่างที่มีการแผ้วถางเพื่อปรับสภาพพื้นที่เป็นนาซึ่งต้องใช้เวลานาน กลุ่มบุกเบิกจำเป็นต้องปลูกข้าวไร่เพื่อเอาไว้บริโภค การปลูกข้าวไร่จึงเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจแรกของชาวบ้านแม่ปานโดยเป็นการเพาะปลูกเพื่อยังชีพ นอกจากนี้การขุดเหมืองตีฝายก็มีความสำคัญในการนำน้ำจากน้ำแม่ปานนำเข้าไปนาของตนเองได้ โดยมีการทำฝายหินและฝายนาดอย เพื่อผันน้ำเข้ามาที่นาของตน และยังมีฝายย่อยๆ ที่ผันเข้านาของคนที่อยู่ติดกับลำน้ำ

ชุมชนบ้านบนนา

พื้นที่ของชุมชนบ้านบนนา อยู่ทางทิศตะวันตกของบ้านพร้าวหนุ่ม ห่างออกไปประมาณ 800 เมตร ติดกับชายเขาตอยดินดั่ง เดิมชาวบ้านพร้าวหนุ่มได้ทางบริเวณดังกล่าวไว้ทำไร่ ปลูกข้าวไร่ ปลูกฝ้าย ปลูกผัก บางส่วนทำเป็นเพิงพัก เป็นโรงวัวควาย ซึ่งไม่มีคนอยู่อาศัยอย่างถาวร (ประเสริฐ ปันศิริ และคณะ, 2549: 42)

การบุกเบิกตั้งถิ่นฐานของบ้านบนนาอย่างถาวรเกิดขึ้นโดยกลุ่มบุกเบิกกลุ่มแรกคือ พ่อเฒ่าเบือะ-แม่เฒ่าธรรม ตั้งบ้านหลังแรก มาจากบ้านพร้าวหนุ่ม พ่อเฒ่าน้อยจัน-แม่เฒ่ามอน มาจากบ้านพร้าว พ่อเฒ่าไทะ-แม่เฒ่าบ้อ (น้องแม่เฒ่าธรรม) พ่อเฒ่าปึก (คนเจียวมาจากบ้านป่าเทือ)-แม่เฒ่าด้อย พ่อเฒ่าน้อยจัน-แม่เฒ่าอ่อง (น้องพ่อเฒ่าปึก) พ่อเฒ่า-แม่มนเฒ่าดี มาจากบ้านป่าเทือ พ่อเฒ่าน้อยทิ-แม่เฒ่าคำ พ่อเฒ่าหนานพรหม-แม่เฒ่า มาจากบ้านป่าเทือ ซึ่งกลุ่มบุกเบิกกลุ่มแรกได้ที่ดินมากกว่ากลุ่มที่ย้ายตามมาทีหลัง การบุกเบิกมาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ เกิดจากความต้องการที่ดินทำกินบริเวณที่อยู่เหนือขึ้นไป โดยการบุกเบิกนาเพื่อให้ต่อกับลำเหมืองมะนาวที่มีอยู่เดิม และขุดลำเหมืองต่อเข้ามาถึงชุมชน (ประเสริฐ ปันศิริ และคณะ, 2549: 42-43)

การบุกเบิกที่ดินทำกินใหม่ ในลักษณะนี้เป็นการเปิดโอกาสให้กับกลุ่มผู้บุกเบิกรุ่นแรก ที่จะสามารถเลือกครอบครองที่ดินที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก ซึ่งการแบ่งสรรที่ดินในจำนวนเท่าๆ กัน ทำให้ความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้บุกเบิกมีลักษณะที่เสมอหน้ากัน ยังไม่มีการแตกตัวทางชนชั้นปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน นอกจากนี้การที่จะขยายที่ดินทำกินเพิ่มหรือบุกเบิกเพิ่มก็เป็นไปตามความสามารถของแต่ละครัวเรือนที่จะทำได้มากน้อยขนาดไหน ต่อมาก็เริ่มมีการอพยพของกลุ่มชาวบ้านที่เข้ามาภายหลัง ซึ่งบางส่วนเป็นเครือญาติของกลุ่มผู้บุกเบิกรุ่นแรก แต่ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินที่บุกเบิกจับจองมีน้อยกว่าของกลุ่มผู้บุกเบิกรุ่นแรก อย่างไรก็ตาม ในช่วงนี้การครอบครองที่ดินมากหรือน้อย ไม่ค่อยมีผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตของคนในชนบท เนื่องจากว่าการปลูกข้าวเป็นไปเพื่อการยังชีพเท่านั้น และสามารถพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างสมบูรณ์

การบุกเบิกตั้งถิ่นฐานของชุมชนในตำบลข้างเค็ง มักจะไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่ามีการก่อตั้งปีใด หากพิจารณาจากการปีที่ก่อตั้งวัดประจำหมู่บ้านแล้ว สามารถคาดหมายได้ว่าชุมชนแต่ละชุมชนก่อตั้งก่อนหน้าการสร้างวัดไม่นาน โดยวัดแรกที่ก่อตั้งคือ วัดข้างเค็ง พ.ศ. 1970 วัดน้อย พ.ศ. 2370 วัดพร้าวหนุ่ม พ.ศ. 2375 วัดพุทธเอ็น พ.ศ. 2411 วัดบ้านเจียง พ.ศ. 2417 วัดห้วยริน พ.ศ. 2420 วัดต่อเรือ พ.ศ. 2438 วัดทุ่งยาว พ.ศ. 2452 วัดกุ พ.ศ. 2453 วัดบนนา พ.ศ. 2453 วัดแม่ปาน พ.ศ. 2454 วัดบุปผาราม พ.ศ. 2469 (ระบบฐานข้อมูลวัด, ออนไลน์: www.templethailand.org)

อาจกล่าวได้ว่าการบุกเบิกตั้งถิ่นฐานของชุมชนในตำบลข้างเค็งได้เริ่มทำให้เกิดความแตกต่างในการครอบครองทรัพย์สินโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินเพื่อทำการเกษตรกล่าวคือ กลุ่มผู้อพยพเข้ามาในพื้นที่

ก่อนมักจะสามารรถครอบครองที่ดินที่เหมาะสมในการทำการเกษตร ซึ่งชาวบ้านเรียกที่ดินเหล่านี้ว่า “ไต้งนา” อันมีระบบชลประทานหรือระบบเหมืองฝายผันน้ำเข้าสู่พื้นที่ได้ เดิมในพื้นที่ดังกล่าวอาจจะใช้ปลูกพืชไร่ต่างๆ ของชุมชนโดยเป็นพื้นที่ไม่ลาดชันมาก กลุ่มบุกเบิกรุ่นแรกมองเห็นโอกาสในการเปลี่ยนที่ไต้งนาเป็นไต้งนาโดยขุดลำเหมืองแยกมาจากลำเหมืองเดิม หรือทำฝายกั้นลำน้ำบางสายเพื่อผันน้ำเข้าพื้นที่แปลงเกษตร โดยมีการแบ่งสรรที่ดินสองฝั่งลำเหมืองตามสัดส่วนของจำนวนคนที่มาเข้าร่วมบุกเบิกกับปริมาณที่ดินที่ลำเหมืองไหลผ่าน ภายหลังการแบ่งที่ดินไว้ถือครองแล้ว แต่ละครอบครัวก็จะใช้แรงงานที่มีอยู่หักล้างทางพงในพื้นที่ที่ตนได้รับการแบ่งสรร หากมีแรงงานไม่พออาจจะชักชวนเครือญาติของตนหรือคนที่รู้จักในชุมชนเดิม เข้ามาช่วยเหลือในการหักล้างทางพงโดยมีการแบ่งที่ดินบางส่วนเป็นสิ่งตอบแทน ซึ่งเป็นที่ดินที่เหมาะสมน้อยกว่าที่ดินของกลุ่มผู้อพยพกลุ่มแรก ดังนั้น กลุ่มผู้อพยพเข้ามาภายหลังจึงได้ถือครองที่ดินทำการเกษตรที่อุดมสมบูรณ์น้อยกว่าทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ ซึ่งมีผลทำให้ผลผลิตข้าวอาจไม่พอกินตลอดทั้งปี จึงเป็นแรงผลักดันให้บุกเบิกที่ดินบริเวณที่ลาดชันมากขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นที่เชิงเขาสูงขึ้นไปสำหรับปลูกข้าวไร่เพิ่มเติม หากพื้นที่เชิงเขาใกล้ชุมชนมีการจับจองเต็มแล้วก็จำเป็นต้องบุกเบิกในพื้นที่ห่างไกลมากขึ้น ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้กลุ่มที่อพยพเข้ามาก่อนมักจะเป็นผู้นำชุมชน อันเนื่องมาจากการครอบครองที่ดินและสถานะทางสังคม ซึ่งต่อมากลายเป็นปัจจัยสำคัญของการปรับตัวให้กับคนกลุ่มนี้ในเวลาถัดไป

2.1.3 สภาพทางเศรษฐกิจ

จากการศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนตำบลช้างเค็ญก่อน พ.ศ. 2490 พบว่า ก่อนที่กลไกรัฐและการทำไม้เข้ามา สภาพทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่อยู่บนฐานการผลิตเพื่อยังชีพ มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างชุมชนหมู่บ้าน มีการค้าขายเล็กน้อยเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดเป็นหลัก มีคนกลุ่มน้อยมากที่สะสมทุนจากการค้าขายรับจ้าง เช่น พ่อค้าวัวตัวที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างเมืองโดยรอบ แต่ภายหลังการเข้ามาของกลไกรัฐและการทำไม้ ทำให้มีตัวเงินสดเข้ามาสู่ชุมชนตำบลช้างเค็ญมากขึ้น ส่งผลวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจเปลี่ยนไป มีการค้าขาย การรับจ้างมากขึ้นอย่างเด่นชัด เช่น การค้าข้าวกับปางไม้และการรับจ้างที่เกี่ยวข้องกัน รวมไปถึงร้านค้าขนาดเล็กในตัวชุมชนก็มีจำนวนมากขึ้นตาม อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว สร้างผลประโยชน์ให้กับกลุ่มคนที่เข้ามาบุกเบิกที่ดินก่อน มีที่ดินมากเท่านั้น

1) วิถีการผลิตแบบยังชีพ

วิถีการผลิตแบบยังชีพของชุมชนตำบลช้างเค็ญ เกิดขึ้นภายหลังปีพ.ศ. 2490 3 ประการ คือ การคมนาคมขนส่งยังไม่มีต้องใช้การเดินเท้าหรือสัตว์ตัวเท่านั้น นอกจากนี้ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ที่อยู่กลางป่าเขาสามารถตอบสนองปัจจัย 4 ได้ การยังชีพดังกล่าว จำเป็นต้องอาศัยความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และระหว่างชุมชนด้วย ไม่ว่าจะเป็นระบบเครือญาติ ระบบการแลกเปลี่ยนแรงงาน ซึ่งแสดงให้เห็น

การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยแสดงออกผ่านระบบการผลิตของชุมชน คือ การทำนา และการปลูกข้าวไร่ รวมถึงการแลกเปลี่ยนกัน

การทำนา

การทำนาข้าวในพื้นที่ใต้เงาของชุมชนในตำบลช้างเค็กไม่ต่างจากการทำนาของชาวนาภาคเหนือ โดยทั่วไป เนื่องจากมีระบบเหมืองฝาย ระบบการเอามือเอารวันในการปลูกข้าวและเก็บเกี่ยว โดยระบบเหมืองฝายถือได้ว่าเป็นนวัตกรรมของคนสมัยก่อนที่รวบรวมองค์ความรู้หลายด้าน ตั้งแต่การสร้างฝาย การขุดลำเหมืองเพื่อให้น้ำสามารถไหลไปจนถึงปลายน้ำ การสร้างระบบการบำรุงรักษา การบริหารจัดการโดยคนในกลุ่มให้ทำหน้าที่ตรวจตราดูแลเป็นประจำ รวมไปถึงการร่วมมือร่วมใจในการบำรุงรักษาซ่อมแซม ก่อนจะเริ่มฤดูกาลเพาะปลูก การสร้างระบบการจัดสรรน้ำให้เพียงพอตลอดฤดูกาล โดยมีคนดูแลเปิดปิดทางระบายน้ำเข้าที่นาของแต่ละคน และมี “แก่ฝาย” หรือหัวหน้ากลุ่มซึ่งเป็นผู้อาวุโสทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยหรือตัดสินปัญหาข้อขัดแย้งเกี่ยวกับน้ำอีก นอกจากนี้ยังมีการสร้างฝายเพื่อควบคุมคนในระดับจิตใจต่อการกระทำการใดๆ ต่อตัวฝาย ตัวลำเหมือง

การปลูกข้าวไร่

การปลูกข้าวไร่ของชุมชนในตำบลช้างเค็ก มีความสำคัญเนื่องจากพื้นที่ราบมีจำนวนจำกัด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ดอยและพื้นที่ป่าเขา การปลูกข้าวไร่เป็นการทำกันในพื้นที่ป่าโดยมีพันธุ์ข้าวที่ใช้ในการปลูกคือ ข้าวแดงดอกคู่ ข้าวคำมูน ข้าวแพ่ ข้าวไก่เถื่อน ข้าวหมาตีน ข้าวซิม เป็นต้น มักปลูกบริเวณที่ดอยที่อยู่ติดกับชุมชนหรือติดกับพื้นที่ใต้เงาของตน ซึ่งมักเลือกที่ป่าบริเวณที่เป็นไร่ซากเก่าที่มีไม้ใหญ่ขึ้น หรือบริเวณป่าโปร่งโดยทดลองเอามีดพื้นดินถ้าดินตืดมีดีแสดงว่าดินเหมาะสม หากดินที่พื้นลงไปมีสีขาวปนหรือแห้งจะปลูกไม่ได้ ในการปลูกมักจะมีการเอามือเอารวันเช่นเดียวกัน เริ่มตั้งแต่การถางป่า โคนเผาและพักทิ้งไว้ประมาณ 1 เดือน จึงเริ่มหยอดเมล็ด ตัดฟันต้นไม้มาล้อมรั้วให้แน่นหนาเพื่อป้องกันวัวควายที่ชาวบ้านมักปล่อยขึ้นมากินอาหารบนดอย

การแลกเปลี่ยน

โดยที่ในชุมชนตำบลช้างเค็กมีภูมิประเทศที่แตกต่างกันไปจึงทำให้ผลผลิตที่ได้แตกต่างกันไปตามลักษณะของภูมิประเทศ และยังไม่มี การใช้เงินเข้ามาเป็นตัวกลางการแลกเปลี่ยน จึงทำให้มีการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน เช่น คนอยู่บ้านพร้าวหนุ่มอยู่ริมน้ำแม่แจ่ม สามารถปลูกพริก มะเขือ ยาสูบ หาปลาได้ เอาของเหล่านี้ไปแลกเปลี่ยนกับฝาย นุ่น จั้ว หมาก ที่บ้านแม่ปาน บ้านนาเรื่อน ป่าป่านาด ซึ่งอยู่บริเวณริมดอย

2) วิธีการผลิตแบบการค้า

วิธีการผลิตแบบการค้าของชุมชนตำบลช้างเค็ญในช่วงเวลานี้ เริ่มต้นจากพ่อค้าวัวต่างและภายหลังการเข้ามาของการทำไม้ จึงมีการค้าข้าวให้ปางไม้เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม การผลิตข้าวเพื่อขายในสมัยนี้ยังคงมีผลผลิตอยู่ในระดับต่ำเนื่องจากยังไม่มีเครื่องทุ่นแรง ส่วนแรงงานยังคงใช้แรงงานครอบครัวและเครือญาติอยู่ เมล็ดพันธุ์ยังคงเป็นพันธุ์พื้นเมือง นอกจากนี้เมื่อมีตัวเงินไหลเข้าสู่ชุมชนมากขึ้น จึงทำให้เกิดร้านค้ามาขึ้นตาม เริ่มมีคนจีนเข้ามาประกอบอาชีพการค้าขายในชุมชน

พ่อค้าวัวต่าง

พ่อค้าวัวต่างมีบทบาทที่สำคัญในการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนในยุคนี้ โดยชุมชนในตำบลช้างเค็ญทุกชุมชน มักจะมีพ่อค้าวัวต่างอยู่ ชูลิทธิ ชูชาติ ได้อธิบายลักษณะของพ่อค้าวัวต่างไว้ โดยสรุปได้ว่า พ่อค้าวัวต่างเป็นพ่อค้าระดับท้องถิ่นซึ่งอาศัยในหมู่บ้านมีอาชีพทางด้านการทำงานไร่เป็นหลัก และประกอบอาชีพการค้าขายหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว ในหนึ่งหมู่บ้านหรือชุมชน อาจมีพ่อค้าวัวต่าง 3 – 4 คน พ่อค้าวัวต่างมักจะมีฐานทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน มีทรัพย์สินมาก นอกจากนี้ยังได้รับการเคารพนับถือจากชาวบ้านเพราะเป็นคนมีฐานะดีและมีประสบการณ์ในชีวิตมาก (ชูลิทธิ ชูชาติ, 2545: 17-19)

แม่ฝอยทอง เล่าถึงพ่อเมือง สมบัติ บ้านช้างเค็ญว่า

“พ่อมีวัวต่าง 15 ตัว ฤดูแล้งก็ออกไปค้าขาย ฤดูฝนอยู่บ้านทำนา ที่ตรงนี้ (บริเวณโรงเรียนเมืองเด็กในปัจจุบัน) ทุ่งอีกแห่งเรียกทุ่งเชียงใหม่อีก 8 ไร่ ห่างไปประมาณ 5 ก.ม.”

“การเดินทางไปค้าขาย กลุ่มพ่อค้าวัวต่างรวมกันไปมีประมาณ 5 เจ้า มีลูกจ้างเจ้าละ 1 คน เดินทางไปด้วยกันออกตี 5 พอถึงเวลา 9 โมงหยุดพักให้วัวได้พัก สินค้าคือ ครั่งจากแม่แจ่ม บรรทุกวัวไปขายจอมทองที่ร้านเจ๊กศรี และไปจอมทองมักซื้อน้ำมันก๊าด ปลาทุเค็ม ปลาเค็ม ไม้ขีดไฟ ฝ้ายมาขายแม่แจ่ม มักนำไปขายบนดอย แถวบ้านลัวะ บ้านกะเหรี่ยง ได้ราคาดีกว่าขายพื้นราบ แต่ต้องเดินไกลกว่า สินค้าอีกอย่างคือ เมียงไปซื้อมาจากสะเมิงไปทางบ้านบ่อแก้ว ไปแต่ครั้งเดือนกว่า มาขายที่บ้านให้ลูกๆ หาบเมียงขาย”

(อนุ เนินหาด, 2555: 58-59)

เส้นทางวัวต่าง (เริ่มจากบ้านช่างเค็ง)

เส้นทางสายเหนือ - ตะวันตก	เส้นทางสายตะวันตก	เส้นทางสายตะวันออก
บ้านทุ่งยาว, ช่วงสะพาน ห้วยทากวาย,สบวาก แม่นาจร, ห้วยผักหละ ห้วยแม่หละมา, ม่อนจางลำ ไท้หมะนอก, บ้านเมองเงย คอยง่าว, ปางเกียะ, ปางอู่ ห้วยดินเจิบ, ปางคอง, ช้องยวม, นาจัว, ขุนยวม, แม่สุริน, แม่จำ, สบแม่จำ, หนองเขี้ยว, แม่จำหลวง, แม่สะมาด, แม่สะกิด, ผาม่อง, มะม่วงคอม (แม่ฮ้องสอน) สายเหนือไปสะเมิง บ้านทุ่งยาว - แม่วาก ขุนจอมเคาะ - ขุนวาก	ก่องก่าย - ปางขามป้อม - กัวไร่ บง - ปางหินฝน - ปางคอง - บ้านเฮาะ - กอกน้อย - บ้าน แปะ - แม่สุแมง - บ้านสิพู - แม่ปาง - แม่ตาน้อย - แม่สุ - แม่ ลาหลวง - หนองผาปุม - สบหาร แม่สะเรียง	ห้วยทะ - ไต้งยาหลี่ - หน้าผาขาว ตีนตก - ปางตูปดาว - ห้วยเกียง - ห้วยอีลาง - เมืองก่าง - ช่วง เปา จอมทอง อีก 1 เส้นทาง ปางตูปดาว - แก้มตากแม่ยะ - บ้านแค่น้ำลัด - จอมทอง จากจอมทองไปขายข้าวสาร จอมทอง - แม่หอยโน - ขุนก่าง ขุนวาง - แม่มุ่นเมืองริน แม่นาจร
ขุนวาง - ห้วยคอง ไต้งหลวง - แม่ไต้ แม่ผาปู - บ้านก่องซาก ปางพะโอ - แม่นาจ - (ป่าเมียง - สะเมิง)		<u>หมายเหตุ สายใต้ไม่เคยไป</u>

ภาพที่ 8 แสดงเส้นทางวัวต่างของพ่อค้าวัวต่างบ้านช่างเค็ง

การค้าข้าวปางไม้

ในช่วงทศวรรษ 2460 บริษัทอีสต์เอเชียติก ของฝรั่งเศสได้เข้ามาดำเนินการทำไม้ที่แม่แจ่ม โดยพาแรงงานภายนอกมาเป็นจำนวนมาก แต่ไม่ได้นำเข้าข้าวเข้ามาด้วย จำเป็นต้องมาซื้อข้าวในชุมชนเพื่อเลี้ยงแรงงาน จึงทำให้ข้าวมีราคาขึ้นมา ทางบริษัทจึงได้ติดต่อมาทางข้าราชการสยามในพื้นที่ให้ช่วยหาคนส่งข้าวให้ โดยได้คนทำหน้าที่ส่งข้าวให้ปางไม้ ประมาณ 7 คน คือ นายด้วง บ้านห้วยริน หมื่นผาผดุงการ บ้านทัพ นายเปียง บ้านทัพ นายหล้าดวงดี บ้านไต้ นายยอด บ้านเหล่าปากอ นายหลาน บ้านไต้ นายเปี้ยว บ้านไต้ (สันติพงษ์ ช้างเผือก, 2547: 88) และก่อให้เกิดการรับจ้างต่างๆ ต่อมาด้วย เช่น การจ้างหาบข้าว การจ้างตำข้าว การจ้างส่งข้าว เป็นต้น

ร้านค้าสมัยแรก

นอกเหนือจากการค้าขายโดยพ่อค้าต่างแล้ว การค้าขายที่มีความคึกคักมากขึ้นตามเวลาได้ทำให้เกิดร้านค้าเกิดขึ้นในตำบลช้างเคื่อง ในชุมชนที่มีประชากรเยอะ เช่น บ้านสันหนอง บ้านช้างเคื่อง บ้านพร้าวหนุ่ม โดยมีทั้งร้านค้าของคนแม่แจ่มเองและของคนภายนอกที่อพยพเข้ามา โดยบ้านสันหนองมีร้านปูสุข-ยาจู ต่อมาจามีร้านพ่อน้อยศรีวิชัย บ้านพร้าวหนุ่มมีร้านปู่กันมา-ย่าฟอง (ชาวตองสู้ เขตพม่า) ต่อมาจามีร้านนายโพธิ์ ร้านเจ๊กซาง (คนจีน) บ้านช้างเคื่อง มีร้านสุนันตะ-ย่าขาว (ชาวตองสู้ เขตพม่า) ต่อมาจามีร้านปู่คำเน (คนพิจิตร) ร้านปู่หนานมหารวรรณ (สันติพงษ์ ช้างเผือก, 2546: 96)

สินค้าที่นำมาขายส่วนใหญ่มาจากทางจอมทองโดยในช่วงปลายทศวรรษที่ 2460 มีสินค้าและราคาดังนี้ ผ้าตัวน 2 แถบ ร่มตะวันตก 1 แถบ ผ้าต้องทำด้วยผ้าแดง 1 แถบ ชันตาเหลือง ผืนละ 20 สตางค์ ไม้ขีดไฟกล่องละ 1 สตางค์ เมี่ยง กำละ 2 สตางค์ เกลือ ก้วยละ 25 สตางค์ ผ้าย ตองละ 2 สตางค์ (1 แถบ = 80 สตางค์) (สันติพงษ์ ช้างเผือก, 2546: 96 – 97)

2.2 ยุครอยต่อของการพัฒนา (ประมาณ พ.ศ. 2491 – 2516)

2.2.1 บริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง

ด้วยสภาพภูมิประเทศของชุมชนตำบลช้างเคื่องส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าเขา ซึ่งมีสภาพที่เหมาะสมแก่การปลูกฝิ่น จึงได้มีการเข้ามาทดลองปลูกฝิ่นและสามารถปลูกได้ผลผลิตดี และด้วยเหตุที่ฝิ่นมีราคาดีจึงทำให้คนในตำบลช้างเคื่องนิยมปลูกฝิ่นและสร้างรายได้จากการปลูกฝิ่นเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งสามารถสร้างบ้านด้วยไม้สักหลังใหญ่จำนวนมาก นอกจากนี้ยังเกิดการจ้างแรงงานในกระบวนการผลิตฝิ่น รวมถึงการรับจ้างกรีดยางฝิ่น ถางหญ้าเตรียมแปลง รวมถึงขายของตามไร่ฝิ่น มีบุคคลจำนวนมากที่เป็นพ่อเลี้ยงฝิ่นในชุมชนตำบลช้างเคื่อง เช่น นายบัน อินตะก้อน บ้านแม่ปาน นายอุ้นใจ มุทุมม บ้านสันหนอง นายปรีชา วิเศษคุณ นายไล่น ปิโย นายเมือง แก้วบุตร

การพัฒนาโดยรัฐมาเกิดขึ้นในยุครอยต่อของการพัฒนานี้ โดยมีการสร้างถนนสายฮอด – แม่แจ่ม ใน พ.ศ. 2506 ซึ่งเป็นการเกณฑ์แรงงานจากทุกหมู่บ้านในอำเภอแม่แจ่ม ให้ช่วยกันทำทางหมู่บ้านละ 1 กิโลเมตร โดยมีค่าจ้างวันละ 50 บาท ภายหลังการสร้างถนนเสร็จ ชุมชนในตำบลช้างเคื่องเริ่มเกิดเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเนื่องจากสามารถเชื่อมต่อกับตลาดภายนอกได้สะดวกมากขึ้น แต่ก็มีลักษณะของการนำเข้าสู่สินค้าประเภทข้าวสารและเครื่องอุปโภคบริโภคมากกว่าการส่งออกผลผลิตทางการเกษตร และยังทำให้อาชีพพ่อค้าต่างที่เดิมเคยเป็นหลักในการขนส่งสินค้าให้กับชุมชนต้องล้มหายไปโดยปริยาย โดยมีผู้ประกอบการรถยนต์รับจ้างเข้าทำหน้าที่แทน เจ้าของรถโดยสารที่วิ่งรับส่งระหว่างอำเภอแม่แจ่มกับอำเภอเมืองเชียงใหม่ คือ นายคอนแก้ว อินตะก้อน บ้านแม่ปาน ตระกูลอินตะก้อน นายนวลตา ปิงกุล บ้านช้างเคื่อง

นอกจากนี้ การสร้างถนนส่งผลให้ชาวบ้านในตำบลช้างเคื่องได้เข้าไปจับจองที่ดินในบริเวณที่มีถนนตัดผ่านเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านบ้านช้างเคื่อง บ้านช้างเคื่องบน บ้านทองผาญ ที่ไปจับจองทำกินบริเวณไหล่บง ตำบลกองแขก เป็นจำนวนมาก โดยพื้นที่ดังกล่าวอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 30 กิโลเมตร และกลายเป็นพื้นที่ทางการเกษตรซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการผลิตเพื่อการค้าของชุมชนตำบลช้างเคื่อง อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่มีการต่อสู้แย่งชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับชุมชนอีกด้วย

ในยุคนี้เองที่การค้าการขายคึกคักมากขึ้นจากการที่คนในชุมชนมีเงินสำหรับจับจ่ายใช้สอยมากขึ้น เป็นผลให้พ่อค้าชาวจีนที่อพยพมาเปิดร้านค้าในช่วงนี้สามารถขยายกิจการของตนได้อย่างรวดเร็ว เช่น นายวิชัย เจริญสุข

2.2.2 การขยายตัวของอำนาจรัฐ

การขยายตัวของรัฐผ่านระบบโครงสร้างพื้นฐานเป็นการขยายตัวและเปลี่ยนแปลงบทบาทรัฐให้ทำหน้าที่บริการและควบคุมประชาชนทั่วประเทศเข้มข้นยิ่งขึ้น หน่วยงานราชการส่วนภูมิภาคได้รับการจัดตั้งขึ้น เพื่อดูแลการบริการและควบคุมพลเมืองในชุมชนท้องถิ่นในทุกมิติของชีวิต เช่น การปกครอง การศึกษา การสาธารณสุข การรักษาความปลอดภัยในชีวิต (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2553:42) ในตำบลช้างเคื่องเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม สถานีตำรวจอำเภอแม่แจ่ม โรงเรียนอีกหลายแห่ง จึงทำให้คนในชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งของหน่วยงานดังกล่าวมีโอกาสได้ใกล้ชิดกับอำนาจรัฐได้มากกว่าคนที่อยู่ในชุมชนที่ห่างออกไป โดยชุมชนในตำบลช้างเคื่องที่เป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการคือ บ้านช้างเคื่อง บ้านสันหนอง บ้านพร้าวหนุ่ม บ้านเกาะ จึงทำให้คนในชุมชนดังกล่าว ส่วนหนึ่งออกจากภาคการเกษตรไปอยู่ในภาคราชการซึ่งโดยมากลูกหลานของคนกลุ่มนี้มักจะได้รับการศึกษาที่สูงและประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรต่อไป

ในงานศึกษาของ ฝอยทอง สมวธาและคณะ (2549, 97 – 99) ได้รวบรวมรายชื่อคนในชุมชนที่รับราชการที่อายุ 60 ปี ขึ้นไป รวมทั้งหมด 68 คน จำแนกตามอาชีพได้คือ ครู 49 คน ตำรวจ 11 คน ทหาร 1 คน เสมียนตรา 1 คน สรรพากร 1 คน ปลัดอำเภอ 1 คน การไฟฟ้า 1 คน ผดุงครรภ์ 2 คน หัวหน้าการประถมศึกษาอำเภอแม่แจ่ม องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ 1 คน หากแบ่งเป็นชุมชน บ้านช้างเคื่องมีมากที่สุดคือ 31 คน รองลงมามีบ้านพร้าวหนุ่ม 13 คน บ้านสันหนอง 10 คน บ้านเกาะ 10 คน บ้านทุ่งยาว 1 คน บ้านเจียง 1 คน บ้านป่าเทือก 1 คน บ้านแม่นาจร 1 คน หากแบ่งตามวุฒิการศึกษา นักธรรม 18 คน ป. 4 จำนวน 16 คน ครู 6 คน ครู ว. 5 คน ปวศ. 3 ปริญญาตรี 1 คน ปริญญาโท 1 คน นอกนั้นไม่ระบุ หากพิจารณาจากนามสกุลแล้ว จะพบว่าตระกูลพิทาคำ บ้านช้างเคื่อง ตระกูลกาพย์ไชย บ้านช้างเคื่อง ตระกูลวรรณคำ บ้านช้างเคื่อง ตระกูลไม่มีเหตุ บ้านเกาะ ตระกูลรบนชะ บ้านช้างเคื่อง ตระกูลจันทบุรณ์ บ้านพร้าวหนุ่ม และคนรุ่นลูกของคนกลุ่มนี้ก็มักจะประกอบอาชีพทางราชการสืบต่อมา

สำหรับการจัดการศึกษาในตำบลช้างเคื่องช่วงเวลานั้น เปิดสอนสูงสุดชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 หากต้องการส่งลูกไปเรียนในระดับที่สูงมากขึ้นก็ต้องไปส่งเรียนในตัวเมืองเชียงใหม่ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยทุน

ทรัพย์และเครือข่ายคนรู้จักที่พักอาศัยในเมืองเชียงใหม่ กลุ่มคนที่มีโอกาสไปเรียนต่อในเมืองเชียงใหม่จึงมาจากกลุ่มผู้มีฐานะดีในชุมชน อันมีรากฐานจากการเป็นกลุ่มผู้บุกเบิกก่อนและได้ที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่า และยังประกอบอาชีพค้าขายร่วมด้วย เช่น พ่อค้าวัวต่าง หรือเปิดร้านค้าขายของในชุมชน ดังกรณีของแม่ฝอยทอง สมวธา (สกุลเดิมสมบัติ) ลูกพ่อค้าวัวต่างบ้านช่างเค็ง พ่อบุญทอง มุทุมม หลานนายโปธา คหบดีของอำเภอแม่แจ่ม บ้านสันหนอง อาจารย์ปรานอม เชื้อศักดิ์ดาหงส์ (สกุลเดิมแจ่มแจ้ง) ลูกข้าราชการครู บ้านช่างเค็ง

โดยอาจารย์ปรานอม เชื้อศักดิ์ดาหงส์ ลูกของข้าราชการครู ได้เล่าถึงประวัติในการศึกษาของตน ภายหลังจากสำเร็จการศึกษาชั้นประถม 4 ที่แม่แจ่ม และได้เข้ามาเรียนในตัวเมืองของเชียงใหม่ว่า

“พ่อแม่มีลูกหลายคน ขยันมาก พ่อจบประถม 4 ขณะนั้นทางราชการรับสมัครครู และพ่อได้รับเลือกเป็นครู ต้องเข้ามาเรียนเพื่อเป็นครู 1 ปีที่วิทยาลัยครูเชียงใหม่ หลังจากนั้นรับราชการเป็นครูอยู่อำเภอแม่แจ่ม เงินเดือนเดือนละ 8 บาท รับราชการจนเป็นครูใหญ่ก่อนเกษียณอายุ...ได้วางแผนให้รุ่นลูกได้เรียนสูง”

“แม่ชี (อาจารย์ปรานอม) มีพี่น้อง 6 คน แม่ชีเป็นพี่คนโต หลังจากจบประถม 4 ที่โรงเรียนสามัคคีวิทยาคารที่แม่แจ่มแล้ว ก็อยากเรียนหนังสือต่อ ในอำเภอแม่แจ่มไม่มีที่เรียนแล้วรีบเร่งพ่อขอเรียน พ่อจึงส่งมาเรียนในตัวเมืองเชียงใหม่เข้าเรียนที่โรงเรียนบูรณศิลป์ ป.4 ป.5 ป.6 มาอยู่กับครูที่พ่อรู้จัก สมัยนั้นใครรู้จักกันก็มักจะมาขอให้ลูกอยู่ด้วย ... พ่อจะช่วยค่าใช้จ่ายรายเดือนเป็นอาาหาร เรียกว่า กินข้าวเดือน แม่ชีก็จะช่วยทำงานบ้านเป็นการตอบแทน ... ต่อมาเมื่อน้องๆ ตามมาเรียนในตัวเมืองแม่ชีเป็นพี่คนโตต้องดูแล เข้าก็ต้องจ่ายเงินที่พ่อให้ไว้ให้น้องไปโรงเรียนจนเมื่อน้องเข้ามาเรียนทั้ง 6 คน แม่ตามมาอยู่ด้วยมาควบคุมดูแล... ต่อมาแม่ชีเข้าเรียนต่อชั้นม.1-ม.6ที่โรงเรียนวัฒโนทัย ส่วนน้องมักเรียนโรงเรียนพระหฤทัยกันทั้งหมด น้องคนที่เรียนเก่งคือ ดร.อาภรณ์ ไปเรียนม.ปลายที่โรงเรียนปรินซ์ ... จบ ม.6 และต่อ ปกศ.สูงที่วิทยาลัยครูเชียงใหม่ เข้ารับราชการครูโรงเรียนแม่แตง”

อาจารย์บุญทอง มุทุมม ลูกพ่อเลี้ยงอุ่นใจ มุทุมม ได้เล่าถึงประวัติการศึกษาและการใช้ชีวิตในการเรียนหนังสือในเมืองเชียงใหม่

“ผมจบประถม 4 ที่โรงเรียนบ้านช่างเค็งไปต่อชั้น ม. ที่โรงเรียนอนุสารศึกษา ต่อมาไปเรียนที่โรงเรียนมงฟอร์ต ไปอยู่เชียงใหม่ไปอยู่วัดพระสิงห์กับพระมหาดวงจันทร์ ท่านเป็นคนแม่แจ่มไปบวชเรียนอยู่วัดพระสิงห์ รับเด็กแม่แจ่มไปอยู่ด้วย ผมเป็นเด็กวัดพระสิงห์ กินข้าวกันบาตรพระ ตอนนั้นอายุแค่ 12 ปี ... ต่อมาพ่อพาไปอยู่บ้านคนรู้จักกันช่วยจ่ายค่าอาหารให้เขา เรียกว่ากินข้าวเดือน ... เรียนจนจบม.ฟอร์ต และไปเรียนต่อวิทยาลัยครู

เชียงใหม่ ตอนนั้นย้ายไปอยู่หอพักในวิทยาลัยครูเรียน 4 ปี ได้วุฒิ ปกศ.สูงบรรจุเป็นครูที่แม่แจ่ม โรงเรียนบ้านช่างเคิ่ง สมัยนั้นเรียกโรงเรียนสามัคคีวิทยาคาร”

“รุ่นเดียวกันผมที่ไปเรียนเชียงใหม่พร้อมกันเป็นคนบ้านสันหนองมี 3 คน นอกจากผมและมีนายอินสม คำแสน และนายบุญธรรม มอญไข่ นายอินสมจบ ม.6 จากโรงเรียนอนุสาร กลับบ้านมาทำนาทำสวน ส่วนนายบุญธรรม เข้าทำงานการไฟฟ้าที่เชียงใหม่”

แม่ฝอยทอง สมบัติ ลูกของพ่อค้าวัวต่าง บ้านช่างเคิ่งบน ได้เล่าถึงการส่งลูกเรียนที่อำเภอเมืองเชียงใหม่ในสมัยนั้นว่า

“สมัยเด็กเรียนโรงเรียนสามัคคี ไปเรียนต่อโรงเรียนการช่างสตรีเชียงใหม่ พ่อส่งเรียน ในแม่แจ่มส่งเรียนในเมืองมีไม่มาก ทั้งอำเภอแม่แจ่มรุ่นพี่มี 5 คน ส่วนรุ่นเดียวกันมี 4 คน ต้องเรียนในเมืองเท่านั้นเพราะแม่แจ่มไม่มีโรงเรียนมัธยม พ่อเก่ง มีแนวคิดที่ดีและพอมีเงินส่งลูกเรียน... ไปอยู่หอพักในโรงเรียนการช่างสตรีเชียงใหม่ เป็นนักเรียนประจำ พ่อฝากให้อยู่กับครูแม่บ้าน ... เรียนอยู่ 8 ปี จบประโยคอาชีวะชั้นสูง ... ต่อมาปี พ.ศ. 2505 สอบบรรจุเข้ารับราชการสรรพากรที่อำเภอแม่แจ่ม”

เพราะฉะนั้น จึงน่าจะเป็นที่รับรู้กันภายในชุมชนอย่างกว้างขวางในห้วงเวลาดังกล่าวแล้วว่า การศึกษาเป็นช่องทางสำคัญในการขยับสถานะทางสังคมของคนในชุมชน ดังจะพบว่าเมื่อคนในหมู่บ้านทราบว่ามีใครทำงานอยู่ในตัวเมืองของเชียงใหม่ก็ “มักจะมาขอให้ลูกอยู่ด้วย” ซึ่งกรณีดังกล่าวก็เกิดขึ้นได้เฉพาะในกลุ่มเครือญาติหรือกลุ่มเครือญาติเสมือน ซึ่งต้องมีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคงพอสมควรเนื่องจาก การศึกษาในระดับสูงนอกอำเภอแม่แจ่มจำเป็นต้องมีค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก กลุ่มคนซึ่งสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาสมัยใหม่ระดับสูงที่ห่างไกลอยู่ในแวดวงของกลุ่มคนที่มีฐานะและกลายเป็นช่องทางในการสะสมความมั่งคั่งให้แก่ตนเองต่อไป

2.2.3 การขยายตัวของการปลูกฝิ่น

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในยุคที่ผ่านมา ได้ทำให้กระทบโครงสร้างทางเศรษฐกิจเดิมของชุมชนทำให้เกิดการแตกตัวทางชนชั้นอย่างชัดเจน เฉพาะอย่างยิ่งการสะสมทุนของกลุ่มชาวนารวยและชาวนากลาง ซึ่งเป็นกลุ่มที่เข้าบุกเบิกจับจองที่ดินทำกินก่อน ภายใต้การเข้ามาของฝิ่นและพืชเงินสด นอกเหนือจากข้าวแล้ว ทำให้ชาวนารวยและชาวนากลางที่สะสมทุนได้พอสมควร ขยับเข้ามาสู่การปลูกฝิ่นเพื่อขายในยุคนี้ เนื่องจากเป็นพืชที่ต้องใช้เงินในการลงทุนสูงในการจ้างแรงงานจำนวนมากในการถางไร่กรีดยางฝิ่น โดยวิทยา อามรณ์ได้แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มคือ

- 1) กลุ่มที่รับจ้างในไร่ฝิ่นอย่างเดียว มีที่ไร่น้อยไม่มีทุนที่จะปลูก

2) กลุ่มที่ปลูกเท่าที่จะทำได้โดยแรงงานในครอบครัว โดยอาจจะรับจ้างคนอื่นบ้างหรืออาจจ้างคนอื่นบ้างในบางช่วง เป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด

3) กลุ่มที่มีทุนอยู่มากพอสมควรจึงสามารถจ้างคนอื่นขายที่ไร่ได้ประมาณ 3 – 4 ไร่ กลุ่มนี้คือผู้ที่มีฐานะปานกลาง

4) กลุ่มที่มีทุนมาก กลุ่มนี้อาจจ้างคนปลูกเป็นพื้นที่กว้างหรืออาจจะค้าขายกันไปด้วย กลุ่มนี้น่าจะมีเฉพาะคนที่มีฐานะดีอยู่แล้ว (วิทยา อารณ, 2541: 63)

การปลูกผัปก่อน พ.ศ. 2502 มีไม่มากนัก และมักปลูกเพียงเท่าที่ทำได้โดยแรงงานภายในครัวเรือน และยังไม่มีการใช้ทุนเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกมากอย่างช่วงหลัง เนื่องจากช่วงนี้ราคาผัวยังไม่สูงมากนัก ประมาณห่อละ 500 บาท³ แต่ภายหลังได้มีการออกกฎหมายกำหนดให้ผัเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมายใน พ.ศ. 2502 ราคาผัได้สูงขึ้นไปถึงห่อละไม่ต่ำกว่า 2,000 บาท จึงมีการลักลอบปลูกกันมากกว่าเดิมมากและต้องเสียภาษีเถื่อนให้กับข้าราชการที่คอร์รัปชันและต้องใช้ต้นทุนในการปลูกผัจำนวนมาก ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มคนที่มีทุนมากกว่าสามารถเข้าถึงประโยชน์จากการปลูกผัได้มากกว่าผู้ที่มีทุนน้อยกว่า (วิทยา อารณ, 2541: 59) ด้วยการขายตัวของปลูกผัอย่างแพร่หลาย จึงทำให้คนในชุมชนบางคนสามารถเปลี่ยนสถานะไปเป็นผู้มีอันจะกินหรือ “พ่อเลี้ยง” ที่มีลูกน้องอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์

“เขาเอาคนมาเป็นลูกน้อง มาเป็นคนใช้ คนหาบข้าว หาบของ มาอยู่ด้วย มีลูกน้องเยอะ ... อย่างเขามีที่นาเยอะ คนที่อยู่ด้วยนานๆ เขาก็แบ่งที่นาให้ ... อย่างพ่ออุ่นใจ เขาก็แบ่งที่นาให้ ใครมาอยู่กับเขา เขาแบ่งที่นาให้”

(เอกราช ร่มโพธิ์, สัมภาษณ์)

การปลูกผัของบ้านแม่ปาน

เนื่องจากผัเป็นพืชที่ต้องปลูกในที่สูงอากาศเย็นและมักจะเป็นบริเวณขุนน้ำ การทำไร่ผัของคนแม่ปาน จึงมักทำกันบริเวณขุนน้ำแม่ปาน อยู่ในเขตดอยอินทนนท์ เพราะต้นผัชอบบริเวณที่มีอากาศเย็น โดยเริ่มจากการถางไร่แล้วก็หว่านเมล็ด ระยะเวลาเพาะปลูกประมาณ 3 – 4 เดือน จึงออกดอก แล้วก็มีการกรีดยางผัออกขาย คนบ้านแม่ปานที่ทำไร่ผัเป็นจำนวนมาก เช่น ครอบครัวนายสม – นางเปี้ย บุญรัง ตอนแรกทำ 6 ไร่ ต่อมาเป็น 10 ไร่ ครอบครัวนายบัน ทำ 10 กว่าไร่ ครอบครัวนายหล้า เป็นต้น ที่ทำเป็นจำนวนน้อยลงมา เช่น ครอบครัวทองจันทร์ ถาวร ในตอนแรกทำไร่ผั 1-2 ไร่ ต่อมาได้ขยายเป็น 6 ไร่

นางเปี้ย เล่าว่า

³ ห่อเป็นหน่วยวัดสมัยก่อน โดย 1 ห่อ เท่ากับ 10 ชัน โดย 1 ชันเท่ากับ 14 แถบ และ 1 แถบ เท่ากับ 8 มู

“การทำไร่ฝิ่น โน่นไปถึงดอยอินทนนท์ ไปนอนที่โน่น ... ทำปีนึงได้ประมาณกิโลหนึ่งหนึ่งพันกว่าบาท”

นายก้องจันทร์ เล่าว่า

“สมัยก่อนเขาทำไร่ยาฝิ่นทำประมาณ 1 – 2 ไร่ ตอนนั้นราคาขึ้นละ 50 บาท พ่อเองพอใช้พอกินได้กับยาฝิ่น จำพวกกระเหรี่ยงบุกเบิกเพิ่มเป็น 5 – 6 ไร่ ... ฝิ่นมีราคาขึ้นลง ขึ้นละ 100 บาท ห่อละ 1,400 บาท จะมีคนมารับซื้อเป็นคนรวยจากต่างบ้านนำไปขายต่อ ... และยังต้องเสียภาษีฝิ่นด้วย ถ้าเรามีไร่เยอะก็เสียเยอะ ไร่ภาษีละ 1 ชัน มี 4 ไร่ก็เสีย 4 ชัน ... พ่อปั่นทำเยอะเลยสิบกว่าไร่”

การทำไร่ฝิ่นต้องลงทุนสูง ยังเป็นคนที่ทำไร่ยาฝิ่นมากก็จำเป็นต้องจ้างแรงงานมาก โดยคนจนในหมู่บ้านก็ต้องไปรับจ้างถางหญ้าก่อนปลูกฝิ่น โดยได้ค่าแรงวันละ 3 บาท และนายจ้างจะเป็นคนเลี้ยงข้าว การไปถางครั้งหนึ่งใช้เวลาประมาณ 10 วัน จึงได้เงินกลับมา 30 บาท พ่อฝิ่นเริ่มออกดอก ก็ต้องมีการจ้างแรงงานเพื่อไปกรีดยาอีกด้วย (ตา บุญวัง, 2557: สัมภาษณ์)

2.2.4 การให้กู้ยืมข้าว

ในยุครอยต่อของการพัฒนานี้ จำนวนประชากรในตำบลช้างเคื่องเพิ่มมากขึ้น ขณะที่พื้นที่นาที่มีจำกัดและตกไปอยู่กับคนที่มีฐานะดี เนื่องจากยังไม่มีเทคโนโลยีในการเกษตรแบบสมัยใหม่ จึงเป็นเหตุให้เกิดภาวะการขาดแคลนข้าวสำหรับบริโภคอย่างมาก กลุ่มคนที่มีฐานะดีในชุมชนจึงใช้โอกาสนี้ประกอบธุรกิจให้กู้ยืมข้าวโดยคิดดอกเบี้ยเป็นจำนวนข้าวตอบแทนเป็นรายปี ระยะเริ่มแรกเป็นการให้กู้ยืมข้าวในอัตรา 10 ถึง คืบ 20 ถึง ต่อมาจึงลดจำนวนการคืนลงโดยการกู้จำนวน 10 ถึง คืบ 18 ถึงหรือ 16 ถึง และในภายหลังเหลือ 14 ถึง โดยขอยกตัวอย่างบ้านท้องฝายกับบ้านแม่ปาน ดังนี้

ผู้ที่ให้กู้ยืมข้าวของบ้านท้องฝายคือ ปู่ดวงกับย่าคำบ้อ ซึ่งปู่ดวงเป็นคนป่าแ่ง และได้ทรัพย์สินจากการที่พ่อของเขาย้างได้เอาเงินมาแบ่งให้ลูกแต่ละคน ภายหลังมาอยู่กับย่าคำบ้อ ลูกสาวของพ่ออยู่ชุดคนมั่งปีในบ้านท้องฝาย ซึ่งมีวัวเกือบ 100 ตัว ควาย 30 ตัว และมีนาผืนอีก 3 แปลง โดยเริ่มให้กู้ยืมข้าวประมาณช่วงปลายทศวรรษ 2470 มีอัตรากู้ 10 ถึง คืบ 20 ถึง อย่างไรก็ตาม ถ้าคนในบ้านเดียวกันมากู้ยืมแล้วหากใครหาบข้าวมาส่งถึงบ้านจะลดดอกเบี้ยให้ 1 ถึง หรือใครที่เคยทำงานให้ย่าคำบ้อก็ไปขอหาบข้าวโดยแลกเป็นข้าวได้

ผู้ที่ให้กู้ยืมข้าวของบ้านแม่ปาน คือ นางผัน ปะโย ซึ่งเดิมเป็นคนบ้านแม่อม แต่ได้แฟนเป็นตำรวจอาสาสมัครสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งต้องติดตามไปอยู่ที่อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน และย้ายไปที่บ้านแม่ลาหลวง ตำบลแม่ลาหลวง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พอหมดสงครามสามีก็ลาออกจากการเป็นตำรวจ มาสมัครเป็นภารโรงโรงเรียนแม่ลาหลวงต่อมาเสียชีวิต นางผัน จึงได้รับเงินสมทบทุนการศึกษาของโรงเรียน

(ไม่ชัดเจนว่าเก็บจากทั้งอำเภอหรือทั้งจังหวัด) เป็นเงินจำนวนหนึ่งกว่าบาท ซึ่งได้นำไปซื้อนาซื้อวัวซื้อควายจำนวนหนึ่ง ต่อมาได้กับสามีคนใหม่ คนบ้านแม่ปานที่มาขายวัวที่แม่ลาเลยชวนกันมาอยู่ที่บ้านแม่ปาน ซึ่งจำเป็นต้องขายที่นา วัว ควาย ที่มีอยู่ทั้งหมด แล้วนำเงินมาอยู่ที่บ้านแม่ปานด้วยกัน (ผ้น ปะโย, 2556 : สัมภาษณ์)

นางผ้น ย้ายมาอยู่ที่บ้านแม่ปานช่วงต้นทศวรรษ 2500 พร้อมเงินทุนจำนวนหนึ่ง เริ่มแรกนำไปซื้อที่ดินสองแปลง ต่อมาสามีคนใหม่แนะนำให้กู้ข้าวโดยเห็นตัวอย่างจากบ้านบ่อหนานหมื่น หมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งก็เริ่มให้กู้ข้าวนับจากนั้นเป็นต้นมา

“...ที่แรกเอามาซื้อข้าวเขียว อย่างทำนาเขาไม่มีเงิน เอาข้าวมาขายให้เรา สร้างบ้านที่อยู่ข้างล่างโน้น (หลองข้าว, ยุ้งฉาง) ซื้อข้าวเขียวบ้าง เอาข้าวแลกข้าวบ้าง ข้าวที่เก็บไว้คนที่ไม่มีเงินก็มากู้กิน ให้เขาถูกลีปเป็นลิบกหัก ให้เขาคืนดอกมันหกถัง พอเอาข้าวเขาก็มาแทน พอไม่พอกินเขาก็มาเอาอีก พอเขามาเอาคืนจนเต็มเส้นแล้ว พออดอยากเขาไม่มีเขาก็มาเอาอีก มากู้อีก มายืมไปอีก และที่ขายเป็นเงินก็ขายบ้าง ทำได้หลายปีเน้อ”

(ผ้น ปะโย, 2556 : สัมภาษณ์)

พอทำการให้กู้ข้าวได้ระยะหนึ่ง ก็เริ่มมีคนที่ยืมข้าวไปแล้วไม่สามารถนำมาใช้คืน จนกระทั่งมูลค่าของข้าวที่กู้ไปมากกว่ามูลค่าของที่ดินที่เขาซื้ออยู่ คนกู้ข้าวจึงยกที่ดินให้นางผ้นเพื่อเป็นการชดเชยบ้างก็มี

“...นานๆ เข้าก็ได้納入ตรงนั้นหน่อย ตรงนี้หน่อย ได้นำโดยที่เขากินข้าวแล้วไม่มีข้าวคืน เอามาคืนก็ไม่ครบ เอาเงินมาคืนก็ไม่มีเงิน และมันก็ท่วมค่านาเลย เขาก็ยกนาให้ มีแม่อยู่ทา นาเขามีหลายที่ อยู่ไปนานเขาก็ได้เงินบ้าง ได้ข้าวบ้างได้ที่ (ดิน) บ้าง...”

(ผ้น ปะโย, 2556 : สัมภาษณ์)

ระบบการให้กู้ข้าวสิ้นสุดลงในช่วงที่มีการทำเหมืองแร่บริเวณใกล้หมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านก็เข้าไปรับจ้างทำงานในเหมืองแร่ทำให้สามารถมีรายได้เป็นตัวเงิน ประกอบกับเป็นช่วงที่ข้าวสารสามารถหาซื้อได้ง่ายมากขึ้น เนื่องจากการสร้างถนนสายฮอด – แม่แจ่ม ทำให้การขนส่งสินค้าระหว่างภายในชุมชนกับภายนอกชุมชนเป็นได้อย่างสะดวก

“เขาเลิกกู้ข้าวเพราะว่าเขาทำบ่อแร่แล้วได้เงินมาซื้อข้าวสาร เขาหาเงินง่าย ตั้งแต่มีถนนมาแม่แจ่มจากฮอดมา จึงทำให้มีข้าวสารทางโน้นเข้ามาขาย”

(ผ้น ปะโย, 2556 : สัมภาษณ์)

2.2.5 การเกิดขึ้นของร้านค้า

ในช่วงเวลานี้ที่การค้าการขายคึกคักมากขึ้นจากการที่คนในชุมชนมีเงินสำหรับจับจ่ายใช้สอยมากขึ้นจากการปลูกฝิ่น ทำให้พ่อค้าเชื้อสายจีนที่อพยพมาเปิดร้านค้าในช่วงนี้สามารถขยายกิจการได้อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งร้านค้าของนายวิชัย เจริญสุข

นายวิชัย เจริญสุข ก่อนมาทำการค้าการขายที่ตำบลช้างเค็ญ สมัยเด็กอยู่กับพ่อและแม่ที่บ้านกาต อำเภอสันป่าตอง โดยเรียนจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และมาช่วยครอบครัวค้าขายของชำที่บ้านกาต พ่อโตขึ้นต่อมาได้แต่งงานกับนางกี แซ่แต้ และเริ่มตระเวนค้าขายตามหมู่บ้านต่างๆ จนในที่สุดมองเห็นโอกาสในการเปิดร้านค้าในตำบลช้างเค็ญ จึงเข้าไปทำความรู้จักกับกำนันอินสม มอญไซ และขอพักที่บ้านเพื่อศึกษาสภาพพื้นที่เป็นเวลา 1 เดือน และจ้างกำนันให้ช่วยทำบ้านไม้สัก 1 หลัง และห้องแถวอีก 2 ห้อง หลังจากนั้นนายวิชัยได้พาครอบครัวพร้อมสินค้าด้วยเงินลงทุน 5,000 บาท เดินทางมาโดยม้าที่เช่าจากอำเภอมอหมอง 6 ตัว ข้ามดอยมาทำการค้าตั้งแต่ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา

การค้าขายในตำบลช้างเค็ญในช่วงเวลานั้นของนายวิชัย เจริญสุข ถือได้ว่าขายดีมากจนต้องไปรับสินค้าที่อำเภอมอหมองมาขายบ่อยๆ ซึ่งก่อนที่ถนนเข้ามามักใช้บริการจากพวกพ่อค้าวัวต่างช่วยขนส่งสินค้า แต่ในช่วงฤดูกาลทำนาวัวต่างไม่ว่างจึงต้องจ้างแรงงานหาบแทน

“ของมาถึงร้านลูกค้ามารอซื้ออยู่แล้ว บางวันมารอซื้อกันแต่เช้า เรายังไม่ตื่นนอน ขายดีจนขี้เกียจขาย ยิ่งมีงานบุญประเพณีจะมาซื้อกลางคืนซื้อเสื้อผ้าและแต่งตัวไปงานตอนเช้าเลยบางทีก็ต้องปิดประตูหน้าร้านไม่ขายเพราะไม่มีเวลากินข้าว”

(นางกี เจริญสุข ใน อนุ เนินหาด, 2555)

นอกจากเป็นร้านค้าขายของแล้ว ยังสร้างที่พักหลังร้านสำหรับลูกค้าที่มาจากดอยไกลได้นอนพัก โดยมีข้าวสารให้ฟรีอีกด้วย จึงทำให้ลูกค้าเพิ่มมากขึ้นอีก

ภายหลังที่มีการสร้างถนนสายฮอด – แม่แจ่ม รถยนต์สามารถเข้ามาในตำบลช้างเค็ญได้จึงใช้บริการรถยนต์รับจ้างขนส่งสินค้าแทนวัวต่าง ต่อมาเงินมากขึ้นจึงซื้อรถยนต์เป็นของตนเอง และสามารถเข้าไปซื้อสินค้าได้ในตัวเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีราคาถูกกว่าร้านค้าในตัวอำเภอมอหมอง ต่อมาเมื่อมีทุนมากพอเริ่มมีการขายน้ำมันหลอดเป็นถัง 200 ลิตร ภายหลังจึงสร้างปั้มน้ำมันขึ้นมาและยังให้กู้ยืมเงินอีกด้วย

“เสียเขาเก่ง คำนวณเก่ง รู้ว่าที่ดินตรงไหนจะเจริญ เขาซื้อล่วงหน้าไว้ ต่อมาจึงใช้ที่ดินที่ซื้อไว้สร้างปั้มน้ำมันเริ่มจาก 2 ตู้ 8 หัวจ่าย ตอนนั้นลงทุนเยอะหลายล้านบาท ต้องขายที่ดินที่บ้านกาตมาเป็นทุน กู้เงินเขาก็กู้ส่วนหนึ่ง ทำปั้มใช้เงินเยอะ เงินสดครอบครัวเรามีไม่พอ เงินสดส่วนหนึ่งให้ชาวบ้านกู้ เขากู้เพราะจำเป็นเช่น จะนำไปส่งลูกเรียนหนังสือ และมัก

เอาที่นั่นวางไว้ เราก็บอกแล้วว่าเราไม่อยากได้ที่นั่น เพราะทำนาไม่เป็น ต่อมาจึงห้องแถวหน้าอำเภอให้เช่า”

(นางกี เจริญสุข ใน อนุ เนินหาด, 2555)

2.2.6 การประกอบกิจการรถยนต์รับจ้าง

การสร้างถนนสายฮอด – แม่แจ่ม สำเร็จใน พ.ศ. 2506 เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวนารวยในหมู่บ้านแม่ปานที่สะสมทุนจากการส่งข้าวปางไม้ การรับสร้างบ้านไม้ และสืบเนื่องในการทำไร่ฝิ่น ทำให้นายกอนแก้ว ลูกของนายบัน อินตะก้อน สามารถซื้อรถบรรทุกมาขับเป็นรถโดยสารส่งเชียงใหม่ ภายหลังได้ไปแต่งงานและย้ายไปอยู่ที่บ้านทัพ

“...เคยมีช้างใช้รับจ้างลากไม้ ลากฟืน ต่อมาขายซื้อรถ 6 ล้อ ราคา 10,000 บาทกว่าบาทไปซื้อที่เชียงใหม่ แถวสันป่าข่อย เอามารับคนโดยสารส่งเชียงใหม่ ค่าโดยสารคนละ 20 บาท เป็นรถคอกหมู ตอนนั้นอายุ 30 ปีกว่า รถโดยสารแม่แจ่ม-เชียงใหม่ ขณะนั้นมี 3 เจ้า คือ ของพ่อ (กอนแก้ว) ของคำมานและของนายเพชร วังออกสายฮอด สมัยนั้นทางออกเส้นทางดอยอินทนนท์ยังไม่ตัด เพียงแต่มีการวัดเส้นทางไว้ก่อน ตอนนั้นขับรถเองให้ลูกทำหน้าที่เก็บค่าโดยสาร หน้าฝนถนนไม่ดีมีหลุม ตีดหล่ม ต้องนอนกลางทาง เอาข้าวไปเตรียมไว้ หากถนนดีออกจากแม่แจ่มเช้า ถึงเชียงใหม่เย็น มักนอนในรถ...”

(นายกอนแก้ว อินตะก้อน ใน อนุ เนินหาด, 2555: 95)

2.2.7 การรับจ้างทำงานเหมืองแร่

กระบวนการขยายอำนาจรัฐเข้ามาในพื้นที่แม่แจ่มหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของแม่แจ่มคือ การให้สัมปทานเหมืองแร่ โดยในเขตอำเภอแม่แจ่มมีแร่ธาตุหลายชนิด เช่น ตะกั่ว แร่กานีส ดินบุก เหล็ก ฟลูออไรต์ ลิควินท์ รวมพื้นที่ทั้งหมด 4,455 ไร่ ระหว่างปี 2515 – 2523 มีบริษัทเอกชนที่ได้รับสัมปทานจากรัฐอย่างเป็นทางการทั้งสิ้น 9 สัมปทาน ในเขต 4 ตำบล คือ ตำบลช้างเคื่อง มี 2 สัมปทาน ตำบลท่าผา มี 3 สัมปทาน ตำบลบ้านทัพ มี 3 สัมปทาน และตำบลแม่นาจรมี 1 สัมปทาน (สันติพงษ์ ช้างเผือก, 2547: 138)

โดยบ้านแม่ปานในช่วงประมาณ พ.ศ. 2515 บริษัท ไทยวัฒนมเหมืองแร่ จำกัด ได้รับสัมปทานทำเหมืองแร่ฟลูออไรต์ ในพื้นที่ตำบลช้างเคื่อง อำเภอแม่แจ่ม มีอายุประทานบัตร 14 สิงหาคม 2515 ถึง 14 สิงหาคม 2540 (กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่, 2557, ออนไลน์) โดยเป็นพื้นที่บริเวณดอยสันถ้ำ ทิศเหนือของบ้านแม่ปาน โดยชาวบ้านแม่ปานเกือบทุกหลังคาเรือนไปรับจ้างขุดแร่ฟลูออไรต์ นำไปใส่ถังเหล็กขนาดเท่าถังน้ำมันผาครั้ง โดยบริษัทให้ถังละ 30 บาท โดยส่วนใหญ่ได้ประมาณคนละถังต่อวัน บางคนทำได้ 3 – 4 ถังต่อวัน ถ้าทำแบบรับจ้างรายวันได้วันละ 30 บาท จำนวนคนที่เข้าไปทำประมาณ

100 กว่าคน ถ้าเป็นช่วงฤดูฝนก็จะมีการทำเพิงตอตั้งกันฝนไปด้วย การรับจ้างเหมืองแร่นี้ทำกันได้ประมาณ 10 ปี ไม่เต็มตามระยะเวลาการประทานบัตรเนื่องจากแร่หมดก่อน การรับจ้างเหมืองแร่ของคนบ้านแม่ปานทำให้มีรายได้เป็นรายวัน (นายก้องจันทร์ ถาวร, 2557: สัมภาษณ์) ถือได้ว่าเป็นโอกาสของชาวบ้าน ที่จะเข้ามารับจ้างเป็นแรงงาน นอกจากนี้การเข้ามาของบริษัทเหมืองแร่ยังได้ถนนสำหรับเดินทางเข้าออกหมู่บ้านได้สะดวกมากยิ่งขึ้น (นายดำ บุญรัง, 2557: สัมภาษณ์)

คนบ้านแม่ปานกลุ่มชาวบ้านส่วนหนึ่งในยุคนี้ก็มีการทำการค้าการขายเล็กๆ น้อย โดยการนำสินค้าที่หาได้ในหมู่บ้านไปขายที่อำเภอจอมทองแล้วได้เงินมาซื้อของที่จอมทองมาขายในหมู่บ้านอีกทอดหนึ่ง เช่น นายดำ บุญรัง เล่าให้ฟังว่าในสมัยที่เป็นหนุ่มๆ ก็ไปจอมทองกับเพื่อนๆ โดยนำลูกก้อ ดอกเอื้องที่เก็บได้จากดอยอินทนนท์ นำไปขายที่อำเภอจอมทอง โดยการเดินเท้าไป ต้องไปพักกลางทาง 1 คืน แล้วนำสินค้าไปขายขายที่จอมทองโดยนอนที่นั่น 2 คืนพอได้เงินมานำเงินไปซื้อปลาทุ ขี้เกลือ ขี้เเมียง ไปขายต่อในหมู่บ้าน เช่น ขายลูกก้อลิตรละ 1 บาท ขายดอกเอื้องคำหลวงโลละ 2 – 3 บาท ซื้อปลาทุมาภิโลกรัมละ 5 บาท ได้ประมาณ 30 ตัว นำมาขายต่อที่แม่แจ่ม 3 ตัว 1 บาท ขายได้ 10 บาท กำไรก็ได้เท่าตัว การค้าขายแบบนี้ไปเดือนละครึ่ง การเดินทางไปจอมทองนั้น ไปทางร่องแม่ยางล้าน ร่องแม่แรก แม่สามสบ ไปลงที่ปางหินหลวง ไปถึงจอมทองประมาณเวลาเย็นๆ (นายดำ บุญรัง, 2557: สัมภาษณ์)

2.3 ยุคพัฒนารอบด้าน (ประมาณ พ.ศ. 2517 – 2557)

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา เป็นช่วงเวลาที่มีการขยายตัวของอำนาจรัฐ ซึ่งได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างสำคัญ กล่าวคือการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติและการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ซึ่งมีผลทำให้การบุกเบิกพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านกลายเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมายไป ในขณะเดียวกันทางรัฐก็ได้มีการตั้งหน่วยงานด้านป่าไม้ขึ้นในพื้นที่ ในด้านหนึ่งคนในชุมชนบางส่วนก็ได้โอกาสในการเป็นแรงงานรับจ้างปลูกสร้างสวนสนบริเวณเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นการสร้างความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่บุกเบิกพื้นที่ทำการเกษตรบริเวณไร่โหล่งปงกับองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ซึ่งมีความต้องการจะใช้พื้นที่เดียวกันในการปลูกต้นสัก แต่ด้วยความเข้มแข็งของชาวบ้านก็สามารถต่อสู้จนได้รับชัยชนะ

การสร้างถนนเชื่อมต่อระหว่างอำเภอ ระหว่างตำบล ระหว่างหมู่บ้านในภายหลังเป็นการเปิดช่องทางให้ชาวบ้านในชุมชนเข้าใกล้กับระบบตลาดมากขึ้น การขนส่งข้าวสารจากภายนอกเข้ามาภายในชุมชนทำให้การประกอบอาชีพให้กั๊ยืมข้าวสิ้นสุดลงไป การเข้ามาหน่วยงานของภาครัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวกับการส่งเสริมการเกษตร เช่น ธนาครเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ กรมส่งเสริมสหกรณ์ โดยใน พ.ศ. 2523 มีการเข้ามาของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ซึ่งเป็นโครงการใหญ่ที่ส่งเสริมให้ชุมชนในตำบลช่วงเค็งหันมาใช้เทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่อย่างกว้างขวาง ซึ่งทำให้ชาวบ้านในชุมชนเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นระบบการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเต็มตัว นอกจากนี้หน่วยงานรัฐ

ที่กล่าวมาแล้วก็ยังมีหน่วยงานอื่นๆ ของรัฐเข้ามาร่วมมือร่วมมือพัฒนาชุมชนชนบทอีกด้วย เช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำในพระราชดำริ การสร้างฝายในพระราชดำริ การสร้างโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ และยังเป็นผู้ยุติปัญหาการสร้างถนนสายดอยอินทนนท์ – แม่แจ่ม ผ่านอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ทั้งนี้ ภายใต้งานโครงการปราบปรามฝิ่นเข้มข้นขึ้นขึ้นประกอบกับการส่งเสริมการเกษตรอย่างจริงจัง ชุมชนในอำเภอแม่แจ่มจึงมีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกที่เข้มข้นมากขึ้น

การขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์ ได้ผลักดันให้ชาวบ้านต้องเผชิญหน้ากับความผันผวนของราคาสินค้าการเกษตร แต่ชุมชนในตำบลช้างเค็ญและตำบลใกล้เคียงโดยรอบได้ร่วมมือกันแก้ไขปัญหาโดยการเคลื่อนไหวเพื่อกดดันให้รัฐบาลประกันราคาซึ่งก็ประสบความสำเร็จในบางระดับ แต่การเคลื่อนไหวดังกล่าวก็เป็นการรวมกลุ่มกันในลักษณะเฉพาะกิจ เช่น กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกหอมแดง ข้าวโพด และนอกจากการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ ยังมีการรวมกลุ่มกันเคลื่อนไหวในประเด็นอื่นๆ อีกด้วย เช่น การคัดค้านการสร้างเหมืองแร่ที่บ้านบนนา หรือการเก็บค่าผ่านด่านโดยสำนักงานอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ แต่เดิมมา กลุ่มเหมืองฝายเป็นกลุ่มที่มีบทบาทอย่างมากในยุคก่อนหน้า แต่ภายหลังก่อสร้างฝายคอนกรีตแทนฝายไม้แทน ส่งผลให้ระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยกลุ่มเหมืองฝายก็มีบทบาทที่ลดน้อยลงไปอย่างมาก

นอกเหนือจากกลุ่มที่มีการตั้งแบบเฉพาะกิจ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการขยายตัวของรัฐก็ดึงเอาชุมชนเข้าไปสัมพันธ์กับรัฐมากขึ้น ซึ่งได้สร้างพื้นที่ทางสังคมแบบใหม่ ให้แก่ชาวบ้าน เช่น การเกิดกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่ม อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น ซึ่งมีบทบาทมากขึ้นในแต่ละชุมชน

ในช่วงทศวรรษ 2540 ได้มีการกระจายอำนาจให้กับท้องถิ่นในการปกครองตนเองมากขึ้น ซึ่งได้แก่การปกครองในรูปแบบเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลต่อสถานะและความสัมพันธ์ทางอำนาจของกลุ่มคนอย่างสำคัญ ดังจะเห็นได้ว่าผู้ที่ดำรงสำคัญในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะเป็นบุคคลที่อยู่ในชนชั้นนำของชุมชน เช่น ตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล มีอดีตกำนัน นายปรีชา วิเศษคุณ อดีตเจ้าอาวาสวัดห้วยริน นายดวงดี กุลเม้ง อดีตข้าราชการ นายสุวิทย์ แก้วบุตร ปัจจุบันเป็น ผู้ประกอบการธุรกิจการเกษตร นายอุดร ปิโย ส่วนผู้ดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรี มีอดีตเจ้าอาวาสวัดบุปผาราม นายพิมล อาจใจ ผู้ประกอบการธุรกิจร้านค้าตัวแทนจำหน่ายบริษัทนิยมนาพาณิชย์ อดีตสมาชิกสภาจังหวัด นายวิจิตร กุลเรือน อดีตทันตแพทย์ โรงพยาบาลแม่แจ่ม นายพัฒนา พิทักษม ปัจจุบันเป็นผู้ประกอบการธุรกิจการเกษตร และนายอัฐ สมยศ

2.3.1 การขยายตัวของระบบการผลิตเชิงพาณิชย์

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม

ช่วง พ.ศ. 2524 – 2530 เป็นช่วงที่รัฐบาลร่วมกับองค์กรพัฒนาระหว่างประเทศของสหรัฐอเมริกา ประจำประเทศไทย (หรือ USAID) ได้ดำเนินโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม โดย USAID ให้งบประมาณสนับสนุนในโครงการดังกล่าวนี้จำนวน 10 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มมีเป้าหมายหลักคือ การเพิ่มผลผลิตข้าวและพืชเศรษฐกิจอื่นๆ โดยการขยายพื้นที่เพาะปลูกให้เพียงพอต่อการผลิต การขยายกิจการงานส่งเสริมการเกษตร การจัดบริการสินเชื่อเพื่อสนับสนุนการผลิตของเกษตรกร การจัดสถานีทดลองการเกษตรเพื่อสนับสนุนการผลิต นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาแหล่งน้ำ การพัฒนาชุมชนและการคมนาคม (ธนาคารข้าว โรงฝึกงาน อาคารประชุม ถนน สะพาน ฯลฯ) การพัฒนาสาธารณสุข (จัดทำส้วมสาธารณะ หัวส้วม) และการจัดหาเครื่องมือเครื่องใช้ในการพัฒนาการเกษตรและการพัฒนาหมู่บ้าน (เครื่องพ่นยากำจัดศัตรูพืช เครื่องมือช่างไม้ช่างปูน)

ในช่วงเวลา 7 ปี ที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ได้ดำเนินโครงการหลัก 5 ด้าน ในพื้นที่ตำบลข้างเคียงคือ การเพิ่มผลผลิตข้าว การเพิ่มผลผลิตพืชไร่ การพัฒนาสินเชื่อและการตลาด การพัฒนาที่ดินและแหล่งน้ำ การพัฒนาหมู่บ้าน

การเพิ่มผลผลิตข้าว ได้ดำเนินการ 6 ด้านคือ 1) การจัดแปลงสาธิตและแปลงส่งเสริมการปลูกข้าวแผนใหม่ 2) การอบรมและถ่ายทอดเทคโนโลยีโดยจัดเจ้าหน้าที่ให้ทั่วถึง 3) การเปลี่ยนพันธุ์ข้าวจากพันธุ์พื้นเมืองมาเป็นพันธุ์ส่งเสริม 4) การป้องกันและกำจัดแมลง 5) การส่งเสริมให้เกษตรกรปรับปรุงบำรุงดิน การใช้ปุ๋ยประเภทต่างๆ 6) การให้ความรู้เกี่ยวกับการเก็บเกี่ยวข้าว

นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2527 ทางโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มเห็นว่าเพื่อให้เป็นการเร่งรัดเพิ่มผลผลิตข้าวเป็นไปตามเป้าหมายจึงต้องเร่งรัดโดยการใช้ปุ๋ยเคมีโดยกำหนดให้มีการตั้งกองทุนปุ๋ยเคมีขึ้นทุกหมู่บ้าน เพื่อเป็นทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้านของคน โดยให้คณะกรรมการหมู่บ้านบริหารจัดการ

การเพิ่มผลผลิตพืชไร่ ทางโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มได้ส่งเสริมให้ปลูกถั่วเหลืองโดยใน พ.ศ. 2528 ได้จัดทำแผนงานขยายพันธุ์ถั่วเหลืองให้แก่เกษตรกรในพื้นที่ 500 ไร่ พร้อมกับทำแปลงส่งเสริมและแปลงแนะนำเทคโนโลยีเกษตรกร โดยดำเนินการในฤดูฝนจำนวน 25 ไร่ ผลการดำเนินงานประสบความสำเร็จชาวบ้านปลูกถั่วเหลืองมากขึ้นจากใน พ.ศ. 2528 มีพื้นที่ปลูก 5,531 ไร่ ผลผลิตได้ 869 ตัน ต่อมาได้ขยายพื้นที่ใน พ.ศ. 2531 มีพื้นที่ปลูก 17,279 ไร่ ผลผลิตที่ได้ 3,421 ตัน

การพัฒนาสินเชื่อและการตลาด ได้ดำเนินการผ่านสหกรณ์การเกษตรแม่แจ่ม จำกัด ซึ่งได้จดทะเบียนเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2520 มีสมาชิกแรกตั้ง 183 คน มีทุนเรือนหุ้น 183 หุ้น มูลค่า 9,150

บาท มีที่ดินดำเนินการเกษตรกรรม 1,794 ไร่ โดยเริ่มดำเนินธุรกิจ 21 กรกฎาคม ในปีเดียวกัน ระยะแรกได้กู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ วงเงิน 1,000,000 บาท ผลการดำเนินการระยะแรกประสบปัญหาขาดทุน ต่อมาใน พ.ศ. 2527 โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือในการก่อสร้างรางเอนกประสงค์พร้อมมอบลูปรณ์ที่จำเป็น ในวงเงิน 1,475,881 บาท ต่อมาจึงได้เข้ามาปฏิบัติงานตามโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มในด้านงานสินเชื่อ

ผลการดำเนินการตามโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ทำให้สหกรณ์การเกษตรแม่แจ่ม จำกัด มีทุนดำเนินการเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ โดยใน พ.ศ. 2524 ทุนดำเนินการอยู่ที่ 770,881 บาท (ขาดทุน 942 บาท) ใน พ.ศ. 2527 มีทุนดำเนินการ 1,617,308 บาท (กำไร 35,381 บาท) ใน พ.ศ. 2530 มีทุนดำเนินการ 9,297,907 บาท (กำไร 258,714 บาท)

ผลการดำเนินการด้านธุรกิจสินเชื่อ มีเงินกู้ยืม 1,890,000 บาท อัตราดอกเบี้ยระยะสั้นร้อยละ 9.5 ระยะยาวปานกลาง อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 13 บาทต่อปี ส่วนผลด้านการชำระคืนเงินกู้ของสมาชิกในปี 2524 ชำระคืนร้อยละ 15.90 ในปี 2527 ชำระคืนร้อยละ 84.46 ในปี 2530 ชำระคืนร้อยละ 53.27 ส่วนการรับฝากเงินมีผลเพิ่มมากขึ้นจากในปี 2527 จำนวนเงินฝาก 2,197,947 บาท ในปี 2530 มียอดเงินฝากเป็นจำนวน 5,866,152 บาท

นอกจากนี้ธุรกิจการจัดหาปัจจัยการผลิตและสินค้าอุปโภคบริโภคมาจำหน่ายให้สมาชิก มีมูลค่าเพิ่มมากขึ้น ในปี 2525 จำนวน 17,951 บาท ในปี 2527 จำนวน 441,115 บาท ปี 2530 จำนวน 2,962,535 บาท ส่วนธุรกิจการขายผลผลิตสู่ท้องตลาดเช่น ถั่วเหลือง กระเทียม ถั่วเขียว เป็นต้น มีผลประกอบการเพิ่มมากขึ้น ในปี 2528 จำนวน 701,141 บาท ปี 2529 จำนวน 127,217 บาท ในปี 2530 จำนวน 4,729,133 บาท

การพัฒนาที่ดินและแหล่งน้ำ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ได้ดำเนินการสำรวจดินและพัฒนาที่ดิน 6 แปลง ในบ้านต่อเรือ บ้านต้นตาล – นางแล บ้านป่าตึง บ้านแม่ปานน้อย บ้านแม่แทน รวมที่ดิน 1,828.5 ไร่ มีการดำเนินการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก 13 โครงการ ใน บ้านแม่กึ่ง บ้านต่อเรือ บ้านป่าตึง บ้านห้วยริน บ้านห้วยทราย บ้านแม่ปาน โดยมีการสร้างฝายน้ำล้น สร้างรางริน สร้างฝายหินทิ้ง สร้างท่อลอดเหมือง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการทำนาขั้นบันไดอีก 255 ไร่ ในบ้านป่าตึง บ้านต่อเรือ บ้านแม่แทน

การพัฒนาหมู่บ้าน เป็นแผนงานที่ดำเนินการในภายหลังการดำเนินการโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มไปแล้ว 1 ปี ซึ่งเจ้าหน้าที่ประสานสัมพันธ์ของโครงการที่กระจายอยู่ทั่วทุกหมู่บ้านได้ทำหน้าที่สำรวจข้อมูลเพื่อแก้ไขปัญหาความต้องการของชุมชน แล้วพบว่าไม่สามารถแก้ไขได้เนื่องจากไม่อยู่ในแผนงานและไม่มีงบประมาณ ซึ่งทำให้การทำงานของเจ้าหน้าที่ในระยะต่อไปจะประสบปัญหาจากคำครหาว่าพูดอย่างเดียวไม่แก้ปัญหาได้จริง ซึ่งทำเรื่องเสนอให้ทาง USAID ซึ่งได้อนุมัติงบประมาณมาเพิ่มเติมโดยมีเงื่อนไขว่าต้องเป็นประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์ และขอให้ชุมชนออกแรงงาน

และวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ผลการดำเนินการในช่วง 2526-2530 ตำบลข้างเค็งมีโครงการพัฒนาหมู่บ้านจำนวนทั้งสิ้น 92 โครงการ โดยส่วนใหญ่เกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และการพัฒนาชุมชน เช่น โครงการ ซ่อมแซมลำเหมือง ซ่อมแซมฝาย สร้างรางริน สร้างคันเหมือง สร้างประตูน้ำ ขุดบ่อน้ำ ซ่อมแซมบ่อน้ำ สร้างที่ระบายทราย สร้างทำนบประตูระบายน้ำ สร้างยุ้งฉางธนาคารข้าว สร้างหอกระจายข่าว สร้างศาลาเอนกประสงค์ เป็นต้น

กรมชลประทานได้เข้ามาสร้างระบบชลประทานในตำบลข้างเค็งหลายโครงการ โดยเป็นโครงการที่กรมชลประทานริเริ่มขึ้นเอง และโครงการพระราชดำริ ดังตารางที่ 7 และตารางที่ 8

ตารางที่ 7 แสดงโครงการที่กรมชลประทานได้สร้าง					
ลำดับ	โครงการ	ขนาด	พื้นที่ ชลประทาน (ไร่)	ความ จุ (ล้าน ลบ. ม.)	ปีที่ สร้าง เสร็จ
1	ฝายนางแล	เล็ก	300.00	-	2524
2	ฝายหลวง	เล็ก	1600.00	-	2536
3	สถานีสูบน้ำบ้านเจียง	สูบน้ำด้วยไฟฟ้า	2760.00	-	
4	สถานีสูบน้ำบ้านพร้าวหนุ่ม	สูบน้ำด้วยไฟฟ้า	600.00	-	
5	ฝายป่าหนาด	เล็ก	520.00	-	2538
6	ฝายแม่ปาน (อินอ)	เล็ก	400.00		2532
7	ฝายข้างเค็ง	เล็ก	900.00	-	2527
8	อาคารระบายน้ำห้วยริน	เล็ก	อุบโศก	-	2531
9	ฝายทุ่งพระบาท	เล็ก	500.00	-	2532
10	อ่างบ้านสันหนอง	กลาง	2500.00	1.45	2525
ที่มา : โครงการชลประทานเชียงใหม่ ออนไลน์ www.ircm.net					

ตารางที่ 8 แสดงโครงการชลประทานอันเนื่องมาจากพระราชดำริของตำบลช่วงเคิง					
	ชื่อโครงการ	งบประมาณ	ปีที่สร้างเสร็จ	พระราชดำริ/ฎีกา	แหล่งงบประมาณ
1	ฝายห้วยแม่ปาน (บน)	603,000	2520	พระราชดำริ	กรมชลประทาน
2	ฝายห้วยแม่จอมตอนล่าง	402,000	2521	พระราชดำริ	กรมชลประทาน
3	ฝายห้วยแม่จอมตอนบน	995,000	2521	พระราชดำริ	กรมชลประทาน
4	ฝายแม่ปาน	434,000	2521	พระราชดำริ	กรมชลประทาน
5	แก้ปัญหาหน้ากตเซาะพื้นที่ด้านเหนือฝายหลวง	30,000,000	2540	ฎีกา	กรมชลประทาน
6	อ่างเก็บน้ำห้วยแม่เปียน	-	2545	ฎีกา	กรมชลประทาน
7	ฝายบ้านดึ่งพร้อมระบบ	14,167,000	2547	ฎีกา	กรมชลประทาน
8	ฝายห้วยวอก	11,937,000	2548	ฎีกา	กปร.
ที่มา : โครงการชลประทานเชียงใหม่ ออนไลน์ www.ircicm.net					

ส่วนกรมพัฒนาที่ดิน ได้เข้ามาสร้างโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กอีกประมาณ 22 โครงการ ดังตารางที่ 9

ตารางที่ 9 แสดงโครงการพัฒนาแหล่งน้ำชุมชน กรมพัฒนาที่ดิน ในตำบลช่วงเคิง				
	ชื่อโครงการ	ที่ตั้ง	ปีที่เสร็จ	งบประมาณ
1	คลองส่งน้ำ	บ้านต่อเรือ	2546	ไม่มีข้อมูล
2	สระเก็บน้ำ	บ้านต่อเรือ	2546	ไม่มีข้อมูล
3	ฝายน้ำล้น	บ้านต่อเรือ	2548	2,184,886
4	ระบบท่อส่งน้ำ	บ้านทุ่งยาว	2550	2,105,000
5	อ่างเก็บน้ำ	บ้านเนิน	2534	ไม่มีข้อมูล
6	ฝายน้ำล้น	บ้านป่าตึง	2549	1,252,200
7	ระบบท่อส่งน้ำ	บ้านป่าตึง	2546	ไม่มีข้อมูล
8	คลองลาดคอนกรีต 1,700 เมตร	บ้านป่าฝาง	2545	ไม่มีข้อมูล
9	สระเก็บน้ำ	บ้านพร้าวหนุ่ม	2547	15,100
10	คลองส่งน้ำ	บ้านพร้าวหนุ่ม	2548	ไม่มีข้อมูล
11	ท่อส่งน้ำ	บ้านพร้าวหนุ่ม	2550	1,003,800

ตารางที่ 9 แสดงโครงการพัฒนาแหล่งน้ำชุมชน กรมพัฒนาที่ดิน ในตำบลช่วงเคิ่ง				
	ชื่อโครงการ	ที่ตั้ง	ปีที่เสร็จ	งบประมาณ
12	ระบบส่งน้ำด้วยท่อ	บ้านแม่กึ่ง	2552	ไม่มีข้อมูล
13	ฝายน้ำล้น	บ้านแม่กึ่ง	2540	ไม่มีข้อมูล
14	ฝายน้ำล้น	บ้านแม่ปาน	2546	ไม่มีข้อมูล
15	คลองลาดคอนกรีต 960 เมตร	บ้านแม่ปาน	2545	ไม่มีข้อมูล
16	คลองส่งน้ำลาดคอนกรีต 1,540 เมตร	บ้านแม่ปาน	2543	ไม่มีข้อมูล
17	ฝายน้ำล้น	บ้านแม่ศึก	2540	ไม่มีข้อมูล
18	คลองส่งน้ำ คสล	บ้านสันหนอง	2549	3,550,500
19	คลองส่งน้ำ (3,680 เมตร)	บ้านห้วยริน	2544	ไม่มีข้อมูล
20	ระบบท่อส่งน้ำ	บ้านเอิน	2550	1,720,000
21	คลองส่งน้ำ	บ้านเอิน	2548	1,459,590
22	คลองส่งน้ำ	บ้านเอิน	2551	ไม่มีข้อมูล
ที่มา :ฐานข้อมูลการก่อสร้างแหล่งน้ำ กรมพัฒนาที่ดิน http://giswater.idd.go.th/idd/				

2.3.2 ความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ

การปลูกถั่วเหลืองของบ้านแม่ปาน

การส่งเสริมให้ปลูกถั่วเหลืองภายใต้โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มเป็นการตอบสนองนโยบายในการผลิตถั่วเหลืองเพื่อการบริโภคในประเทศ⁴ ตามแนวโน้มการบริโภคที่เพิ่มขึ้นในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ซึ่งในอำเภอแม่แจ่มพบว่าใน พ.ศ. 2524 มีพื้นที่ปลูกถั่วเหลือง 2,149 ไร่ พ.ศ. 2528 มีพื้นที่ปลูกถั่วเหลือง 5,531 ไร่ พ.ศ. 2529 มีพื้นที่ปลูกถั่วเหลือง 8,486 ไร่ และใน พ.ศ. 2531 มีพื้นที่ปลูกถั่วเหลือง 17,279 ไร่ ซึ่งเป็นการขยายพื้นที่ประมาณ 8 เท่าตัว (สันติพงษ์ ช้างเผือก, 2546: 193) ภายในระยะเวลาไม่ถึง 10 ปี ซึ่งการปลูกถั่วเหลืองทำให้ชาวบ้านมีรายได้เป็นเงินสดมากขึ้น

การปลูกถั่วเหลืองของบ้านแม่ปานจะเริ่มต้นจากการที่เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอเข้ามาส่งเสริมให้ปลูกโดยการสนับสนุนให้เมล็ดพันธุ์ โดยในช่วงนั้น ได้ปลูกถั่วเหลืองกันเกือบทุกคนในหมู่บ้าน ผลผลิตถั่วเหลืองสาร 1 ถึง ได้ราคา 50 – 60 บาท โดยมีคนภายนอกมารับซื้อ การปลูกถั่วเหลืองมักจะปลูกกันช่วงหลังนา กล่าวคือภายหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวแล้วในช่วงประมาณเดือนธันวาคมถึงมกราคม สามารถเก็บเกี่ยวได้อีก 4 เดือนข้างหน้า คือเดือนมีนาคมหรือเดือนเมษายน การปลูกถั่วเหลืองชาวบ้าน

⁴ ถั่วเหลืองที่เป็นปลูกจะเป็นพันธุ์ สจ.4 และ สจ. 5

แม่ปานเริ่มมีการกู้เงินเพื่อใช้ลงทุนซื้อปุ๋ยซื้อรถไถจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) สาขาจอมทอง โดยเริ่มกู้กันตั้งแต่จำนวน 5,000 บาทถึง 10,000 บาท

โดยนายคำ บุญวัง อธิบายถึงกระบวนการในการกู้ยืมเงินจาก ธกส. ว่า

“เริ่มแรกรู้ข่าวโดยการที่เขาทำหนังสือมานัดให้ผมเข้าไป พอกลับมาก็ไปบอก ชาวทุกบ้าน ... ธกส คนแม่ปานไปเข้าสาขาจอมทอง สมัยพออยู่ได้ไปเป็นสมาชิกหลายปี พอแยกมาก็เลยสลายขึ้นมาหน่อย สหกรณ์จะมาที่หลัง ธกส. เขามาให้เงินกู้ ตามนโยบายของเขาจริงๆ ให้มาทำอะไรทำสวน ทำนา... ได้ตั้งค้มาก็เอาไปซื้อปุ๋ย ปุ๋ยก็ไม่แพง 600 บาทเท่านั้น ... ปุ๋ยไปซื้อที่จอมทองโน่น สูตร 16-20-0 เอามาใส่ถั่วเหลือง พอได้ผลผลิตออกมาก็มีพ่อค้ามารับซื้อ ก็ไม่ค่อยแพง เท่าที่เขาจะเอาได้ ตอนนั้นยังยืมไม่มาก อยู่นี้ไปยืมได้ถึงแค่ 5,000 หมื่นนี้เคยยืมสักครั้งได้คืนทุกปีๆ เพราะเราทำจริง ใครที่มีที่ดินมีกรรมสิทธิ์ก็เอาไป วางที่ธกส คนที่ไม่มีที่ดินก็ค้าประกันกัน รับผิดชอบด้วยกัน การกู้ ธกส เราต้องไปทำเรื่องที่จอมทอง..”.

นอกจากการปลูกเพื่อขายแล้วยังมีการแปรรูปผลผลิตถั่วเหลืองมาเป็นถั่วเน่าขายอีกด้วย

การปลูกหอมแดงของบ้านแม่ปาน

การปลูกหอมแดงของบ้านแม่ปานปลูกกันช่วงหลังนา โดยมีการตัดตอเฟืองข้าวและยกร่องขึ้น โดยมักจะปลูกกันช่วงต้นเดือนมกราคมและสามารถเก็บเกี่ยวได้ในช่วงปลายเดือนมีนาคม พอปลูกเสร็จก็นำไปขาย ซึ่งจะมีวิธีการขาย 2 แบบคือ ขายแบบสดกับขายแบบแห้ง ซึ่งการขายแบบสดราคาจะถูกกว่าประมาณครึ่งหนึ่งของการแบบแห้ง เนื่องจากการขายแบบแห้งหลังจากตากแล้วทำให้น้ำหนักหอมลดลงไประยะเวลาในการตากให้แห้งคือ 1 เดือน ราคาของหอมแบบสดกิโลกรัมละ 5 บาท ส่วนแบบแห้งแล้ว 10 บาท (ราคาปีการผลิต 2555) (ประทีป หมอกใหม่, 2557: สัมภาษณ์)

การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของบ้านแม่ปาน

ในช่วงปี 2538 – 2539 บริษัทเครือเจริญโภคภัณฑ์ (หรือ "ซีพี") ได้เข้าไปส่งเสริมเกษตรกรให้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในลักษณะการทำเกษตรพันธสัญญา (contract farming) ภายหลังซีพีเข้าไปส่งเสริมให้เกษตรกรอำเภอแม่แจ่มปลูกข้าวโพด ทั้งนี้ เป็นผลให้รูปแบบการผลิตทางการเกษตรมีความเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน โดยมีการใช้ที่ดินในการเพาะปลูกอย่างเข้มข้น มีการใช้สารเคมีเป็นจำนวนมาก พื้นที่ที่เคยถูกทิ้งร้างก็แปรสภาพไปเป็นไร่ข้าวโพด และส่งผลให้ข้าวโพดกลายเป็นพืชเศรษฐกิจอันดับหนึ่งของอำเภอภายในระยะเวลาไม่กี่ปี (อานุกาพ นุ่นสง, ออนไลน์)

จากข้อมูลของสำนักงานสำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีอัตราการเพิ่มพื้นที่ในการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่สูงมาก จาก พ.ศ. 2543 – 2544 ซึ่งมีจำนวนเพียง 18,834 ไร่ แต่ในปีล่าสุด 2555 –

2556 มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 99,511 ไร่ หรือคิดเป็น 5 เท่าตัวภายในระยะเวลาเพียง 10 กว่าปีเท่านั้น (ตารางที่ 10)

ตารางที่ 10 แสดงจำนวนพื้นที่เพาะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของอำเภอแม่แจ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2543-2556

ปี	พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)	ความเปลี่ยนแปลง
2543-44	18,834	-
2544-45	23,824	4,990
2545-46	31,289	7,465
2546-47	29,657	-1,632
2547-48	31,406	1,749
2548-49	48,560	17,154
2549-50	61,146	12,586
2550-51	82,904	21,758
2551-52	81,105	-1,799
2552-53	86,104	4,999
2553-54	61,872	-24,232
2554-55	105,456	43,584
2555-56	99,511	-5,945

ที่มา : ระบบฐานข้อมูลเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร, 2555

ส่วนพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในตำบลข้างเคิ่งนั้น ข้อมูลจากสำนักงานเกษตรอำเภอแม่แจ่มพบว่า พื้นที่การเพาะปลูกเพิ่มขึ้นทุกปี ตามตารางรายงานผลการบันทึก การขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ตำบลข้างเคิ่ง (ตารางที่ 11)

ตารางที่ 11 รายงานผลการบันทึก การขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ตำบลข้างเคิ่ง

ปี	ครัวเรือน	จำนวนแปลง	พื้นที่ปลูก (ไร่)
2553/54	1,239	1,812	11,864.75
2554/55	1,215	1,803	11,672.75
2555/56	1,196	1,895	12,360.75
2556/57	1,191	1,955	13,547

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอแม่แจ่ม

ส่วนบ้านแม่ปานนั้น ข้อมูลจากระบบฐานข้อมูลเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตรใน พ.ศ. 2555 มีการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์มีจำนวนพื้นที่มากที่สุดถึง 1,091 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 74 ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด (ตารางที่ 12)

ตารางที่ 12 จำนวนพื้นที่ปลูกพืชแยกตามชนิดพันธุ์ในพื้นที่บ้านแม่ปาน (2555)

พืชที่ปลูก	พื้นที่ปลูก (ไร่)	ร้อยละ
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	1,091	74.07
ข้าวนาปี	211	14.32
ลำไย	94	6.38
พืชอื่นๆ (เช่น พักทอง, ถั่วเหลือง, หอมแดง, ข้าวไร่, ส้มเขียวหวาน)	77	5.23
รวม	1,473	100

ที่มา : ระบบฐานข้อมูลเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร, 2555

โดยคนที่มีพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นจำนวนมากคือ นายบุญรัตน์ กาวินาน นายปัญญา นะที มีพื้นที่ปลูก 30 ไร่ รองลงมายนายสุวรรณ คำแสน นายบัณฑิตย์ สุขไสมีพื้นที่ปลูก 25 ไร่ โดยมี 6 ครัวเรือน ที่มีพื้นที่ปลูกข้าวโพดมากกว่า 20 ไร่ (ตารางที่ 13) คนที่มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปีมากที่สุด คือ นายพรทนา วิเศษคุณ มีพื้นที่ปลูก 11 ไร่ รองลงมา นายประเสริฐ ปะโย มีพื้นที่ปลูก 7 ไร่ 3 งาน โดยมี 11 ครัวเรือนที่มีจำนวนพื้นที่ปลูกข้าวนาปีมากกว่า 5 ไร่ (ตารางที่ 14)

ตารางที่ 13 โครงสร้างการถือครองที่ดินเพื่อเพาะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์บ้านแม่ปาน

ขนาดที่ถือครอง	จำนวนครัวเรือน	สัดส่วน/ร้อยละ
มาก (มากกว่า 20 ไร่)	6	5.76
ปานกลาง (ระหว่าง 10-20 ไร่)	49	47.12
น้อย (น้อยกว่า 10 ไร่)	49	47.12
รวม	104	100

ที่มา : ระบบฐานข้อมูลเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร, 2555

ตารางที่ 14 สัดส่วนการถือครองที่ดินเพื่อเพาะปลูกข้าวนาปีบ้านแม่ปาน

ขนาดที่ถือครอง	จำนวนครัวเรือน	สัดส่วน/ร้อยละ
มาก (มากกว่า 5 ไร่)	11	16.92
ปานกลาง (ระหว่าง 2-5 ไร่)	39	60
น้อย (น้อยกว่า 2 ไร่)	15	23.08
รวม	65	100

ที่มา : ระบบฐานข้อมูลเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร

การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของบ้านแม่ปานเริ่มต้นจากบริษัทเอกชนเข้ามาส่งเสริมการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์โดยเข้ามาทางผู้นำเกษตรและผู้ใหญ่บ้าน โดยเข้ามาส่งเสริมเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ชาวบ้านจึงมีการเริ่มปลูกกันเนื่องจากได้ยีนได้ฟังมาว่าที่อื่นๆ ต่างทำได้ดี (ประทีป หมอกใหม่, 2557: สัมภาษณ์)

ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นพืชที่ปลูกในระยะแรกจะได้ผลผลิตออกมาดี ถ้ามีการปลูกซ้ำที่เดิมต่อไป ผลผลิตจะค่อยๆ ลดลง จึงจำเป็นต้องบุกเบิกที่ดินใหม่ๆ เพื่อให้สามารถได้ผลดีอย่างต่อเนื่อง โดยพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ที่ถูกรุกเข้ามามากที่สุด ในครั้งแรกที่ปลูกผลผลิตที่ออกมาได้ต่อ 1 ไร่ คือ 1,500 กิโลกรัม ต่อมาลดลงเหลือ 1,200 กิโลกรัม ในภายหลังจะเหลือเพียง 800 กิโลกรัม (ประทีป หมอกใหม่, 2557: สัมภาษณ์)

เหตุผลที่ชาวบ้านแม่ปานนิยมปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์กันมาก แม้ว่าผลผลิตจะลดลงเหลือประมาณ 800 กิโลกรัมต่อไร่ก็ตาม เนื่องจากถ้าเทียบกับพืชชนิดอื่นก็ยังคงได้ผลตอบแทนได้ดีกว่าพืชชนิดอื่นๆ เช่น การปลูกพืชทองบางครั้งได้เงินเป็นจำนวนมาก แต่พอจะไม่ได้เลยก็ขาดทุนไปเลย (ประทีป หมอกใหม่, 2557: สัมภาษณ์)

การปลูกข้าวโพดของบ้านแม่ปานจะเริ่มปลูกกันประมาณวันที่ 20 มิถุนายนของทุกปี และจะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ประมาณวันที่ 20 ตุลาคม เป็นต้นไป ซึ่งสอดคล้องกับช่วงเวลาการเปิดการรับซื้อคือวันที่ 20 ตุลาคม โดยในระยะเวลา 4 เดือนนี้ ผลผลิตออกมาจะมีความขึ้นในระดับสูง ถ้าอยากลดความขึ้นลงไปก็ปล่อยให้ฝักข้าวโพดอยู่บนต้นต่อไป รอให้ความขึ้นลดลง (ประทีป หมอกใหม่, 2557: สัมภาษณ์) สำหรับกระบวนการในการปลูกจะพบว่าเป็นการผลิตที่ต้องอาศัยเครื่องมือและปัจจัยการผลิต

ต่างๆ ซึ่งมาจากภายนอกชุมชน นับตั้งแต่เริ่มต้นการไถและพรวนดินด้วยการใช้รถไถ เมล็ดพันธุ์ ยาฆ่าหญ้า ยาปราบศัตรูพืช ปุ๋ย⁵ (ประทีป หมอกใหม่, 2557: สัมภาษณ์)

ที่บ้านแม่ปาน มีผู้ประกอบการรับซื้อข้าวโพด 1 แห่งของนายสิงห์คำ โดยมีลาน มีเครื่องซึ่ง โกดัง เก็บผลผลิตทางการเกษตร โดยเมื่อได้ผลผลิตจะนำเครื่องสูบเครื่องหมุนขึ้นบรรทุกบนรถสิบล้ออีกที่ นอกจากรับซื้อผลผลิตข้าวโพดแล้ว นายสิงห์คำ ก็ยังรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรทุกชนิดตลอดทั้งปี เช่น ลำไย (ประทีป หมอกใหม่, 2557: สัมภาษณ์)

ส่วนผู้รับไม่ข้าวโพดมักจะไม่เกี่ยวกับคนรับซื้อ โดยเป็นรถไม่ข้าวโพดซึ่งสามารถเคลื่อนที่ได้ ทั้งนี้ แต่เดิมเวลาไม่ข้าวโพดจะใส่เป็นกระสอบ แต่รถไม่สมัยนี้จะเป็นรางรินใส่กระบะหลัง โดยใส่โครงแกลบให้ มันสูงขึ้นจากกระบะรถปกติ จะบรรทุกได้ประมาณ 3,000-4,000 กิโลกรัม รถไม่มือสองราคาประมาณล้าน กว่าบาท ถ้ามือหนึ่งราคาหลายล้าน โดยเป็นของนายบุญรัตน์ กาวินาน (ประทีป หมอกใหม่, 2557: สัมภาษณ์)

⁵ การเตรียมพื้นที่โดยใช้รถไถกลบและพรวนดิน ในช่วงที่มีฝนตกใหม่ๆ พอดินมีความชุ่มชื้น ก็เริ่มปลูกกันได้ โดยการนำเอา เมล็ดพันธุ์จำนวน 2 เมล็ดต่อหลุม ความห่างระหว่างกลุ่มประมาณ 20 – 25 ซม. ระหว่างแถว 70 ซม. โดยใช้เมล็ดพันธุ์ ประมาณ 3 กิโลกรัมต่อ 1 ไร่ บางคนใช้เมล็ดพันธุ์ 5 กิโลกรัมต่อไร่เนื่องจากลดระยะห่างระหว่างหลุมลงเหลือ 20 ซม. หรือ 1 คืบ และลดระยะห่างระหว่างแถวเป็น 50 ซม. พอหยอดเมล็ดพันธุ์ลงหลุมเสร็จ อีกวันต้องพ่นยาฆ่าหญ้าให้คลุมทั้งแปลง ไม่ควรเกิน 2 วัน เพราะเมล็ดพันธุ์จะงอกและดูดยาฆ่าหญ้าเข้าไป หลังจากนั้นประมาณ 10 กว่าวัน พอมีใบงอกออกมา ก็ ให้หยอดปุ๋ยยูเรียเพื่อบำรุง และกลั่นของปุ๋ยยังช่วยไล่แมลงที่จะเข้ามากัดกินใบอีกด้วยปริมาณประมาณ 1 กำมือ ใส่ 20 หลุม พอได้สักเดือนหนึ่ง ก็ต้องใส่ปุ๋ยบำรุงอีกครั้งหนึ่งโดยแล้วแต่ว่าจะใส่สูตรใคร เช่น ปุ๋ย 16 – 20 – 0 ผสมกับปุ๋ยอินทรีย์ ผสมกับปุ๋ยยูเรีย ปริมาณการใส่คือ 1 กำจะใส่ประมาณ 5 หลุม ต่อมาอีก 60 วัน ก็ใส่ปุ๋ยอีกครั้ง ปริมาณการใส่มากขึ้น กว่าเดิมคือ 1 กำมือ ประมาณ 3 - 4 ตัน หลังจากนั้นก็รอให้ออกฝัก พอครบ 4 เดือนแล้ว จะมีคนรับซื้อมาดูว่าสามารถขาย ได้หรือยังโดยนำเครื่องวัดความชื้นมาวัด และคนรับซื้อจะเป็นผู้กำหนดราคาให้ผู้ปลูกตามระดับความชื้น หากเกษตรกรพอใจกับราคาก็ขาย ถ้าหากไม่พอใจก็อาจจะรอให้ความชื้นลดลงไปเพื่อให้ได้ราคาเพิ่มสูงขึ้น

ภาพที่ 9 แสดงรถโมที่ใช้กันในตำบลช้างเคื่อง

2.3.3 โครงสร้างทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน

ตำบลช้างเคื่อง โดยประกอบไปด้วย 19 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 บ้านทุ่งยาว, หมู่ 2 บ้านต่อเรือ, หมู่ 3 บ้านสันหนอง, หมู่ 4 บ้านเกาะ, หมู่ 5 บ้านต้นตาล, หมู่ 6 บ้านพร้าวหนุ่ม, หมู่ 7 บ้านป่าเทื่อ, หมู่ 8 บ้านท้องฝาย, หมู่ 9 บ้านห้วยริน, หมู่ 10 บ้านแม่ปาน, หมู่ 11 บ้านแม่มิ่งค์, หมู่ 12 บ้านช้างเคื่องบน, หมู่ 13 บ้านป่าตึง, หมู่ 14 บ้านบนนาแม่กึ่ง, หมู่ 15 บ้านพุทธเอ็น, หมู่ 16 บ้านแพม, หมู่ 17 บ้านดอยสันเกียง, หมู่ 18 บ้านเจียง, หมู่ 19 บ้านใหม่ปู่เลย

ตารางที่ 15 แสดงการประกอบอาชีพในหมู่บ้านของตำบลช้างเคื่อง

หมู่ ที่	ชื่อหมู่บ้าน	ครัวเรือน	ประชากร	ทำนา	ทำไร่	ทำสวน	รับ ราชการ	รับจ้าง
1	ทุ่งยาว	114	480	114	0	-	0	0
2	ต่อเรือ	200	932	90	180	-	7	35
3	สันหนอง	188	327	30	0	0	39	0
4	เกาะ	260	294	ทำการเกษตร 10			60	
5	ต้นตาล	91	361	47	82	-	0	80
6	พร้าวหนุ่ม	200	820	172	150	145	0	0

ตารางที่ 15 แสดงการประกอบอาชีพในหมู่บ้านของตำบลช้างเคื่อง								
หมู่ ที่	ชื่อหมู่บ้าน	ครัวเรือน	ประชากร	ทำนา	ทำไร่	ทำสวน	รับ ราชการ	รับจ้าง
7	ป่าเทื่อ	135	533	98	0	0	0	25+98
8	ท้องฝาย	165	680	86	101	42		96
9	ห้วยริน	86	317	70	80	40	0	0
10	แม่ปาน	141	557	72	98	20	0	0
11	แม่มิงค์	-	-	-	-	-	-	-
12	ช้างเคื่องบน	436	1207	74	287	39	0	0
13	ป่าดิ่ง	193	825	170	23	0	0	0
14	บนนา	126	526	40	105	20	0	0
15	พุทธเอน	131	559	101	110	121	0	0
16	แพม	69	264	12	15	-	16	18
17	สันเกียง	89	373	82	5	30	2	89
18	เจียง-ป่าฝาง	159	496	-	-	-	-	-
19	ใหม่ปุเลย	51	254	48	51	40	0	51
ที่มา: ข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้านปี 2555								

จากตารางจะเห็นได้ว่าหมู่บ้านที่อยู่ในเขตเทศบาล คือ หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 4 มีสัดส่วนของคนที่ประกอบอาชีพรับราชการเป็นจำนวนมาก ทั้งหน่วยงานราชการส่วนภูมิภาค และหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่น โดยเป็นหมู่บ้านที่ได้โอกาสเข้าถึงการศึกษาได้มากกว่าหมู่บ้านอื่น ส่วนหมู่บ้านที่มีสัดส่วนของคนที่ประกอบอาชีพรับจ้างมากที่สุด คือ หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 7 หมู่ที่ 8 และหมู่ที่ 17 เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ขยายมาจากหมู่บ้านเดิม อยู่ติดกับดอยมาก พื้นที่การเกษตรน้อย จึงทำให้จำเป็นต้องออกนอกภาคการเกษตรไปเป็นแรงงานรับจ้างในปัจจุบัน ส่วนหมู่บ้านที่ทำไร่มากที่สุดคือ หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 12 เนื่องจากอยู่ติดกับเนินเขาที่ไม่สูงชันมากนัก สามารถปลูกพืชไร่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ประชากรของหมู่ที่ 12 ส่วนใหญ่จะมีพื้นที่ทางการเกษตรบริเวณไร่โหล่งปง ตำบลกองแขก ห่างออกไปจากหมู่บ้านประมาณ 30 กิโลเมตร ซึ่งมีพื้นที่มาก คนที่มีที่ดินมากที่สุดในบริเวณดังกล่าว คือ นายเกษม ตาบุญญา มีพื้นที่ปลูกจำนวน 86 ไร่ โดยปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และปลูกหอมแดงเป็นหลัก

ระบบการผลิตของบ้านแม่ปานในปัจจุบัน

พื้นที่ทำนาของชาวบ้านแม่ปาน ส่วนใหญ่อยู่บริเวณทุ่งหลวง ซึ่งเป็นที่ดินมีโฉนดรับรองกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ปัจจุบันที่ดินบริเวณนี้ คนที่มีที่ดินมากที่สุดจะมีพื้นที่ประมาณ 5 – 6 ไร่ ซึ่งมีจำนวนเพียงไม่กี่คน

โดยที่ส่วนใหญ่จะมีที่ดินกันประมาณ 1 หรือ 2 ไร่ ในช่วงฝนจะปลูกข้าวเหนียวเป็นหลัก พันธุ์ที่นิยมปลูกกันคือ ข้าวสันป่าตอง ข้าวเหนยนอง กข. 14 การปลูกข้าวเหนียวของชาวบ้านแม่ปานมักจะปลูกไว้กินมากกว่าขายเนื่องจากพื้นที่ปลูกในแต่ละคนมีจำนวนน้อย ไม่สามารถลงทุนเพื่อขายได้ ส่วนในช่วงนอกฤดูการพื้นที่บริเวณนี้ชาวบ้านแม่ปานจะปลูกพืชพันธุ์หลากหลายมาก เช่น หอมแดง ข้าวโพดหวาน ข้าวโพดถอดดอก ผักกาดลู้ย ฟักทอง มะเขือ ถั่วฝักยาว เป็นต้น แต่เดิมที่ดินบริเวณนี้นิยมปลูกถั่วเหลือง ที่ดินบริเวณดังกล่าวมีการพัฒนาเป็นนาขั้นบันไดในหลายส่วนโดยได้รับการสนับสนุนจากกรมพัฒนาที่ดินด้วย (บุญมา ฟองตา, 2556: สัมภาษณ์)

พื้นที่ทำไร่ของชาวบ้านแม่ปาน ส่วนใหญ่อยู่บริเวณทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ติดกับดอย โดยอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ชาวบ้านเรียกกันว่าห้วยกองปอนและเขตปฏิรูปที่ดินชาวบ้านเรียกกันว่าห้วยหลวง ปัจจุบันบริเวณดังกล่าว คนที่มีที่ดินมากที่สุดประมาณ 20 – 30 ไร่ ประมาณ 3 – 4 ครัวเรือน ส่วนใหญ่มักจะมีที่ดินกันคนละ 5 – 6 ไร่ ในช่วงฤดูฝนมักจะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และบางส่วนเริ่มมีการปลูกพืชยืนต้นประเภทลำไย โดยได้นำจากลำเหมืองห้วยหลวง (บุญมา ฟองตา, 2556: สัมภาษณ์)

2.4 การปรับตัวของ “กลุ่ม” ต่าง ๆ ในตำบลช้างเคื่อง

2.4.1 ในยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน

ในยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐานจะพบว่าความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในตำบลช้างเคื่อง พบว่ามีใน 2 ระดับ คือ ระดับระหว่างชุมชนกับระดับภายในชุมชน

ความสัมพันธ์ระดับระหว่างชุมชน ชุมชนในตำบลช้างเคื่องในยุคนี้มีการขยายชุมชนขึ้นมาจำนวนมาก จากจำนวน 4 – 5 ชุมชน ได้ขยายจำนวนเป็น 10 กว่าชุมชนในช่วงปลายยุค อันสืบเนื่องมาจากชุมชนดั้งเดิมประสบปัญหาที่ทำกินไม่พอสำหรับจำนวนคนที่เพิ่มมากขึ้น จึงมีการบุกเบิกที่ดินทำกินและไปตั้งเป็นชุมชนใหม่ใกล้ที่ทำกิน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสายเครือญาติเดียวกันและมักจะตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกับชุมชนเดิม เช่น บ้านพร้าวหนุ่มซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิม ขยายชุมชนเป็นบ้านพุทธเอ็น บ้านบนนา บ้านต้นตาล บ้านแม่เก็ง บ้านป่าเทอ หรือบ้านช้างเคื่องซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิม ขยายชุมชนเป็นบ้านช้างเคื่องบน หรือบ้านห้วยรินซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิม ขยายชุมชนเป็นบ้านแม่ปาน บ้านสันเกียง บ้านใหม่ปุเลย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ที่ดินทำกินของชุมชนดั้งเดิมมักจะมีอุดมสมบูรณ์มากกว่าที่ดินของชุมชนที่ขยายไป กลุ่มบุคคลที่ขยายออกไปจากชุมชนดั้งเดิมมักจะเป็นรุ่นลูกหรือคนที่ไม่มีที่ทำกินเพียงพอ จากเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ผู้นำระดับระหว่างชุมชน มักจะเป็นกลุ่มคนที่มาจากชุมชนดั้งเดิม เช่น กำนันตำบลช้างเคื่อง ขุนชาญช้างเคื่อง ตระกูลกาพย์ไชย อยู่บ้านช้างเคื่อง กำนันตำบลบ้านทัพ ขุนประทีป ตระกูลวิเศษคุณ อยู่บ้านพร้าวหนุ่ม

ความสัมพันธ์ระดับภายในชุมชน จากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในยุคนี้ ทำให้กลุ่มคนที่บุกเบิกเข้ามาก่อน สามารถจับจองที่ดินทำกินที่อุดมสมบูรณ์ได้มากกว่า กลุ่มคนที่บุกเบิกเข้ามาทีหลัง เมื่อผลผลิตข้าวของกลุ่มคนที่บุกเบิกเข้ามาก่อนมีจำนวนมาก เพียงพอสำหรับการกินในครัวเรือนและเหลือเก็บ

จึงทำให้คนกลุ่มนี้มีโอกาสในการหารายได้จากช่องทางอื่น แรกเริ่มจะเป็นกลุ่มที่ปรับตัวไปเป็นพ่อค้าวัวต่าง ต่อมาเริ่มค้าขายให้ปางไม้ มีบางรายตั้งร้านค้าในชุมชน ในยุคดังกล่าวนี้เองที่มีคนจีนเริ่มเข้ามาเปิดร้านค้าในชุมชนด้วย กลุ่มคนที่บุกเบิกเข้ามามาก่อน เช่น ตระกูลวิเศษคุณ บ้านพร้าวหนุ่ม ตระกูลมุกุมล บ้านสันหนอง ตระกูลอินตะกอน บ้านแม่ปาน ตระกูลกาพย์ไชย และตระกูลสมบัติ บ้านช้างเค็ง เป็นต้น

ในขณะเดียวกันคนที่อพยพเข้ามาทีหลังในยุคนี้ มีที่ดินทำกินที่อุดมสมบูรณ์น้อยกว่า มีผลผลิตน้อยกว่า มีความสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาก่อนโดยการเป็นคนเช่าทำนา หรือเรียกว่าการทำนาผ้าง ซึ่งหมายถึงการเช่าทำนาแล้วแบ่งผลผลิตครึ่งหนึ่งให้เจ้าของนา จากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจก็กลายเป็นคนรับจ้างดำข้าว หาบข้าวส่งปางไม้

2.4.2 ยุครอยต่อของการพัฒนา

ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของกลไกรัฐเข้าสู่ชุมชนตำบลช้างเค็ง ก่อให้เกิดการแตกตัวของกลุ่มต่างๆ โดยแต่ละกลุ่มมีสภาพวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจที่ต่างกันอย่างชัดเจนอันเป็นผลมาจากการมีทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคมที่แตกต่างกัน หากวิเคราะห์กลุ่มชนที่เป็นผลผลิตจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชน สามารถแบ่งกลุ่มชนในตำบลช้างเค็งเป็น 3 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

1) **กลุ่มชาวนารวย** ภายใต้ระบบเศรษฐกิจฝิ่นที่ขยายตัวอย่างมากในช่วงนี้ โดยแต่เดิมในยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐานผู้ที่เข้ามาบุกเบิกที่ดินก่อน จะกลายเป็นเจ้าที่ดิน ต่อมาปรับตัวเป็นพ่อค้าวัวต่าง รวมถึงกลายเป็นพ่อค้าข้าวให้กับปางไม้ในเวลาต่อมา อีกทั้งบางรายเปิดร้านขายของชำในตัวชุมชน คนกลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาสู่เศรษฐกิจแบบการค้าก่อนคนอื่น ๆ ในชุมชน คนกลุ่มดังกล่าวมีโอกาสในการสะสมทุนจากการค้า และยังสามารถสะสมทุนทางสังคมจากการได้ติดต่อค้าขายกับบุคคลภายนอกชุมชน นอกจากนี้ยังมีโอกาสได้รับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน หรือกำนันอีกด้วย เช่น ตระกูลวิเศษคุณ บ้านพร้าวหนุ่ม ตระกูลมุกุมล บ้านสันหนอง ตระกูลอินตะกอน บ้านแม่ปาน ตระกูลกาพย์ไชย และตระกูลสมบัติ บ้านช้างเค็ง คนในกลุ่มนี้ได้พยายามปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจฝิ่น ด้วยวิธีการหลากหลาย เช่น นายอุ้นใจ มุกุมล บ้านสันหนอง ที่แต่เดิมเป็นเจ้าที่ดินและค้าวัวค้าควาย แต่ภายหลังการขยายตัวของฝิ่นก็ปรับตัวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจฝิ่นโดยการเป็นพ่อเลี้ยงฝิ่นทำหน้าที่ค้าขายฝิ่น ประกอบกับมีการจ้างคนปลูกฝิ่นในพื้นที่มากด้วย เช่นเดียวกับ นายปัน อินตะกอน บ้านแม่ปาน ที่แต่เดิมเป็นเจ้าที่ดินและค้าขายข้าวให้ปางไม้ ก็ปรับตัวมาเป็นพ่อเลี้ยงฝิ่น รวมไปถึงนายปรีชา วิเศษคุณ บ้านพร้าวหนุ่ม เดิมเป็นเจ้าที่ดินและค้าขายข้าว จะเห็นได้ว่าในยุคสมัยนี้ มีการปลูกฝิ่นเช่นเดียวกับชาวบ้านคนอื่นทั่วไป แต่ด้วยศักยภาพของทุนที่มีมากกว่าจึงทำให้กลุ่มชาวนารวยสามารถขยายพื้นที่การปลูกฝิ่นได้มากกว่าโดยการจ้างแรงงานในการถางไร่ ปลูก และเก็บเกี่ยวผลผลิต และสามารถรับซื้อรายเล็กรายน้อยเพื่อไปส่งให้คนนอกชุมชนอีกด้วย

นอกเหนือจากการปรับตัวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจฝิ่นแล้ว ด้วยการขยายตัวของกลไกรัฐจึงทำให้ชาวนารวยพยายามปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวของกลไกรัฐด้วยการส่งลูกหลานเข้าไปเรียนต่อ

ในเมือง และสนับสนุนให้สอบเป็นข้าราชการ ซึ่งเล็กเห็นว่าเป็นงานที่มีความมั่นคง เช่น นางผอียทอง สมบัติ บ้านช่างเค็ง รับราชการกรมสรรพากร นายบุญทอง มุทุมม บ้านสันหนอง รับราชการครู นายจรัส มุทุมม รับราชการกรมการปกครอง ตระกูลกาพย์ไชย บ้านช่างเค็ง มีนายอินตา นายวิจิตร นายทวี รับราชการครู ตระกูลพิทาคำ มีนายกองคำ รับราชการตำรวจ นายแก้ว นายอินทร รับราชการครู ตระกูลวิเศษคุณ มีนางบัวชุม รับราชการครู เป็นต้น

2) **กลุ่มชาวนาระดับกลาง** ภายใต้การขยายตัวของการปลูกพืชผัสนั้นในชุมชนตำบลช่างเค็ง แต่เดิมเป็นกลุ่มคนที่มียี่สิบดินสำหรับการเพาะปลูกเพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน โดยมีการใช้แรงงานภายในครัวเรือน ต่อมาในยุคที่ผืนขยายตัว กลุ่มชาวนากลางก็ปรับตัวเข้าสู่ระบบผืนเช่นเดียวกัน แต่มีการปลูกเท่าที่ทำได้โดยแรงงานในครัวเรือน หรืออาจจะรับจ้างคนอื่นบ้าง หรืออาจจะจ้างคนอื่นบ้างในบางครั้ง

3) **กลุ่มชาวนายากจน** ภายในความเปลี่ยนแปลงในยุคนี้ คนกลุ่มชาวนาจนแต่เดิมคือกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาทีหลัง ไม่มีที่ดินทำกินของตนเอง ต่อปลูกข้าวไร่ตามพื้นที่ป่าเขาที่ ไม่มีคนจับจอง บางครั้งก็เช่านาของชาวนารวยในอัตราร้อยละ 50 ของผลผลิตที่ได้ ต่อมาในยุคที่มีการขยายตัวของการปลูกผืน คนกลุ่มดังกล่าวก็ปรับเข้าเป็นแรงงานรับจ้างตามไร่ยาผืน เช่น รับจ้างไถ่ถางไร่ผืน ปรับพื้นที่ หว่านเมล็ดพันธุ์ ถอดหญ้าที่ขึ้นข้างแปลงปลูก และกรีดยางผืน ต่อมาภายหลังในช่วงท้ายของยุคที่มีการขยายตัวของการให้สัมปทานเหมืองแร่ คนกลุ่มนี้ก็ปรับตัวเป็นแรงงานรับจ้างในเหมืองแร่ด้วย

2.4.3 ยุคการพัฒนารอบด้าน

จากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในยุคก่อนที่ก่อให้เกิดโครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จากโครงสร้างทางสังคมที่ขึ้นอยู่กับการบุกเบิกตั้งถิ่นฐานว่าเข้ามาในช่วงระยะเวลาใด มาเป็นจังหวะเวลาของการเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการค้า ซึ่งต่อเนื่องมาสู่ระบบเศรษฐกิจผืน กระทั่งในช่วงนี้ที่มีการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการค้าแบบเข้มข้น การขยายตัวของกลไกรัฐเข้าสู่ชุมชน การขยายตัวของสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานต่างๆ ก่อให้เกิดการปรับตัวของแต่ละกลุ่มในยุคก่อนหน้านี้ สืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน จนก่อให้เกิดการแบ่งกลุ่มคนอย่างชัดเจนมากขึ้น โดยที่กลุ่มคนในแต่ละกลุ่มมีสภาพวิถีชีวิตที่ต่างกัน อันเป็นผลจากการมีทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่ต่างกัน หากพิจารณากลุ่มคนที่เป็นผลผลิตจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ อาจจะแบ่งกลุ่มคนได้ 3 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

1. **กลุ่มข้าราชการ** ภายใต้กลไกรัฐที่ขยายตัวทั้งด้านการศึกษาและการเปิดหน่วยงานรัฐหลายแห่งในอำเภอแม่แจ่ม ด้วยสภาพพื้นที่อำเภอที่กั้นดงอันดันทันของจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้คนนอกพื้นที่นอกชุมชน เลือกลาบรรจที่นี่จำนวนน้อย อีกทั้งสภาพประชากรของอำเภอร้อยละ 80 เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ห่างไกลจากตัวอำเภอจึงเป็นโอกาสให้คนในตำบลช่างเค็งสามารถเข้ามาบรรจเป็นข้าราชการมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการครู ซึ่งโรงเรียนเป็นหน่วยราชการพื้นฐานที่ต้องมีอยู่ทั่วทุกตำบล จึงมีอัตราตำแหน่งมากตาม

หากพิจารณาจากกลุ่มคนที่ปรับตัวมาเป็นข้าราชการและพนักงานของรัฐจะพบว่าเป็นกลุ่มลูกหลานของชาวนารวยในยุคก่อนหน้า ซึ่งมีความสามารถส่งเสียลูกหลานให้สามารถศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งจำเป็นต้องเดินทางเข้ามาศึกษาในตัวเมืองเชียงใหม่ อันทำให้เกิดภาระค่าใช้จ่ายจำนวนมากทั้งค่าเดินทาง ค่าที่พัก ค่าอาหาร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่าเมื่อคนรุ่นพ่อรุ่นแม่รับราชการแล้ว รุ่นลูกรุ่นหลานมักจะรับราชการหรือหันไปทำงานบริษัทเอกชน โดยมักจะไม่นับประกอบอาชีพการเกษตรอีก ด้วยวิถีชีวิตการทำงานราชการจึงทำให้ความสัมพันธ์ภายในชุมชนอย่างเบาบาง ยิ่งหากได้รับการบรรจุนอกพื้นที่อำเภอ นอกพื้นที่จังหวัด ก็ยิ่งทำให้ขาดออกจากความสัมพันธ์กับคนในชุมชน

เช่น ครอบครัวของนายใจ แจ่มแจ่ม ที่รับราชการครูในอำเภอแม่แจ่ม แต่งงานกับนางเรือนมุลสมบัติ มีลูก 6 คน รับราชการทุกคน เช่น ปราณอม เชื้อศักดิ์ทางษ์ จบ ปกศ.สูงที่วิทยาลัยครูเชียงใหม่ ได้รับราชการครูที่โรงเรียนแม่แตงและถูกโยกย้ายไปหลายพื้นที่ ต่อมาได้มาเรียนต่อระดับปริญญาตรีและปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยตำแหน่งสุดท้ายเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนวัฒโนทัยพายัพ นางอาภรณ์ เชื้อประไพศิลป์ จบปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยนิวเซาท์เวลส์ ออสเตรเลีย ตำแหน่งสูงสุดเคยเป็นรองคณบดีคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ นางยุพิน นุตรานนท์ รับราชการเป็นอาจารย์โรงเรียนเชิงดอย อำเภอดอยสะเก็ด นางจินดา ปัญจเรือง อาจารย์ใหญ่โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา นายศศิธร ตาปัญญา รับราชการเป็นอาจารย์โรงเรียนบ้านเนินวิทยา นางทัศนีย์ สุวานิชวงศ์ รับราชการเป็นอาจารย์สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตภาคพายัพ เป็นต้น ในข้อมูลพื้นฐานตำบลช้างเคื่องพบว่ามีคนรับราชการ 124 คน

2. กลุ่มผู้ประกอบการ ภายใต้การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจการค้าอย่างเข้มข้น และการขยายตัวของสาธารณูปโภคที่มีถนนเชื่อมโยงตำบลทุกตำบล ผู้ตำบลช้างเคื่อง และอำเภอแม่แจ่มสู่อำเภอเมืองเชียงใหม่ รวมไปถึงการขยายตัวของสาธารณูปโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งไฟฟ้า ภายใต้บริบทดังกล่าวส่งผลให้คนในตำบลช้างเคื่องปรับตัวเป็นผู้ประกอบการในหลายสาขาธุรกิจ โดยมีลูกค้าไม่เพียงแต่ในตำบลเดียวกันเท่านั้น แต่ยังมีลูกค้ากระจายไปทุกตำบลในเขตอำเภอแม่แจ่ม สำหรับธุรกิจสำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในตำบลช้างเคื่อง มี 5 ประเภท (1) ธุรกิจจำหน่ายสินค้า (2) ธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง (3) ธุรกิจการเกษตร (4) ธุรกิจโรงแรมที่พัก (5) ธุรกิจขนาดเล็กอื่นๆ โดยในข้อมูลพื้นฐานของเทศบาลพบว่ามีร้านค้าทั่วไปจำนวน 125 แห่ง ในข้อมูลพื้นฐานองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเคื่องพบว่ามีร้านค้า/ขายของชำจำนวน 94 แห่ง ร้านอาหาร 30 แห่ง บั๊มหลอด 17 แห่ง เป็นต้น

(1) ธุรกิจจำหน่ายสินค้าขนาดใหญ่ ในชุมชนตำบลช้างเคื่อง เริ่มต้นจากมีร้านขายของชำขนาดเล็ก ภายหลังการเข้ามาของไฟฟ้า เริ่มมีการเปิดร้านจำหน่ายเครื่องใช้ไฟฟ้า ต่อมาเริ่มมีร้านจำหน่ายรถจักรยานยนต์ รถยนต์ บริการซ่อมรถยนต์ บั๊มน้ำมัน ร้านจำหน่ายอุปกรณ์ก่อสร้าง เช่น ร้านบุญตัน พาณิชย์ ของนายบุญตัน อินทะก้อน ร้านพงศ์วิฑูรย์พานิชย์ ของนันทพงศ์ มุทุมม ร้านเจริญสุขพานิชย์ ของ

นายวิชัย เจริญสุข ร้าน ก.พัฒนาพาณิชย์ ของนายพัฒนา พิธาคำ ร้านพงศราพาณิชย์ ของนายพีระพงษ์ เผือกผล

(2) ธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง เริ่มมีการตั้งห้างหุ้นส่วนจำกัดสำหรับรับเหมาก่อสร้างใน พ.ศ. 2526 ของนายปรีชา วิเศษคุณ ร่วมหุ้นกับนายวิจิตร กุลเรือน ชื่อ หจก. พรวนหม่อมก่อสร้าง ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2537 มีการตั้งอีก 2 แห่งคือ หจก. ชัยเดชก่อสร้าง ของนายชัยเดช มุทุมม หจก. อัฐโสฬส ของนายอุทัย สมยศ ถัดมามีอีก 1 ปี มี หจก. แม่แจ่มธุรกิจก่อสร้าง ของนายวิจิตร กุลเรือน ต่อมาใน พ.ศ. 2544 มีการตั้ง หจก. ประมวลพรก่อสร้าง ของนายประมวล พองตา ใน พ.ศ. 2554 มีการตั้ง หจก. อีก 2 แห่ง คือ หจก. ติ๊ะสมปราณี ของนางปราณี พองตา และ หจก. ถันฐณัฏฐการโยธา ของนายถันฐณัฏฐ เกิดใหม่

(3) ธุรกิจการเกษตร ในชุมชนตำบลช้างเค็ญ ใน พ.ศ. 2520 เริ่มมีธุรกิจการเกษตรมาตั้งคือ การตั้งสหกรณ์การเกษตรแม่แจ่ม จำกัด โดยมีนายวิจิตร กุลเรือน เป็นประธานกรรมการสหกรณ์ มาหลายสมัย และ เริ่มมีการเปิดร้านการเกษตรมากขึ้น หลัง พ.ศ. 2540 เช่น ร้านพรสวรรค์การค้า ของนายปัญญา ศรีวิวัฒน์ ร้านกมลการเกษตร ของนายกมล รุ่งแหลม ร้านโชคปิโยการเกษตร ของนายอุดร ปิโย ร้านอัฐโสฬสการเกษตร ของนายอัฐ สมยศ ร้านชฎาภรณ์ จักรกลเกษตร ของนางชฎาภรณ์ จันทรเหมย (สกุลเดิม อินต๊ะก้อนซึ่งขยายธุรกิจให้เฉพาะมากขึ้นจากร้านบุญตันผู้เป็นพ่อ)

(4) ธุรกิจโรงแรมที่พัก ด้วยกระแสการท่องเที่ยวทางภาคเหนือ โดยอำเภอแม่แจ่มอยู่ติดกับอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ประกอบกับมีการส่งเสริมท่องเที่ยวขึ้นต้นจก ของดีเมืองแม่แจ่มในตำบลช้างเค็ญ จึงทำให้มีคนมาท่องเที่ยวมากขึ้น จึงเปิดโอกาสให้คนในตำบลช้างเค็ญสร้างโรงแรมหรือที่พักให้บริการโดยโรงแรมแรกของเมืองแม่แจ่มคือ โรงแรมแม่แจ่ม ของนายบุญทอง มุทุมม โรงแรมพงศรา รีสอร์ท ของนายพีระพงษ์ เผือกผล ในช่วงหลัง พ.ศ. 2550 เป็นต้นมาเริ่มมีโรงแรมที่พักเปิดมากขึ้น เช่น บ้านกบดอย ของนายถันฐณัฏฐ ปันทวงศ์ โรงแรมเฮือนแจ่มรัฐ ของนางมาลี มุทุมม โรงแรมเฮือนแรมแจ่มเมือง ของนางเพ็ญแข ขัติยสุรินทร์ (ลูกนายวิชัย เจริญสุข) ชฎาภรณ์หอพัก ของนางชฎาภรณ์ จันทรเหมย (สกุลเดิม อินต๊ะก้อน)

(5) ธุรกิจขนาดเล็กอื่นๆ ภายใต้กระแสการบริโภคนิยมที่มากับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้เกิดธุรกิจขนาดเล็กจำนวนมากในตำบลช้างเค็ญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณเขตเทศบาลตำบลแม่แจ่ม มีสินค้าและบริการจำหน่ายอยู่โดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นร้านอาหารตามสั่ง ร้านก๋วยเตี๋ยว ร้านอาหาร ร้านขายของชำ ร้านตัดผม ร้านซ่อมมอเตอร์ไซด์ ร้านหมูกระทะ ร้านให้บริการอินเทอร์เน็ต ร้านขายมือถือ ร้านเสริมสวย ร้านขายผ้าขึ้นต้นจก เช่น ร้านก๋วยเตี๋ยวจันทรสม ของ พินิจ เกินบุรินทร์ ร้านนัท คอมพิวเตอร์ ของ สันติ วัฒนสอน

หากพิจารณาจากกลุ่มคนที่ปรับตัวมาเป็นผู้ประกอบการจะพบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นชาวนารวยในยุคก่อนหน้า ส่งลูกหลานเรียนต่อในเมือง บางคนเข้าสู่ระบบราชการ บางคนกลับมาประกอบธุรกิจ โดยใช้

ทุนทางเศรษฐกิจของตระกูลมาประกอบธุรกิจ เช่น ตระกูลมุลมุล ซึ่งคนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาททางการเมืองในท้องถิ่นในปัจจุบัน

หากพิจารณาจากครอบครัวที่ทำธุรกิจจะพบว่าครอบครัวที่ทำธุรกิจมากที่สุดคือ ครอบครัวของนาย บุญตัน อินตะก้อน กับนางแสงคำมา อินตะก้อน (สกุลเดิม มุลมุล) มีลูก 5 คน ทำธุรกิจอยู่ในชุมชนทุกคน เช่น ร้านบุญตันบริการ ร้านชฎาภรณ์ จักรกลเกษตร อุทยานยนต์ ร้านวังแจ่มการค้า หจก. บุญตันพาณิชย์ อาคารเช่าแสงทอง ชฎาภรณ์หอพัก ตะวันคอมพิวเตอร์ อย่างไรก็ตามครอบครัวนี้ไม่มีบทบาททางการเมืองเลย

กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจประเภทรับเหมาก่อสร้างและธุรกิจการเกษตรถือได้ว่ามีบทบาททางการเมืองค่อนข้างมากเป็นนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลแม่แจ่ม เป็นประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเคื่อง เป็นสมาชิกสภาจังหวัด เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเคื่อง

3. กลุ่มเกษตรกร ภายใต้การพัฒนาของรัฐและการขยายตัวของพืชพาณิชย์ ทั้งการสร้างระบบชลประทาน การพัฒนาที่ดิน การส่งเสริมให้ปลูกพืชพาณิชย์ การให้สินเชื่อต่างๆ จึงทำให้คนตำบลช้างเคื่องเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตอย่างชัดเจน จากการผลิตแบบยังชีพกลายเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ โดยมีการใช้เทคโนโลยีการเกษตร รถไถ ใช้ยาปราบศัตรูพืช ปุ๋ยเคมี เปลี่ยนแปลงเมล็ดพันธุ์ และด้วยราคาตลาดของพืชชนิดต่างๆ ได้กำหนดให้เกษตรกรปลูกพืชชนิดใดในแต่ละช่วงเวลา โดยในปัจจุบันกลุ่มเกษตรกรนิยมปลูกพืชอยู่ 3 ชนิดคือ ปลูกข้าว ปลูกหอมแดง ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อันทำให้สามารถแบ่งกลุ่มคนออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกัน

กลุ่มผู้ปลูกข้าว เป็นกลุ่มดั้งเดิมที่สืบเนื่องมาจากยุคก่อน ซึ่งพื้นที่ปลูกข้าวที่สำคัญของตำบลอยู่ในมือของกลุ่มที่อพยพเข้ามาในพื้นที่ก่อน และสามารถจับจองพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์โดยใกล้แหล่งน้ำ การสร้างระบบชลประทานของรัฐ มักจะทำให้คนกลุ่มนี้ได้ประโยชน์ เนื่องจากภาครัฐมักจะไม่ทำฝ่ายขาดคลองในเส้นใหม่ แต่มักจะทำในที่เดิม ทั้งการสร้างฝายปูนแทนฝายไม้ การดาดลำเหมืองเดิม ประกอบกับคนกลุ่มนี้มักจะได้เป็นผู้นำชุมชน จึงมีความสัมพันธ์กับรัฐ คนในกลุ่มนี้ผู้ที่มียี่นาามากมักจะสร้างโรงสีข้าวด้วย เช่น นายดวงดี กุลเม้ง นายสุวิทย์ แก้วบุตร จากข้อมูลรายงานทะเบียนครัวเรือนเกษตรกรตำบลช้างเคื่องปี 2555 พบว่ามีแปลงปลูกจำนวน 1,108 แปลง

กลุ่มผู้ปลูกหอมแดง หอมแดงเป็นพืชอีกชนิดหนึ่งที่คนตำบลช้างเคื่องให้ความนิยมปลูก พื้นที่ปลูกหอมแดงที่สำคัญอยู่บริเวณไร้โหล่งปง ในตำบลกองแขกห่างจากตำบลช้างเคื่องไปทางใต้ประมาณ 30 กิโลเมตร หากมาอำเภอแม่แจ่มทางถนนสายฮอด-แม่แจ่ม จะถึงไร้โหล่งปงก่อน ซึ่งคนในตำบลช้างเคื่องส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่อยู่บ้านช้างเคื่องบน หมู่ที่ 12 และบ้านท้องฝาย หมู่ที่ 8 ที่เข้าไปจับจองที่บริเวณดังกล่าว ซึ่งเข้าไปจับจองกันตั้งแต่สมัยที่สร้างถนนเสร็จประมาณทศวรรษที่ 2510 เป็นต้นมา ซึ่งในปี 2519 มีการตั้งสหกรณ์นิคมโหล่งปง ขึ้นบริหารจัดการพื้นที่การเกษตร ผู้ที่มีไร่หอมแดงมากมักจะสร้างโรงตาก

หอมด้วย เช่น นายพินิจ เกินบุรินทร์ สิ่งที่ทำให้นิยมปลูกหอมแดงกัน เนื่องจากช่วงเวลาที่ผลผลิตออกมาไม่ตรงกับแหล่งปลูกอื่นๆ จึงทำให้ราคาไม่ตก จากข้อมูลรายงานทะเบียนครัวเรือนเกษตรกรตำบลข้างเค็งปี 2555 พบว่ามีแปลงปลูกจำนวน 184 แปลง

กลุ่มผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นพืชที่คนตำบลข้างเค็งนิยมปลูกมากในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา พื้นที่ปลูกอยู่บริเวณที่ดอน และตามม่อนดอยต่างๆ ในตำบล มักจะปลูกกันในช่วงฤดูฝน ด้วยความที่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นพืชที่ปลูกง่ายไม่ต้องดูแลมาก ได้ผลผลิตสูงจึงเป็นที่นิยมปลูก คนที่มีพื้นที่ปลูกมาก มักจะซื้อรถไถมารับจ้างด้วย เช่น นายวิรัตน์ กาวินาน ความนิยมปลูกข้าวโพดไม่เพียงเฉพาะในเขตตำบลข้างเค็งเท่านั้น แต่ขยายตัวไปทั่วอำเภอแม่แจ่ม จึงทำให้ในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมาจะเห็นร้านขายปุ๋ยเคมี ขายยาปราบศัตรูพืช ปรากฏขึ้นในตำบลข้างเค็งเป็นจำนวนมาก จากข้อมูลรายงานทะเบียนครัวเรือนเกษตรกรตำบลข้างเค็งปี 2555 พบว่ามีแปลงปลูกจำนวน 1,459 แปลง

3. พลวัตและอำนาจของการเมืองท้องถิ่น

จากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในแต่ละยุคที่มุ่งสู่การผลิตเชิงพาณิชย์สนองต่อระบบตลาด ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมโดยเกิดการแตกตัวในกลุ่มชนที่สำคัญ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มข้าราชการ กลุ่มผู้ประกอบการ กลุ่มเกษตรกร ในแต่ละกลุ่มได้เคลื่อนเข้าสู่ประชาธิปไตยแตกต่างกัน โดยในหัวข้อนี้จะพยายามวิเคราะห์การเคลื่อนไหวของกลุ่มที่เข้าสู่การเมืองท้องถิ่น โดยมีการอธิบายการปรับเปลี่ยนโครงสร้างขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มคนที่เข้ามาดำรงตำแหน่งทางการเมือง รูปแบบการเลือกตั้งของชาวบ้าน และสุดท้ายจะอธิบายถึงความสัมพันธ์กับเครือข่ายการเมืองที่ใหญ่กว่า

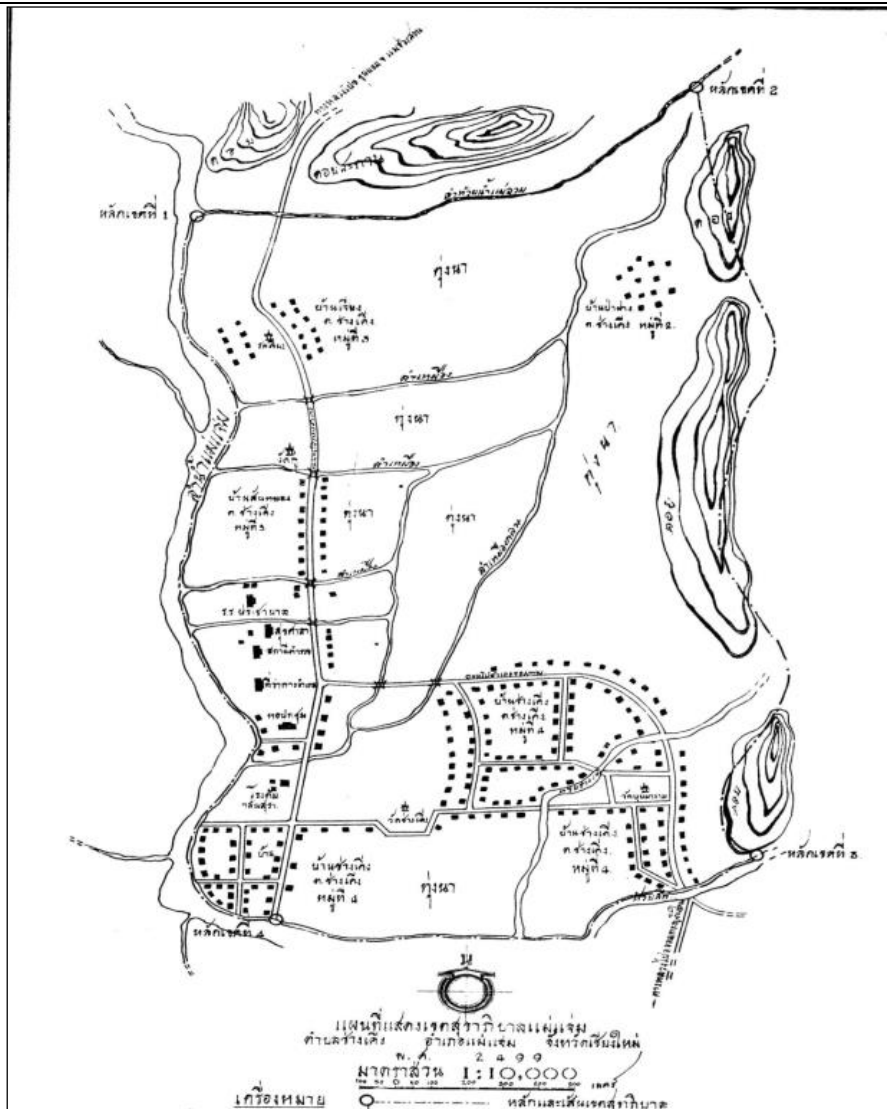
3.1 การปรับเปลี่ยนโครงสร้างขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ในเขตพื้นที่ตำบลข้างเค็งมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 2 องค์กร คือ เทศบาลตำบลแม่แจ่ม และองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง โดยมีการแบ่งเขตอย่างชัดเจนตั้งแต่ พ.ศ. 2499 เป็นต้นมา ตามแผนที่มีการแบ่งเขตพื้นที่สุขาภิบาลแม่แจ่ม แม้ว่าจะเปลี่ยนฐานะเป็นเทศบาลแล้วก็ตาม เขตพื้นที่ยังคงเดิมไม่เปลี่ยนแปลง จึงทำให้ประชาชนในตำบลข้างเค็งมีความเข้าใจขอบเขตพื้นที่การปกครองเป็นอย่างดี

1) เทศบาลตำบลแม่แจ่ม

สุขาภิบาลแม่แจ่ม ได้ถูกจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2499 ต่อมาได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลตำบลแม่แจ่ม เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2542 ตามพระราชบัญญัติการเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาลตำบล พ.ศ. 2542 และได้กำหนดเขตเทศบาลตำบลแม่แจ่ม ครอบคลุมพื้นที่ 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 3 บ้านสันหนอง หมู่ที่ 4 บ้านเกาะ หมู่ที่ 12 บ้านข้างเค็งบน หมู่ที่ 18 บ้านเจียง/ดอนใต้ มีพื้นที่รับผิดชอบทั้งหมด 3.5 ตารางกิโลเมตร

ภาพที่ 10 แผนที่แสดงขอบเขตและสภาพพื้นที่ในเขตสุขาภิบาลเมื่อ พ.ศ. 2499

ที่มา : แผนที่แนบท้ายประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง จัดตั้งสุขาภิบาลแม่แจ่ม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นนี้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านโครงสร้างอำนาจ บทบาท หน้าที่ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในทางกฎหมายในด้านการเพิ่มอำนาจที่กว้างขวางมากขึ้น และในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนในองค์กรที่จัดตั้งขึ้นใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม โดยมีความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างกฎหมายจากสุขาภิบาลมาเป็นเทศบาลตำบลดังนี้

สุขาภิบาลเป็นการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนท้องถิ่นประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานในชุมชนของตนเอง

การตรากฎหมายว่าด้วยสุขาภิบาลใน พ.ศ. 2495 โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนในระดับอำเภอที่ยังไม่มีความพร้อมในด้านรายได้ที่จะบริหารชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบเทศบาลตามกฎหมายว่าด้วยเทศบาล พ.ศ. 2475 ได้มีโอกาสจัดการปกครองท้องถิ่นตนเองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งก่อน จึงได้นำเอารูปแบบสุขาภิบาลอันมิใช่การปกครองท้องถิ่นตนเองอย่างเต็มรูปแบบมาดำเนินการจัดตั้งเป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่น ณ ชุมชนที่เป็นที่ตั้งของสำนักงานที่ว่าการอำเภอและที่ทำการกิ่งอำเภอทั่วทั้งประเทศ (ไพรัช ตระการศิรินนท์ และคณะ, 2546: 6)

กฎหมายจัดตั้งสุขาภิบาลใช้บังคับใน พ.ศ. 2495 โดยมีการแก้ไขเพิ่มเติมอีก 2 ครั้ง คือ ใน พ.ศ. 2511 และ พ.ศ. 2528 ซึ่งมีการบังคับใช้เรื่อยมาเป็นเวลารวม 47 ปี จนกระทั่งมีการตรากฎหมายว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาลใน พ.ศ. 2542 ซึ่งมีเจตนารมณ์เพื่อเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลตามให้มีฐานะเป็นเทศบาลตำบลตามกฎหมายว่าด้วยเทศบาลและเพื่อให้สอดคล้องกับหลักการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ต่อมาใน พ.ศ. 2546 ได้มีการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารงานเทศบาลโดยกำหนดให้ตำแหน่งนายกเทศมนตรีมาจากการเลือกตั้งโดยตรง

โดยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาลจะพบว่าการจัดโครงสร้างที่มีการแยกระหว่างอำนาจนิติบัญญัติกับอำนาจบริหารออกจากกันเพื่อให้เกิดการถ่วงดุลกันตามหลักการประชาธิปไตย นอกจากนี้ ยังมีการเปลี่ยนแปลงโดยยกเลิกการเป็นกรรมการโดยตำแหน่งออกทั้งหมด ทั้งนายอำเภอ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน โดยให้สมาชิกทั้งหมดมาจากการเลือกตั้งจากประชาชน รวมถึงฝ่ายบริหารด้วย (ดูรายละเอียดโครงสร้างของสุขาภิบาลเปรียบเทียบกับเทศบาลใน ภาคผนวก ก.)

ในส่วนของอำนาจหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาลจะเห็นได้ว่ามีขอบเขตของอำนาจหน้าที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก เช่น การจัดทำแผนพัฒนาเอง การสาธารณสุขโรคและการก่อสร้าง การจัดการศึกษา การควบคุมอาคารและผังเมือง เป็นต้น (ดูรายละเอียดหน้าที่ของสุขาภิบาลเปรียบเทียบกับหน้าที่ของเทศบาลใน ภาคผนวก ก.)

2) องค์การบริหารส่วนตำบลข้างเคียง

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบล ได้ถูกจัดตั้งโดยกฎหมายว่าด้วยสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบลใน พ.ศ. 2537 ซึ่งได้กำหนดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบล 2 รูปแบบ คือ สภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล โดยกำหนดให้สภาตำบลที่มีรายได้โดยไม่รวมเงินอุดหนุนในปีงบประมาณที่ล่วงมาติดต่อกัน 3 ปี เฉลี่ยไม่ต่ำกว่าปีละ 150,000 บาท หรือตามเกณฑ์รายได้ที่กระทรวงมหาดไทยประกาศกำหนดอาจตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลได้ โดยโครงสร้างของสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล มีความเปลี่ยนแปลงดังต่อไปนี้

ความเปลี่ยนแปลงในด้านโครงสร้างจะพบว่ามีการจัดโครงสร้างที่มีการแยกระหว่างอำนาจนิติบัญญัติกับอำนาจบริหารออกจากกันเพื่อให้เกิดการถ่วงดุลกันตามหลักการประชาธิปไตย นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงการเป็นกรรมการโดยตำแหน่งออกทั้งหมด ทั้งผู้ใหญ่บ้าน และกำนัน โดยให้สมาชิกทั้งหมดมาจากการเลือกตั้งจากประชาชน รวมถึงฝ่ายบริหารด้วย (ดูรายละเอียดโครงสร้างขององค์การบริหารส่วนตำบลเปรียบเทียบกับสภาตำบลใน ภาคผนวก ก.)

ในส่วนของอำนาจหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากสภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลนั้นจะเห็นได้ว่าการเพิ่มอำนาจหน้าที่เป็นอย่างมากจาก 6 ข้อ เป็น 31 ข้อ โดยหน้าที่ได้ขยายครอบคลุมอย่างกว้างขวางในด้านการพัฒนาท้องถิ่น บริการสาธารณสุขปลอดภัยขั้นพื้นฐานต่างๆ การส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น รวมถึงการส่งเสริมประชาธิปไตย ความเสมอภาคและสิทธิเสรีภาพของประชาชน (ดูรายละเอียดหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลเปรียบเทียบกับสภาตำบลใน ภาคผนวก ก.)

สำหรับองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นในตำบลข้างเค็ง แต่เดิมได้มีการจัดตั้งสภาตำบลข้างเค็ง ใน พ.ศ. 2538 (ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537) โดยมีนายปรีชา วิเศษคุณ กำนันตำบลข้างเค็งเป็นประธานสภาตำบล ต่อมาในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540 สภาตำบลข้างเค็ง ได้รับการยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง โดยเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลขนาดเล็ก มีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยโครงสร้างองค์การบริหารส่วนตำบลประกอบด้วยสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและและคณะผู้บริหารส่วนตำบล โดยมีนายปรีชา วิเศษคุณ กำนันตำบลข้างเค็งเป็นประธานกรรมการบริหารโดยตำแหน่งคนแรก และประธานกรรมการบริหารคนที่สองคือ นายดวงดี กุลเม้ง ซึ่งมาจากการเลือกกันเองของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล

ต่อมาใน พ.ศ. 2546 ได้มีการยกเลิกคณะกรรมการบริหาร (โดยพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล [ฉบับที่ 4] พ.ศ. 2546) โดยให้ใช้คณะผู้บริหารแทน ซึ่งจะประกอบด้วยนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนึ่งคน และรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล 2 คน ส่วนสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเลือกมาจากสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลแล้วเสนอให้นายอำเภอแต่งตั้ง และได้มีการเปลี่ยนชื่อตำแหน่งประธานกรรมการบริหารเป็น “นายกองค์การบริหารส่วนตำบล” ต่อมาในวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2548 สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็งและนายกองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็งครบวาระการดำรงตำแหน่ง องค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็งจึงได้จัดให้มีการเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2548 และผู้ที่ได้รับเลือกโดยตรงของประชาชน (ตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นประกอบพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล [ฉบับที่ 5] พ.ศ. 2546)

4 ปีถัดมา ในวันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2552 สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็งและนายกองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็งครบวาระการดำรงตำแหน่ง องค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็งจึงได้จัดให้

มีการเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2552 ผู้ที่ได้รับเลือกนายกองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็งคือ นายสุวิทย์ แก้วบุตร เมื่อครบวาระ 4 ปี ในวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2556 จึงเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2556 ผู้ที่ได้รับเลือกนายกองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็งคือ นายอุดร ปิโย

องค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง มีพื้นที่รับผิดชอบประมาณ 317.36 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม 15 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านทุ่งยาวและห้วยอมบ้านแม่แทน, หมู่ที่ 2 บ้านต่อเรือ, หมู่ที่ 5 บ้านต้นตาลและห้วยอมบ้านนางแล, หมู่ที่ 6 บ้านพร้าวหนุ่ม, หมู่ที่ 7 บ้านป่าเทอและห้วยอมบ้านบนนาใหม่, หมู่ที่ 8 บ้านท้องฝาย, หมู่ที่ 9 บ้านห้วยริน รวมถึงห้วยอมบ้านกลางทุ่งและห้วยปากกั้ง, หมู่ที่ 10 บ้านแม่ปาน, หมู่ที่ 11 บ้านแม่มิงค์, หมู่ที่ 13 บ้านป่าตึง รวมถึงห้วยอมบ้านตีนผาและป่าปงเปียง, หมู่ที่ 14 บ้านบนนาและห้วยอมบ้านแม่กั้ง, หมู่ที่ 15 บ้านพุทธอินทร์ รวมทั้งห้วยอมบ้านกอก บ้านถ่างและบ้านเตาปูน, หมู่ที่ 16 บ้านแพม, หมู่ที่ 17 บ้านสันเกียง และห้วยอมบ้านสันพัฒนา, หมู่ที่ 19 บ้านใหม่ปู่เลย

3.2 กลุ่มคนที่เข้ามาดำรงตำแหน่ง

กลุ่มคนที่เข้ามาดำรงตำแหน่งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในตำบลข้างเค็งจะประกอบไปด้วยกลุ่มที่สำคัญคือ กลุ่มของผู้ประกอบการและกลุ่มเกษตรกร โดยคนที่อยู่ในกลุ่มผู้ประกอบการมักจะเข้ามาดำรงตำแหน่งฝ่ายบริหารในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนคนในกลุ่มเกษตรกรมักจะเข้ามาดำรงตำแหน่งฝ่ายสภาในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1) กลุ่มผู้ประกอบการ

กลุ่มผู้ประกอบการในชุมชนตำบลข้างเค็ง เป็นกลุ่มคนที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมากที่สุด เมื่อเทียบกับคนกลุ่มอื่นๆ ในชุมชน จึงทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้สร้างตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของตนใหม่ โดยการเข้าไปมีบทบาททางการเมืองในระดับท้องถิ่นผ่านการลงสมัครรับเลือกตั้งเพื่อดำรงตำแหน่งสมาชิกหรือผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำรงตำแหน่งผู้บริหารท้องถิ่นในตำแหน่งนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่ม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง หรือสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ อย่างไรก็ตาม ในกลุ่มผู้ประกอบการก็มีดำเนินธุรกิจในหลายประเภท แต่กลุ่มผู้ประกอบการที่เข้ามามีบทบาททางการเมืองมากที่สุด มี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง กลุ่มธุรกิจการเกษตร

คนในกลุ่มธุรกิจรับเหมาก่อสร้างซึ่งเข้ามามีบทบาททางการเมือง คือนายปรีชา วิเศษคุณ เข้ามาเป็นประธานกรรมการบริหารสภาตำบลข้างเค็ง โดยดำรงตำแหน่งนี้ นายวิจิตร กุลเรือน เป็นสมาชิกสภาจังหวัดเชียงใหม่ และต่อมาได้ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาองค์การบริหารจังหวัดเชียงใหม่ เขตแม่แจ่มระหว่าง พ.ศ. 2523 – 2547 และพลาดตำแหน่งในการเลือกตั้งเมื่อ พ.ศ. 2548 จึงมาลงสมัครในเขตเทศบาลตำบลแม่แจ่ม และได้รับเลือกให้เป็นนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่ม 1 สมัย และปัจจุบัน (พ.ศ. 2558) นายวิจิตรดำรงตำแหน่งเป็นรองนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่ม นายอุทัย สมยศ นายชัยเดช มุทุมม

เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ เขตแม่แจ่ม ใน พ.ศ. 2548 – 2551 นายอุทัย สมยศ เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ เขตแม่แจ่ม นายประมวล ฟองตา เป็นกำนันตำบลช้างเคื่อง นายณัฏฐณันท์ เกิดใหม่ เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 18 บ้านเจียง – ป่าฝาง

คนในกลุ่มธุรกิจการเกษตรที่เข้ามามีบทบาททางการเมือง คือ นายอัฐ สมยศ เข้ามาเป็นสมาชิกสภาเทศบาลตำบลแม่แจ่ม ใน พ.ศ. 2548 – 2556 และได้เข้ามาเป็นนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่มใน พ.ศ. 2556 จนถึงปัจจุบัน (2559) นายอุดร ปิโย ได้เข้ามาเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเคื่องใน พ.ศ. 2556 – ปัจจุบัน (2559) นายกมล รุ่งแหลม ได้เข้ามาเป็นที่ปรึกษานายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่ม ใน พ.ศ. 2556 – ปัจจุบัน (2559) นายปัญญา ศรีวิวัฒน์ ได้เข้ามาเป็นสมาชิกสภาเทศบาลตำบลแม่แจ่มระหว่าง พ.ศ. 2540 – 2548 และพ.ศ. 2556 – ปัจจุบัน (2559)

คนในกลุ่มธุรกิจจำหน่ายสินค้า ที่เข้ามามีบทบาททางการเมือง คือ นายพัฒนา พิศาคำ เข้ามาเป็นสมาชิกสภาเทศบาลตำบลแม่แจ่ม ใน พ.ศ. 2548 – 2552 และได้เข้ามาเป็นนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่มใน พ.ศ. 2552 – 2556 นายนันทพงศ์ มุทุมม เข้ามาเป็นสมาชิกสภาเทศบาลตำบลแม่แจ่ม ใน พ.ศ. 2540 – 2548 เป็นนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่ม ใน พ.ศ. 2542 – 2544 และได้ลงสมัครเป็นนายกเทศมนตรีใน พ.ศ. 2548 แต่แพ้ นายวิจิตร กุลเรือนไป เพียง 7 คะแนน

โดยมีรายละเอียดของนายกเทศมนตรีตำบลช้างเคื่องแต่ละคนดังนี้

นายนันทพงศ์ มุทุมม จบการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2527 ต่อมา 2532 จบปริญญาตรีเศรษฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยรามคำแหง ต่อมา 2554 จบปริญญาโท เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ส่วนการทำงาน เป็นผู้จัดการห้างหุ้นส่วนจำกัด พงศ์ดี ตัวแทนจำหน่ายบริษัทนิคมพานิช จำกัด ตั้งแต่ พ.ศ. 2538 – ปัจจุบัน และผู้จัดการโรงแรมแม่แจ่ม ตั้งแต่ พ.ศ. 2543 ถึงปัจจุบัน ในด้านการเมือง ได้เป็นสมาชิกสภาเทศบาลชุดที่ 1 ต่อมาได้เป็นนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่ม ชุดที่ 2 และกลับมาเป็นสมาชิกสภาเทศบาลชุดที่ 3 และได้ลงสมัครนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่ม ในปี 2548 แต่แพ้ นายวิจิตร กุลเรือนไป 7 คะแนนเท่านั้น

นายพิมล อจใจ เป็นลูกของนายตา อจใจ ดำรงประจำสถานีตำรวจภูธรอำเภอแม่แจ่ม เป็นคนบ้านช้างเคื่องบน หมู่ที่ 12 ได้บวชเณรตอนอายุ 12 ปี ต่อมาได้อุปสมบทบวชพระ และได้เป็นเจ้าอาวาสวัดบุปผารามถึง พ.ศ. 2524 ก่อนสืบทอดตำแหน่งทางสงฆ์เป็นพระครูสัญญาบัตร ภายหลังจากสึกได้ปีเดียว ได้รับเลือกให้เป็นกรรมการสุขาภิบาล โดยเป็นมาตลอด จนกระทั่งได้มีการเปลี่ยนแปลงฐานะมาเป็นเทศบาล ในสมัยแรกก็ได้เป็นสมาชิกสภาเทศบาลและได้เป็นเทศมนตรีด้วย ต่อมาในสมัยที่สองได้เป็นรองประธานสภาฯ สมัยที่สามเป็นนายกเทศมนตรี สมัยที่ 4 เป็นสมาชิกสภาฯ สมัยที่ 5 และสมัยที่ 6 เป็นรองนายกเทศมนตรี

นายวิจิตร กุลเรือน เป็นคนบ้านสันหนองบัวเรียนจบการศึกษามัธยมต้นจากโรงเรียนธรรมราชศึกษาเชียงใหม่ มัธยมปลายจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดเชียงใหม่ ปริญญาตรีศิลปศาสตรบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ปริญญาโทรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น ใน พ.ศ. 2550 ส่วนประวัติการทำงานใน พ.ศ. 2519 – 2525 เป็นครูชาวเขาของกรมประชาสัมพันธ์ ต่อมาได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ติดต่อกัน 5 สมัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2523 – 2547 และเป็นนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่ม 1 สมัย พ.ศ. 2548 – 2552 ต่อมาเป็นผู้ใหญ่บ้านสันหนองหมู่ 3 ตำบลช้างเคือง และรองนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่มในปัจจุบัน ปัจจุบันได้เป็นประธานกรรมการสหกรณ์การเกษตรแม่แจ่ม จำกัด ซึ่งเป็นมาร่วม 20 ปี

นายพัฒนา พิธาคำ เดิมเป็นทันตแพทย์อยู่ที่โรงพยาบาลแม่แจ่ม ภายหลังลาออกมาทำธุรกิจส่วนตัว เปิดร้าน ก.พัฒนาพาณิชย์ จำหน่ายของใช้ครัวเรือน อุปกรณ์ไฟฟ้า อุปกรณ์ประปา ฯลฯ พ.ศ. 2548 ได้เป็นสมาชิกสภาเทศบาลตำบลแม่แจ่ม 1 สมัย พอ พ.ศ. 2552 จึงอาสาสมัครเป็นนายกเทศมนตรีและได้รับความไว้วางใจได้เป็นนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่มคนที่ 5 โดยคราวนั้นได้ลงแข่งกับนายอุทัย สมยศ พ่อของนายกคนปัจจุบัน

นายอัฐ สมยศ นายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่มคนปัจจุบัน เป็นลูกของ นายอุทัย สมยศ อดีต สมาชิกสภาจังหวัดเชียงใหม่ เรียนจบก็ออกมาทำธุรกิจ เปิดร้านอัฐโสฬสการเกษตร ขายพันธุ์ข้าวโพด ต่อมาได้เป็นสมาชิกสภาเทศบาล 2 สมัยในช่วง พ.ศ. 2548 – 2556

ส่วนขององค์การบริหารส่วนตำบลช้างเคืองมีดังนี้

นายดวงดี กุลเม้ง อายุ 67 ปี เกิดที่บ้านห้วยริน หมู่ที่ 9 เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนบ้านห้วยริน ได้บวชที่วัดห้วยรินได้นักธรรมโท ต่อมาได้เป็นเจ้าของอาวาสอยู่ 4-5 ปี ต่อมาสึกแล้วมาแต่งงานกับลูกสาวผู้ใหญ่บ้านบ้านแม่ปาน หมู่ที่ 10 ได้เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว กรรมการโรงเรียน กรรมการชุมชน และเคยเป็นสภาตำบล ในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้าน หลังจากที่บ้านดอยสันเกียงมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ก็ได้ตั้งเป็นบ้านดอยสันเกียงหมู่ที่ 17 ใน พ.ศ. 2540 หลังจากนั้น ได้รับเลือกมาเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลตั้งแต่ พ.ศ. 2540 สองปีต่อมา หลังจากที่ถูกกฎหมายกำหนดให้กำนันและผู้ใหญ่บ้านออกจากการเป็นสมาชิก นายดวงดี ได้รับเลือกจากสมาชิกให้เป็นประธานบริหาร พอมา พ.ศ. 2544 กฎหมายกำหนดให้เปลี่ยนเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล นายดวงดี ก็ได้รับความไว้วางใจจากสมาชิก ให้เป็นนายกฯ ซึ่งได้บริหารงานมา 1 วาระ ต่อมาใน พ.ศ. 2548 กฎหมายกำหนดให้ตำแหน่งนายกได้มาจากการเลือกตั้งโดยตรง ซึ่งนายดวงดี ก็ได้รับเลือกตั้งมาดำรงตำแหน่งอีกวาระหนึ่ง อย่างไรก็ตามในสมัยต่อมา พ.ศ. 2552 ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งอีกครั้งหนึ่ง แต่ไม่ได้รับเลือกตั้ง

สุวิทย์ แก้วบุตร อายุ 58 ปี เกิดที่บ้านพร้าวหนุ่มหมู่ที่ 6 ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว ค้าขายและทำโรงสี ประสบการณ์ทำงานให้หมู่บ้าน เคยเป็นประธานกลุ่มหนุ่มสาว กรรมการหมู่บ้าน ต่อมาหย่อมบ้านอันมีคนมากขึ้น ได้จัดตั้งขึ้นเป็นบ้านพุทธอัน หมู่ที่ 15 ใน พ.ศ. 2538 โดยสุวิทย์ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก และเป็นติดต่อกันสองสมัยรวมระยะเวลา 10 ปี ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมแบบทองคำจากกระทรวงมหาดไทย ภายหลังนั้นได้เข้ามาเป็นกรรมการวัดพุทธอัน และยังคงเป็นประธานกรรมการสหกรณ์การเกษตรแม่แจ่ม จำกัด 2 สมัย ต่อมาใน พ.ศ. 2552 ได้รับเลือกตั้งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่แจ่ม บริหารงานตามวาระ 4 ปี และได้ลงสมัครอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2556 แต่ไม่ได้รับเลือก การเลือกตั้งนโยบายส่วนตัวคือ “กล้าคิด กล้าทำ ใจถึง พึ่งได้”

อุดร ปิโย อายุ 40 ปี เกิดที่บ้านพร้าวหนุ่มหมู่ที่ 6 ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว เปิดร้านขายอุปกรณ์การเกษตร และจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ด้วย ตระกูล ปิโย เป็นตระกูลที่สะสมทุนมาจากการปลูกฝิ่นคนแรกๆ และทำการค้าขายต่อมา

2) กลุ่มเกษตรกร

กลุ่มเกษตรกรเป็นกลุ่มคนที่เข้าสู่อการผลิตเชิงพาณิชย์ มีปัจจัยการผลิต และสามารถบริหารจัดการหนี้สินได้ คนกลุ่มนี้แม้จะไม่มีทุนทางเศรษฐกิจมากเท่ากับคนกลุ่มผู้ประกอบการ แต่มีโอกาสในการสร้างทุนทางสังคมผ่านการร่วมจัดกิจกรรมของชุมชน วัดประจำชุมชน เช่น งานพัฒนาหมู่บ้าน งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานเลี้ยงศาลพ่อบ้าน งานทำบุญตามประเพณีต่างๆ เป็นต้น การจัดงานดังกล่าวจำเป็นต้องมีแรงงานในการช่วยจัดงาน ทั้งการตั้งเต็นท์ การติดไฟ การตั้งโต๊ะ จัดเตรียมสถานที่ การประสานงานต่างๆ คนกลุ่มดังกล่าวมักจะเป็นแรงงานสำคัญในการจัดเตรียมงานต่างๆ เนื่องจากการมีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ ในชุมชน โดยคนกลุ่มนี้มักจะเคลื่อนไหวเข้าสู่กรรมการกลุ่มต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นโดยรัฐในชุมชน เช่น กลุ่มกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน หรือ อสม. กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มวิสาหกิจ กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น คนกลุ่มนี้เองเมื่อสามารถแสดงผลงานในการบริหารจัดการกลุ่มต่างๆ ได้ จึงมีโอกาสในการลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาเทศบาลแม่แจ่ม สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง อย่างไรก็ตาม เมื่อไม่มีทุนทางเศรษฐกิจเทียบเท่ากลุ่มผู้ประกอบการจึงทำให้คนกลุ่มดังกล่าวไม่สามารถยกระดับไปลงสมัครเป็นนายกเทศมนตรีหรือนายกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ได้ อย่างมากที่สุดก็จะได้เป็นรองนายกเทศมนตรี หรือรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเท่านั้น ดังเช่น

นายอุทัย บุญรัง เป็น รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง เป็นคนบ้านแม่ปานหมู่ที่ 10 จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ประกอบอาชีพทำไร่ทำสวน ประสบการณ์ทำงานให้หมู่บ้าน เคยเป็นกรรมการหมู่บ้าน เคยดำรงตำแหน่งเป็น อสม. ในทางการเมืองเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง 1 สมัย ใน พ.ศ. 2552 – 2556

นายประพันธ์ นะที ปัจจุบันอายุ 42 ปี เกิดบ้านดอยสันเกียง หมู่ที่ 17 ปัจจุบันประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีที่สำหรับทำนา 4 ไร่ มีที่สำหรับทำไร่ข้าวโพด 20 ไร่ เคยไปทำงานที่ได้หวั่น กลับมาลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภา และได้รับเลือกเป็นติดต่อกันมา 3 สมัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา

นางรัตนา ปัญญารัตนกุล ปัจจุบันอายุ 40 ปี เกิดที่บ้านต้นตาล หมู่ที่ 5 จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 แล้วเข้ามาทำงานในเมืองเชียงใหม่ เป็นลูกจ้าง กลับมาอยู่บ้านเมื่อ พ.ศ. 2542 ปัจจุบันทำการค้าขาย เปิดร้านถ่ายเอกสารอยู่ตรงข้ามที่ว่าการอำเภอ และยังปลูกข้าวโพดด้วย ประสบการณ์การทำงานให้หมู่บ้าน เคยเป็นกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการเงินล้าน ที่ปรึกษากลุ่มแม่บ้าน ลงสมัครเป็นสมาชิกสภา ครั้งแรกใน พ.ศ. 2552 มีคู่แข่งอยู่ 7 คน แต่รัตนาได้รับเลือก ต่อมาสมัยที่ 2 พ.ศ. 2556 ที่ผ่านมามีคนสมัครเพียง 2 คน และได้รับเลือกเข้ามาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งในสมัยนี้ได้รับตำแหน่งเป็นประธานสภาอีกด้วย

นางรัตนา แกนุ เป็นคนบ้านบนนา หมู่ที่ 14 อายุ 47 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีอาชีพทำการเกษตรและขายของในหมู่บ้าน ประสบการณ์การทำงานให้หมู่บ้านก่อนมาเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง เป็นกรรมการกลุ่มแม่บ้านตั้งแต่อายุ 28 ปี และได้มาเป็นประธานกลุ่มแม่บ้านประมาณ 10 ปี ต่อมาได้เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านอยู่ 2 สมัย ภายหลังจากนั้น ใน พ.ศ. 2542 ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลครั้งแรก โดยมีผู้สมัครจำนวน 9 คน รัตนา ได้อันดับที่ 3 ไม่ได้เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง รัตนาได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภา สมัยแรกใน พ.ศ. 2548 ต่อมาการเลือกตั้งใน พ.ศ. 2552 ไม่ได้ลงสมัครเนื่องจากว่าเป็นช่วงที่ท้องอยู่ หลังจากนั้นในการเลือกตั้งครั้งล่าสุด ใน พ.ศ. 2556 ได้ลงสมัครอีกครั้งแล้วได้รับเลือกมาเป็นสมาชิกสภา สมัยที่ 2

นายถนอม ไชยบุตร เป็นคนบ้านท้องฝายหมู่ที่ 8 อายุ 45 ปี ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกรปลูกข้าวโพด ประสบการณ์การทำงานให้หมู่บ้าน เคยเป็นกรรมการหมู่บ้าน ได้เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านท้องฝาย 3 สมัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา

นายคำปัน กรรณิกา เป็นคนบ้านท้องฝาย หมู่ที่ 8 อายุ 50 ปี ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร ประสบการณ์การทำงานให้หมู่บ้าน เคยเป็นกรรมการหัวหน้าเขตหมู่บ้าน อสม. เคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 สมัย หลังจากนั้นได้เป็นสมาชิกสภา 2 สมัยใน พ.ศ. 2548 – 2552 และ พ.ศ. 2556 – 2560 ในช่วงที่เว้นวรรคไปเนื่องจากใน พ.ศ. 2552 ไปลงสมัครเป็นรองนายกฯ ร่วมทีมกับนายดวงดี กุลเม้ง แต่ไม่ได้รับเลือก

นายเอกราช ร่มโพธิ์ สมาชิกสภาเทศบาลตำบลแม่แจ่ม 2 สมัย มีอาชีพหลักที่ใช้เลี้ยงชีพคือเป็นพ่อค้าขายของชำขนาดเล็กตั้งอยู่บริเวณในบ้านริมถนน ส่วนภรรยาของนายเอกราช เป็นแม่ค้าผลไม้อยู่ที่ตลาดแม่แจ่ม แต่ก็ยังมีพื้นที่ทางการเกษตรอยู่เล็กน้อยอยู่บริเวณบ้านเจียง เป็นสมาชิกสภาเทศบาล 2 สมัย 8 ปี

ตั้งแต่ พ.ศ. 2548 – 2556 โดยก่อนหน้าการเป็นสมาชิกสภาเทศบาลตำบลแม่แจ่ม ได้ทำงานของหมู่บ้าน เป็นกรรมการชุมชนมาก่อน และล่าสุดได้เข้ามาเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 บ้านสันหนอง

3) การรวมกลุ่มทางการเมือง

ภายหลังที่มีการเลือกตั้งเกิดขึ้นในตำบลข้างเค็งทุกๆ 4 ปี ตามวาระการดำรงตำแหน่ง ทั้งใน เทศบาลตำบลแม่แจ่ม และองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง ซึ่งการรวมกลุ่มทางการเมือง มักจะรวมกลุ่ม ในลักษณะของทีมหาเสียงฝ่ายบริหาร การวางตัวรองนายกเทศมนตรี เลขานุการนายกเทศมนตรี รองนายก องค์การบริหารส่วนตำบล เลขานุการนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งจะมีผลสำคัญต่อการเลือกตั้งใน แต่ละครั้ง โดยมีวิธีการเลือกทีมบริหารที่มาจากหมู่บ้านที่ใหญ่ ที่มีจำนวนประชากร หรือมีจำนวนคะแนน เสียงมาก เช่น บ้านท้องฝาย หมู่ที่ 8 ที่มีประชากรกว่า 800 คน บ้านต่อเรือ หมู่ที่ 2 ที่มีประชากรกว่า 900 คน บ้านป่าตึง หมู่ที่ 13 มีประชากรกว่า 800 คน บ้านพร้าวหนุ่ม หมู่ที่ 6 มีประชากรกว่า 800 คน บ้านข้าง เค็งบน หมู่ที่ 12 มีประชากรกว่า 1,200 คน เป็นต้น ดังคำกล่าวของสุวิทย์ แก้วบุตร

“มันมีหลายปัจจัยที่จะให้เลือกทีม อันดับแรกก็ต้องดูว่าคนๆ นี้จะมาเป็นรองนายกฯ เรา ก็ ต้องมีความสามารถพอหรือไม่ที่จะทำหน้าที่แทนเรา ไปประชุมแทนเรา อันที่สองที่สำคัญ ก็คือบ้านนั้นจะมาช่วยคะแนนเราได้หรือไม่ ก็ต้องดู ต้องแบ่งกระจายกันไป เราเป็นนายก ฯ บ้านนี้ ก็ต้องไปเอารองนายกอีกบ้านหนึ่ง เอาเลขฯ อีกบ้านหนึ่ง ให้มันกระจายกันทั่ว มันจะได้ดูแลประชาชนในตำบลได้กว้างได้ทั่วถึง”

หรือคำกล่าวของดวงดี กุลเม็ง

“มันหาเสียงมาด้วยกันตั้งแต่สมัคร ถ้ารู้ถึงก็คือชนกันลง เราก็รู้ว่าเราจะสมัคร บ้านพ่อนี้ เป็นบ้านเล็กที่สุด บ้านขนาดเล็ก พ่อก็ต้องไปดึงเอาคนที่บ้านใหญ่ บ้านต่อเรือ บ้านป่าตึง บ้านท้องฝาย เป็นบ้านใหญ่ ตอนนั้นเป็นบ้านดอยสันเกียงแล้ว มีผู้ใช้สิทธิแค่สองร้อยกว่า มั้งตอนนั้น”

หรือกรณีของเทศบาลตำบลแม่แจ่ม ดังคำกล่าวของ พิมล อาจใจ

“พ่อตอนนั้นอายุ 50 กว่า พ่อดี สจ. วิจิตรนี่แกมาขอ แกมาขอว่าจะลงนายก มาขอพ่อ ก็ หลีกทางให้ พ่อก็ลง สท. วิจิตรก็ไปลงนายก แต่ฐานแกมีน้อยเพราะบ้านแกมันขนาดเล็ก บ้านสันหนองนี้มีผู้ใช้สิทธิอยู่ประมาณ 400 กว่า บ้านพ่อนี้มีตั้งพันกว่า พ่อก็เลยให้แกลง แล้วตอนนั้นพ่อเป็น สท. มาคุมทีมเป็น สท. ให้ หมดสมัยของวิจิตร พัฒนานี้ก็มาขอพ่อ เป็นหัวหน้าทีมให้ เป็นคนในทีม วิจิตรก็ลงแต่รอบนี้ไม่ขอพ่อ ก็แพ้เลยไม่ได้เป็นนายก ”

เทศบาลตำบลแม่แจ่มในปัจจุบัน นายกฯ เป็นคนบ้านช่างเคิงบน รองนายกฯ คนหนึ่งเป็นคนบ้านช่างเคิงบน อีกคนเป็นคนบ้านสันหนอง

องค์การบริหารส่วนตำบลช่างเคิงในปัจจุบัน นายกฯ เป็นคนบ้านพร้าวหนุ่ม รองนายกฯ เป็นคนบ้านทองฝาย รองนายกฯ อีกคน เป็นคนบ้านแม่ปาน เลขานุการนายกฯ เป็นคนบ้านป่าตึง

ทั้งนี้ การรวมกลุ่มในทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นก็ยังคงอาจเปลี่ยนแปลงได้ภายหลังจากการเลือกตั้ง เนื่องจากการรวมกลุ่มเพื่อสมัครเป็นสมาชิกสภาเทศบาลตำบลแม่แจ่ม มีอยู่ 2 ประเภทคือการลงสมัครตำแหน่งนายกเทศมนตรีแบบเป็นกลุ่มกับผู้สมัครอิสระ แต่ภายหลังการเลือกตั้งเสร็จสิ้น หากกลุ่มของผู้ที่ได้เป็นนายกเทศมนตรีได้จำนวนไม่ถึง 6 คน ในแต่ละเขต (ซึ่งจะทำให้ฝ่ายของตนไม่ได้เป็นเสียงข้างมากและอาจประสบปัญหาในการบริหารงาน) ทางฝ่ายของผู้ที่ดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีก็มักจะเชิญชวนผู้สมัครอิสระมาเข้ากลุ่มของตนด้วย โดยในการเลือกตั้งครั้งล่าสุด ฝ่ายค้านมีอยู่ 2 คนเท่านั้น โดยประสงค์ สมยศ ได้ให้ข้อมูลไว้

“มันแบ่งทีมกันอย่างที่ผมว่า เขต 1 มีอยู่ 6 คน เขตนี้มี 6 คน ถ้ามันหาเสียงนี้มันจะเยอะอย่างกลุ่มนายกกลุ่มหนึ่ง สท. มี 5 คน เอาพวกที่สมัครอิสระเข้ามาช่วย ให้มันเต็มทีม ถ้าทีมเต็มอิสระก็อยู่นอกก่อนถ้ากลุ่มนายกเลือก สท. ได้ไม่ครบ ก็ดึงอิสระเข้ามาอยู่ให้มันเต็ม ก็อย่างเทศบาลตำบลแม่แจ่มตอนนี้มันก็เกือบจะไม่มีฝ่ายค้าน เพราะว่าครั้งที่ เป็นฝ่ายค้านมันได้ 2 คน แต่ส่วนมากกลุ่มบ้านบนเรานี้จะได้ สท.อยู่ประมาณ 4 คน มาเข้ากลุ่ม 2 คน มันก็เลยทำอะไรไม่ได้ ก็อยู่กันไป”

3.3 รูปแบบการเลือกตั้งของชาวบ้าน

ภายหลังจากการที่มีการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใน พ.ศ. 2540 ในระยะแรกผู้บริหารยังคงเลือกมาจากสมาชิกสภาท้องถิ่น แต่หลังจาก พ.ศ. 2546 กฎหมายเปลี่ยนแปลงให้มีการเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่นโดยตรง จึงทำให้การเลือกตั้งของชาวบ้านมีความสัมพันธ์ต่อการเมืองในระดับท้องถิ่นมากขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2546 เป็นต้นมา องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในตำบลช่างเคิงทั้ง 2 แห่ง มีการเลือกตั้งผู้บริหารและสมาชิกสภาทั้งสิ้น 3 ชุด โดยในแต่ละชุดต่างมีนักการเมืองท้องถิ่นหน้าใหม่ปรากฏขึ้นเป็นจำนวนมาก หากพิจารณาตำแหน่งนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่ม และนายกองค์การบริหารส่วนตำบลช่างเคิง จะเห็นว่าชาวบ้านเลือกนายกฯ คนใหม่มาบริหารงานตลอดเวลา แม้ว่าคนเก่าที่อยู่ในตำแหน่งเดิมลงสมัครเพื่อดำรงตำแหน่งต่อเป็นสมัยที่สองก็ตามแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จแต่อย่างใด ตามตารางข้างล่างนี้

ตาราง แสดงรายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งฝ่ายบริหารเทศบาลตำบลแม่แจ่ม ชุดที่ 4 – 6			
ตำแหน่ง	ชุดที่ 4	ชุดที่ 5	ชุดที่ 6
นายกเทศมนตรี	นายวิจิตร กุลเรือน	นายพัฒนา พิกาคำ	นายอัฐ สมยศ
รองนายกเทศมนตรี	นายมณฑิร รุ่งเที่ยง	นายพิมล อจใจ	นายวิจิตร กุลเรือน
รองนายกเทศมนตรี	นายอนุเทพ พึ่งไทย	นายพรชัย ถาวงศ์	นายพิมล อจใจ
ที่ปรึกษานายกเทศมนตรี	นายอนันต์ รบชนะ	นายอนันต์ รบชนะ	นายกมล ฐ์แหลม
เลขานายกเทศมนตรี	นายบุญตัน มุตาปิน	นายประภา แสงบุญเรือง	นายขวัญชัย พากเพียร

ตาราง แสดงรายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งฝ่ายบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง ชุดที่ 3 - 5			
ตำแหน่ง	ชุดที่ 3	ชุดที่ 4	ชุดที่ 5
นายกองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง	นายดวงดี กุลเม้ง	นายสุวิทย์ แก้วบุตร	นายอุดร ปิโย

ในส่วนของสมาชิกสภาองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นของตำบลข้างเค็งทั้งสองแห่ง ก็มีอัตราการเลือกผู้สมัครคนใหม่มากกว่ากึ่งหนึ่งในทุกการเลือกตั้ง โดยในเทศบาลตำบลแม่แจ่ม ในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2556 มีสมาชิกสภาเทศบาลตำบลแม่แจ่มเป็นผู้สมัครหน้าใหม่ 9 คน ใน 12 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 75 ในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2552 มีสมาชิกสภาเทศบาลตำบลแม่แจ่มหน้าใหม่ 6 คน ใน 12 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 50 ในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2548 มีสมาชิกสภาเทศบาลตำบลแม่แจ่มหน้าใหม่ 11 คน ใน 12 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 91.66 ในกรณีขององค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง ในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2552 มีสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็งคนใหม่ 17 คน ใน 30 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 77 ในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2556 มีสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็งหน้าใหม่ 22 คน ใน 30 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 57 ตามรายชื่อในตารางข้างล่างนี้

ตาราง แสดงรายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาเทศบาลตำบลแม่แจ่ม ชุดที่ 4 – 6			
ตำแหน่ง	ชุดที่ 4	ชุดที่ 5	ชุดที่ 6
ประธานสภา	นายประภา แสงบุญเรือง	นายประภา แสงบุญเรือง	นายพรชัย ถาวงศ์
รองประธานสภา	นายอัฐ สมยศ	นายอินัน ร่มโพธิ์	นายปรีดา สมวธา
สมาชิกสภา	นายพรชัย ถาวงศ์	นายสันติ วณีสอน	นายประภา แสงบุญเรือง
สมาชิกสภา	นายวิโรจน์ สมยศ	นายณัฐจรัส ปั่นทวงศ์	นายสันติ วณีสอน
สมาชิกสภา	นายเนตรพงศ์ ศรีแสง	นายอัฐ สมยศ	นายยงยุทธ ชัยทนน
สมาชิกสภา	นายพัฒนา พิทาคำ	นายวิโรจน์ สมยศ	นายสมชาย พิทาคำ
สมาชิกสภา	นายเอกราช ร่มโพธิ์	นายเอกราช ร่มโพธิ์	นายสุบิน เจริญสุข
สมาชิกสภา	นายสมพร ปันคำ	นายเนตรพงศ์ ศรีแสง	นายปัญญา ศรีวิพัฒน์
สมาชิกสภา	นายพิมล อาจใจ	นายปรีดา สมวธา	นายพินิจ เกินบุรินทร์
สมาชิกสภา	นายประสงค์ สมยศ	นายปฏิวัติ วรรณคำ	นายบัณฑิต มุ่งดี
สมาชิกสภา	นายอินัน ร่มโพธิ์	นายอาทิตย์ ปิงกุล	นายปฏิวัติ วรรณคำ
สมาชิกสภา	นายณรงค์ สุทินโน	นายดอกจันทร์ คำไ้ะ	นางพิมพา กายไชย

ตาราง แสดงรายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งฝ่ายสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเคื่อง ชุดที่ 3-5			
หมู่ที่	ชุดที่ 3 2548-2552	ชุดที่ 4 2552-2556	ชุดที่ 5 2556-2560
1 บ้านทุ่งยาว	นายประดิษฐ์ เจริญสุข นายประเวช ชมชื่น	นายถวัลย์ ถาวร นายณรงค์ศักดิ์ คำแสน	นายประดิษฐ์ เจริญสุข นายณรงค์ศักดิ์ คำแสน
2 บ้านต่อเรือ	นายจรรยา แจ่มแจ้ง นายจำเนียร ใจดี	นายจรรยา แจ่มแจ้ง นายจำเนียร ใจดี	นายคำนิง ไชยชนะบุตร นายโชติ กันทะศิลป์
5 บ้านต้นตาล	นายศรีมูล มณฑน นายดวงจันทร์ มุทุมม	นายอิทธิพงษ์ มณฑน นายสมบุรณ์ บุญเกิด	นายอิทธิพงษ์ มณฑน นางสาวรัตนา ปัญญารัตนกุล
6 บ้านพร้าว หมู่	นายวีรศักดิ์ สุขใจ นายสมบุรณ์ บุญเกิด	นายแก้วดี เจริญใจ นายศรจันทร์ ทนไชย	นายนิพนธ์ แกนุ นายสุนทร อยู่ดี
7 บ้านป่าเทื่อ	นายนิรันด แกนุ ชำนาญ ศรีโสดา	นายนิรันด แกนุ นายสุวิทย์ โพธิพงศ์	นายสุธีธร วิเศษคุณ นายดำรง ปิมปา
8 บ้านท้องฝาย	นายถนอม ไชยบุตร นายคำปัน กรรณิกา	นายถนอม ไชยบุตร นายกมล หมอกใหม่	นายถนอม ไชยบุตร นายคำปัน กรรณิกา
9 บ้านห้วยริน	นายดวงจันทร์ ใจอ่อน นายสมเด็จ ครอบรัตน์	นายดวงจันทร์ ใจอ่อน นายโกศล กันทปา	นายสมพงษ์ ศรีเที่ยง นายชิตณรงค์ ชมภูธัญ
10 บ้านแม่ปาน	นายบัณฑิตร์ สุกใส นายสุทัศน์ นะที	นายทองสุข แสนใหม่ นายอุทัย บุญรัง	นายทองสุข แสนใหม่ นายบัณฑิตร์ สุกใส
11	นายสีมา กล้าณรงค์การ	นายอรุณ สะริมุ	นายเคอะพอ สิริคังชัย

ตาราง แสดงรายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งฝ่ายสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง ชุดที่ 3-5			
หมู่ที่	ชุดที่ 3 2548-2552	ชุดที่ 4 2552-2556	ชุดที่ 5 2556-2560
บ้านแม่มิ่งค์	นายชัยพร ชัยวรยุทธ	นายเสกสรร สมสัจย์	นายณรงค์ พิษณุการวงศ์
13 บ้านป่าตึง	นายประสิทธิ์ พจนารังวงศ์ นายตำนานล สมบูรณ์พูลเพิ่ม	นายชะลอ หฤษฏ์สกุล นายวินัย สมบูรณ์พูลเพิ่ม	นายไพโรจน์ พงษ์ประสิทธิ์ไพโร นายณัฐชัย วัฒนประวีณกุล
14 บ้านบนนา	นางรัตนา แกนุ นายสังวร โกวิทคำ	นายอินทร มูลแก้ว นางรัตนา แกนุ	นางรัตนา แกนุ นายเฉลิมชัย มูลแก้ว
15 บ้านพุทธเอ็น	นายดวงคำ วิเศษคุณ นายธวัช สมวลา	นายดวงคำ วิเศษคุณ นายเรวัตร์ ไชยการ	นายวินัย ไชยบุตร นายสมบัติ ไชยการ
16 บ้านแพม	นายอภิชาติ ทาระคำ นายสุจิน แสงบุญเรือง	นายอภิชาติ ทาระคำ นายสมจิตร มณธินา	นางจารวรรณ กาพย์ไชย ร้อยตรี จันทร ทิพย์สอน
17 บ้านสันเกียง	นายชำนาญ ฟองตา นายประพันธ์ นະທີ	นายเกียรติชัย ฟองตา นายประพันธ์ นະທີ	นายเกียรติชัย ฟองตา นายประพันธ์ นະທີ
19 บ้านสันปูเลย	นายสมบุญ พิทาคำ นายอนุสรณ์ ศรีโสดา	นายสมบุญ พิทาคำ นายอนุสรณ์ ศรีโสดา	นายบุญจู รักดี นายไพฑูรย์ แก้วอินศรี

ในแง่ของการตรวจสอบทางการเมือง การกำหนดให้มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี ถือได้ว่าเป็นการสร้างช่องทางให้กับประชาชนในการตรวจสอบการทำงานทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ หากทำงานตรงตามความคาดหวังของประชาชนก็จะมีโอกาสกลับเข้ามาสู่ตำแหน่งอีกครั้งหนึ่ง หากการทำงานไม่ตรงตามความคาดหวังของประชาชนก็อาจจะต้อง “สอบตก” ในการเลือกตั้งครั้งถัดไป อันจะเป็นการเปิดโอกาสให้กับคนหน้าใหม่สามารถเข้ามาสู่ตำแหน่งทางการเมืองต่อไป ซึ่งฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติของเทศบาลตำบลแม่แจ่มและองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง ก็มีการให้โอกาสกับคนหน้าใหม่มาอย่างต่อเนื่อง เช่น ตำแหน่งนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่มและนายกองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็งที่มีการเปลี่ยนในทุกครั้ง แม้ว่าคนเก่าจะลงสมัครแข่งก็มักจะไม่ได้รับเลือกกลับมาเป็นสมัยที่สอง หรือในสมัยปัจจุบันที่สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็งมีสมาชิกหน้าใหม่จำนวน 22 คนจากทั้งหมด 30 คน ผู้สมัครหน้าใหม่จึงเป็นส่วนหนึ่งที่เปิดช่องทางให้ชาวบ้านสามารถเลือกบุคคลที่คาดหวังว่าจะตอบสนองต่อความต้องการของตนเองได้มากขึ้น

ถนอม ไชยบุตร ในฐานะของนักการเมืองท้องถิ่นก็ตระหนักถึงการลงคะแนนเลือกที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้

“ระหว่างพ่อนานดี (ดวงดี) กับพ่อนายกสุวิทย์นี่ พ่อนายกฯ สุวิทย์ก็จะเป็นคนรุ่นใหม่กว่า ชาวบ้านก็เลยอยากลองคนรุ่นใหม่ ตอนนั้นที่ลงเลือกตั้งมีอยู่ 4 คน มีคนเก่าอยู่ 3 คนหนุ่มอยู่คน สุวิทย์คือหนุ่มสุด ถ้าจำไม่ผิดตอนนั้นอายุ 50 กว่า พวกนั้นอายุ 60 กว่า พอ

ถึงยุคสมัยนี้เขาก็ว่าอยากลองคนรุ่นใหม่ คนรุ่นใหม่ก็เลยมีโอกาสได้รับเลือกตั้ง อุดร ปิโย ชาวบ้านก็อยากลองว่าถ้าเป็นคนรุ่นใหม่ก็อาจจะไฟแรง อาจจะมึบบทบาทหน้าที่ เป็นการลองบทบาทให้กับคนรุ่นใหม่ ...

... อย่างประชาชนนี้บางครั้งก็จะหือโอกาสคนรุ่นใหม่ เพราะว่าคนรุ่นใหม่อาจจะไฟแรงกะนโยบายก็จะอย่างเดียวกัน คล้ายกัน เรื่องโครงสร้างพื้นฐาน ด้านเศรษฐกิจ มันก็จะคล้ายเดียวกัน แต่ชาวบ้านเป็นก็อาจจะหือโอกาสคนรุ่นใหม่ คนรุ่นใหม่จะนักจะได้โอกาสได้รับเลือกตั้งสูงกว่าคนรุ่นเก่า ถ้าเทียบอัตรา อย่างสมาชิกดีผ่านมา สมัยที่สามของผม จะเป็นคนรุ่นใหม่อยู่ 18 คน ดีได้เข้าไป คนรุ่นเก่านี้จะหายไปจะได้เข้ามาแค่ 8 คน”

หรือคำกล่าวของรัตนา แกนุ

“อาจจะเพราะเป็นคนใหม่ คนก็เลยอยากจะลองดูว่าแกจะมีผลงานอะไรขึ้นมาก่อ พอดีช่วงก่อนเขาเพิ่งย้ายมา เขาก็คงอยากได้คนใหม่มาทำงานด้วย เขาก็คงอยากจะลองดู... คือหมายความว่า ในความรู้สึกของพี่น้อง เวลาเราอยู่ตรงนี้นั้นเหมือนกับเราต้องทำผลงานตลอด คือถ้าความกระตือรือร้นลดไปเพียงนิดเดียว เขาก็จะไปเลือกคนใหม่ เขาจะรู้ ส่วนใหญ่ เขาก็ดีเขาก็หวัง แต่เขาก็อยากลองเลือกคนใหม่เข้ามา แต่ถ้าสมมติว่าเขาเลือกคนใหม่เข้ามาปฏิบัติงานได้เหมือนกับที่เขาหวังไว้ เขาก็แค่สมัยเดียว”

กรณีของนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่ม ดังคำกล่าวของพิมล อาจใจ

“ชาวบ้านนี้เขาชอบเปลี่ยนนะ อย่างคนที่จะมาแม่แจ่มนี้ คนที่จะเป็นนายกสองสมัยไม่มี แต่มีผ่านมานะ แต่ต่อไปข้างหน้าก็ไม่รู้ แต่ที่ผ่านมานี้เขาชอบ อย่างชาวบ้านเขาชอบเปลี่ยน เปลี่ยนดูว่าลองคนนั้นๆ ลองคนใหม่ แต่คราวที่แล้วคนเก่าก็ลง แต่มันสู้คนใหม่ไม่ได้”

นอกจากการที่เป็นคนรุ่นใหม่ที่จะได้โอกาสเข้าไปสู่ตำแหน่งแล้ว นักการเมืองหน้าเก่าที่ทำงานได้ตรงตามความต้องการของชาวบ้านก็ได้รับความไว้วางใจได้รับเลือกเข้าไปเป็นสมัยที่ 3 เช่น กรณีของนายประพันธ์ นะที สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลช้างเคื่องง หมู่ที่ 17 บ้านดอยสันเกียง 3 สมัย เป็นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2548 โดยประพันธ์อธิบายว่าสาเหตุที่ตนได้เป็นสามสมัยเนื่องจากการตั้งใจทำงานติดตามทุกโครงการที่เสนอไปจนได้รับงบประมาณเข้าสู่หมู่บ้าน

“อย่างเราตั้งใจ บางโครงการ เรามั่นใจว่าเราต้องทำให้ได้ รับปากทำก็ต้องทำให้ได้ ต้องเข้าถึง เราตั้งใจทำงาน เราไม่สละโครงการ บางครั้งก็เขียนไปวางเฉยๆ เราไม่ติดตามก็คือมันงานมันหนักขององค์การ บางครั้งก็ลืมไป เราตั้งใจทำ ติดตามโครงการให้ได้ แต่ส่วนมากคอนกรีตช่วยเหลือเกษตรกรนี้ผมจะพยายามให้ได้ทุกปี ถ้าไม่ได้มันก็จะขาดช่วง มันเป็นหน้าผ่นการลำเลียงของพืชผลการเกษตรลำบาก เราก็ต้องช่วย”

3.4 นักการเมืองท้องถิ่นและเครือข่ายระดับใหญ่กว่า

ก่อนหน้ามีการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใน พ.ศ. 2540 ความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองระดับใหญ่กว่าระดับตำบลกับคนในพื้นที่ข้างเคียง เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่ค่อนข้างเบาบาง เนื่องด้วยตำบลข้างเคียงอยู่ในพื้นที่ห่างไกล การเดินทางยากลำบาก ประกอบกับมีจำนวนคะแนนเสียงเลือกตั้งน้อยทำให้นักการเมืองในระดับ ส.ส. ให้ความสนใจไม่มาก โดยนานๆ ครั้งจึงจะมีผู้สมัครเข้ามาในพื้นที่ ผู้คนในตำบลข้างเคียงที่มีความสัมพันธ์กับนักการเมืองระดับที่ใหญ่กว่ามักจะเป็นกลุ่มกำนัน/ผู้ใหญ่บ้านเท่านั้น หรืออาจเป็นความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องมาจากการทำธุรกิจระหว่างกัน ดังกรณีของนายสุรพล เกียรติไชยากร ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับเลือกเป็น ส.ส. ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2535 และดำรงตำแหน่งต่อมาถึง 7 สมัย ยกเว้นการเลือกตั้ง พ.ศ. 2539 เท่านั้น

นายสุรพล เกียรติไชยากร เป็นลูกของนายฉี แซ่ก๊วย หรือเรียกกันว่าเจ้าแแก้ศรี เจ้าของร้านบุงฮวดค้าของส่งสินค้าอุปโภคบริโภคที่ตลาดอำเภอจอมทอง⁶ นายสุรพล มีความสัมพันธ์กับคนแม่แจ่มโดยเข้ามาเยี่ยมและตามเก็บหนี้ลูกค้าของพ่อ โดยร้านค้าส่วนใหญ่ในตำบลข้างเคียงก็เป็นลูกค้าของเจ้าแแก้ศรี เช่น ร้านของนายวิชัย ร้านของพ่ออุ้นใจ ร้านศรีวิชัย และร้านขนาดเล็กอีกหลายสิบร้าน ซึ่งเจ้าแแก้ศรีมักจะให้เครดิตสินค้าไว้ก่อนและให้จ่ายเงินในภายหลัง ความสัมพันธ์ในลักษณะของเจ้าแแก้กับลูกค้าได้กลายเป็น “ความผูกพัน” ในมุมมองของสุรพล ที่ทำให้เขาได้รับการเลือกตั้งได้อย่างไม่ยากลำบาก

“ชาวแม่แจ่มกับร้านของเราจึงผูกพันกันมานาน คราวผมลงเลือกตั้ง ส.ส. ปี พ.ศ. 2535 ครั้งแรกก็ได้รับเลือกตั้งเลย คะแนนเสียงที่แม่แจ่มได้เป็นที่ 1 แทบไม่ต้องหาเสียง เพียงบอกว่าเป็นลูกพ่อเลี้ยงศรีคนเลือกกันทั้งอำเภอ” สุรพล เกียรติไชยากร (ใน อนุ เนินหาด, อดีตแม่แจ่ม)

แม้จะด้วยความผูกพันซึ่งทำให้สามารถได้รับเลือกตั้ง แต่หน้าที่หนึ่งสำคัญของนักการเมืองระดับใหญ่กว่า ก็คือการช่วยสนับสนุน ช่วยเร่งรัดติดตามการเบิกจ่าย ติดตามการอนุมัติงบประมาณในส่วนของกระทรวง ทบวง กรม หรือจังหวัด ตามโครงการที่คนในตำบลข้างเคียงได้นำเสนอ ในกรณีของ ส.ส. สุรพล ก็ได้ช่วยแปรญัตตินางบประมาณมาสร้างที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม นำเสนองบประมาณติดไฟกิ่ง สร้างถนนภายในพื้นที่ (สายแม่แจ่มไปบ้านเจียงและแม่นาจร ถนนจากบ้านพร้าวหนุ่มไปตำบลแม่ศึก) เป็นต้น โดยนอกจากการช่วยสนับสนุนแล้ว นักการเมืองระดับที่ใหญ่กว่ายังต้องเข้าร่วมงาน กิจกรรม ประเพณีที่จัดขึ้นในตำบลข้างเคียงเป็นประจำ การเข้าร่วมเหล่านี้มักจะเป็นพื้นที่ให้ชาวบ้านได้ติดตามโครงการที่เสนอขอไปหน่วยงานรัฐต่างๆ โดยขอให้นักการเมืองระดับที่ใหญ่กว่าช่วยเร่งรัดติดตาม

⁶ ก่อนหน้านี้ เจ้าแแก้ศรี อพยพมาจากเมืองจันทอนอายุ 14 ปี มาที่กรุงเทพฯ ต่อมาย้ายมาอยู่ปากน้ำโพที่นครสวรรค์และย้ายมาที่เชียงใหม่ในภายหลัง

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใน พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองระดับที่ใหญ่กว่าระดับตำบลกับผู้คนในพื้นที่ข้างเคียงเริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยนอกจากช่วงก่อนหน้าจะมีกลุ่มกำนัน/ผู้ใหญ่บ้านเท่านั้นที่มีความสัมพันธ์กับนักการเมืองระดับที่ใหญ่กว่า แต่ภายหลังบุคคลที่ดำรงตำแหน่งสำคัญในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็อีกส่วนหนึ่งที่เข้ามามีบทบาท อันเป็นผลสืบเนื่องจากโครงสร้างของการเมืองท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ดังกล่าวก็ยังลักษณะคล้ายคลึงกัน คือเครือข่ายนักการเมืองระดับใหญ่กว่าจะต้องทำหน้าที่ติดตามโครงการที่ได้นำเสนอไปผ่านจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไปยังหน่วยงานรัฐอื่นๆ อันเป็นบทบาทของ ส.ส. ที่นักการเมืองท้องถิ่นต่างก็รับรู้กัน

“ส่วนใหญ่นี้ สส. อย่างเมื่อแต่ก่อนมาก็มีส่วนนะครับ ที่ว่ารู้จักอย่างว่าเรื่องงบประมาณ เรื่องอะไรนี้ถ้าเรารู้จักบางครั้งบ้านเราเดือดร้อน ส่ง อบต. งบประมาณไม่มี เราก็ได้ขออนุญาตจาก อบต. ส่งให้กับ สส. หรือพวก อบจ. มาช่วยเหลือนี้ก็มีครั้ง ส่วนใหญ่นี้จะรู้จักแล้วแต่ยุคสมัย... บางครั้งเราสนิทสนมเป็นส่วนตัว เราก็จะเข้าไปถือสำเนาส่วนนั้นเข้าไปพูดกับเขา ถ้าเขาเข้ามาเขาอาจจะรวดเร็วเข้ามาดูว่ามีความจำเป็นจริง พอมีงบประมาณเขาจะช่วย”

(ถนอม ไชยบุตร, 2557)

“เวลาทางงบประมาณมันก็มีขั้นตอนของมัน ก็จะมีหนังสือไปที่ อบต. เนาะ อบต. ก็จะทางไปหาหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อำเภอก็จะทางไป ถามว่าไปหา สส. ไหม อาจจะมีบ้างอย่างสมัยที่แล้วได้สะพานที่บ้านอยู่อันหนึ่ง อันนั้น 19 ล้านของบ้านต้นตาล ถามว่าได้ขอให้ สส. ช่วย ก็มี ส่วนว่าขอติดตามสะพานเส้นนี้เราทำโครงการไปนานละ มันอยู่ในแผนใหม่หรืออย่างใด ... ไม่มี ไม่รู้จัก ตามหน้าที่ที่คุณเป็น สส. ในพื้นที่บ้านเรา คุณก็น่าจะมีส่วนในการดูแลบ้านเรา แม่นก้อคะ ... สส.ฮอด ศรีเวศ เพราะว่าตอนนั้นเขามางานผ้าตีนจก มาเปิดงานเราก็ทำหนังสือไป ใส่ซองสีน้ำตาลนี้แหละ เรียนขอติดตาม เราก็ทำความเอาเอกสารเก่ามาขอเขาติดตามให้”

(รัตนา บุญญรัตน์กุล, 2557)

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในลักษณะดังกล่าวเป็นผลมาจากการขยายบทบาทและอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งได้กลายเป็นพื้นที่ทางการเมืองที่มีความหมายและความสำคัญมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเปรียบเทียบกับกำนัน/ผู้ใหญ่บ้านที่มีบทบาทลดน้อยลง การขยายตัวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังมีผลต่อการเปิดช่องให้มีการสร้างเครือข่ายระหว่างนักการเมืองท้องถิ่นและเครือข่ายนักการเมืองในระดับใหญ่กว่าเกิดขึ้น

เฉพาะอย่างยิ่งการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองเป็นเทศบาลตำบลจะกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ให้นักการเมืองท้องถิ่นต้องการทักษะ ทักษะ และการสนับสนุนในด้านต่างๆ เพิ่มขึ้น หากเปรียบเทียบองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบ อบต. เนื่องจาก อบต. จะเป็นระบบการเลือกตั้งที่สมาชิกจะถูกเลือกมาจากแต่ละหมู่บ้าน คะแนนเสียงของผู้ที่ได้รับการเลือกตั้งขึ้นอยู่กับฐานเสียงภายในหมู่บ้านเป็นสำคัญ จึงทำให้ผู้ลงสมัครเลือกตั้งมีพื้นที่และกลุ่มคนที่เป็นเป้าหมายอยู่ในวงที่จำกัดอยู่ภายในหมู่บ้าน ขณะที่หากเป็นการเลือกตั้งของเทศบาลจะมีเขตของการเลือกตั้งที่ใหญ่กว่าพื้นที่หมู่บ้าน แต่รวมไปถึงหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ภายในเขตเลือกตั้งเดียวกัน การหาเสียงของผู้สมัครในเขตเทศบาลจึงต้องมีพื้นที่ที่กว้างขวางมากขึ้น ซึ่งในด้านหนึ่งก็หมายถึงความจำเป็นที่ต้องมีการใช้งบประมาณ ทักษะในการหาเสียงเลือกตั้ง การสร้างเครือข่ายระหว่างผู้สมัครหรือ “นักการเมืองหมู่บ้าน” จากหมู่บ้านอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น ที่กล่าวมาจึงเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้การแข่งขันในการเลือกตั้งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระหว่าง อบต. และเทศบาลมีความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก

ด้วยความจำเป็นในการแข่งขันทางการเมืองท้องถิ่นในระดับเทศบาล ในด้านหนึ่งก็จึงเป็นเงื่อนไขให้ต้องมีการสร้างเครือข่ายกับ “นักการเมืองระดับใหญ่กว่า” โดยนักการเมืองระดับที่ใหญ่กว่านี้อาจเป็นกลุ่มนักการเมืองในระดับจังหวัดหรือนักการเมืองระดับชาติ ที่จะเข้ามาให้การสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือในทรัพยากรและทักษะใหม่ๆ ที่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งกรณีของพื้นที่แม่แจ่มก็นับเป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงเครือข่ายระหว่างนักการเมืองหมู่บ้านและนักการเมืองระดับใหญ่กว่าที่ได้ปรากฏขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวนี้

โดยในพื้นที่ของจังหวัดเชียงใหม่ นับตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา กลุ่มการเมืองที่สำคัญและมีบทบาททางการเมืองทั้งในระดับจังหวัดและระดับชาติคือ “กลุ่มเชียงใหม่คุณธรรม” อันเป็นกลุ่มซึ่งเติบโตมาจากเทศบาลนครเชียงใหม่ โดยมีนายปกรณ์ บุรณุปกรณ์ เป็นผู้มียุทธศาสตร์สำคัญด้วยการดำรงตำแหน่งเทศมนตรีในช่วง พ.ศ. 2538 – 2540 และดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเมื่อ พ.ศ. 2541 – 2543 ต่อมาใน พ.ศ. 2544 ได้ดำรงตำแหน่ง ส.ส. จังหวัดเชียงใหม่ ในนามพรรคไทยรักไทย และยังคงดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการบริหารพรรคไทยรักไทย (แต่ต่อมาได้ถูกคำตัดสินให้เพิกถอนสิทธิทางการเมือง 5 ปี) การที่นายปกรณ์เข้าสู่การเมืองระดับชาติ ตระกูลบุรณุปกรณ์ก็ส่งนายบุญเลิศ บุรณุปกรณ์ มาลงสมัครการเมืองท้องถิ่นและได้รับเลือกเป็นนายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่ ระหว่าง พ.ศ. 2543 – 2550 เป็นต้นมา แม้นายบุญเลิศแพ้การเลือกตั้งนายกเทศมนตรีใน พ.ศ. 2550 แต่ต่อมาได้ลงสมัครและได้รับเลือกเป็นนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ 2 สมัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2551 – 2558 (อย่างไรก็ตาม กลุ่มเชียงใหม่คุณธรรมก็ยังสามารได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีในภายหลังในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่หลังจากนั้น)

แต่บทบาทของกลุ่มเชียงใหม่คุณธรรมไม่จำกัดเฉพาะการเมืองท้องถิ่นในเขตเทศบาลของจังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น โดยได้มาให้การสนับสนุนกับกลุ่มการเมืองในระดับท้องถิ่นของแม่แจ่มด้วย โดยมีนาย วิจิตร กุลเรือน อดีต สจ. แม่แจ่ม เป็นผู้มีบทบาทในการสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นและนักการเมืองระดับใหญ่กว่า โดยนายอัฐ สมยศ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มเชียงใหม่คุณธรรม ได้ใช้ชื่อกลุ่มของตนว่า “แม่แจ่มคุณธรรม” ผลการเลือกตั้งในการชิงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเมื่อ พ.ศ. 2556 ผู้สมัครเบอร์ 1 คือนายอัฐ สมยศ หัวหน้ากลุ่ม “แม่แจ่มคุณธรรม” ได้คะแนนเสียงอย่างมากถึง 1,120 คะแนนเสียง ชนะคู่แข่งอดีตนายกเทศมนตรีไปอย่างขาดลอย ที่ได้คะแนนไปเพียง 698 คะแนนเสียงเท่านั้น (เชียงใหม่นิวส์, ออนไลน์, <http://www.chiangmainews.co.th/page/?p=199083>) นอกจากตำแหน่งนายกเทศมนตรีแล้ว กลุ่มแม่แจ่มคุณธรรมก็ยังได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาเทศบาลแม่แจ่มจำนวน 7 คน จากจำนวนสมาชิกสภาเทศบาลทั้งหมด 12 คน

ภาพที่ 11 แสดงภาพข่าวการสนับสนุนนักการเมืองระดับจังหวัด

นอกจากการช่วยเหลือในการหาเสียงแล้ว เทศบาลตำบลแม่แจ่มก็ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีนายบุญเลิศ บูรณุปกรณ์ เป็นนายกฯ อีก ไม่ว่าจะเป็นเครื่องจักรขนาดใหญ่งบประมาณต่างๆ เช่น การสนับสนุนงานมหกรรมผ้าขึ้นตีนจกซึ่งถือเป็น “งานใหญ่” ประจำปีของอำเภอแม่แจ่มเป็นจำนวนเงิน 500,000 บาท ทั้งนี้ นายบุญเลิศ ก็ได้มาเป็นประธานในการเปิดงานดังกล่าว

3.5 การเมืองท้องถิ่นของชาวบ้าน

การเกิดขึ้นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ทำให้เกิดการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยรัฐธรรมนูญได้กำหนดหลักการความเป็นอิสระ 2 เรื่อง คือ ความเป็นอิสระในการเลือกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น ซึ่งหมายรวมถึงการห้ามข้าราชการ และเจ้าหน้าที่อื่น

ของรัฐดำรงตำแหน่งในองค์กรปกครองท้องถิ่น และความเป็นอิสระในการบริหารจัดการท้องถิ่น การเงิน การคลัง และการบริหารงานบุคคล

ความเป็นอิสระในการเลือกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น ทำให้คนในตำบลข้างเค็งมีความสนใจทางการเมืองท้องถิ่นมากขึ้น การให้ความสนใจทางการเมืองของคนในตำบลข้างเค็งเมื่อเทียบกับการเมืองระดับชาติแล้ว มีความสนใจทางการเมืองท้องถิ่นมากกว่า สังเกตได้จากร้อยละของผู้ที่ใช้สิทธิเลือกตั้งท้องถิ่นมีมากกว่าการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกวุฒิสภา ดังคำกล่าวของเอกสาร ร่มโพธิ์

“เปอร์เซ็นต์ การใช้สิทธิ ถ้าเป็นเลือกตั้งท้องถิ่น เปอร์เซ็นต์ของบ้านสันหนองจะสูงสุด สส. สว. ก็ยังไม่มากเท่า อาจเป็นตัวชี้วัดได้ว่าชาวบ้านให้ความสนใจและให้ความสำคัญกับเรื่องของท้องถิ่นตัวเองในการเลือกตั้งแต่ละครั้ง เปอร์เซ็นต์คนจะมาใช้สิทธิสูง สูงกว่าทุกสนามเลือกตั้ง”

หรือคำกล่าวของ พิมล อาจใจ

“โดยมากคนที่ใกล้ชิดชาวบ้านก็คือพวก สท. พวก ส.อบต. ส่วน สจ. นี่ความกระตือรือร้น เขาจะน้อยกว่า ชาวบ้านนะ จะเลือก สท. จะเลือก ส.อบต. คึกคักเลยชาวบ้านนะ หาเสียง คุยกัน หาเสียงด้วยกัน แต่เลือกตั้ง สจ. เลือกตั้ง สส. เนี่ยชาวบ้านไม่กระตือรือร้น แต่เลือกตั้ง สท. เลือกตั้ง อบต. นี่คึกคัก เพราะว่าเป็นของใกล้ตัวเขา เขาต้องสนใจ ”

ในมุมมองของคนในพื้นที่นั้น สาเหตุที่ทำให้คนในตำบลข้างเค็งสนใจการเมืองท้องถิ่นมากกว่าการเมืองระดับชาติ เนื่องมาจากการเลือกตั้งมีผลต่อการพัฒนาหมู่บ้านโดยตรงและการที่ญาติพี่น้องลงสมัครในการเลือกตั้งไม่ว่าจะตำแหน่งผู้บริหารท้องถิ่นหรือตำแหน่งสมาชิกสภาท้องถิ่น ดังคำกล่าวของ เอกสาร ร่มโพธิ์

“อีกส่วนหนึ่งก็คือ ญาติพี่น้อง ก็อยู่ในละแวกเขตเทศบาลเดียวกัน พอญาติพี่น้องลงสมัคร สท.หรือผู้บริหาร ก็แจ้งข่าวให้กับคนที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านกลับเข้ามาช่วยเลือก ก็เลยมากันเยอะมาก คนที่อยู่ในหมู่บ้านเกือบ 100% เต็ม คนที่มีสิทธิเลือกตั้งไปแน่นอนอยู่แล้ว แต่ตัวแปรที่ทำให้เปอร์เซ็นต์การเลือกตั้งสูงหรือต่ำอยู่ที่คนนอกหมู่บ้าน ถ้าคนอยู่นอกหมู่บ้านกลับบ้านเข้ามาเลือกเยอะ เปอร์เซ็นต์ก็จะสูง เพราะคนในหมู่บ้านก็ไม่เปลี่ยนแปลง ตัวแปรจึงอยู่ที่คนอยู่นอกหมู่บ้านครับ”

นอกจากนี้ยังพบสาเหตุที่ชาวบ้านไม่ให้ความสนใจการเมืองระดับชาติคือการเลือก ส.ส. ไม่มีผลต่อการพัฒนาหมู่บ้านอย่างชัดเจน

“มันไม่มีผลกระทบต่อชาวบ้าน เป็นความคาดหวังของชาวบ้าน ถ้าเลือกใครเข้าไปแล้ว น่าจะมาทำอะไรให้กับหมู่บ้านบ้าง แต่ก็ไม่เป็นอะไรที่ชัดเจนที่เป็นผลงานของสส.สำหรับหมู่บ้าน ซึ่งส่วนมากจะเป็นโครงการของเทศบาลทั้งหมด”

(เอกราช ร่มโพธิ์, 2557)

นอกจากนี้ สำหรับการเลือกตั้งระดับชาติแล้วมีผลทำให้พื้นที่อำเภอแม่แจ่มมีความหมายไม่มาก จากแต่เดิมที่อำเภอแม่แจ่ม ซึ่งมีจำนวนประชากรที่น้อยหากเปรียบเทียบกับอำเภออื่นๆ ของเชียงใหม่ และต่อมายังได้มีการแยก 3 ตำบล ไปตั้งเป็นอำเภอภักดีนิวัฒนาเมื่อ พ.ศ. 2552 ทำให้จำนวนคะแนนเสียงในการเลือกตั้ง ส.ส. ลดน้อยลงไปอีก ทั้งการเลือกตั้งครั้งล่าสุด มีการนำตำบลแม่นาจรไปอยู่ในอีก เขตเลือกตั้งหนึ่งด้วย จึงทำให้ผู้สมัคร ส.ส. ไม่ให้ความสำคัญกับคะแนนเสียงของประชากรที่อำเภอแม่แจ่ม ดังคำกล่าวของเอกสาร ร่มโพธิ์

“แม่แจ่มก็เล็กอยู่แล้ว ยิ่งแบ่งเป็น 2 เขตเลือกตั้ง ส.ส. อีก ของแม่แจ่ม บ้านจัน กัลยา ต. แม่นาจอห์น นั้นอยู่อีกเขตหนึ่งนะครับ บ้านผมก็อีกเขตหนึ่ง นั้นเขต 9 ผมเขต 10 ยิ่งแบ่งยิ่ง เป็นพื้นที่ ที่ ส.ส. เกือบจะไม่ให้ความสำคัญ คะแนนน้อยเพราะคนก็น้อย พอแบ่งอำเภอ ก็ยิ่งน้อยลงไปอีก... อำเภอฮอดทั้งอำเภอเต็มๆ ส.ส. ก็ไปทุ่มตรงนั้นดีกว่า แม่แจ่มค่อยเข้ามาดูทีหลัง”

สำหรับความเป็นอิสระในการบริหารจัดการท้องถิ่น การเงิน การคลัง และการบริหารงานบุคคลได้ เป็นการเปิดโอกาสให้กับคนในตำบลข้างเค็งได้ทำงานในภาครัฐเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นตำแหน่งพนักงานส่วนท้องถิ่น ลูกจ้างต่างๆ โดยจะพบว่านอกเหนือจากปลัดหรือหัวหน้างานต่างๆ แล้วตำแหน่งเกือบทั้งหมดเป็นคนในพื้นที่ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง มีบุคลากรทั้งสิ้น 39 คน แบ่งเป็นพนักงานส่วนตำบล 21 คน ลูกจ้างประจำ 2 คน พนักงานจ้างตามภารกิจ 10 คน พนักงานจ้างทั่วไป 4 คน พนักงานจ้างเหมารายเดือน 2 คน เทศบาลตำบลแม่แจ่ม มีบุคลากรทั้งสิ้น 29 คน พนักงานเทศบาล 20 คน ลูกจ้างประจำ 9 คน เป็นต้น นอกเหนือจากพนักงานประจำแล้วก็มีตำแหน่งฝ่ายการเมืองที่มีหน้าประจำอีกจำนวนหนึ่ง โดย องค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง มีฝ่ายบริหาร 4 คน ฝ่ายนิติบัญญัติ 30 คน รวมเป็น 34 คน เทศบาลตำบลแม่แจ่ม ฝ่ายบริหาร 5 คน ฝ่ายนิติบัญญัติ 12 คน รวมเป็น 17 คน หากนับรวมทั้งหมดพบว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในตำบลข้างเค็งต้องจ่ายเงินเดือนให้กับข้าราชการประจำและข้าราชการการเมืองรวมทั้งสิ้น 119 คน

สำหรับความเป็นอิสระในการบริหารจัดการท้องถิ่นและการเงิน ในการจัดสรรงบประมาณจากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวพบว่าระบบงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง 2 แห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทางด้านการพัฒนาได้มีการกระจายงบประมาณไปให้กับหมู่บ้าน มีการประชาคมภายใน

หมู่บ้านเพื่อพิจารณาลำดับความจำเป็นของแต่ละโครงการ และนำไปจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นเสนอสภาองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นต่อไป

สิ่งที่ชาวบ้านในตำบลช้างเคืองสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวคล้ายคลึงกันคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความแน่นอนของการได้รับงบประมาณชัดเจนและมีจำนวนงบประมาณมากขึ้น ซึ่งมีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากระบบสุขาภิบาลหรือสภาตำบล โดยเอกราช ร่มโพธิ์ อธิบายถึงความแตกต่างดังกล่าว

“ต่างครับ สมัยก่อนสุขาภิบาลนี้ ความต่างที่สังเกตเห็นชัดๆ ก็คือเรื่องของโครงการความร่วมมือที่ลงสู่ชุมชน สมัยสุขาฯ ไม่มีโครงการที่เยอะแยะเหมือนของเทศบาล... ครับได้เงินน้อย ผมคิดว่าเป็นแบบนี้นะ เงินน่าจะน้อยกว่าโครงการของเทศบาล อีกอย่างหนึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตอนเป็นสุขาฯ ก็ไม่กว้างขวางไม่เหมือนตอนนี้”

เช่นเดียวกันกับความเห็นของพิมล อาจใจ

“สมัยนั้นนะคือเงินมันน้อย ปีหนึ่งเก่งสุดๆ ก็ประมาณล้านกว่าบาท ทั้ง 4 หมู่บ้าน พัฒนาอย่างเดียวเลย ... พอเปลี่ยนมาปี 2542 ก็บะเยอะขึ้น ... คือทุกอย่างดีขึ้นเมื่อเป็นเทศบาล ถนนถนนทางต่างๆ นะ เพราะว่าเงินเราเก็บภาษีได้น้อยแต่มันมีงบอุดหนุนมา...”

โดยในส่วนของการบริหารส่วนตำบลช้างเคือง สุวิทย์ แก้วบุตร ก็แสดงความเห็นว่ามี ความแตกต่างเกิดขึ้นเช่นกัน

“ในด้านโครงสร้างพื้นฐานเริ่มเปลี่ยนขึ้นเพราะว่างบประมาณพอมีให้ชาวบ้านสามารถตัดสินใจได้เลยว่าปีนี้พอมีเงินสองแสน เราจะไปทำตรงไหนก่อน แต่ถ้าเป็นสมัยสภาตำบลไม่แน่ใจว่าเราจะได้หรือไม่... แต่ว่าปีนี้เรามั่นใจว่าทาง อบต. อย่างน้อยสองสามแสนทุกปี มันก็จะได้ละ

หรือคำกล่าวของนายดวงดี กุลเม็ง

“สมัยสภาตำบลนี้ คนไหนก็สาวได้สาวเอา พ่อเคยชนกับพ่อกำนัน ขนาดเจ็ดโมงพ่อไม่ให้นายอำเภอลงอำเภอ ก็คือทางเค้าไม่ยอมให้โครงการพ่อ เค้าให้พ่อแค่สองโครงการ เค้าได้เจ็ดแปดโครงการ พ่อไม่ยอมไม่ให้นายอำเภอลง พ่อวิ่งไปลือคก่อน ไม่ให้นายอำเภอลง ต้องอยู่เป็นประธานพิจารณานี้ก่อน ต้องพิจารณาให้ผมใหม่ ต้องไปตรวจโครงการทุกคน รุ่นนี้นั้นไม่ค่อยมีเหตุมีผลเท่าไร แบบว่าคนไหนดูมีอำนาจหน่อยคนนั้นก็เอาไปกัน มีพรรคมีพวก ไม่เอาเหตุเอาผล แต่ตอนเป็น อบต. นี้ในตรงนั้นหมดไปแล้ว เพราะว่าพ่อหลวงอำนาจเก่าที่เป็นสภาตำบลนี้มันหมดไปแล้ว”

การจัดสรรงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในตำบลข้างเค็งมีกระบวนการจัดสรรงบประมาณคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ มีการแบ่งงบประมาณไปตามเขตการปกครองหมู่บ้านโดยมีการพิจารณาจากจำนวนคนที่อยู่ในหมู่บ้านนั้นๆ ด้วย หากมีจำนวนมากก็จะถือว่าเป็นบ้านขนาดใหญ่ ได้งบประมาณมากกว่าหมู่บ้านที่มีประชากรน้อยกว่า อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการยึดจำนวนประชากรในการพิจารณาแต่ความแตกต่างของงบประมาณในแต่ละหมู่บ้านก็จะได้มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม ในเขตเทศบาลตำบลที่แบ่งเป็น 2 เขต แต่การพิจารณางบประมาณก็ยังใช้เขตการปกครองหมู่บ้านเช่นเดียวกัน

“มันก็หารไปตามจำนวนคนอย่างบ้านที่พ่ออยู่เนี่ยหมู่บ้านที่ 12 เนี่ยเขาได้มากหน่อย ได้เยอะหน่อย คือได้ประมาณล้านกว่าบาท นอกนั้นก็แปดเก้าแสนก็ว่ากันไป ... บ้านพอมีประชากรทั้งหมดพันกว่าคนจากสามพันกว่าคนของเขตเทศบาล ประมาณ 1 ใน 3”

(พิมล อาจใจ, 2557)

หรือกรณีขององค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็ง ดังคำกล่าวของ ถนอม ไชยบุตร

“ถ้าหากเป็นที่ อบต. สนับสนุนนี้ก็จะไม่มีบ้านไหนที่ได้เยอะที่สุด ก็จะมีสี่ห้าหมู่บ้านที่จะได้เหลือมัลล้ากันแค่หมื่นสองหมื่น มันจะอยู่ที่บ้าน(ขนาด)ใหญ่บ้านเล็ก อย่างสมมติบ้านผมเป็นบ้านใหญ่ มีประชากรแปดเก้าร้อย อย่างบ้านเล็กนี้มีประชากรแค่สามร้อย เงินจะต่างกัน อย่างบ้านเล็กได้สองแสน บ้านใหญ่อาจจะสองแสนห้า สองแสนสาม ดูที่ประชากร”

ในการเลือกตั้งแต่ละครั้ง มักจะมีการนำเสนอนโยบายโดยผู้สมัครฝ่ายบริหาร หรือฝ่ายนิติบัญญัติ ซึ่งการทำโครงสร้างพื้นฐานยังคงมีความจำเป็นอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เขตองค์การบริหารส่วนตำบลที่ครอบคลุมกว่า 15 หมู่บ้าน มีเนื้อที่กว้าง และยังคงประกอบอาชีพเป็นเกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้ความต้องการของชาวบ้านยังคงเป็นการก่อสร้างถนนที่สามารถเข้าสู่พื้นที่ทำการเกษตรได้สะดวกทั้งการเข้าไปทำการเกษตรและขนส่งผลผลิตออกมา รวมถึงการเคลื่อนย้ายอุปกรณ์การเกษตรได้สะดวกมากยิ่งขึ้นด้วย ซึ่งการตอบสนองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนอกจากการทำโครงการถนนคอนกรีตหรือลาดยางเข้าสู่ข้อบัญญัติท้องถิ่นแล้ว ยังมีการสนับสนุนรถแบ็คโฮ หรือดิน หิน สำหรับการทำถนนลูกรังด้วย ซึ่งการสนับสนุนต่างๆ ก็จะมีสมาชิกสภาฯ ของแต่ละหมู่บ้านที่ช่วยประสานงานให้มีการสนับสนุน ดังคำกล่าวของถนอม ไชยบุตร

“ได้นำเรื่องงบประมาณ ปีไหนสามสี่แสนก็ได้พัฒนาเป็นคอนกรีต เป็นงบประมาณ ปลีกย่อย ไม่ว่าจะเป็นชาวไร่มันเดือนร้อนเราก็หางบประมาณมาสร้างถนน เขาเรียกถนน แล้วหรือถนนคนเดินที่จะเป็นสองเลนเล็กๆ เราก็บริการชาวไร่ ชาวนาที่เดือนร้อน เราก็ให้ความสนใจว่าเขาเดือดร้อนเรื่องอะไร”

หรือคำกล่าวของ ประพันธ์ นะที

“ก็เรื่องถนนนี่นะครับ ถนนเข้าสู่ไร่การเกษตรมันลำบาก ก็ทำโครงการเข้ากับนายกฯ ประเภทวัสดุ เป็นปูนเป็นทราย ชาวสวนที่อยู่ในระยะเส้นทางนั้นก็ช่วยกันทำ พอได้ผลประโยชน์มาบ้าง แต่ในส่วนองค์การบริหารส่วนตำบลก็ไม่มีเงิน งบอุดหนุนก็เข้ามาไม่มาก เราก็ค่อยๆไปทำแต่ละปี ปีไหนก็ได้ประมาณ 100 เมตร 130 เมตรกว่า ก็ค่อยๆทำไป แต่ยังไม่จบ ตอนนี้อันที่ทำการมาก่อนก็หักไปแล้วก็ได้ซ่อมแซมอีก น้ำเหมืองลำคลอง อุดตัน ช่วงหน้าแล้งทำการเกษตรไม่ค่อยดีนะ ของบประมาณขุดลอก บางครั้งมันต้องใช้แรงชาวบ้าน ต้องเอาชาวบ้านไปทำ ของบประมาณก็เป็นค่ากับข้าวค่าอะไรให้”

4. การจัดตั้งองค์กรและการสร้างเครือข่ายทางสังคม

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งองค์กรและการสร้างเครือข่ายทางสังคม จะศึกษาการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการแบ่งสรรและจัดการทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยพิจารณาครอบคลุมทั้งองค์กรที่ได้มีการจัดตั้งโดยหน่วยงานของรัฐไม่ว่าจะโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานรัฐอื่น และนอกจากนี้ก็จะยังเป็นเครือข่ายของชาวบ้านที่เกิดขึ้นเพื่อจัดการกับประเด็นปัญหาต่างๆ ซึ่งเครือข่ายของชาวบ้านในลักษณะนี้จะมีความสัมพันธ์ในเชิงระนาบมากกว่าเป็นความสัมพันธ์ในแบบแนวตั้ง ความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งและการสร้างเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้านในลักษณะต่างๆ ขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการในระบอบประชาธิปไตย การทำความเข้าใจถึงพัฒนาการของการจัดตั้ง การรวมกลุ่ม บทบาท ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม รวมทั้งการใช้เป็นเครื่องมือต่อรองกับการเมืองระดับท้องถิ่นและระดับชาติในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป จะทำให้มองเห็นถึงโอกาสในการเสริมสร้างพลังของประชาธิปไตยในสังคมมากขึ้น

การศึกษารวมกลุ่มชาวบ้าน จะพิจารณาทั้งกลุ่มที่เกิดขึ้นโดยมีเงื่อนไขทางสังคมและเศรษฐกิจเป็นแรงผลักดันสำคัญ และกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับการจัดตั้งหรือได้รับการสนับสนุนโดยตรงจากหน่วยงานรัฐ เพื่อที่จะมองเห็นทางเลือกของชาวบ้านในการสร้างอำนาจต่อรองหรือการสร้างโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ และที่สำคัญจะช่วยให้เข้าใจถึงการสร้างช่องทางในการเชื่อมต่อการเมืองในระดับต่างๆ ของกลุ่มชาวบ้านได้รอบด้านมากยิ่งขึ้น

4.1 การสร้างเครือข่าย

การขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์ ได้ผลักดันให้ชาวบ้านต้องเผชิญกับความผันผวนของราคาสินค้าทางการเกษตร แต่ชุมชนในตำบลข้างเค็งและตำบลข้างเคียงที่ปลูกพืชชนิดเดียวกันได้รวมกลุ่มกันและเคลื่อนไหวกดดันให้รัฐบาลประกันราคา ซึ่งส่วนมากจะประสบความสำเร็จ เช่น กลุ่มหอมแดง กลุ่ม

ข้าวโพด สามารถแบ่งได้ 3 ประเภทคือ กลุ่มเรียกร่องราคาผลผลิตทางการเกษตร กลุ่มเรียกร่องที่ดินทำกิน และกลุ่มที่เคลื่อนไหวเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กลุ่มเกษตรกรที่เข้าสู่วรรณกรรมตัวเป็นเครือข่ายทางสังคมเพื่อใช้กระบวนการของประชาธิปไตยทางตรงโดยการเข้าร่วมตัวชุมนุมเพื่อเคลื่อนไหวในสถานการณ์ที่ราคาผลผลิตตกต่ำโดยเรียกร่องให้รัฐเข้ามาประกันราคาช่วยเหลือเกษตรกร คือ กลุ่มหอมแดงและกลุ่มข้าวโพด เป็นการรวมกลุ่มที่กว้างกว่าระดับตำบล มีการเข้าร่วมกันระดับอำเภอ โดยมีการเข้าร่วมทั้งผู้ปลูกเองและผู้ประกอบทางเกษตรด้วย ซึ่งมีพลังมากสามารถเรียกร่องได้ผล มีการชุมนุมที่หน้าว่าการอำเภอแม่แจ่ม และที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ด้วย

กลุ่มหอมแดงแม่แจ่ม เป็นกลุ่มที่ไม่เป็นทางการและเกิดขึ้นเฉพาะกิจ โดยเกิดขึ้นในช่วงพ.ศ. 2534 จากปัญหาราคาหอมแดงตกต่ำเป็นอย่างมาก จนไม่มีพ่อค้ามารับซื้อ จึงมีการปรึกษารื้อกันในกลุ่มเพื่อนบ้าน 2-3 คน และค่อยๆ ขยายตัวไปถึงกลุ่มผู้ปลูกหอมแดงทุกชุมชน ต่อมาได้ประชุมร่วมกันทั้งหมดประมาณ 60 คน และตั้งชื่อกลุ่มว่า กลุ่มหอมแดงแม่แจ่ม

กระบวนการเรียกร่องให้หน่วยงานรัฐช่วยเหลือเริ่มต้นจากการยื่นหนังสือให้เกษตรอำเภอ แต่ไม่ได้ผล จึงทำหนังสือไปที่พาณิชย์จังหวัด แต่ไม่เป็นผลเช่นเดียวกัน ต่อมาได้ประชุมใหญ่ร่วมกันทุกชุมชน และรวบรวมรายชื่อให้ได้มากที่สุด ในที่สุดที่ประชุมสรุปว่าจะไปขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ โดยไปตั้งเต็นท์อาศัยอยู่ที่ศาลากลาง 6-7 วัน ทางผู้ว่าราชการจังหวัดจึงประสานงานกับรัฐบาล โดยได้ส่งตัวแทนมาเจรจาแต่ไม่ประสบความสำเร็จอีก จึงเดินทางต่อไปที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรุงเทพมหานคร และได้เข้าพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ซึ่งได้รับปากว่าจะรับซื้อหอมแดงในราคาดังกล่าว 8 บาท กลุ่มหอมแดงแม่แจ่มจึงเดินทางกลับ

กลุ่มข้าวโพดแม่แจ่ม เป็นกลุ่มที่ไม่เป็นทางการและเกิดขึ้นเฉพาะกิจ โดยมีการรวมกลุ่มกันของผู้ปลูกข้าวโพดที่ประสบปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ พ่อค้าคนกลางกดราคา ต้นทุนในการปลูกสูงทั้งปุ๋ยและยาฆ่าแมลง บางปีผลผลิตเสียหายจากภัยธรรมชาติ ซึ่งปัญหาต่างๆ ได้ทำให้ผลประกอบการของผู้ปลูกข้าวโพดอยู่ในภาวะขาดทุน ไม่มีกำไร ต่อมาจึงรวมกลุ่มผู้ประสบปัญหาเดียวกันจากเครือข่าย และพวกพ้องเป็นกลุ่มเล็กๆ กระทั่งสามารถรวมตัวได้เป็นกลุ่มใหญ่ทั้งอำเภอประมาณ 8,000 - 9,000 คน

กลุ่มข้าวโพดมีการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างน้อยปีละ 2 - 3 ครั้ง ในช่วงของการเก็บเกี่ยวและช่วงราคาผลผลิตข้าวโพดตกต่ำ โดยใช้สถานที่สาธารณะของหมู่บ้านในการประชุม เช่น ศาลาประชาคม วัด โรงเรียน เป็นต้น

ในการกำหนดแผนหรือแนวทางในการเคลื่อนไหวจะมีการรวมกลุ่มหาแนวทางและวางแผนโดยแกนนำกลุ่ม ในบางครั้งอาจจะมีการเมืองท้องถิ่นร่วมด้วย เมื่อได้ข้อสรุปจึงให้แกนนำนำผลการประชุมที่เป็นแนวทางและวิธีการไปให้สมาชิกที่เหลือทราบ

รูปแบบในการเคลื่อนไหวของกลุ่มข้าวโพดแม่แจ่ม สามารถสรุปได้ 4 แนวทาง คือ 1) รวบรวมรายชื่อสมาชิกให้มากที่สุดยื่นหนังสือข้อเรียกร้องต่อผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ตั้งแต่หน่วยงานระดับเล็ก จนถึงหน่วยงานที่ใหญ่ขึ้น 2) ใช้การเจรจาต่อรองโดยส่งตัวแทนของกลุ่มเพื่อเข้าพบผู้รับผิดชอบหรือหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง 3) ใช้มาตรการกดดันต่างๆ เช่น การยื่นข้อเรียกร้องบ่อยขึ้น เข้าพบเจรจาบ่อยขึ้น มีการใช้สื่อสารมวลชนช่วยกดดัน 4) หากวิธีการที่ 1-3 ไม่สำเร็จ จะเป็นการใช้พลังมวลชนชุมนุมประท้วงตามสถานที่ราชการสำคัญๆ เช่น ที่ว่าการอำเภอ ศาลากลาง ปิดถนนประท้วง ซึ่งจะไม่มีการยุติจนกว่าจะได้ข้อตอบรับที่น่าพอใจ ซึ่งแนวทางทั้ง 4 มักจะได้ผลทุกครั้ง เนื่องจากการกระทำดังกล่าวเป็นการสร้างความเดือดร้อนให้กับสังคมดังนั้นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจจึงต้องเข้าคลี่คลายสถานการณ์ โดยเร็วที่สุด

กลุ่มเกษตรกรโหล่งปง เกิดขึ้นมาในช่วง พ.ศ. 2516 จากปัญหาการไล่ที่ดินทำกินเพื่อปลูกสร้างสวนป่า ขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ หรือ ออป. โดยชาวบ้านที่มีที่ดินทำกินอยู่บริเวณดังกล่าว ได้รวมตัวกันเพื่อต่อต้านคัดค้านการทำที่ดินทำกินไปเป็นสวนป่า โดยเริ่มแรกมีการย้ายบ้านมารวมอยู่ใกล้ๆ กันเป็นกลุ่มบ้าน ตามแต่พื้นฐานชุมชนเดิมของตน โดยมีการเลือกผู้นำของแต่ละกลุ่มขึ้นมา ซึ่งกลุ่มบ้านช่างเค็งบนมีนายแต่ ปิงกุล นายवलตา ปิงกุล นายหวัด เป็นผู้นำ กลุ่มบ้านท้องฝาย มีนายดวงดี กรรณิกา เป็นผู้นำ กลุ่มบ้านม้ง มีนายเปา แซ่ย่างเป็นผู้นำ

เมื่อสถานการณ์รุนแรงมากขึ้น มีการจับกุม มีการไล่พื้นที่ทางการเกษตร กลุ่มเกษตรกรโหล่งปงจึงมีการจัดเวรยามมากขึ้น มีการให้หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นมาทำข่าว มีการรวมกลุ่มในการทำเกษตรมากขึ้น เมื่อเจ้าหน้าที่ ออป. เข้ามาก็อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ต่อมามีการเผาบ้านเรือนจึงไปประท้วงกันที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ประมาณ 1,000 คนให้ชดเชยค่าเสียหายบ้านที่ถูกไฟเผา แต่อย่างไรก็ตามก็ยังคงเกิดการไล่ที่ดินตามมาเรื่อยๆ กลุ่มเกษตรกรโหล่งปงจึงตั้งตัวแทนไปเรียกร้องที่ทำกินถึงรัฐบาล

ต่อมาการเรียกร้องก็ประสบความสำเร็จ เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2518 โดยที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายทวี เกสินประทุม เดินทางมาพบกับชาวบ้านที่บ่อน้ำพุร้อนเทพพนม ใกล้กับพื้นที่เกษตรกรโหล่งปง มีการประชุมร่วมกับตัวแทนชาวบ้าน โดยก่อนเข้าประชุม นายवलตา ปิงกุล ประกาศกลางที่ชุมนุมว่า ถ้าการเจรจาไม่เป็นผลก็อย่าให้รอดไปแม้แต่คนเดียว ซึ่งผลสรุปจากที่ประชุมคือ จะมีการจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่ราษฎรครอบครัวละ 15 ไร่ ในเนื้อที่ 4,000 ไร่ โดยออกหลักฐานเป็นสัญญาเช่ากำหนด 50 ปี ค่าเช่า ไร่ละ 1 บาท ต่อปี แต่ห้ามการซื้อขายโอน จำนวน

นอกจากกลุ่มที่แก้ปัญหาราคาพืชผลทางการเกษตรแล้ว ยังมีกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยคือ กลุ่มฮักเมืองแจ่ม

กลุ่มฮักเมืองแจ่ม เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นภายในสถานการณ์การต่อต้านโครงการตัดไม้สน วัดจันทร์ ขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ในช่วง พ.ศ. 2535 ซึ่งทางกลุ่มมองเห็นว่าเป็นปัญหาเช่นเดียวกัน จึงเป็น แนวร่วมในการคัดค้านและช่วยประชาสัมพันธ์ข้อมูลในตัวอำเภอแม่แจ่ม เริ่มแรกได้มีการคัดเลือกนายอัมรินทร์ สุขพุทธิกิจ เขยบ้านเกาะเป็นประธานกลุ่ม รองประธานคือ นายอินคำ นิปุณณะ คนบ้านทัพ และพ่อเปี้ย ผื่นศรี คนบ้านแม่นาจร ส่วนเลขานุการและเหรัญญิก คือ นายอุทิศ สมบัติ คนบ้านช่างเคิ่ง การจัดตั้งในช่วงแรกมีความพยายามจัดโครงสร้างการบริการเพื่อให้ครอบคลุมตัวแทนจากทุกกลุ่มทุกตำบลทั้งอำเภอแม่แจ่ม รวมกันเป็นคณะกรรมการจำนวน 23 คน และมีพระสุทัศน์ วชิรญาณ ให้การสนับสนุนโดยตลอด

กลุ่มฮักเมืองแจ่มมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ การสร้างเครือข่ายและสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนโดยเน้น ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และร่วมกับประชาชนในชุมชนพิทักษ์ผลประโยชน์ของคนแม่แจ่ม ทั้งการติดตามการทำงานขององค์กรท้องถิ่น หน่วยงานที่ดำเนินกิจกรรมที่สร้างผลกระทบให้กับคน และสิ่งแวดล้อม รวมถึงส่งเสริมรักษาเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมประเพณีของคนแม่แจ่ม

การเคลื่อนไหวของกลุ่มฮักเมืองแจ่มที่สำคัญคือ การคัดค้านการค่าล้มป่าสนวัดจันทร์ ใน พ.ศ. 2535 การคัดค้านการทำเหมืองแร่บ้านบนนา การคัดค้านการทำเหมืองแร่ลิ้นไถที่บ้านนาฮ่อง การคัดค้าน การเก็บค่าผ่านด่านอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ใน พ.ศ. 2543 ซึ่งประสบความสำเร็จในทุกครั้ง

เมื่อผลงานของกลุ่มฮักเมืองแจ่มเป็นไปในทิศทางของการเรียกร้องหรือคัดค้านกับปัญหาที่เกิดขึ้น แต่เมื่อไม่มีสถานการณ์ก็มีผลให้สมาชิกก็เริ่มลดน้อยลง คนมาประชุมน้อยลง และไม่ได้ได้รับความร่วมมือกับ ผู้นำชุมชน จึงทำให้กลุ่มฮักเมืองแจ่ม ค่อยๆ ยุบตัวลง ภายหลังนายอุทิศ สมบัติ แต่นายสมเกียรติ มีธรรม พยายามรวมกลุ่มขึ้นมาใหม่ใช้ชื่อว่า “สภาพัฒนาเมืองแจ่ม” โดยมีกิจกรรมจัดงานวันสิ่งแวดล้อมซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ต่อมาก็กิจกรรมก็น้อยลงเพราะไม่มีงบประมาณต่อเนื่อง ต่อมาจึงจัดงานระดมทุนเพื่อตั้งมูลนิธิฮักเมืองแจ่มได้ใน พ.ศ. 2554 (สมเกียรติ มีธรรม, สัมภาษณ์)

ในปัจจุบัน คณะกรรมการมูลนิธิฮักเมืองแจ่มมีคณะกรรมการอยู่ 13 คน คือ ท่านพระครูวิโรจ สุนทร ประธานกรรมการ นางฝอยทอง สมวธาและนายพนรัตน์ อาจใจ เป็นรองประธานกรรมการ นายดวงดี กุลเม็ง ร.ต.ต. สนิท พุทธเหมาะ นายอุทิศ สมบัติ นายกฤษฎา สมบัติ นายสมชาย ยิ่งสันติวงศ์ นายภูวนาท คำปัน นางพิมพ์ใจ พิศาคำ นางแสงอรุณ ไชยรัตน์ เป็นกรรมการ นางสาวสุนีย์ สมยศ เป็นกรรมการ และเหรัญญิก นายสมเกียรติ มีธรรม เป็นกรรมการและเลขานุการ โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ ดังนี้

1. ส่งเสริมสนับสนุนการอนุรักษ์ การป้องกัน และการฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. ส่งเสริมสนับสนุนการศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม กีฬา สาธารณสุข การสังคมสงเคราะห์ และสาธารณภัย

3. ส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และไม่ให้การสนับสนุน ด้านการเงินหรือทรัพย์สินแก่นักการเมืองหรือพรรคการเมืองใด

สำหรับกลุ่มฮักเมืองแจ่มจะเป็นกลุ่มที่มีความแตกต่างทั้งในเชิงประเด็นและบุคคลที่เข้าร่วมการผลักดัน ดังจะเห็นได้ว่าองค์ประกอบส่วนใหญ่ของกลุ่มจะเป็นข้าราชการเกษียณจากหลายหน่วยงาน ขนชั้นกลางที่มีการศึกษา นักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น นับเป็นกลุ่มที่สะท้อนให้เห็นถึงความคาดหวังที่มีต่อความเปลี่ยนแปลงในด้านที่แตกต่างไปจากการสร้างเครือข่ายของเกษตรกรซึ่งมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับพืชผลทางด้านเกษตรเป็นหลัก

ตัวอย่างของคนในกลุ่มนี้ที่เข้าไปมีบทบาทในกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมที่สำคัญคือ นายอุทิศ สมบัติ ข้าราชการครู โดยมีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวเป็นแกนนำในการคัดค้านแต่ละครั้ง เป็นคนประสานงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาสนับสนุนการคัดค้านในพื้นที่ เป็นคนเผยแพร่ความรู้ผลกระทบจากการดำเนินการโครงการของรัฐ เป็นคนจัดประชุมระดมคนที่ได้รับผลกระทบ และเป็นตัวแทนในการประชุมต่อรองกับหน่วยงานภาครัฐ นอกจากนี้ยังได้รับตำแหน่งให้เป็นประธานกลุ่มฮักเมืองแจ่ม ประธานเครือข่ายลุ่มน้ำแจ่ม กรรมการมูลนิธิฮักเมืองแจ่ม

นอกจากการทำงานด้านการเคลื่อนไหวทางสังคมแล้วคนในกลุ่มนี้ยังเข้าไปมีบทบาทในการศึกษาวิจัยในชุดโครงการ การมีส่วนร่วมในการศึกษาประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี โดยนายอุทิศ สมบัติ หัวหน้าโครงการประวัติศาสตร์การจัดการองค์ชุมชนรูปแบบใหม่ นางฝอยทอง สมบัติ อดีตข้าราชการกรมสรรพากร หัวหน้าโครงการประวัติศาสตร์ผ้าขึ้นตีนจกและผ้าทอของแม่แจ่ม หัวหน้าโครงการการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้วิถีชีวิตเมืองแจ่มเพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ และภายหลังได้เป็นคนที่นำผ้าขึ้นตีนจกแม่แจ่มไปขึ้นทะเบียนในฐานะสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ นอกจากนี้ได้เป็นกรรมการกึ่งกาชาดอำเภอแม่แจ่ม กรรมการปรึกษาสหกรณ์สตรีทอผ้าขึ้นตีนจกแม่แจ่ม และเป็นกรรมการมูลนิธิฮักเมืองแจ่มด้วย นอกจากนี้ยังได้ก่อตั้งเฮือนสืบสานผญาเมืองแจ่ม เพื่อรวบรวมผ้าขึ้นตีนจกลายเก่าแก่มารวบรวมจัดแสดง

อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มฮักเมืองแจ่มเป็นการสร้างเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้านในรูปแบบหนึ่ง ทั้งนี้ นอกจากความแตกต่างในด้านของบุคคลที่เข้าร่วมกับกลุ่มแล้ว ลักษณะเด่นของกลุ่มฮักเมืองแจ่มก็คือความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับองค์กรและเครือข่ายภายนอก รวมถึงการดึงเอางบประมาณและทรัพยากรต่างๆ เข้ามาสนับสนุนการทำงานในกลุ่มของตน อย่างไรก็ตาม กลุ่มดังกล่าวนี้ก็ประสบกับข้อจำกัดในการสร้างเครือข่ายในระดับชุมชนให้กว้างขวางออกไปอันเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้กลุ่มฮักเมืองแจ่มไม่สามารถสร้างความร่วมมือกับชาวบ้านในพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่อง

4.2 การจัดตั้งองค์กร

นอกเหนือจากการเครือข่ายในระหว่างชาวบ้านด้วยตนเองแล้ว ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการขยายตัวของอำนาจรัฐที่เพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีอำนาจหน้าที่รวมถึงทรัพยากรก็ได้ดึงเอาชุมชนเข้าไปสัมพันธ์กับรัฐมากขึ้น โดยได้สร้างองค์กรที่ต้องสัมพันธ์กับชาวบ้านอย่างใกล้ชิด เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น

จากข้อมูลพื้นฐานขององค์การบริหารส่วนตำบลข้างเค็งใน พ.ศ. 2556 พบว่ามีกลุ่มที่จัดตั้งในตำบลข้างเค็ง ดังนี้

- กลุ่มทำนา 15 กลุ่ม จำนวน 4,200 คน
- กลุ่มผู้ใช้น้ำ 15 กลุ่ม จำนวน 1,560 คน
- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จำนวน 2,000 คน
- กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต 15 กลุ่ม จำนวน 1,300 คน
- กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน หรือ อสม. 15 หมู่บ้าน จำนวน 142 คน

นอกจากนี้ จากข้อมูลของสำนักงานเกษตรอำเภอแม่แจ่ม พบว่าในตำบลข้างเค็งมีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่มีการขึ้นทะเบียนทั้งหมด 60 กลุ่ม ในหลายประเภท เช่น ประเภทการเลี้ยงสัตว์ มีกลุ่มเลี้ยงสุกร กลุ่มเลี้ยงโคเนื้อ กลุ่มเลี้ยงวัว ประเภทการเกษตร มีกลุ่มผู้ปลูกกาแฟ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มเกษตรพอเพียง กลุ่มผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ กลุ่มผู้ปลูกยางพารา กลุ่มผลิตพืชผักและพืชไร่ ประเภทการแปรรูป มีกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์จากถั่วเหลือง กลุ่มผลิตภัณฑ์การแปรรูปการเกษตร กลุ่มทำน้ำพริก ประเภทงานฝีมือ มีกลุ่มหัตถกรรมทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้ กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์ กลุ่มทอผ้า กลุ่มจักสาน กลุ่มเฟอร์นิเจอร์

จากข้อมูลของกรมส่งเสริมสหกรณ์ พบว่าสหกรณ์ที่คนในตำบลข้างเค็งไปเป็นสมาชิกอยู่เป็นจำนวนมากมี 5 แห่ง แบ่งเป็น 3 ประเภทดังนี้

- สหกรณ์เกษตร 3 แห่ง คือ สหกรณ์การเกษตรแม่แจ่ม จำกัด สหกรณ์ผู้ปลูกหอมแดงแม่แจ่ม จำกัด สหกรณ์กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางแม่แจ่ม จำกัด
- สหกรณ์นิคม 1 แห่งคือ สหกรณ์นิคมแม่แจ่ม จำกัด
- สหกรณ์บริการ 1 แห่งคือ สหกรณ์สตรีทอผ้าตีนจกแม่แจ่ม จำกัด

สำหรับ สหกรณ์การเกษตรแม่แจ่ม จำกัด โดยการบริหารงานของนายวิจิตร กุลเรือน ประธานกรรมการดำเนินการหลายสมัย รวมระยะเวลาการบริหารงานกว่า 20 ปี อดีตสมาชิกสภาจังหวัดเชียงใหม่ อดีตสมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ อดีตนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่ม ปัจจุบันเป็นรองนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่ม ถือได้ว่าเป็นนักการเมืองคนสำคัญของตำบลข้างเค็ง มีประสบการณ์ทางการเมืองมากมาย ในขณะที่เป็นสมาชิกสภาจังหวัดเชียงใหม่ได้เข้ามาเป็นประธานกรรมการดำเนินการสหกรณ์ฯ ในช่วงทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงที่สหกรณ์ฯ ประสบปัญหาขาดความสภาพคล่อง

สมาชิกที่กู้ยืมเงินไปไม่สามารถมาชำระหนี้สินได้โดยสะสมเป็นเวลาหลายปี ในสมัยนั้น นายวิจิตรบอกว่า ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ฯ อยู่ในอันดับท้ายสุดของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งนายวิจิตรเห็นว่าการสนับสนุนให้สมาชิกปลูกถั่วเหลืองต่อไป จะทำให้สมาชิกไม่สามารถชำระหนี้สินได้ จึงส่งเสริมให้สมาชิกหันมาปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ส่งให้กับเครือเจริญโภคภัณฑ์หรือ “ซีพี” ในระยะเริ่มต้นมีการเพาะปลูกประมาณ 40 ไร่ แต่ปัจจุบันได้ขยายตัวเป็นจำนวนกว่าแสนไร่ในพื้นที่นี้ และไม่เฉพาะสมาชิกสหกรณ์ฯ เท่านั้น บุคคลที่ไม่ใช่สมาชิกก็ปลูกกันมาก ซึ่งทางสหกรณ์ฯ ก็มีหน้าที่รับซื้อผลผลิตด้วย

แม้ว่าสหกรณ์ฯ จะสามารถแก้ปัญหาการชำระหนี้สินของสมาชิกได้ด้วยการส่งเสริมให้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แทนถั่วเหลือง แต่ปัญหาที่สำคัญของสมาชิกหรือเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์คือ ราคาเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งทำให้ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรเพิ่มมากขึ้นติดตาม ซึ่งในเบื้องต้นสหกรณ์ฯ มีการแก้ไขโดยรับซื้อเมล็ดพันธุ์เถื่อนจากผู้ปลูกเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่รับจ้าง บริษัทเครือเจริญโภคภัณฑ์ เพื่อนำมาขายให้ลูกสมาชิกในราคาถูก แต่ปรากฏว่ากำนันตำบลแม่นาจอนจับจากกรณีดังกล่าว วิจิตรจึงมองเห็นว่าหากดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นต่อไป จะสร้างผลกระทบให้กับลูกสมาชิกกว่า 3,600 คน หรือเป็นจำนวน 3,600 ครอบครัว จึงมีความคิดจะทำเมล็ดพันธุ์เอง โดยสอบถามจากเจ้าหน้าที่ในสหกรณ์ฯ ซึ่งจบจากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ก็ได้แนะนำให้ไปติดต่อที่มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และได้รับคำแนะนำต่อไปที่ศูนย์วิจัยพืชไร่ นครสวรรค์

ภายหลังจึงดำเนินการทำโครงการลดต้นทุนเพิ่มรายได้ให้เกษตรกรส่งหนังสือผ่านนายอำเภอ ส่งต่อให้สหกรณ์จังหวัดรับรองส่งถึงศูนย์วิจัยพืชไร่ นครสวรรค์ จึงได้รับเมล็ดพ่อพันธุ์ 6 กิโลกรัม เมล็ดแม่พันธุ์ 18 กิโลกรัม และดำเนินการขยายพันธุ์ให้ได้จำนวนมาก และได้รับการขึ้นทะเบียนเมล็ดพันธุ์กับทางราชการสามารถส่งขายได้ ปัจจุบันพึงได้รับทุนจากกรมส่งเสริมสหกรณ์จำนวน 6 ล้านบาท มาทำเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ส่งขายให้กับเครือข่ายสหกรณ์การเกษตรหลายแห่ง

เอกสารอ้างอิง

กิตติชัย แก้วประเสริฐและคณะ. (2549) รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ ประวัติศาสตร์ทาง
การเกษตรไหล่งปง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ประเสริฐ ปันศิริ และคณะ, (2549). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประวัติศาสตร์ “ของหน้าหมู
แจ่มเหนือ” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ฝอยทอง สมวธา และคณะ, (2549). รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ โครงการ
ประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

มานพ วิบูลย์มา และคณะ, (2532). โครงการพัฒนาหมู่บ้านภายใต้ความช่วยเหลือสนับสนุน
จากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม, สำนักงานเกษตรภาคเหนือ สำนักงานปลัดกระทรวง
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 31. (2556). เอกสารแนะนำโรงเรียน. เอกสารอัดสำเนา.

วิทยา อารมณ์, (2541). ประวัติของชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำแม่หล อำเภอมแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สันติพงษ์ ช้างเผือก และคณะ. (2546). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ “ของหน้าหมู”:
ประวัติศาสตร์ตัวตนของชุมชนกลางหุบเขาแม่แจ่ม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(สกว.)

สินธุ์ สโรบล, (2527). “ผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคมของการพัฒนาที่ดินและแหล่งน้ำใน
บริเวณโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม : การศึกษาเฉพาะกรณีตำบลช้างเค็ก อำเภอม
แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังแวดล้อม บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุรพล นิสกรเกรียงเดช และนายณรงค์ เจษฎาพันธ์, (2532). โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม: การเร่งรัด
เพิ่มผลผลิตพืชไร่-พืชสวน 2525-2530. สำนักงานเกษตรภาคเหนือ สำนักงานปลัดกระทรวง
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

สุรพล นิสกรเกรียงเดช และนายณรงค์ เจษฎาพันธ์, (2532). รายงานผลการดำเนินงานเร่งรัดการเพิ่ม
ผลผลิตข้าว โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม. สำนักงานเกษตรภาคเหนือ สำนักงาน
ปลัดกระทรวง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

แหล่งที่มา: http://www.newspnn.com/V2008/detail.php?code=r1_28042008_01 (1 มีนาคม 2557)

อนุ เนินหาด. (2555). **อดีตแม่แจ่ม**. (เชียงใหม่; นพบุรีการพิมพ์).

อนุภาพ นุ่นสง. (2551). “ข้าวโพดสีฟรุ้งป่า จับตาวิกฤตความมั่นคงทางอาหาร”. [ระบบออนไลน์].

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2553). **ระหว่างประวัติศาสตร์กับความทรงจำ : ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ ในโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)**

อุทิศ สมบัติ และคณะ. (2549). **รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ โครงการการจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)**.

อุไร ประสงค์ดี และคณะ. (2549). **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเมืองแจ่มหนึ่งร้อยปี สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)**

สัมภาษณ์

การสัมภาษณ์

นางดี บุญรัง. อายุ 80. เลขที่ 8 บ้านแม่ปาน หมู่ 10 ต. ช่างเคิ่ง อ.แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. 3 มี.ค. 2557

นางเปี้ย บุญรัง. อายุ 92 ปี. เลขที่ 2 บ้านแม่ปาน หมู่ 10 ต. ช่างเคิ่ง อ.แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. 19 ม.ค. 2557.

นางผั่น ปะโย. อายุ 93 ปี. เลขที่ 30 บ้านแม่ปาน หมู่ 10 ต. ช่างเคิ่ง อ.แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. 22 พ.ย. 2556

นางฝอยทอง สมวธา, โรงเรียนเมืองเด็ควิทยา หมู่ที่ 12 ต. ช่างเคิ่ง อ.แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.

นางรัตนา แกนุ, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลช่างเคิ่ง, 4 มีนาคม 2558.

นางรัตนา ปัญญารัตนกุล, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลช่างเคิ่ง, 4 มีนาคม 2558.

นายก่องจันทร์ ถาวร. อายุ 75 ปี. เลขที่ 58 บ้านแม่ปาน หมู่ 10 ต. ช่างเคิ่ง อ.แม่แจ่ม จังหวัด เชียงใหม่. 19 ม.ค. 2557.

นายคำปัน กรรณิกา, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลช่างเคิ่ง, 18 มกราคม 2558.

นายดวงดี กุลเม้ง, อดีตนายกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่แจ่ม, 19 กุมภาพันธ์ 2558.

นายดำ บุญรัง. อายุ 82 ปี. เลขที่ 8 บ้านแม่ปาน หมู่ 10 ต. ช่างเคิ่ง อ.แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. 9 พ.ย.
2556, 3 มี.ค. 2557.

นายถนอม ไชยบุตร, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลช่างเคิ่ง, 18 มกราคม 2558.

นายบุญมา ฟองตา. อายุ 49. เลขที่ 8 บ้านแม่ปาน หมู่ 10 ต. ช่างเคิ่ง อ.แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. 9 พ.ย.
2556

นายประทีป หมอกใหม่. อายุ 58. เลขที่ 31/1 บ้านแม่ปาน หมู่ 10 ต. ช่างเคิ่ง อ.แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.
19 ม.ค. 2557.

นายประพันธ์ นะที, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลช่างเคิ่ง, 19 มกราคม 2558.

นายประสงค์ สมยศ, ผู้ใหญ่บ้านช่างเคิ่งบน หมู่ที่ 12 ต. ช่างเคิ่ง อ.แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.

นายพิมล อจใจ, รองนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่ม, 12 มกราคม 2558.

นายวิจิตร กุลเรือน, รองนายกเทศมนตรีตำบลแม่แจ่ม, 13 มกราคม 2558.

นายสมเกียรติ มีธรรม, โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา หมู่ที่ 12 ต. ช่างเคิ่ง อ.แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.

นายสุวิทย์ แก้วบุตร, อดีตนายกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่แจ่ม, 20 กุมภาพันธ์ 2558

นายแสงชัย ประภาสันต์, เลขานุการนายกองค์การบริหารส่วนตำบลช่างเคิ่ง, สำนักงานองค์การบริหารส่วน
ตำบลช่างเคิ่ง ต. ช่างเคิ่ง อ.แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.

นายอุทัย บุญรัง, รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลช่างเคิ่ง, 4 มีนาคม 2558.

นายเอกราช ร่มโพธิ์, ผู้ใหญ่บ้านสันหนอง หมู่ที่ 3 ต. ช่างเคิ่ง อ.แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตย : กรณีศึกษาตำบลสันทราย อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยกรณีตำบลสันทราย อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย จะแบ่งประเด็นการนำเสนอผลงานวิจัยเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

1. บริบททั่วไป
2. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของกลุ่มคน
3. พลวัตและอำนาจของการเมืองท้องถิ่น
4. การจัดองค์กรและการสร้างเครือข่ายทางสังคม

1. บริบททั่วไป

ตำบลสันทราย ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของที่ว่าการอำเภอแม่จัน เป็นตำบลหนึ่งใน 11 ตำบล ของอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย (ถนนสายอำเภอแม่จัน – อำเภอเชียงแสน) ตำบลสันทราย มีเนื้อที่ประมาณ 33.88 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 21,126 ไร่ มีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ ตำบลจอมสวรรค์ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย
ทิศใต้	ติดต่อกับ ตำบลป่าซาง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะสมสำหรับทำนา และปลูกพืชหลังนา (ข้าวนาปรังและถั่วเหลือง) คิดเป็นร้อยละ 50 และเป็นภูเขา คิดเป็นร้อยละ 47 ทิศตะวันตกเป็นที่ดอนเหมาะสมสำหรับปลูกไม้ผล คิดเป็นร้อยละ 3 ของพื้นที่ทั้งหมด

ระบบเศรษฐกิจหลักของตำบลสันทรายคือ การทำการเกษตร ส่วนใหญ่เป็นการปลูกข้าว ทั้งข้าวนาปีและข้าวนาปรัง โดยในการผลิตปี 2555/56 มีพื้นที่ปลูกข้าวนาปีทั้งหมด 7,325 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ย 800

กิโลกรัมต่อไร่ พื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง จำนวน 5,274 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ย 900 กิโลกรัมต่อไร่ พันธุ์ข้าวที่ใช้ในปัจจุบันได้แก่ พันธุ์ กข.6, สุพรรณบุรี, ชัยนาท, กข.15, หอมมะลิ 105 นอกจากข้าวแล้วยังมีการปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ แต่ไม่นิยมปลูกกันมากนักเพราะใน พ.ศ. 2556 มีพื้นที่เพาะปลูกเพียง 138 ไร่ ได้ผลผลิตเฉลี่ย 800 กิโลกรัมต่อไร่ เดิมก่อนการมีนโยบายรับจำนำข้าวของรัฐบาลเพื่อไทยพื้นที่ตำบลสันทรายมีการปลูกถั่วเหลืองซึ่งเป็นพืชหลักมากกว่า 531 ไร่ เนื่องจากมีราคาขายเฉลี่ยต่อกิโลกรัมสูงถึงกิโลกรัมละ 15 บาท ขณะที่ข้าวนาปีและข้าวนาปรังมีราคาเฉลี่ยอยู่ที่กิโลกรัมละ 9 บาทและ 9.40 บาทตามลำดับ (แผนพัฒนาเกษตร พ.ศ. 2554 – 2556 ตำบลสันทราย, สำนักงานเกษตรอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย: 9 – 10)

แหล่งน้ำสำคัญสำหรับการเกษตรคือแม่น้ำจัน นอกจากนี้ยังมี แม่น้ำแหว ลำห้วยดุก ลำห้วยดินดำ ลำห้วยป่าพญาไพร ลำห้วยข้าว และลำห้วยแม่เหะ หนองบัวและหนองฮ้าว ซึ่งชุมชนใช้ประโยชน์เพื่อการประมงพื้นบ้าน และมีการสร้างฝายทดน้ำสำหรับการเกษตรในตำบลทั้งหมด 4 ฝาย ได้แก่

- 1) ฝายห้วยปู พื้นที่รับน้ำเพื่อการเกษตร คือ หมู่ที่ 6, 7 มีพื้นที่ทำการเกษตร 330 ไร่
- 2) ฝายห้างดำ พื้นที่รับน้ำเพื่อการเกษตร คือ หมู่ที่ 1, 2, 4, 7 มีพื้นที่ทำการเกษตร 1,500 ไร่
- 3) ฝายปายาง พื้นที่รับน้ำเพื่อการเกษตร คือ หมู่ที่ 8 มีพื้นที่ทำการเกษตร 952 ไร่
- 4) ฝายโพธาราม พื้นที่รับน้ำเพื่อการเกษตร คือ หมู่ที่ 1, 2, 8 มีพื้นที่ทำการเกษตร 2,012 ไร่

เนื่องจากตำบลสันทราย มีพื้นที่ภูเขากว่าร้อยละ 50 ในหมู่บ้านที่มีอาณาเขตติดกับภูเขาจึงได้มีการสร้างระบบการจัดการเพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนโดยมีการตั้งกฎกติการ่วมกันและบางหมู่บ้านได้ขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชน ได้แก่ หมู่ 3 บ้านดอยต่อ หมู่ 5 บ้านดงสุวรรณ และหมู่ 9 บ้านนาล้อม เพื่อบริหารจัดการในชุมชนและการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

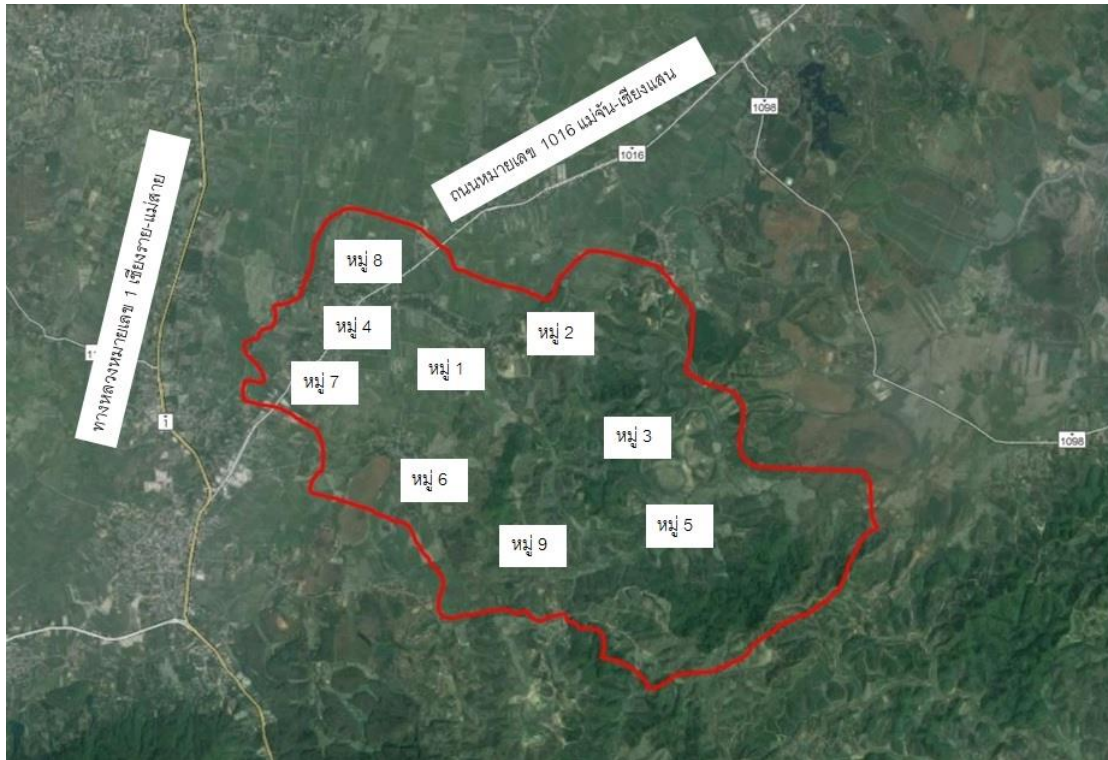
ส่วนมิติทางการปกครองนั้น ตำบลสันทราย แบ่งเขตการปกครอง ตาม พ.ร.บ. ลักษณะการปกครองท้องถิ่น เป็น 9 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านสันทราย หมู่ 2 บ้านจอมจันทร์ หมู่ 3 บ้านดอยต่อ หมู่ 4 บ้านเด่น หมู่ 5 บ้านดงสุวรรณ หมู่ 6 บ้านแหว หมู่ 7 บ้านดง หมู่ 8 บ้านโพธาราม และหมู่ 9 บ้านนาล้อม โดยมีการแบ่งเขตรับผิดชอบในการพัฒนาท้องถิ่นออกเป็น 2 ลักษณะ คือ องค์การบริหารส่วนตำบลสันทราย (อบต.) จำนวน 8 หมู่บ้าน และเทศบาลตำบลสันทราย จำนวน 5 หมู่บ้าน โดยมีหมู่ 2, 7 และ 8 ที่อยู่ในเขตรับผิดชอบของทั้ง อบต. สันทรายและเทศบาลสันทราย

ตาราง 1: ประชากรในตำบลสันทราย*

หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน (ครัวเรือน)	จำนวนประชากร		รวม (คน)
		ชาย (คน)	หญิง (คน)	
หมู่ที่ 1 บ้านสันทราย	249	279	304	583
หมู่ที่ 2 บ้านจอมจันทร์	279	328	358	686
หมู่ที่ 3 บ้านดอยต่อ	131	185	183	368
หมู่ที่ 4 บ้านเด่น	293	263	306	569
หมู่ที่ 5 บ้านดงสุวรรณ	166	243	236	479
หมู่ที่ 6 บ้านแหลว	201	267	279	546
หมู่ที่ 7 บ้านดง	219	269	283	552
หมู่ที่ 8 บ้านโพธาราม	252	336	377	713
หมู่ที่ 9 บ้านนาล้อม	135	215	220	435
รวม	1,923	2,385	2,546	4,931

ที่มา: ดัดแปลงจากแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2558-2560) องค์การบริหารส่วนตำบลสันทราย อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย
และแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2558-2560) เทศบาลตำบลสันทราย อำเภอแม่จันจังหวัดเชียงราย

หมายเหตุ: * ข้อมูลจากสำนักงานทะเบียนอำเภอแม่จัน โดยข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลสันทรายเป็นข้อมูล ณ
เดือน ตุลาคม 2556 และข้อมูลจากเทศบาลตำบลสันทราย ณ เดือน มกราคม 2557

ภาพ 1 แสดงลักษณะทางกายภาพของแต่ละหมู่บ้านของตำบลสันทราย

2. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของกลุ่มคน

2.1 ยุคตั้งถิ่นฐานและเศรษฐกิจแบบหาอยู่หากิน (พ.ศ. 2455 – พ.ศ. 2500)

ชุมชนสันทรายเกิดขึ้นจากการอพยพของผู้คนจากจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูนและลำปาง เข้ามาในช่วง พ.ศ. 2455 สาเหตุของการอพยพคือความแห้งแล้งและความยากลำบากในการดำรงชีวิตในถิ่นฐานบ้านเกิดเดิม โดยในช่วงแรกการตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวอยู่บริเวณบ้านสันทราย (หมู่ที่ 1 ในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มติดกับแม่น้ำจัน เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่า การบุกเบิกที่ดินจึงอาศัยแรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก โดยทั่วไปแล้วพบว่าคนที่อพยพในช่วงนี้สามารถบุกเบิกที่ดินทำกินเฉลี่ยครัวเรือนละ 30 ไร่ อย่างไรก็ตาม กลุ่มตระกูลหลักที่สำคัญ เช่น ตระกูลพรหมณี เป็นกลุ่มตระกูลที่มีที่ดินถือครองจำนวนมากที่สุด ภายหลังเมื่อมีประชากรเพิ่มขึ้นจึงมีการขยายและแยกชุมชนออกไปจัดตั้งเป็นหมู่บ้าน โดยกลุ่มตระกูลหลักอย่างตระกูลพรหมณี ก็แยกตัวออกไปอยู่ในชุมชนต่างๆ เช่น ชุมชนบ้านจอมจันทร์ (หมู่ 2) ชุมชนบ้านเด่น (หมู่ 4)

นอกเหนือจากการแยกตัวของตระกูลพรหมณี ไปตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านอื่นแล้ว ก็ยังมีการกระจายตัวไปตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่ต่างๆ ในชุมชนสันทรายของกลุ่มอื่นๆ (ต่อมาภายหลังได้ยกระดับการปกครองเป็นหมู่บ้าน) ทำให้แต่ละพื้นที่จะมีกลุ่มตระกูลหลักซึ่งเป็นกลุ่มแรกที่เข้ามาบุกเบิกที่ดินและตั้งถิ่นฐานไม่ว่าจะ

เป็นตระกูลทรายหมอ ตระกูลคำหล้าทราย เป็นต้น โดยเฉลี่ยคนกลุ่มนี้สามารถบุกเบิกที่ดินได้เกิน 30 ไร่ ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนมากในขณะนั้น

สำหรับการคมนาคมในช่วงแรกเป็นไปอย่างยากลำบาก โดยถนนหนทางภายในหมู่บ้านเองก็ต้องปรับจากพื้นที่ป่า มีเรื่องเล่าว่าการสร้างถนนในชุมชนโพธารามต้องอาศัยมอง (ครก) ขนาดใหญ่แล้วเอาเชือกมัดให้ข้างลากให้เป็นทางเดิน (สมบุรณ์ คำหล้าทราย, 2557) ขณะที่การเดินทางสำหรับติดต่อกับชุมชนภายนอกใช้ถนนเส้นหลักคือถนนพหลโยธิน (ทางหลวงหมายเลข 1) ทางไปอำเภอแม่สาย โดยอาศัยการเดินเท้าหรือล้อลากเทียมวัวหรือควาย ต่อมาใน พ.ศ. 2476 มีการขุดถนนสายแม่จัน – เชียงแสน (ทางหลวงหมายเลข 1016) ที่ช่วยย่นระยะเวลาการเดินทางไปยังตัวอำเภอแม่จันหรือตัวอำเภอเมืองเชียงราย ทว่าถนนยังคงเป็นดินลูกรังและชาวบ้านก็ยังใช้การเดินเท้าหรือล้อลากเทียมวัวหรือควายในการเดินทางอยู่

“...อัยอายุ 17 ยังได้ไปเอาไม้เฮี้ยที่บ้านแม่ข้าวต้มท่าสุดโน่น เอาลื้อไป ตื่นสี่โมงก็ไปไปถึงที่โน่นเช้า...เอาวัวเอาควายต่างลื้อไป...”
(นายทา แก้วนาคี, 2556)

วัดถือเป็นศูนย์กลางรวมจิตใจและกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน นอกจากนี้วัดยังเป็นโรงเรียนสำหรับให้ลูกหลานของคนในชุมชนได้มีโอกาสเรียนหนังสือ โดยอาศัยศาลาวัดสันทรายเป็นโรงเรียนชั่วคราว เปิดสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 4 มีครูจากอำเภอแม่จัน และจังหวัดเชียงใหม่มาสอน ต่อมาใน พ.ศ. 2484 จึงได้สร้างโรงเรียนขึ้นในบริเวณวัด

“...ก่อนสงครามจะจบไม่นานก็มีโรงเรียนปี 84 ที่หลังวัด โรงเรียนก็ไม่ค่อยดีนะ ทำเสาหล่อแล้วเอาสานแตะ มันยังไม่มีไม้เลื่อย...”
(นายทา แก้วนาคี, 2556)

สภาพเศรษฐกิจในช่วงแรกนี้ยังเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพ ข้าวถือเป็นพืชหลักสำคัญในการผลิตของชุมชนในยุคนี้ทุกครัวเรือนต่างปลูกข้าวไว้กิน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นข้าวเหนียวพันธุ์ท้องถิ่น เช่น ข้าวแก้ว ข้าวเทวดา ข้าวกอล่อ ที่ให้ผลผลิตเฉลี่ย 60 ถึงต่อไร่ โดยจะปลูกข้าวในฤดูฝน เริ่มหว่านกล้าในเดือนมิถุนายน ปลูกในเดือนสิงหาคม และเริ่มเก็บเกี่ยวในเดือนพฤศจิกายนไปจนถึงต้นเดือนธันวาคม

การทำนาในยุคนี้เครื่องทุ่นแรงเพียงอย่างเดียวที่ช่วยในการทำนาคือการใช้ควายในการลากคราดเพื่อไถนา นอกจากนั้นก็จะใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก ตั้งแต่การปลูก การเก็บเกี่ยว ไปถึงการฟาดข้าว ดังนั้น กลุ่มเครือญาติจึงมีความสำคัญมากในฐานะที่เป็นกำลังแรงงานสำคัญ โดยเป็นการช่วยแลกเปลี่ยนแรงงานที่เรียกว่าการเอามื้อเอารัน

“...บางครั้งก็ช่วยกันเอา สามพี่น้องช่วยกันปลูกเป็นเจ้าๆ เพราะนามันไม่เยอะ สัก 10 กว่า (ไร่) ปลูกเป็นเจ้าๆ เจ้านี้เสร็จ ก็ไปเจ้านี้ เอามือกัน...”

(ทา แก้วนาดีบ, 2556)

อย่างไรก็ตาม แม้ชาวบ้านจะเน้นการเพาะปลูกเพื่อบริโภคเป็นหลักแต่ชาวบ้านก็มีการค้าขายเล็กน้อย เพื่อให้ได้เงินมาใช้จ่ายซื้อของที่ตนไม่สามารถผลิตได้ โดยทั่วไปจะมีตลาดประจำตำบลซึ่งเป็นตลาดเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนต่างๆ ชาวบ้านจะพืชผักที่ปลูกไว้หลังการปลูกข้าวมาขาย ในตำบลสันทราย ตลาดอยู่ในพื้นที่ของก้านันตัน พรหมมณี นอกจากนี้ยังมีตลาดในตัวอำเภอแม่จันที่ชาวบ้านมักนำข้าวหรือทำอาหารไปขาย บางรายอาจไปขายไกลถึงตลาดในตัวจังหวัดเชียงราย ในยุคนี้ข้าวจึงเป็นพืชที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะไม่เพียงเป็นหลักประกันความมั่นคงในการดำรงชีพเท่านั้นแต่สามารถนำไปขายเพื่อเปลี่ยนเป็นเงินสดได้ด้วย โดยชาวบ้านที่ต้องการเงินสดจะนำข้าวเปลือกไปขายให้กับโรงสีขนาดใหญ่ ที่เจ้าของเป็นคนจีนอยู่ที่อำเภอแม่จัน หรืออาจนำข้าวไปตำเองหรือสีเองที่โรงสีขนาดเล็กในชุมชนของตนเองซึ่งเจ้าของเป็นคนท้องถิ่น หลังจากสีข้าวหรือตำข้าวแล้วหาบเดินไปนั่งขายที่ตลาดอำเภอแม่จัน การขายข้าวในอดีตนั้นเป็นการทยอยขาย หรือขายเมื่อมีความจำเป็นที่จะต้องใช้เงิน

“...คนสมัยก่อนเขาจะเก็บข้าวไว้ในคุ แล้วจะเอามาอวดกันว่าข้าวใครได้นักได้น้อย มาสัก ระยะหนึ่งถ้ามีกิจกรรมในหมู่บ้าน มีปอยหลวง มีอะไรก็เริ่มขายที่ละร้อยสองร้อย คือ หมายความว่าเขาไม่ได้ขายเหมือนสมัยนี้ สมัยนี้ขายหมดเลยคนสมัยก่อนนี่ยังอย่างเขาจะมี ตานข้าวใหม่ ก็เอาขายสัก 10-20 ถัง จะขึ้นบ้านใหม่ก็ขายสัก 10-20 ถัง...”

(สมบุญ ธีรรัตน์, 2557)

2.2 ตำบลสันทรายในยุค “พัฒนา” (พ.ศ. 2501 – 2530)

2.2.1 การตั้งถิ่นฐานของผู้มาอยู่ใหม่และการถือครองที่ดิน

ในยุคนี้ยังมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนสันทรายอย่างต่อเนื่อง หากพิจารณาในภาพรวมแล้วพบว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไปในภาคเหนือตอนบนซึ่งสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นหุบเขา ที่ราบสำหรับการตั้งถิ่นฐานและการปลูกข้าว (แบบนาที่ลุ่ม) จึงมีน้อย สำหรับจังหวัดเชียงรายอาจกล่าวได้ว่า ในช่วงทศวรรษ 2500 เป็นที่หมายของการอพยพมาตั้งถิ่นฐานของผู้คนจากที่ต่างๆ ซึ่งประสบปัญหาความแห้งแล้ง ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ เช่น การอพยพของคนอีสานที่มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านป่าเลาะ บ้านใหม่ร่องหวายตำบลดงมะหวัง อำเภอเวียงเชียงรุ้ง บ้านเวียงแก้ว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเวียงชัย บ้านปางลาวและบ้านประชาร่วมมิตร ตำบลแม่ข้าวต้ม อำเภอเมือง มี (ทิพวรรณ สุวรรณโน, 2555 และกัญญาณัฐนาสมทรง, 2555)

ปัจจัยที่เอื้อต่อการอพยพของคนต่างถิ่นในช่วงนี้คือ การคมนาคมที่มีความสะดวกมากขึ้น เนื่องจากเริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ที่รัฐได้พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อนำ “ความทันสมัย” เข้าสู่หมู่บ้านต่างๆ ในชนบท โดยได้ทุ่มงบประมาณถึง 7,500 ล้านบาท ในการบูรณะและก่อสร้างทางหลวงแผ่นดิน ทางหลวงจังหวัด เพื่อเชื่อมโยงระหว่างชุมชนหมู่บ้านแหล่งผลิตกับตลาดในท้องที่จังหวัดต่างๆ (รัตนพร เศรษฐกุล, 2546: 149)

สำหรับจังหวัดเชียงรายมีการสร้างถนนสายสำคัญที่เชื่อมกับจังหวัดเชียงรายหลายสายได้แก่ การบูรณะเส้นทางจากลำปางถึงแม่สาย (รวมถึงเส้นไปเชียงใหม่) ตามแผนพัฒนาภาคเหนือ พ.ศ. 2507-2509 ที่คาดว่าจะแล้วเสร็จใน พ.ศ.2513 (แผนพัฒนาภาคเหนือ 2507-2509) เมื่อมีการสร้างทางหลวงเชื่อมกับจังหวัดต่างๆ ใน พ.ศ. 2507 บริษัทชัยพัฒนกิจขนส่งได้เปิดกิจการขนส่งใน พ.ศ. 2507 บริษัทฯ ได้รับสัมปทานเส้นทาง ลำปาง – เชียงราย เป็นเส้นทางแรก (กรีนบัล, 2556) การก่อสร้างถนนและพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งทำให้การเดินทางไปยังพื้นที่ต่างๆ สะดวกมากขึ้น ดังเช่นกรณีของคนที่อพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนสันทราย จากจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูนหรือ ลำปาง ต่างก็ได้อาศัยความสะดวกทางการคมนาคมในการย้ายถิ่นฐานทั้งสิ้น

“ขึ้นรถไฟจากลำพูนมาถึงลำปาง นอนลำปางคืนหนึ่งแล้วก็นั่งเมล์เที่ยวมา เชียงราย...”

(นวล นวลพนัส, 2557)

เนื่องจากเป็นกลุ่มที่อพยพมาอยู่ภายหลัง ทำให้คนที่อพยพมาในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ส่วนใหญ่ไม่สามารถบุกเบิกที่ดินทำกินเป็นของตนเองได้ จึงต้องอาศัยขอซื้อหรือเช่าจากญาติ คนรู้จักหรือเจ้าที่ดินของชุมชนขณะนั้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มตระกูลพรหมณียังคงเป็นตระกูลที่มีบทบาทสำคัญในฐานะเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ ที่คนในชุมชนหลายครัวเรือนต่างพึ่งพาขอเช่าที่ดินทำกินสำหรับที่อยู่อาศัยจะเป็นการขอซื้อต่อจากญาติ คนบ้านเดียวกัน ที่อพยพมาก่อน หากไม่นับตระกูลพรหมณีแล้ว จะพบว่าที่ดินได้ถูกแบ่งให้กับลูกหลาน รวมถึงการขาย ทำให้การถือครองที่ดินเฉลี่ยต่อครัวเรือนลดลง โดยสามารถจำแนกกลุ่มคนในชุมชนตามขนาดการถือครองที่ดินได้ดังนี้

กลุ่มที่หนึ่ง กลุ่มที่มีที่ดิน 10 – 30 ไร่ คนกลุ่มนี้เป็นคนรุ่นลูกของกลุ่มตระกูลแรกๆ ที่อพยพเข้ามาซึ่งถือเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนมากที่สุดในชุมชน เช่น กลุ่มตระกูลคำหล้าทราย จันทรเงิน ทรายหมอ

กลุ่มที่สอง กลุ่มที่มีที่ดิน 1 – 10 ไร่ กลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่อพยพมาในช่วงนี้ (ทศวรรษ 2500) ที่ซื้อที่ดินได้ หรือได้รับจากพ่อแม่เมื่อแยกตัวออกมาแต่งงาน เช่น นางนวล นวลพนัส นายอินัน ทองคำ

กลุ่มที่สาม กลุ่มไร้อินที่ดินเป็นกลุ่มที่อพยพมาภายหลังเช่นเดียวกันแต่ไม่สามารถซื้อที่ดินได้ หรือเป็นคนรุ่นลูกที่พ่อแม่มีที่ดินไม่มากนักเมื่อต้องแบ่งที่ดินมรดกให้กับลูกทุกคน แล้วทำให้ที่ดินที่ตนได้ถือครองมี

จำนวนไม่มากนัก จึงเกิดการขายที่ดินกันในหมู่พี่น้อง หรือที่เรียกว่าการ “ซุย” ที่ดิน เช่น นางเงิน ชมภูชัย และนายจรูญ ปันทะทา

2.2.2 การขยายตัวของตลาดและการผลิตเชิงพาณิชย์

1) การขยายตัวของกลไกรัฐ

ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา เป้าหมายของรัฐคือการพัฒนาชนบทในทุกด้าน โดยมีเป้าหมายที่การเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ สำหรับสังคมที่มีฐานเศรษฐกิจวางอยู่บนการผลิตในภาคเกษตรเช่นในประเทศไทยนั้นได้ถูกพิจารณาว่าจำเป็นต้องมีการเร่งพัฒนา ส่งเสริม และยกระดับคุณภาพชีวิตและประสิทธิภาพทางการผลิตในภาคเกษตรให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งรัฐต้องพยายามผลักดันให้ผู้ทำการเกษตรในประเทศหันมามุ่งการผลิตเพื่อขายมากกว่าการผลิตแบบพออยู่พอกิน การพัฒนาถนนหนทางเพื่อให้เกิดการขนส่งผลผลิตทางการเกษตรเป็นวิธีการหนึ่ง เช่นเดียวกับการพัฒนาระบบน้ำเพื่อภาคการเกษตรเพื่อให้ชาวบ้านสามารถมีน้ำเพื่อปลูกได้ตลอดทั้งปี นอกจากนี้บทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่รัฐต้องเร่งจัดหาทุนเพื่อผลักดันให้ชาวบ้านสามารถเข้าสู่การผลิตเพื่อขายได้ง่ายขึ้น โดยจัดตั้งสถาบันการเงินเพื่อเป็นแหล่งทุนให้กับชาวบ้าน

การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

ใน พ.ศ. 2506 ภาคเหนือมีโครงการชลประทานหลวงทั้งหมด 4 โครงการ ได้แก่ โครงการชลประทานหลวงแม่ลาว เชียงราย (สร้างเสร็จ พ.ศ.2506) โครงการชลประทานหลวงแม่แฝก เชียงใหม่ (สร้างเสร็จ พ.ศ.2479) โครงการชลประทานหลวงแม่ปิงเก่า เชียงใหม่/ลำพูน (สร้างเสร็จ พ.ศ. 2484) และโครงการชลประทานหลวงแม่กวง เชียงใหม่ (สร้างเสร็จ พ.ศ. 2497) (แผนพัฒนาภาคเหนือ 2507-2509: 45) และในแผนพัฒนาภาคเหนือ พ.ศ. 2507 – 2509 มีโครงการชลประทานที่จะดำเนินการอีกถึง 15 โครงการ (แผนพัฒนาภาคเหนือ 2507 – 2509)

ในส่วนของบ้านตำบลสันทราย มีการพัฒนาแหล่งน้ำโดยการปรับปรุงจากฝายไม้มาเป็นฝายถาวรใน พ.ศ. 2508 ซึ่งเป็นความร่วมมือกับโครงการการสร้างงานในชนบท โดยมีพื้นที่รับประโยชน์จำนวน 60,000 ไร่ ได้แก่บ้านโพธาราม บ้านจอมจันทร์ บ้านสันทราย บ้านแม่สรวย บ้านบ่อแก้ว บ้านสันหลวงใต้ และบ้านสันหลวงเหนือ (อภิญา จันทรอิน, 2547: 54)

การจัดตั้งสถาบันการเงินเพื่อเป็นแหล่งทุน: สหกรณ์การเกษตรและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

สหกรณ์การเกษตรนั้นพัฒนามาจากสหกรณ์หาทุนที่มีการจัดตั้งตามประกาศในพระราชบัญญัติสมาคมเพิ่มเติม พ.ศ. 2459 (สำนักทะเบียนและกฎหมาย, 2557) โดยการจัดตั้งสหกรณ์หาทุนอำเภอแม่จันเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2491 และก่อตั้งสำนักงานขึ้นใน พ.ศ. 2492 ต่อมาใน พ.ศ. 2513 ได้ควบ

สหกรณ์หาทุนในอำเภอแม่จันทั้ง 29 สหกรณ์เข้าด้วยกันและจดทะเบียนเป็นสหกรณ์การเกษตรและเริ่มดำเนินงานใน พ.ศ. 2514

ส่วนธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ถือเป็นแหล่งเงินกู้สำคัญ ดังพบว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมาธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจ่ายเงินกู้ (Loan disbursed) ทั้งเงินกู้ระยะสั้น ระยะปานกลางและระยะยาว ไปทั้งหมด 42,501,900 บาท และเพิ่มขึ้นใน พ.ศ. 2525 เป็น 203,984,300 บาท (สมุดรายงานสถิติจังหวัดเชียงราย, 2525: 54)

ธกส. ไม่เพียงเป็นผู้ปล่อยสินเชื่อเพื่อการลงทุนในภาคเกษตรเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านทำการเปลี่ยนพันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกจากพันธุ์ท้องถิ่นมาเป็นข้าวพันธุ์ส่งเสริม ได้แก่ ข้าวเหนียวพันธุ์สันป่าตอง 1 ที่ให้ผลผลิตได้มากกว่า ตลอดจนการส่งเสริมให้ใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิตโดยเป็นลักษณะของการซื้อเงินเชื่อ

“...พอดีเยี่ยมมาเช้า ธกส. ปี 2520 แล้วเขาก็ว่าเอาปุ๋ยไปใส่ดู มันดี มันงาม อ้อยก็ลองเอามา 2 กระสอบ นา 13 ไร่ ปีนี้นี้ได้ 970 (ถัง) ทุกทีนี่ 600 เกือบไม่ได้...”

(ทา แก้วนาดีบ, 2556)

แม้ว่าการกู้เงินนั้นต้องใช้ที่ดินเป็นหลักประกันในการค้าประกัน แต่ในช่วงแรก ธกส. เปิดโอกาสให้คนที่ไม่มีที่ดินสามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้เพื่อการเกษตรได้โดยใช้ระบบ “กู้หว้น” หรือให้คนในกลุ่มค้าประกันกันเองโดยไม่ต้องมีหลักทรัพย์ แต่ในกรณีที่ไม่มีคนค้าประกันก็สามารถใช้ที่ดินเป็นหลักประกันเพื่อค้าประกันได้

“...ทีแรกเข้าไป (เป็นสมาชิก) ธรรมดา ไม่ได้เอามาเข้าไป ทีนี้ไปกู้เงินมันต้องมาค้ากันกันนะ 5 คน ทีนี้พอเราจะกู้บางคนก็หลบเข้าป่า ไปทำนา เขาที่ ธกส. ก็เลยบอกว่าเอาที่นามาจำนองเลย ตัวใครตัวมัน สบายดี ก็เอาไปจำนอง...พอว่าเงินสั้นก็ทำสัญญาเลยไม่ได้ไปให้ใครค้า เราคืนเงินดีเขา (ธกส.) ก็ยังชอบ...”

(ทา แก้วนาดีบ, 2556)

โดยวงเงินกู้จะมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป คือจะเพิ่มขึ้นตามเครดิตของผู้กู้

“...ครั้งแรกนี้เขาบอกว่าคนเข้าใหม่เหมือนนักมวยที่ไม่เคยขึ้นชก เพราะว่ามันใหม่เกิน เขาให้ 3,000 แล้วพอเอา 3,000 ไปส่งเขาๆ ให้อีก 6,000 ขึ้นมาเหมือนเลื่อนขั้น เอา 6,000 ไปส่งก็ได้มาอีก 9,000 พอเอา 9,000 ไปส่งก็ได้ 12,000 ถึง 12,000 อ้อยก็เลิก กลัวมัน

(หนี่) เยอะ ข้าวมันก็ไม่ค่อยแพง...”

(ทา แก้วนาดีบ, 2556)

อาจกล่าวได้ว่า ธกส. เปิดช่องให้ชาวบ้านเข้าถึงแหล่งทุนได้สะดวกมากขึ้นโดยการรวมกลุ่มซึ่งเป็นการรับประกันการกู้เงินรูปแบบหนึ่งตามหลักของ ธกส. ใช้ความสัมพันธ์แบบเครือข่ายให้สมาชิกในกลุ่มเดียวกันเป็นผู้ค้ำประกัน จึงเป็นโอกาสสำหรับคนที่ไม่มีที่ดินในการเข้าถึงแหล่งทุน เช่น กรณีของบ้านโพธิ์นา รามมีกลุ่มเกษตร (กลุ่ม จ.15) โดยมีนายเชาวลิต ลือศักดิ์ เป็นหัวหน้ากลุ่ม (นางพิไลทอง จันทรเงิน, 2558)

2) การผลิตในยุคการส่งเสริมการเกษตร

ข้าวยังคงถือเป็นพืชหลักที่สำคัญสำหรับชาวบ้าน แม้จะมีการส่งเสริมจากภาครัฐที่ต้องการให้ชาวบ้านเพิ่มผลผลิต ทว่าในช่วงต้นต้นทศวรรษ 2500 การผลิตในตำบลสันทรายยังไม่แตกต่างจากก่อนหน้านี้นัก เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2510 เริ่มมีการปลูกข้าวเหนียวสันป่าตองแทนการปลูกข้าวเหนียวสายพันธุ์ท้องถิ่น และประมาณ พ.ศ. 2524 เริ่มมีการปลูกข้าวในฤดูแล้งหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ข้าวนาโด (หรือข้าวนาปรัง) โดยพันธุ์ข้าวที่ใช้เป็นพันธุ์ส่งเสริมที่ได้จากกรมการข้าว เช่น พันธุ์ กข1 กข3 กข7 ซึ่งเป็นข้าวเจ้าสำหรับข้าวนาปีเองก็ใช้พันธุ์ส่งเสริมเช่นเดียวกัน ได้แก่ ข้าวเหนียว กข.2 กข.6 และ กข.8

“...เมื่อก่อนคนไม่รู้จักนาปรัง...ทำจริงๆ ก็ปี พ.ศ. 24-25 นี่แหละที่รู้จักนาปรังกัน ใส่ข้าวได้สองครั้ง...”

(ศุภกิจ นวนพนัส, 2557)

เหตุผลประการหนึ่งที่รัฐเริ่มส่งเสริมให้มีการปลูกข้าวเจ้ามากขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะผลผลิตข้าวเหนียวมีมากเกินไปเกินความต้องการบริโภคภายในประเทศ เฉพาะภายในจังหวัดเชียงรายจากการสำรวจใน พ.ศ. 2517 พบว่าชาวนาในจังหวัดเชียงราย 144,895 ครัวเรือน มีเนื้อที่ทำนา 1,603,879 ไร่ ปลูกข้าวเหนียวถึงร้อยละ 92.9 (133,819 ครัวเรือน เนื้อที่ทำนา 1,491,195 ไร่) ทำให้ได้ผลผลิตข้าวเหนียวเกินกว่าความต้องการบริโภค จึงต้องส่งไปขายยังจังหวัดอื่น ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แต่ก็ขายได้น้อยและราคาตก (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจังหวัดเชียงราย พ.ศ. 2520 – 2524: 25)

การปลูกข้าวสายพันธุ์ส่งเสริมที่เน้นสร้างผลกำไรมากกว่าการปลูกไว้กินเองเช่นนี้ทำให้มีพ่อค้าต่างถิ่นเข้ามาซื้อข้าวในชุมชน ขณะเดียวกันชาวบ้านเองก็นำข้าวเปลือกไปขายให้กับโรงสีขนาดใหญ่มากขึ้น ขณะที่โรงสีขนาดเล็กในหมู่บ้านเป็นโรงสีสำหรับการสีข้าวที่เก็บไว้สำหรับบริโภค ด้วยเหตุนี้โรงสีขนาดเล็กในชุมชนบางแห่งก็ต้องปิดตัวลง เช่น โรงสีข้าวของตระกูลจันทรเงินที่ร่วมทุนกับตระกูลคำหล้าทราย

นอกเหนือจากข้าวยังมีการปลูกพืชหลังนาอื่น ได้แก่ ถั่วเหลือง ซึ่งเป็นพืชที่ไม่ต้องใช้น้ำมาก ทั้งนี้ชาวบ้านจะใช้พื้นที่ปลูกถั่วเหลืองไม่มากนัก อาจประมาณ 1 – 2 ไร่ เท่านั้น ส่วนพื้นที่ที่เหลืออาจปลูกข้าวนาปรังหรือไม่ก็ทิ้งที่ดินไว้ให้วัชพืชรบกวนเข้ามากินหญ้า ผลผลิตถั่วเหลืองทั้งหมดในชุมชนจะถูกนำไปขายให้กับพ่อค้าที่เข้ามาเช่าที่สหกรณ์การเกษตรอำเภอแม่จัน เพื่อเป็นจุดรับซื้อถั่วเหลือง โดยในชุมชนสัน

ทรายก็มีการปลูกถั่วเหลืองน้อย โดยพบว่าเมื่อทดลองปลูกได้เพียงหนึ่งครั้งก็ต้องยอมแพ้แล้วกลับไปปลูกข้าวปีละครั้งเช่นเดิม เนื่องจากผลผลิตไม่ได้ตามที่ต้องการ

“...ผลผลิตมันไม่ได้ ขาดทุน หนูเยอะ”

(อินปัน ทองคำ, 2558)

นอกจากถั่วเหลืองแล้วยังมียาสูบ ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของอำเภอแม่จัน เนื่องจากได้รับการส่งเสริมอย่างมากจากรัฐ อาจกล่าวได้ว่าในทศวรรษ 2510 ถือเป็นยุคทองของกิจการยาสูบในจังหวัดเชียงรายที่สร้างรายได้ให้กับผู้ลงทุนอย่างเป็นล่ำเป็นสัน โดยพบว่าใน พ.ศ. 2518 มีโรงบ่มยาสูบในจังหวัดเชียงรายเพิ่มขึ้นจาก พ.ศ.2517 ถึง 243 โรง (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจังหวัดเชียงราย 2520 – 2524: 32) สำหรับในชุมชนสันทรายพบว่า มีการปลูกยาสูบเพื่อส่งให้กับโรงบ่มมีเพียงไม่กี่ราย เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ไม่เพียงพอที่จะปลูกพืชที่ต้องการน้ำมากในฤดูแล้งอย่างยาสูบได้ ซึ่งต่างกับพื้นที่ต้นน้ำอย่างตำบลแม่คำที่มีน้ำเพียงพอตลอดทั้งปี ทำให้พื้นที่การเกษตรในตำบลแม่คำเป็นพื้นที่ปลูกยาสูบขนาดใหญ่ในอำเภอแม่จัน การปลูกยาสูบของชาวบ้านในชุมชนสันทรายส่วนใหญ่จะเป็นการปลูกไว้สำหรับบริโภคเอง เป็นพันธุ์ท้องถิ่น เรียกว่าชะมอน ปลูกบนพื้นที่เล็กๆ ที่มีน้ำดี

นอกเหนือจากถั่วเหลืองและยาสูบแล้วรัฐเองยังพยายามส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชพาณิชย์อื่นๆ เช่น ข้าวบาร์เลย์ แดงกวา ต้นหอม (นายทา แก้วนาดีบ, 2556) โดยมีเจ้าหน้าที่มาส่งเสริม มีหัวหน้าหมวดทำหน้าที่ไปอบรมและนำความรู้มาถ่ายทอดแก่สมาชิกซึ่งก็ได้แก่คนในชุมชนของ

หากพิจารณากระบวนการผลิตในภาพรวมของชุมชนสันทรายในช่วงนี้จะพบว่าเริ่มมีการปลูกเพื่อขาย โดยการเปลี่ยนพันธุ์ข้าว ซึ่งมีความแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่ม แต่ลำพังเพียงแค่การปลูกข้าวไม่ได้ก็ให้เกิดความมั่งคั่งหรือการสะสมทุนเพื่อขยายฐานะของตนเอง จึงพบว่าคนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีที่ดินจะมีการทำการค้ารวมถึงการออกไปเป็นแรงงานรับจ้างในตัวอำเภอแม่จันหรือที่อื่นๆ ปัจจัยประการสำคัญที่ทำให้การทำการค้าของคนในชุมชนทำได้ง่ายเพราะมีการคมนาคมที่ดี เช่นเดียวการเติบโตทางเศรษฐกิจในภาพรวม ตั้งแต่ระดับประเทศจนถึงระดับภูมิภาคทำให้เกิดภาคเศรษฐกิจที่กว้างใหญ่ขึ้น เช่น ในภาคบริการรวมถึงธุรกิจก่อสร้าง ที่ขยายตัวมายังอำเภอเล็กๆ เช่นอำเภอแม่จัน จึงเป็นการเปิดโอกาสให้กับกลุ่มคนที่ไม่มียี่สิบหรือไม่สามารถทำการเกษตรสามารถออกมาเป็นแรงงานรับจ้างในภาคธุรกิจเหล่านี้ได้ ทำให้พบเห็นการเคลื่อนย้ายของผู้คนออกจากภาคเกษตรกรรมนับตั้งแต่ช่วงนี้เป็นต้นมา

นอกจากนี้การระบบการผลิตที่ต้องอาศัยทุนที่เป็นตัวเงินทำให้กลุ่มคนที่ต้องการเข้าถึงแหล่งทุนต้องพึ่งพากลุ่มคนที่มีที่นาเพราะต้องใช้ที่นาเป็นหลักทรัพย์ในการกู้ เช่นนางแสงคำได้เล่าให้ฟังเมื่อครั้งที่ตนไปกู้เงินสหกรณ์ว่า

“...อย่างแม่มีนาใช้ไหม แม่เงินไม่มี น้องไม่มีนา ... ถ้าแม่เงินจะเอาสตางค์ น้องจะเอาสตางค์ เขาจะใช้ตัวนา (ตามหลักของสหกรณ์นะ) ... อย่างแม่นี้ได้ถือใบนาของอุ้ยหอมสมัยก่อนอุ้ยหอมเขากู้แล้วเขาไม่เอานาไปค้ำ เขาเอาไปบ้านไปค้ำ แล้วเราเป็นคนมีใบนากู้เงินเมื่อก่อนก็ครั้งละ 4-5 พัน แต่เขาก็ประเมินให้ไร่ละ 5,000 10 ไร่แม่ก็มี 50,000 แต่แม่เอาวงเงินไม่มาก แม่เอามา 20,000 นาแม่ได้ 50,000 แล้วอุ้ยหอมเขาก็เอาไม่มาก เอา 10,000 เดียว เจ้านี้ก็เอา 10,000 เดียว รวมแล้วได้ 40,000 แต่ใบนาแม่มันได้ 50,000 เขาก็เลยอนุโลมนางหอม นายแก้วใช้หลักทรัพย์ของนายจันทร์ดี นางหอมนี้ทำเรื่องเข้าแต่เป็นที่บ้านไปอยู่ที่นายจันทร์ดีหมด...”

(นางแสงคำ คำหล้าทราย, 2556)

หากพิจารณาคำบอกเล่าของนางแสงคำ คำหล้าทราย ซึ่งขณะนั้นเป็นภรรยาของนายจันทร์ดี คำหล้าทราย ผู้ใหญ่บ้านโพธาราม พบว่าสหกรณ์การเกษตรถือเป็นแหล่งเงินกู้ที่สำคัญของชาวบ้าน แต่การกู้เงินจากสหกรณ์ฯ ในขณะนั้นก็ยังมีความขัดข้องซึ่งทำให้คนไม่มีที่ดินไม่สามารถจะเข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้อย่างอิสระแต่ต้องไปสัมพันธ์กับคนที่มียี่สิบดินมาก ระบบอุปถัมภ์ภายในชุมชนจึงยังคงมีความสำคัญ ดังกรณีที่ยกตัวอย่างข้างต้นจะพบว่าชาวบ้านต้องพึ่งพาครอบครัวนายจันทร์ดีที่มีที่ดิน รวมถึงอาศัยความน่าเชื่อถือจากตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านเป็นหลักประกัน

2.2.3 การส่งเสริมด้านการศึกษา: ประตุสู่ระบบเศรษฐกิจนอกภาคเกษตร

หลัง พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา เป็นยุคที่ลูกหลานของคนในตำบลสันทรายเข้าสู่ระบบการศึกษาของรัฐอย่างเต็มตัว กล่าวคือไม่เพียงเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนในหมู่บ้าน แต่มีการส่งเสริมให้ลูกหลานเรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้นไปทั้งผ่านระบบการศึกษาในโรงเรียนของวัดและการบวชเรียนซึ่งเป็นช่องทางของคนที่มีรายได้น้อย การส่งเสริมการศึกษาของลูกหลานเช่นนี้เป็นก้าวแรกของการผลักดันให้คนในชนบทก้าวออกสู่สังคมหรือบริบทเดิมของตนเองที่วางอยู่บนการผลิตทางการเกษตรที่มีที่ดินเป็นปัจจัยสำคัญไปสู่บริบทใหม่ที่มีพื้นฐานในดำรงชีวิตอยู่บนฐานของความรู้และประสบการณ์ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างด้านอาชีพและบริบททางสังคมของชุมชนให้เปลี่ยนรูปโฉมไปจากเดิม

ในจังหวัดเชียงรายมีโรงเรียนในระดับมัธยมศึกษาจำนวนมากที่จะรองรับความต้องการด้านการศึกษา เช่น โรงเรียนสามัคคีวิทยาคม อ.เมือง เชียงราย (ก่อตั้ง พ.ศ. 2451) (โรงเรียนสามัคคีวิทยาคม, 2557) โรงเรียนดำรงราษฎร์สงเคราะห์ อ.เมือง เชียงราย (ก่อตั้ง พ.ศ. 2476) (วิกิพีเดีย, 2557) โรงเรียนแม่จันวิทยาคม อำเภอแม่จัน เชียงราย (ก่อตั้ง พ.ศ. 2502) (โรงเรียนแม่จันวิทยาคม, 2557) หรือวิทยาลัยการอาชีพ ได้แก่ วิทยาลัยเทคนิคเชียงราย (ก่อตั้ง พ.ศ. 2481) (วิทยาลัยเทคนิคเชียงราย, 2557) และวิทยาลัยอาชีวศึกษาพาณิชยการเชียงราย หรือชื่อเดิมคือ โรงเรียนพาณิชยการเชียงราย (ก่อตั้งและเปิดสอนปี 2523) (วิทยาลัยอาชีวศึกษาพาณิชยการเชียงราย, 2557) นอกจากนี้จังหวัดเชียงรายยังมีสถานศึกษาที่เปิด

สอนในระดับปริญญาตรีคือ วิทยาลัยครูเชียงรายซึ่งปัจจุบันเปลี่ยนเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย (เปิดสอน 2520)(มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2557)

สำหรับชาวบ้านในตำบลสันทรายในช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา มักจะเรียนในระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนแม่จันวิทยาคมเพราะอยู่ใกล้บ้านมากกว่า และหากจะเรียนในระดับปริญญาตรีก็จะเรียนที่วิทยาลัยครูเชียงราย แต่ก็มีบางส่วนที่ไปเรียนระดับปริญญาตรีที่เชียงใหม่หรือกรุงเทพฯ โดยจะพบว่าในชุมชนสันทรายมีผู้คนจากหลากหลายกลุ่มหลายฐานะที่ส่งลูกเรียนหนังสือ เช่น

1. นางแสงคำ คำหล้าทราย แม้จะมีที่นาถึง 2 แปลงๆ ละ 8 ไร่ แต่ก็ไม่ได้ให้ลูกทั้งสองคนช่วยทำนา แต่สนับสนุนด้านการศึกษาอย่างเต็มที่ หลังจากจบชั้นประถมศึกษา就送ให้เรียนระดับมัธยมศึกษาต่อทันทีที่โรงเรียนแม่จันวิทยาคม หลังจากจบชั้นมัธยมลูกสาวคนโตก็เข้าไปเรียนระดับอุดมศึกษาที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง ขณะที่ลูกชายคนเล็กก็สำเร็จการศึกษาระดับอนุปริญญาที่วิทยาลัยเกษตรแม่ใจ โดยแม่แสงคำให้เหตุผลที่สนับสนุนให้ลูกเรียนว่า

“...วิ่งตามเขาไปนั่นแหละ ทำนามันลำบากเกิน...”

(แสงคำ คำหล้าทราย, 2556)

2. นางนวล นวนพนัส มีลูกทั้งหมด 4 คน ลูกทุกคนไม่ได้ช่วยพ่อแม่ทำนาเลย นางนวลสามารถส่งลูกสาวคนโต (เกิด พ.ศ. 2504) เรียนจบที่วิทยาลัยครูเชียงราย หลังจากเรียนจบก็บรรจุเข้ารับราชการเป็นครูสอนอยู่ที่อำเภอแม่สาย สำหรับลูกชายก็ให้บวชเรียนจนจบนักธรรมเอกใน พ.ศ. 2523 ซึ่งเทียบได้กับชั้น ม.ศ. 3 ในขณะนั้น แม้ว่าจะมีที่ดินทำกินเพียง 5 ไร่ และไม่สามารถขยายพื้นที่ได้เพราะสามีสภาพไม่แข็งแรงแต่นางนวลก็อาศัยการรับจ้าง ค้าขาย เพื่อหาเงินส่งลูกเรียน ดังที่อุยวอลเล่าให้ฟังถึงการส่งลูกคนโตเรียนที่วิทยาลัยครูเชียงรายว่า

“...เงินที่ส่งลูกเรียนได้มาจากการเลี้ยงเป็ด รับจ้างปลูกนา ทำทั้งพ่อทั้งแม่ ตอนนั้นของไม่แพง ค่ากับข้าวนี้ก็สามละสามบาท...ของหวานสามละบาท สองบาท วันละประมาณ 10 บาท อาทิตย์หนึ่งจะส่งให้ลูกครั้งละ 500-700 บาท เพราะขายไข่เป็ดได้ รับจ้างไม่เคยได้หยุด...”

(นวล นวนพนัส, 2556)

3. นางเงิน ชมภูษัย ที่แม่ตนเองจะไม่มีที่ดินทำกิน อาศัยการทำนาเช่าผ้างัก การรับจ้าง และค้าขายเพื่อส่งให้ลูกเรียนหนังสือ จบจากวิทยาลัยครูเชียงรายและรับราชการครู โดยเงินที่ส่งให้ลูกเรียนมาจากการทำนา รับจ้าง ค้าขาย

“ก็ทำนา รับจ้างเล็กๆ น้อยๆ...วันละ 20 บาท ที่ให้ไปแต่ละวัน เรียน วค.(วิทยาลัยครูเชียงราย) นะเมื่อก่อน จบที่นั่นแหละ อย่างตอนม.ต้นก็ไปป่าซาง คนละสิบบาท...”

“...อย่างยายเงินนี้เห็นว่าเขาไม่มีแผ่นดิน ไม่มีอะไรนี่นะ เขาก็ส่งลูกเรียนถึงปริญญา...”

(แสงคำ คำหล้าทราย, 2556)

การส่งเสริมการศึกษาของคนรุ่นนี้ทำให้คนรุ่นลูกที่ได้รับการศึกษามีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะไม่ต้องการให้ลูกของตนต้องมาทนทำงานที่ยากลำบากเช่นการทำนา หรือในกรณีของครอบครัวที่ไม่มีที่ดิน การศึกษาจึงถือเป็นสมบัติเพียงอย่างเดียวที่พ่อแม่จะมอบให้กับลูกได้ ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าคนในชุมชนสันทรายประกอบอาชีพรับราชการถึงร้อยละ 6 (เทศบาลตำบลสันทราย, 2557)

2.3 ตำบลสันทรายในกระแสการพัฒนา (พ.ศ. 2531 – 2558)

การเปลี่ยนแปลงสำคัญตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมาได้แก่ การส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศไทยที่เชื่อมภาคเหนือเข้ากับโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ (โฆษิต ไชยประสิทธิ์, 2554: 1) โดยมุ่งสนับสนุนให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในภูมิภาคอาเซียนและอินโดจีน รวมทั้งได้กำหนดมาตรการทางด้านการตลาดที่จะร่วมมือกับกลุ่มประเทศอินโดจีน และมุ่งเน้นพัฒนาการท่องเที่ยวให้เชื่อมโยงกันมากขึ้น ผลที่ตามมาคือการเติบโตทั้งด้านการคมนาคมและการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ และเชียงใหม่จะกลายเป็นประตูเปิดและศูนย์กลางการติดต่อกับประเทศต่างๆ ในยุคของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ.2531 – 2534) มีการดำเนินนโยบายปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านและผลักดันการค้าข้ามพรมแดนผ่านนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า” โดยความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยกับกองทุนการเงินระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) ผลักดันให้ประเทศเพื่อนบ้านหันหน้าเข้าหากันและร่วมกันพัฒนาการค้าและเศรษฐกิจสังคมของภูมิภาคให้มั่นคงจนนำมาสู่การริเริ่มแนวคิดและผลักดันนโยบายการพัฒนา “สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ” (ระหว่างจีน ลาว พม่าและไทย) และเป็นที่มาของการพัฒนาชายแดน (เสาวรีย์ ชัยวรรณ, 2555: 43-44) โดยมี อ.แม่สาย อ.เชียงแสน เชียงรายเป็นพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจภูมิภาคในช่วงเวลาดังกล่าว

นโยบายเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้านี้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในการถือครองที่ดินของคนในพื้นที่เป็นอย่างมาก ในกรณีของอำเภอเชียงแสนพบว่าที่ดินริมฝั่งโขงถูกขายให้กับนายทุนจากต่างถิ่นจำนวนหลายร้อยพันไร่ การกระจายตัวของที่ดินของเหล่าบรรดานายทุนไม่ได้กระจุกตัวอยู่แค่เพียงในเขตเมืองชั้นในเท่านั้น แต่กระจายไปตัวเมืองรอบนอกด้วย เช่น บ้านสบรวก บ้านสบกก และที่ดินจำนวนมากในอำเภอเชียงแสนก็กลายเป็นของนายทุน (สุมาตร ภูลายยาว, 2539) เช่นเดียวกับหมู่บ้านแม่คำหลังวัด ต.แม่คำ ที่มีนายหน้าค้าที่ดินซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมกับกลุ่มทุนจากต่างถิ่นเข้ามากว้านซื้อที่ดิน ชาวบ้านจำนวนมากขายที่ดินทำกินของตนเองโดยให้เหตุผลว่าที่ดินทำกินของตนนั้นประสบกับปัญหาเรื่องน้ำในการเกษตร แม้บางส่วนอาจไม่อยากจะขายแต่ก็ถูกบังคับทางอ้อมให้ขายในที่สุด (ปริญญาวัลย์ ใจปิ่นตา, 2555: 49 - 50)

ภายใต้กระแสการพัฒนาจังหวัดเชียงรายเช่นนี้ทำให้ชุมชนสันทราย เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการ ได้แก่

1) เกิดนายหน้าค้าที่ดินในหมู่บ้าน

เนื่องจากมีข่าวว่าจะมีการตั้งนิคมอุตสาหกรรมที่อำเภอแม่จัน โดยบริษัทยูนิโก้ จับมือกับการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยเพื่อผลักดันให้เกิดนิคมอุตสาหกรรมเชียงรายในพื้นที่อำเภอแม่จัน โดยจะให้เป็นที่ฐานเศรษฐกิจและฐานการค้า เพื่อเตรียมรับมือกับนโยบายที่เปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของรัฐบาลในขณะนั้น ตำบลสันทรายเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีข่าวลือว่าจะมีการตั้งนิคมอุตสาหกรรมบริเวณทุ่งนาเหนือหมู่บ้านหนองฮ่อ ตำบลป่าซาง โดยมีหมู่บ้านที่อยู่รายรอบดังนี้ บ้านดง บ้านเด่น บ้านโพธิาราม ตำบลสันทราย บ้านแม่สรวาย บ้านบ่อก้าง บ้านขัวรินคำ ต.จอมสวรรค์ บ้านกล้วย บ้านปายาง บ้านเหมืองกลาง ตำบลศรีคำ บ้านป่าห้า บ้านปายาง บ้านสันคือ และบ้านป่าซาง ตำบลป่าซาง (นายสมบุญ คำหล้าทราย, 2557) ข่าวลือนี้ทำให้เกิดการขายที่ดินของชาวบ้านจำนวนมาก โดยมีกลุ่มนายหน้าเข้ามาติดต่อกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในแต่ละพื้นที่ แต่สุดท้ายโครงการดังกล่าวก็ไม่เกิดขึ้น สำหรับผู้ที่เป็นนายหน้าในหมู่บ้านต่างก็ได้รับประโยชน์จากเงินมัดจำจำนวนมาก ดังที่นายสมบุญ คำหล้าทราย (2557) หนึ่งในนายหน้าค้าที่ดินขณะนั้นกล่าวว่า

“นายหน้านี่คือต่างคนต่างมาแก้งกำไร ได้เงินติดมัดจำเยอะมาก 3 - 4 เดือนไม่มา ก็เสร็จเรา...”

การแสวงหาความมั่งคั่งจากระบบการค้าที่ดินแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจและการยอมรับในกติกาของการซื้อขายที่เป็นความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายเป็นหลัก อันเป็นความสัมพันธ์ที่ต่างไปจากการแลกเปลี่ยนในเชิงเครือญาติหรือชุมชนเป็นอย่างมาก

2) เกิดการรุกเข้ามาของกลุ่มทุนธุรกิจการเกษตร และนายทุนจากต่างถิ่นมากว้านซื้อที่ดินในพื้นที่ป่า

เนื่องจากไม่มีนิคมอุตสาหกรรมเกิดขึ้นทำให้ที่ดิน (ที่นา) ของชาวบ้านจึงยังไม่หลุดมือไปสู่นายทุนต่างถิ่น ทว่าสำหรับพื้นที่ป่าบริเวณทางทิศตะวันออกในเขตหมู่บ้านจอมจันท์ บ้านดอยต่อ บ้านดงสุวรรณ และบ้านนาล้อม พบว่ามีการเข้ามาของกลุ่มทุนธุรกิจการเกษตรที่ต้องการพื้นที่ขนาดใหญ่ในการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น การปลูกยางพาราของบริษัทไทยรับเบอร์และสับปะรดของบริษัทแม่จันเกษมกิจ ในกรณีของบริษัทแม่จันเกษมกิจที่มีนายสมพล คูเกษมกิจเป็นเจ้าของนั้นได้เข้ามาซื้อที่ดินบริเวณป่าในเขตบ้านนาล้อม หมู่ 9 ใน พ.ศ. 2530 ซึ่งชาวบ้านที่เป็นเจ้าของที่ดินก็ขายสิทธิ์ให้กับนายทุน บางรายแม้ไม่ยอมขายแต่จะถูกบีบบังคับโดยการซื้อที่ดินแปลงที่อยู่รายรอบทำให้ไม่มีทางเข้าออกได้ ราคาขายสิทธิ์ที่ดินในขณะนั้นอยู่ที่ 10,000 บาท ต่อพื้นที่ประมาณ 3 ไร่ เมื่อบริษัทแม่จันเกษมกิจเข้ามาปลูกสับปะรดพบว่ามี การรุกที่ดินในพื้นที่ป่าลับๆ อย่างต่อเนื่องอันนำมาซึ่งการคัดค้านของชาวบ้าน (ดังจะกล่าวต่อไป)

สำหรับชาวบ้านที่มีพื้นที่ไร่หรือที่ดินในเขตป่าที่ขายสิทธิให้กับนายทุนไปแล้วนั้น ส่วนหนึ่งจะนำเงินไปซื้อที่ดินหรือซื้อที่นาผืนใหม่ สำหรับคนที่ไม่มียากิน เช่น ครอบครัวของนายจรัญ ปันทะทา ที่ไม่มีแม้แต่ผืนดินในการสร้างบ้านอยู่ก็อาศัยเงินจำนวนจากการขายที่ดินในเขตป่าที่แม่ของตนไปบุกเบิกไว้ประมาณ 3 ไร่ ได้เงิน 10,000 บาท และนำเงินนี้ไปซื้อที่ 87 ตารางวา มาสร้างบ้าน (นายจรัญ ปันทะทา, 2557)

3) เกิดสภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกต่อ “การพัฒนา”

การส่งเสริมด้านการค้าและการลงทุนเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน เขียนไว้ในฐานะเมืองที่ติดพื้นที่ชายแดนจึงเป็นพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาด้านโลจิสติกส์อย่างมาก โครงการสร้างสะพานข้ามน้ำโขงแห่งที่ 4 (ห้วยทราย – เชียงของ) ตามแนวเส้นทางเศรษฐกิจเหนือ – ใต้ หรือเส้นทาง R3a นำมาสู่โครงการก่อสร้างถนนและขยายเป็น 4 ช่องจราจรที่เกี่ยวข้องกับสะพานข้ามแม่น้ำโขงถึง 6 เส้นทาง หนึ่งในนั้นคือ ทางหลวงหมายเลข 1016 ที่ตัดผ่านตำบลสันทราย เริ่มก่อสร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2552 แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2554 (ชลิศา รัตนสาร, 2553) โครงการดังกล่าวส่งผลให้ชาวบ้านต้องถูกเวนคืนที่ดินหลายหลังคาเรือน แต่จากการสอบถามผู้นำในหลายชุมชน ต่างตอบว่าไม่มีการคัดค้านหรือต่อต้านโครงการดังกล่าวจากคนในพื้นที่ แทบทั้งหมดล้วนกล่าวว่า เป็นเสียงเดียวกันว่า “ก็ไม่เห็นมีใครว่าอะไร” (นายสมบุญ คำหล้าทราย, 2557 และนายศุภกิจ นวลพนัส, 2557) ใน พ.ศ. 2547 ยังมีการวางแผนจากกรมผังเมืองจะใช้เส้นทางภายในหมู่บ้านในตำบลสันทรายเป็นทางเชื่อมต่อระหว่างทางหลวงหมายเลข 1016 (แม่จัน – เชียงแสนกับทางหลวงหมายเลข 1 ถนนพหลโยธิน (เชียงราย – แม่สาย) ด้วยการขยายถนนเส้นที่ผ่านบ้านโพธาราม ตำบลสันทราย บ้านหนองอ้อ และบ้านป่าห้าว ตำบลป่าซาง ซึ่งบรรจบกับทางหลวงหมายเลขหนึ่งที่บ้านป่าห้าว ตำบลป่าซาง อำเภอแม่จัน ซึ่งมีการรังวัดที่ดินและแจ้งให้กับชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ทราบถึงเงื่อนไขในการเวนคืนที่ดินแล้ว แต่จนกระทั่งปัจจุบันก็ยังไม่มีการดำเนินการก่อสร้างใดๆ เกิดขึ้น

ทั้งนี้ โครงการขยายถนนในหมู่บ้านที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบโดยตรงนี้ได้รับการต่อต้านจากชาวบ้านเล็กน้อย แม้จะได้รับผลกระทบโดยตรงแต่หน่วยงานราชการเองก็อาศัยการเข้าทำงานมวลชนและสร้างความเข้าใจ รวมทั้งการโน้มน้าวให้ชาวบ้านเสียสละและเห็นความสำคัญของโครงการ ประกอบกระแสของคนส่วนใหญ่ในชุมชนก็เป็นไปในทิศทางเดียวกันบนความเชื่อว่าจะนำมาซึ่งความเจริญ ทำให้พลังของการคัดค้านที่ปรากฏขึ้นในช่วงแรกๆ อ่อนลง ดังเห็นได้คำบอกเล่าของนายศุภกิจ นวลพนัส (2557) ผู้ใหญ่บ้านบ้านโพธาราม กล่าวว่า

“...ที่แรกบางคนก็ยอม บางคนก็ไม่ยอม แต่ว่าความเจริญมันไม่ทำที่เดียวนี้ ทั้งหมด บางคนก็เข้าใจว่า เขาไม่ได้มาเอาเปล่า ดีกว่าขาย...”

ข้อสนับสนุนที่เป็นรูปธรรมอันเกิดจากการสร้างถนนก็คือ การเกิดอาคารพาณิชย์ ตึกแถวให้เช่าเปิดร้าน ซึ่งปรากฏที่บ้านเด่น หมู่ 4 ซึ่งอยู่ติดกับทางหลวงหมายเลข 1016 ตลาดบ้านเด่นที่ปรับปรุงให้ทันสมัย

และถูกสุขลักษณะตามระเบียบของเทศบาลซึ่งไม่ได้รองรับเฉพาะคนที่อยู่ในตำบลเพียงอย่างเดียว หากมีนักท่องเที่ยวที่ใช้เส้นทางดังกล่าวแวะมาจับจ่ายไม่ขายสาย

“...เมื่อวานขายกล้วยน้ำว้า ให้คนกรุงเทพไปสามหวี หวีสี่สิบบาทๆ เขาไม่ต่อเลย ลงรถมาก็ถามยายหวีเท่าไร เราบอกสี่สิบบาท เขาก็ว่าถูกจังเหมาหมดเลยสามหวี”

(นวล นวนพนัส, 2557)

ร้านค้าและตึกแถวที่เกิดขึ้นสองข้างทางสองข้างทางก่อนจะถึงตลาดบ้านเด่นนั้นเดิมเป็นที่ของคนบ้านสันทรายและคนบ้านเด่น เมื่อสร้างถนนเสร็จที่ดินมีมูลค่าสูงขึ้นชาวบ้านจึงขายให้กับคนจากต่างถิ่นเข้ามาสร้างตึกแถว อาคารพาณิชย์ ปัจจุบันตึกแถวเหล่านั้นเป็นทั้งของคนในตำบลสันทรายและคนจากต่างถิ่นเข้ามาทำร้านอาหาร ร้านถ่ายเอกสาร เปิดคลินิก ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ก็พอใจกับการเปลี่ยนแปลงจากความเจริญเหล่านี้

“...อย่างตำบลเรามีตลาด มีร้านค้า มีหมอ มีคลินิก สะดวกสบายขึ้น...”

(สมบุญ ค้าหล้าทราย, 2557)

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านที่จะได้รับผลกระทบที่จะเกิดจากการเวนคืนที่ดินในอนาคตก็ยังคงรู้สึกกังวลต่อสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้น ด้านหนึ่งกังวลกับผลกระทบที่เกิดต่อตนเองโดยตรง ด้านหนึ่งก็กังวลว่าหากตนเองคัดค้านหรือเป็นคนส่วนน้อยที่ไม่เห็นด้วยกับการพัฒนาดังกล่าวแล้วก็อาจตกเป็นที่ครหาในชุมชน

2.3.1 การเคลื่อนย้ายแรงงานในชนบท

สำหรับคนหนุ่มสาว (เกิดตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา) ที่ศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาหรือวิทยาลัย ในขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นวิทยาลัยครูหรือวิทยาลัยเกษตร เป็นกลุ่มคนที่ขยับตนเองออกจากการทำนอกรภาคเกษตรกรรมและมีอาชีพการงานตามการศึกษาของตนเอง สำหรับคนที่ยังเรียนต่อในจังหวัดเชียงราย ใช้การเดินทางไปกลับระหว่างบ้านกับวิทยาลัย แต่สำหรับคนที่ไปศึกษาที่อื่นจะเป็นการเคลื่อนย้ายแบบชั่วคราวขณะเรียนหนังสือ และภายหลังจากจบการศึกษาก็กลับมาทำงานใกล้บ้าน เช่น ลูกสาวคนโตของนางนวล นวนพนัส (2556) ที่หลังจากเรียนจบที่วิทยาลัยครูเชียงรายก็มาเป็นครูสอนอยู่ที่โรงเรียนบ้านด้าย ต.บ้านด้าย อ.แม่สาย ภายหลังแต่งงานและมีครอบครัวที่นั่น

สำหรับคนที่ไปเรียนต่อต่างถิ่นเช่นในกรุงเทพฯ มักมาจากครอบครัวของคนที่มีฐานะดี (ทางการเงินและฐานะทางสังคม) เช่น ลูกสาวคนโตของนายจันทรี – นางแสงคำ ค้าหล้าทราย (นายจันทรีเป็นผู้ใหญ่บ้าน พ.ศ. 2531 – 2534) หลังจากจบชั้น ม.6 ที่โรงเรียนแม่จันวิทยาคม ก็ไปเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยรามคำแหงใน พ.ศ. 2532 หลังจากเรียนจบก็ทำงานในบริษัทญี่ปุ่นที่กรุงเทพฯ หลังจากทำงานได้เพียง 4 ปี บริษัทก็ต้องปิดตัวลง แต่ก็ได้เงินชดเชย 80,000 บาท หลังจากนั้นก็หางานใหม่ในกรุงเทพฯ แม้จะกลับมา

ทำงานอยู่ที่บ้านช่วงหนึ่ง โดยเป็นลูกจ้างชั่วคราวอยู่ที่เทศบาลตำบลสันทราย จนกระทั่งใน พ.ศ. 2540 มี กองทุนเงินล้านเข้ามาในหมู่บ้านจึงเข้าไปเป็นคณะกรรมการบริการเงินกองทุน แต่จ้างเพียง 9 เดือน หลังจากนั้น ก็ไปทำงานเป็นแคชเชียร์อยู่ปั๊มน้ำมันที่จังหวัดชลบุรีจนถึงปัจจุบัน แม้นางแสงคำอยากจะให้ลูกสาว ทำงานใกล้บ้าน แต่ลูกสาวเห็นว่าเงินเดือนที่ได้รับนั้นน้อยกว่าที่เคยได้มา โดยตอนทำงานที่เทศบาลได้เพียง เดือนละ 6,000 บาท เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนเดือนละ 8,000 บาท ตอนทำงานอยู่บริษัทญี่ปุ่น และได้ เดือนละ 7,000 บาท ตอนเป็นคณะกรรมการกองทุนเงินล้าน (นางแสงคำ คำหล้าทราย, 2556)

สำหรับคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้ศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาบางส่วนก็กลับไปทำนาหากพ่อแม่มีที่ นามาก (10 ไร่ขึ้นไป) หากมีที่นาเพียง 4 – 5 ไร่ หรือไม่มีเลยก็มีแนวโน้มว่าจะออกไปทำงานนอกภาค เกษตร ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการปลูกข้าวบนที่นาขนาดเล็กนั้นไม่ได้สร้างรายได้มากพอ อีกทั้งในฤดูนาปีก็ ต้องปลูกข้าวไว้กินด้วยบางคนจึงตัดสินใจไปทำงานต่างประเทศ

ปัจจัยภายในที่มีผลต่อการเคลื่อนย้ายแรงงานในบ้านโพธารามคือ การประสบปัญหาน้ำเพื่อการ เกษตรไม่เพียงพอ สืบเนื่องมาจากริมมีการปลูกข้าวนาปรังเพิ่มขึ้นอย่างมากและบ้านโพธารามก็เป็น พื้นที่กลางน้ำ รายได้จากการทำเกษตรเพียงอย่างเดียวที่ไม่เพียงพอจึงทำให้คนเริ่มแสวงหาหนทางใหม่ๆ เช่น นายศุภกิจ นวนพัส ที่เห็นพี่ชายภรรยาไปทำงานที่ญี่ปุ่นอยู่ก่อนแล้ว จึงตัดสินใจไปทำงานประเทศ ได้หวันใน พ.ศ. 2530 โดยผ่านนายหน้าที่เป็นคนในหมู่บ้าน ในตอนนั้นมีคนในหมู่บ้านไปด้วยกันประมาณ 6 – 7 คน ใช้เงินสำหรับการไปทำงานประมาณแสนกว่าบาท ทำงานอยู่ในโรงงานย้อมผ้า ได้เงินเดือน ประมาณ 4 – 5 หมื่นบาท นายศุภกิจไปได้หวันประมาณหนึ่งปีครึ่งก็กลับมา ซึ่งก่อนหน้านี้พ่อหลวงจะไปที่ มีคนออกไปทำงานต่างประเทศอยู่ก่อนแล้ว โดยมากจะไปทำงานในประเทศซาอุดีอาระเบีย ได้หวัน และ ญี่ปุ่น

จากการเคลื่อนย้ายแรงงานในชนบทเช่นนี้ส่งผลให้ปัจจุบันคนที่ยังอยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นกลุ่ม อายุตั้งแต่ 50 ปี ขึ้นไป ประกอบอาชีพเกษตรกรรม รับจ้าง และค้าขาย ขณะที่คนวัยแรงงาน 20 – 40 ปี ทำงานต่างถิ่นบ้างเป็นการเคลื่อนย้ายชั่วคราว บ้างก็ย้ายออกไปเป็นการถาวร

2.3.2 ระบบเศรษฐกิจหลังการขยายตัวของตลาด

เมื่อต้องปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมาสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ที่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาด อย่างเต็มตัว ระบบเศรษฐกิจในชุมชนที่เคยวางอยู่บนการผลิตในภาคเกษตรและการค้าขาย เริ่มมีการแตก ตัวหลากหลายมากขึ้นในแง่ของการประกอบอาชีพของคนในชุมชน โดยบางส่วนยังคงทำการเกษตรอย่าง เข้มข้นและผันตนเองเป็นเกษตรกรนายทุนในชุมชน ขณะที่บางส่วนก็ยังคงทำนาและประกอบอาชีพอื่น ควบคู่กันไป ขณะที่บางส่วนก็หันหลังให้กับงานในภาคเกษตรและประกอบอาชีพอื่นแทน อย่างไรก็ตาม ระบบเศรษฐกิจในชุมชนสันทรายสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ เศรษฐกิจภาคเกษตรและ เศรษฐกิจนอกภาคเกษตร

เศรษฐกิจภาคเกษตร

ในชุมชนสันทรายตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมาแม้ว่าราคาที่ดินจะสูงขึ้นและเกิดการขายที่ดินให้กับนายทุนต่างถิ่นจำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่ที่ราบลุ่มสำหรับการทำนายนังไม่ถูกเปลี่ยนมือ ต่างกับบริเวณพื้นที่สูงเช่นที่บ้านจอมจันทร์ บ้านนาล้อม บ้านดอยต่อ และบ้านดงสุวรรณที่พื้นที่ป่าซึ่งเดิมชาวบ้านจับจองใช้เพาะปลูกและหาผลผลิตจากป่า ถูกกว้านซื้อจากนายทุนต่างถิ่นและเปลี่ยนพื้นที่ป่ามาเป็นพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ สับปะรดและยางพารา

อย่างไรก็ตาม ข้าวถือเป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่สำคัญในชุมชนสันทราย โดยเฉพาะในพื้นที่ราบลุ่มบ้านสันทราย บ้านโพธาราม บ้านเด่น บ้านแหลม ระบบการปลูกข้าวของพื้นที่บริเวณนี้คือปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง สำหรับฤดูนาปีเริ่มปลูกข้าวในช่วงเดือนสิงหาคม และเก็บเกี่ยวในเดือนพฤศจิกายน โดยแบ่งที่ดินส่วนหนึ่งปลูกข้าวเหนียวพันธุ์ กข 6 ไว้เพื่อบริโภคหรือเพื่อขายเป็นค่าเช่านา ส่วนที่เหลือจะปลูกข้าวเหนียวพันธุ์ข้าวสันป่าตอง 1 ส่วนในฤดูนาปรัง เกษตรกรจะปลูกข้าวเพื่อขายทั้งหมด โดยเริ่มปลูกตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์และเก็บเกี่ยวในเดือนพฤษภาคม พันธุ์ข้าวที่ใช้คือ ข้าวมะลิ 105 สุพรรณบุรี 1 ปทุมธานี 1

เดิมแรงงานที่ใช้ในการปลูกข้าวจะใช้แรงงานในครัวเรือนหรือเครือข่ายที่เรียกว่าการ “เอามือเอารวัน” แต่เมื่อแรงงานในภาคเกษตรขาดแคลน เพราะคนหนุ่มสาวต่างออกไปทำงานนอกหมู่บ้านกันมากขึ้น จึงอาศัยการจ้างแรงงานเข้ามาแทนที่ โดยคนที่เข้าสู่อุตสาหกรรมรับจ้างส่วนใหญ่จะมาจากครอบครัวที่มีที่ดินน้อย (ไม่เกิน 5 ไร่) หรือไม่มีที่ดินเลย ปัจจุบันกลุ่มรับจ้างปลูกข้าวในปัจจุบันเหลือเพียงกลุ่มเดียวและค่าจ้างปลูกข้าวแบบเหมาต่อไร่ปัจจุบัน (พ.ศ. 2557) อยู่ที่ไร่ละ 1,000 บาท ต่อวัน ปัญหาอันเนื่องมาจากการขาดแคลนแรงงานนี้ทำให้เกษตรกรหันมาใช้วิธีการปลูกข้าวแบบหว่านแทน แม้ว่าจะได้ผลผลิตลดลงบ้างก็ตาม

ไม่เพียงเปลี่ยนวิธีการปลูกเท่านั้นแต่เกษตรกรยังหันมาใช้เทคโนโลยีและเครื่องจักรมากขึ้นทดแทนแรงงานที่ขาดแคลน แต่แน่นอนว่าต้นทุนในการผลิตย่อมสูงขึ้น ตัวชี้วัดที่สำคัญคือในช่วง 2 – 3 ปีมานี้เฉพาะบ้านโพธารามหมู่บ้านเดียวมีรถแทรกเตอร์กว่า 20 คัน (นางจันทร์ทา ธรรมรังษี, 2557) ซึ่งคนที่มียรถแทรกเตอร์ส่วนใหญ่จะมีที่ดินมาก ดังที่นางจันทร์ทา ธรรมรังษี เกษตรกรผู้ทำนาจำนวน 38 ไร่ ได้อธิบายถึงความจำเป็นของการมีรถแทรกเตอร์ว่า

“...จ้างเขามันก็แพง เราทำนาตลอด เราตัดสินใจซื้อดีกว่า เมื่อก่อนก็จ้างเขา เรามีรถไถเล็ก (รถไถเดินตาม) เราเหนื่อย ตัดสินใจซื้อรถใหญ่ เราทำนาทุกปี ตกไร่ละ 700 (บาท) 30 ไร่ไปเท่าไรแล้ว...”

นอกจากการใช้รถแทรกเตอร์แล้วยังมีการใช้รถเกี่ยวข้าวแทนการจ้างแรงงาน โดยมีค่าจ้างรถเกี่ยวข้าวอยู่ที่ไร่ละ 700 – 800 บาท เจ้าของรถเกี่ยวข้าวส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่มีฐานะและที่นาจำนวนมาก เพราะนอกจากซื้อรถเกี่ยวข้าวแล้วยังต้องมีรถหกล้อสำหรับบรรทุกรถเกี่ยวข้าวด้วย รถเกี่ยวข้าวคันหนึ่ง

ราคาเริ่มต้นอยู่ที่หลักล้าน ปกติเกษตรกรจะซื้อเงินผ่อน โดยจะผ่อนปีละ 2 งวด ตามฤดูของการเก็บเกี่ยวข้าว คือจ่ายค่างวดครั้งแรกในฤดูนาปี และครั้งที่สองในฤดูนาปรัง (นางจันทร์ทา ธรรมรังษี, 2557)

สิ่งที่สนใจประการหนึ่งที่ได้แสดงให้เห็นถึงการขาดแคลนแรงงานอย่างมากคือ เดิมแม้จะมีการใช้รถเกี่ยวข้าวมาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2540 แล้ว แต่เกษตรกรก็ยังนิยมใช้แรงงานคนในการเกี่ยวข้าวที่เก็บข้าวไว้กินเอง เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา ดูเหมือนว่าไม่ว่าจะเป็นข้าวที่เก็บไว้กินหรือขายเกษตรกรล้วนแต่ใช้รถเกี่ยวข้าวกันทั้งนั้น ยกเว้นครัวเรือนที่มีนาไม่มากถึง 10 ไร่ อาจใช้แรงงานจากเครือญาติมาช่วยเกี่ยว (สมบุญ ค่ำหล้าทราย, 2557) แต่ครัวเรือนที่มีที่ดินจำนวนมากจะใช้วิธีการจ้างรถเกี่ยวข้าวทั้งสิ้น

ผลผลิตข้าวที่ปลูกไว้เพื่อขายส่วนใหญ่จะขายทันทีหลังจากที่เกี่ยวข้าวเสร็จ เนื่องจากใช้รถเกี่ยวข้าว กระบวนการเก็บเกี่ยวและการขายข้าวจึงรวดเร็วและรวดเร็ว ไม่ต้องมีการตากข้าวหรือฟาดข้าวเช่นในอดีต เพราะข้าวที่ออกมาจากรถเกี่ยวจะอยู่ในท้ายรถกระบะและสามารถขับไปขายให้กับโรงสีได้ทันที ดังนั้น การเกี่ยวข้าวและขายข้าวสามารถทำได้ทุกช่วงเวลาทั้งกลางวันและกลางคืน โดยโรงสีที่รับซื้อข้าวมีอยู่มากมายในจังหวัดเชียงราย เฉพาะในอำเภอแม่จันก็มีโรงสีข้าวขนาดใหญ่ถึง 10 แห่ง (สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดเชียงราย, 2548) เกษตรกรจึงสามารถเลือกได้ว่าจะขายข้าวที่ใด ซึ่งในแต่ละฤดูการผลิตจะพบว่าเกษตรกรมิได้มุ่งขายให้กับที่ใดที่หนึ่งเป็นการเฉพาะ แต่จะเปลี่ยนโรงสีที่ขายข้าวเปลี่ยนวนเวียนกันไปมาขึ้นอยู่กับว่าที่ใดให้ราคาดี

ปัจจุบันเกษตรกรในตำบลสันทรายมีที่ดินทำกินเฉลี่ย 4 – 5 ไร่ต่อครัวเรือน (สมบุญ อธิณัติทราย, 2557) โดยเกษตรกรรายใหญ่ที่มีที่นามากที่สุดในตำบลสันทราย มาจากตระกูลเยาว์ธานีและตระกูลจันทร์เงิน ที่สะสมความมั่งคั่งมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ในทศวรรษ 2520 เมื่อมาถึงรุ่นลูกก็ได้สานต่อการทำนาและขยายฐานะมาเป็นเกษตรกรนายทุนรายใหญ่ในตำบลสันทราย ได้แก่ นายดวงพร – นางหอมนวล เยาว์ธานี ปัจจุบัน (พ.ศ. 2558) ทั้งคู่มีที่ดินทั้งหมด 7 แปลงรวม 50 ไร่ และเช่าเพิ่มอีก 56 ไร่ และนายสว่าง – นางพิไลทอง จันทร์เงิน นายสว่างเป็นลูกชายคนโตของนายขาวและนางคำมา จันทร์เงิน ปัจจุบันทั้งคู่มีที่นาจำนวน 40 ไร่ (5 แปลง)

เศรษฐกิจนอกภาคเกษตร

เศรษฐกิจนอกภาคการเกษตรถือเป็นแนวโน้มที่เพิ่มมากขึ้นจากในอดีต โดยพบว่ากลุ่มที่อยู่ในเศรษฐกิจนอกภาคเกษตรส่วนใหญ่จะเป็นคนรุ่นลูกของกลุ่มที่มีที่ดินขนาดเล็ก รวมถึงกลุ่มที่ไม่มีที่ดิน การเกษตรตั้งแต่ยุคแรกของการตั้งถิ่นฐาน ส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มที่เคยมีที่ดินจำนวนมากแต่เมื่อมาถึงรุ่นของตนเองกลับไม่มีที่ดินทำกินให้กับตนเอง และอีกส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับการศึกษาและประกอบอาชีพรับราชการ ลูกจ้าง พนักงาน ซึ่งเป็นแนวโน้มที่กำลังเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากทุกครัวเรือนล้วนให้ความสำคัญกับการศึกษาของบุตรหลาน โดยเศรษฐกิจนอกภาคเกษตรของชุมชนสันทรายได้แก่

1. เจ้าของกิจการโรงสี ส่วนใหญ่กิจการโรงสีในชุมชนจะเป็นโรงสีข้าวขนาดเล็กและขนาดกลาง ซึ่งโรงสีขนาดเล็กในชุมชนปัจจุบันเหลือน้อยลง เพราะโรงสีขนาดเล็กอยู่ได้เพราะลูกค้ารายย่อยซึ่งได้แก่ เกษตรกรที่ปลูกข้าวไว้กินเอง ขณะที่โรงสีขนาดกลางซึ่งมีกำลังการผลิต (สีข้าวได้มากกว่า) มีรายได้จากการสีข้าวและนำข้าวไปขายรวมถึงมีลูกค้ารายย่อยเข้ามาใช้บริการ ประกอบกับปัจจุบันคนทำนาส่วนใหญ่จะปลูกข้าวไว้ขายเป็นหลัก แม้ว่าคนส่วนใหญ่จะยังคงปลูกข้าวไว้กินแต่บางส่วนเลือกที่จะซื้อข้าวกินแทนที่จะปลูกเอง

2. ผู้รับเหมาก่อสร้าง การเป็นผู้รับเหมาก่อสร้างสัมพันธ์กับการเติบโตของเมืองเชียงรายนับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา การเติบโตของการเป็นเมืองรวมถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ก่อให้เกิดการจ้างแรงงานเข้าไปทำงานก่อสร้างจำนวนมาก และคนกลุ่มนี้เองที่สามารถสะสมทุน ทั้งที่เป็นตัวเงินและทุนความรู้ประสบการณ์ รวมถึงทุนทางสังคมหรือเครือข่ายในกลุ่มแวดวงธุรกิจก่อสร้าง และคนกลุ่มนี้จำนวนหนึ่งก็เข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่น ดังจะกล่าวต่อไป

3. กลุ่มพ่อค้า/แม่ค้า แม้ว่าจะไม่ใช่อาชีพที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ ดังได้กล่าวแล้วว่าผู้คนในชุมชนสันทรายนั้นทำการค้าควบคู่กับการทำนามาตั้งแต่อดีต ทว่าการปรับปรุงตลาดบ้านเด่นประกอบกับการพัฒนาเส้นทางหมายเลข 1016 ทำให้ตลาดบ้านเด่นเป็นตลาดที่เปิดขายทั้งวัน เพื่อตอบสนองต่อกลุ่มลูกค้าที่หลายไม่เฉพาะสำหรับคนในชุมชนเท่านั้น นอกจากนี้การเกิดตึกแถวเรียงรายสองข้างทางในรัศมี 100 เมตรก่อนถึงตลาดบ้านเด่นทำให้เกิดธุรกิจอื่นๆ ตามมาอีกมากได้แก่ การเปิดร้านขายเสื้อผ้า ร้านอาหารตามสั่ง ร้านถ่ายเอกสาร ร้านขายยา แม้ว่าเจ้าของตึกจะเป็นคนต่างถิ่น แต่คนในชุมชนก็อาศัยการเช่าตึกและเปิดกิจการของตนเอง

4. กลุ่มแรงงานรับจ้าง กลุ่มแรงงานรับจ้างในชุมชนสันทรายสามารถจำแนกเป็นกลุ่มคนที่เป็นแรงงานรับจ้างเต็มเวลา และคนที่เป็นแรงงานรับจ้างไม่เต็มเวลา กลุ่มที่เป็นแรงงานรับจ้างเต็มเวลา เป็นกลุ่มที่ไม่มีที่ดินอยู่ในวัย 40 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่ทำงานรับจ้างอยู่ในชุมชนและเป็นแรงงานในภาคเกษตรเป็นหลัก ส่วนกลุ่มที่เป็นแรงงานรับจ้างไม่เต็มเวลาส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่หลังจากหมดงานในนาข้าวก็จะไปทำงานรับจ้างเป็นกรรมกรก่อสร้าง หากออกไปรับจ้างจะได้ค่าจ้างประมาณ 300 – 350 บาทต่อคนต่อวัน หากไปทำงานทั้งสามปีและภรรยาจะมีรายได้อยู่ที่วันละ 600 – 700 บาท ทำงานหนึ่ง “วีด” (15 วัน) ก็จะมีรายได้ประมาณ 9,000 – 10,000 บาทต่อเดือน (นางจันทร์ทา ธรรมรังษี, 2557)

5. กลุ่มข้าราชการ/ลูกจ้าง/พนักงานเอกชนและรัฐวิสาหกิจ คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นลูกและรุ่นหลานของกลุ่มคนที่อพยพมาและได้รับการศึกษา ซึ่งได้กล่าวก่อนหน้านี้ว่าไม่ว่าจะมีที่ดินหรือไม่จะยากจนเพียงใด ต่างก็ให้ความสำคัญกับการศึกษาและพยายามส่งเสียให้ลูกของตนได้รับการศึกษา

2.4 การปรับตัวของ “กลุ่มคน” ในตำบลสันทราย

2.4.1 ยุคส่งเสริมการเกษตร

แม้ว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาผู้คนในชุมชนสันทรายต่างมีการปรับตัวอยู่ตลอด ทว่าช่วงที่เห็นความแตกต่างทางเศรษฐกิจและเห็นการปรับตัวมากที่สุดคือนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา โดยสามารถจำแนกได้ดังนี้

1) กลุ่มที่มีที่ดิน 10 – 30 ไร่

คนกลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มที่ปรับตัวเข้าสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ได้ เป็นกลุ่มแรกที่ปลูกข้าวนาปรัง ส่วนหนึ่งเนื่องจากมีที่ดินมาก และอยู่ในบริเวณที่มีน้ำทำการเกษตรเพียงพอ มีการปลูกพืชหลังเป็นส่ว น้อย โดยมากจะปลูกเฉพาะข้าวปีละ 2 ครั้ง และเป็นกลุ่มที่มีรถไถเดินตามเป็นกลุ่มแรกๆ ในชุมชน ขณะเดียวกันก็ทำการค้าเพื่อสะสมความมั่งคั่ง เช่น ตระกูลจันทร์เงิน เยาว์ธานี

นายชาว จันทร์เงิน ได้รับมรดกที่ดินมาจากพ่อแม่ 12 ไร่ ภรรยาที่มีดิน 1 ไร่ เมื่อแต่งงานจึงมีที่ดิน 13 ไร่ อยู่ชาวทำนาเป็นอาชีพหลักมีข้าวเก็บไว้กินตลอดปี ไม่มีข้าวไม่พอกิน มีแต่เหลือขาย ก่อนที่จะเปลี่ยนมาปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริม เช่น ข้าวเหนียวสันป่าตอง ข้าวเหนียวพันธุ์ กข ก็นำข้าวออกมาขายกับพ่อค้าที่มาถามรับซื้อข้าวในหมู่บ้าน

“...เขามาซื้อ เขาก็จะถามว่า ‘ขายข้าวไหม’ ถ้าราคาตกลง วันพรุ่งนี้เขาก็จะเอาล้อเขามาบ้าน มา”

เงินจากการทยอยขายข้าวนี้ นายชาว เก็บหอมรอมริบทีละน้อย เพราะข้าวเปลือกในสมัยนั้น (ประมาณ พ.ศ. 2500) ถึงละ 6 บาท เมื่อเก็บเงินได้จำนวนมากพอแล้วผู้ชวาก็นำเงินจากการขายข้าวไปซื้อควาย ไปขายที่ตลาดวัวตลาดควายที่บ้านใหม่ ต.แม่คำ อ.แม่จัน และสะสมเงินจากการค้าควายและการขายข้าวไปเรื่อยๆ

“...อย่างเรามีทุน 5-6 พัน เราก็ไปซื้อควายมา 1 ตัว ราคา 3,000 มาขาย 3,500-4,000 เราก็ได้ดอก เพิ่มขึ้นทีละน้อยๆ ใหญ่ขึ้นมา...”

เมื่อมีเงินจากการค้าควายก็นำเงินก้อนดังกล่าวไปซื้อที่นาเพิ่มอีก 10 ไร่ เป็นของคนบ้านป่ายาง ต.ศรีคำ อ.แม่จัน

“...ค้าวัวค้าควาย ได้กำไรมากไปซื้อ เมื่อก่อนนามันถูก จาณนาผืนใหญ่นั้น 10 ไร่ๆ ละ 3,000 ซื้อกับคนป่ายาง...”

ภายหลังเมื่อเริ่มปลูกข้าวเหนียวสันป่าตองก็ทำให้สะสมทุนจากการขายข้าวได้เพิ่มขึ้นและนำเงินไปซื้อที่ดินอยู่เรื่อยๆ ปัจจุบัน (2557) นายชาวมียี่นาทั้งหมด 52 ไร่ และแบ่งให้ลูกทั้ง 4 คนทำคนละ 10 ไร่ ขณะที่ลูกคนสุดท้ายที่รับหน้าที่ดูแลพ่อแม่ได้ทำอีก 12 ไร่ที่เป็นส่วนของพ่อแม่

นางสม เยาว์ธานี ได้ที่ดินมรดกพ่อแม่มา 1 ไร่ แต่งงานกับนายน้อย เยาว์ธานี มีที่ดินมรดก 12 ไร่ แม้จะปลูกข้าวไว้กินเป็นหลักแต่ก็ไม่ได้ต่างจากคนอื่นๆ ในชุมชนที่ต้องมีการนำข้าวไปขายเพื่อำเงินสดมาใช้จ่าย นอกจากข้าวเหนียวที่ปลูกไว้กินแล้ว นางสมและนายน้อยยังปลูกยาสูบให้กับโรงบ่มหมื่อเมืองกลาง จึงมีรายได้ที่เป็นเงินสดจากการปลูกพืชอื่นและการทำการค้าอื่นๆ หลังจากการเกี่ยวข้าวเสร็จได้แก่การค้าหมื่อเหล้าดินเผา โดยไปรับจากบ้านหมื่อเมืองกลาง ต.ศรีคำ อ.แม่จัน มาขายทางอำเภอแม่จัน

“...ลำบากมากเมื่อก่อนหาบหมื่อจากบ้านหมื่อเมืองกลางไปขายบ้านได้ เอาหมื่อเหล้าบ้านหมื่อเมืองกลางไปขาย หาบไปบ้านได้...ขายครั้งละ 6 ใบ...”

(สม เยาว์ธานี, 2556)

นอกจากค้าหมื่อเหล้าดินเผาแล้ว ยังมีการค้ามะม่วง โดยอาศัยความสะดวกสบายของการมีรถโดยสารประจำทาง ประมาณ พ.ศ. 2506 นางสมไปค้าขายพร้อมกับคนในบ้านอีก 2 – 3 คน ตอนเป็นแม่ค้ามะม่วงออกบ้านตอนเช้าไปซื้อมะม่วงที่บ้านแหลว (หมู่ 6 ต.สันทราย) ซื้อมาลูกละสลึง ถ้ามีไม่มากก็เดินหาบขายตามถนน ถ้ามีมากก็จะนั่งรถโดยสาร (รถเขียวสีล้อ) ไปขายที่แม่สาย ป่าสักน้อย ป่าสักหลวง ปางหมอปวง อ.เชียงแสน ถ้าขายไม่หมดก็นั่งรถกลับมาขายตลาดที่บ้าน (สันทราย) ที่บ้านตอนสายๆ

“บางครั้งก็หาบมะม่วงจากบ้านแหลวมาขายตามถนน ซื้อเขาใบละสลึง เอามาขายใบละบาท ไปขายที่แม่สาย เวียงเก่า (เชียงแสน) ต้นมะม่วงก็ขึ้นเอาเอง นั่งรถไปลงป่าสักน้อย ป่าสักหลวง ปางหมอปวง ถ้ามีมากก็ไปขายที่เวียงเก่า ขายไม่หมดก็กลับมาตั้งตลาดเช้า”

(สม เยาว์ธานี, 2556)

โดยรายได้จากการค้าขายนี้เป็นเงินลงทุนต่อในการทำนารอบถัดไป การเก็บหอมรอมริบเงินจากการขายข้าวรวมกับเงินจากการค้าทำให้นางสม ซื้อที่ดินเพิ่มอีก 9 ไร่ ก่อน พ.ศ. 2510

“...นา 9 ไร่ 30,000 กว่า...ทองมีเส้นหนึ่ง น้ำหนัก 1 บาท ก็ขายเอาเงินมาซื้อที่ แก่ 2 ปี ปีไหนก็ 10,000 กว่า...”

(สม เยาว์ธานี, 2556)

ปัจจุบันนางสมและนายน้อย มีที่ดินทำการเกษตรทั้งหมด 33 ไร่ ให้ลูก 2 คนทำ คนหนึ่ง 16 ไร่ คนที่สอง 17 ไร่ โดยลูกจ่ายค่าเช่านาเป็นข้าวปีละ 300 ถัง

2) กลุ่มที่มีที่ดิน 1 – 10 ไร่

กลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่อพยพมาในขณะนี้ (ทศวรรษ 2500) ที่ซื้อที่ดินได้ หรือได้รับจากพ่อแม่ เมื่อแยกตัวออกมาแต่งงาน เช่น นางนวล นวนพนัส นายอินปัน ทองคำ

นางนวล นวนพนัส เป็นสะใภ้ชาวลำพูนเข้ามาแต่งงานกับคนบ้านโพธารามเมื่อ พ.ศ. 2500 ได้รับมรดกที่ดินจากครอบครัวสามีจำนวน 5 ไร่ อยู่ที่บ้านหนองอ้อ ต.ป่าซาง อ.แม่จัน นอกจากการปลูกข้าวไว้กินและนำไปขายเมื่อต้องการเงินสดแล้ว หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวขายนวลก็ทำสวนผักขึ้นหืด โดยมีแม่ค้าจากบ้านหนองครก ต.จันจว้าใต้ อ.แม่จัน ขับรถมอเตอร์ไซด์มารับซื้อถึงสวน ซึ่งการทำสวนผักขึ้นหืดสร้างกำไรให้กับยายนวลเป็นอย่างมากเพราะหาบหนึ่งขายได้ราคาร้อยกว่าบาท หลังจากปลูกข้าวและทำสวนผักขึ้นหืดประมาณ 3 ปี ก็มีเงินเก็บจำนวนหนึ่ง จึงขายที่ดินมรดกของสามีจำนวน 5 ไร่ ไปซื้อที่ดินผืนใหม่จำนวน 5 ไร่และซื้อบ้านพร้อมที่ดินของคนบ้านโพธาราม พื้นที่ 2 ไร่กว่าในราคา 6,500 บาทกลับมาอยู่บ้านโพธารามซึ่งเป็นบ้านเกิดของสามี ปัจจุบันที่ดิน 5 ไร่ของยายนวลให้คนในบ้านโพธารามเช่าและ “กินค่าหัว” หรือรับค่าเช่าเป็นข้าวปีละ 300 ถัง

นายอินปัน ทองคำ เป็นคนบ้านโพธาราม ครอบครัวของนายอินปัน มีที่ดินทำกินจำนวน 10 ไร่ ภายหลังพ่อแม่ แบ่งมรดกให้กับลูก 3 คนๆ 3 ไร่กว่า แต่พี่สาวที่มีฐานะดีได้ขอซื้อ ตนจึงรับเงินก้อนมาแทน หลังจากแต่งงาน นายอินปันและภรรยาเช่าที่นาจำนวน 17 ไร่ สำหรับปลูกข้าว แม้จะเช่าที่ดินถึง 17 ไร่ แต่ก็ไม่สามารถทำนาปรังได้ เพราะมีปัญหาเรื่องน้ำเช่นเดียวกับหลายๆ คนในชุมชน ใน พ.ศ. 2525 หลังจากปลดประจำการทหารกองหนุน นายอินปันก็เข้าไปเป็นลูกจ้างของร้านแม่จันธีรารัตน์ ซึ่งเป็นร้านค้าวัสดุก่อสร้างที่ใหญ่ที่สุดในอำเภอแม่จัน ขณะที่ภรรยาก็ประกอบอาชีพค้าขาย นายอินปันจึงเป็นผู้ที่หลุดออกมาจากการผลิตในภาคเกษตรนับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 แม้ว่าภายหลังจะซื้อที่ดินได้จำนวน 5 ไร่ แต่ก็เป็นการซื้อให้ลูกชาย

นางพิไลทอง จันทรเงิน เป็นสะใภ้เข้ามาแต่งงานอยู่ในตระกูลจันทรเงิน โดยแต่งงานกับลูกชายคนโตของนายชาว จันทรเงิน แม้นางพิไลทองจะไม่ได้ปลูกข้าวนาปรังเนื่องจากมีปัญหาเรื่องน้ำ ทว่าก็เป็นกลุ่มแรกๆ ที่มีรถไถเดินตาม และมองเห็นช่องทางการค้ารถไถเดินตามโดยเริ่มจากการค้าอะไหล่ของรถไถเดินตาม ก่อนจะขยับมาเป็นพ่อค้ารถไถเดินตามควบคู่ไปกับการทำนา โดยนำรายได้จากการค้ารถไถเดินตามมาซื้อที่ดินทำการเกษตรเพิ่ม ทำให้ทั้งคู่สามารถซื้อที่ดินเพิ่มจาก 7 ไร่ที่พ่อแม่แบ่งให้มาเป็น 40 ไร่ (จำนวน 5 แปลง) ในปัจจุบัน

3) กลุ่มไร้ที่ดิน

เป็นกลุ่มที่อพยพมาภายหลังเช่นเดียวกันแต่ไม่สามารถซื้อที่ดินได้ หรือเป็นคนรุ่นลูกที่พ่อแม่มีที่ดินไม่มากนักเมื่อต้องแบ่งที่ดินมรดกให้กับลูกทุกคน แล้วทำให้ที่ดินที่ตนได้ถือครองมีจำนวนไม่มากนัก จึงเกิดการขายที่ดินกันในหมู่พี่น้อง หรือที่เรียกว่าการ “ซุย” ที่ดิน เช่น

นางเงิน ชมภูชัย เป็นตัวอย่างของผู้ทำนาเช่าและไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง โดยนางเงินเช่านาจากตระกูลพรหมณี โดยจ่ายค่าเช่านาเป็นข้าวเปลือก แต่เนื่องจากที่ดินที่เช่ามีปัญหาเรื่องน้ำทำให้ไม่สามารถปลูกข้าวนาปรังได้ นอกเหนือจากปัญหาเรื่องน้ำแล้ว ต้นทุนในการผลิตก็เป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ในขณะที่กลุ่มที่มีที่ดิน ได้ปรับตัวในการผลิตภาคเกษตรได้ใช้ทุนที่เป็นตัวเงินมากขึ้น ตั้งแต่ค่าเมล็ดพันธุ์ ข้าว รถไถเดินตาม เมื่อผู้ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นประกอบกับไม่มีที่ดินของตนเอง จึงได้เลิกทำการเกษตรและออกมาทำงานรับจ้างและค้าขายแทน คราวเรือนไร่ที่ดินบางส่วนที่ไม่สามารถจะเช่ามาได้ก็จะเป็นแปรตนเองเป็นแรงงานรับจ้างและต้องพึ่งพาทรัพยากรจากป่าแทน เช่น กรณีของนายจรัญ ปันทะทา คนชุมชนนาล้อมที่แม้ไม่มีที่ดินทำการเกษตรก็สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าได้ ด้วยการแผ้วถางพื้นที่ไว้สำหรับทำการเกษตรรวมถึงการเข้าไปเก็บหน่อไม้เพื่อขาย

2.4.2 การปรับตัวยุคหลังการขยายตัวของตลาด

2.4.2.1 กลุ่มเศรษฐกิจภาคเกษตร

1) นายดวงพร – นางหอมนวน เยาว์ธานี เมื่อแยกตัวออกมาแต่งงาน ทั้งคู่มีที่นาที่พ่อแม่แบ่งให้ทำรวม 18 ไร่ เป็นของนายดวงพร 8 ไร่ และของนางหอมนวน 10 ไร่ นอกจากทำนาแล้วทั้งคู่ยังออกไปรับจ้างก่อสร้างซึ่งเป็นอาชีพที่นายดวงพร เคยทำมาอยู่ก่อนแล้ว ทั้งคู่เริ่มทำงานเป็นลูกจ้างให้กับกำนันบุญยกพรหมณี ผู้รับเหมาในตำบลขณะนั้น หลังจากกำนันบุญยกเสียชีวิตในปี 2537 ก็ผันตนเองมาเป็นผู้รับเหมางานที่รับเหมารับมาส่วนใหญ่เป็นงานหลวงที่ประมูลมาได้ เช่นงานสร้าง และปรับปรุงถนน งานปรับปรุงโรงเรียน ในทศวรรษ 2540 จึงเลิกทำงานเป็นผู้รับเหมาแล้วหันกลับมาทำนาเพียงอย่างเดียว และใช้เงินจากการทำงานเป็นผู้รับเหมาบวกกับเงินจากการขายข้าวและการกู้เงินจากสหกรณ์การเกษตรที่นางหอมนวนเป็นสมาชิก เริ่มซื้อที่ดินเป็นของตนเอง และซื้อเพิ่มอีกเรื่อยๆ นอกจากนี้ยังอาศัยการกู้เงินจาก ธกส. ที่นายน้อย พ่อของนายดวงพรเป็นสมาชิกอยู่มาซื้อที่ดินเพิ่ม ปัจจุบัน (2558) ทั้งคู่ มีที่ดินทั้งหมด 7 แปลงรวม 50 ไร่ และเช่าเพิ่มอีก 56 ไร่

2) นายสว่าง-นางพิไลทอง จันทรเงิน นายสว่างเป็นลูกชายคนโตของนายขาวและนางคำมา จันทรเงิน หลังจากแต่งงานในปี 2525 นายขาวได้แบ่งที่ดินให้ทำนา 7 ไร่ แม้ว่าในช่วงจะไม่ได้ปลูกข้าวนาปรังเพราะมีปัญหาเรื่องน้ำ แต่ทั้งคู่ก็เป็นครอบครัวแรกๆ ที่มีรถไถเดินตามใช้ และยังมองเห็นโอกาส ทำการไถเดินตาม เพราะช่วงทศวรรษ 2520 นั้นรถไถเดินตามเป็นที่ต้องการอย่างมากดังได้กล่าวแล้ว

เริ่มแรกทั้งคู่ซื้อเฉพาะ ล้อรถ หัวรถ และอะไหล่เล็กๆ ก่อน เมื่อเห็นว่าทำกำไรได้ดี ก็เริ่มทำการค้าที่มีขนาดใหญ่ขึ้น โดยตระเวนซื้อรถไถทั้งจากชาวบ้าน พ่อค้า ตามอำเภอและจังหวัดต่างๆ ในจังหวัดเชียงราย ทั้งอำเภอเชียงแสน เทิง เชียงของ พญาเม็งราย เชียงคำ และต่างจังหวัดเช่น เชียงใหม่ แพร่ อุดรดิตถ์ ราคาขาย ขึ้นอยู่กับสภาพการใช้งานหากอยู่ในสภาพดีก็จะขายในราคา 20,000-30,000 บาท บางคันที่ซื้อมาสภาพไม่ดี ก็ต้องเอามาซ่อมก่อนขาย ในช่วงนั้นถือว่าทั้งคู่เป็นพ่อค้ารถไถเพียงเจ้าเดียวใน

ตำบลสันทราย ซึ่งการค้ารถไถเดินตามสร้างกำไรอย่างมาให้กับทั้งคู่ โดยจะได้กำไรสูงสุดประมาณ 10,000 บาทต่อการขายรถไถ 1 คัน หากได้กำไรน้อยหน่อยจะอยู่ที่ 3,000-5,000 บาทต่อคัน รายได้จากการค้ารถไถ บวกกับการกู้เงินจากสหกรณ์การเกษตร ทำให้ทั้งคู่สามารถซื้อที่ดินเพิ่มจาก 7 ไร่ที่พ่อแบ่งให้ทำมาเป็น 40 ไร่ (จำนวน 5 แปลง) ในปัจจุบัน

ไม่เพียงแต่เกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนมากเท่านั้นแต่เกษตรกรที่มีที่ดินขนาดกลาง (10-30 ไร่) ก็เป็นเกษตรกรที่ทำนาเต็มเวลา และมีการเช่าที่นาเพิ่ม สำหรับเกษตรกรที่มีที่ดินไม่ถึง 10 ไร่ เมื่อเสร็จงานในนาแล้วจะออกไปทำงานรับจ้างและไม่ได้เช่าที่ดินทำกินเพิ่ม ดังนั้นเมื่อหมดงานในหนานา เช่นหลังปลูกข้าวหรือหลังเกี่ยวข้าว เกษตรกรกลุ่มนี้จะออกไปทำงานรับทำงานจ้างก่อสร้างทั้งนอกและในหมู่บ้าน เพราะแค่การปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวมันได้ผลตอบแทนน้อยและโดยเฉพาะฤดูกาลที่ต้องปลูกข้าวบางส่วนไว้กิน ซึ่งหมายความว่าเกษตรกรจะมีข้าวขายเพียงเล็กน้อยเท่านั้น หรือบางที่อาจไม่ได้ขายเลยในฤดูกาล หากออกไปรับจ้างจะได้ค่าจ้างประมาณ 300-350 บาทต่อคนต่อวัน หากไปทำงานทั้งสามปีและภรรยาจะมีรายได้อยู่ที่วันละ 600-700 บาท ทำงานหนึ่งปี (15 วัน) ก็จะมีรายได้ประมาณ 9,000-10,000 บาทต่อเดือน (นางจันทร์ทา ธรรมรังษี, 2557) หรือในครัวเรือนหนึ่งอาจมีการแบ่งบทบาทและการทำงานระหว่างสามปีและภรรยา เช่น ครอบครัวนายสมบุญ คำหล้าทราย มีที่ดิน 6 ไร่ นายสมบุญเป็นคนทำนา ส่วนภรรยาทำงานเป็นลูกจ้างร้านอาหารที่ไนท์บาร์ซ่าในตัวเมืองจังหวัดเชียงราย (นายสมบุญ คำหล้าทราย, 2557)

2.4.2 กลุ่มเศรษฐกิจนอกภาคเกษตร

1. เจ้าของกิจการโรงสี

นายศุภกิจ นวลพนัส เจ้าของโรงสีขนาดกลางที่ผันตัวจากลูกชาวนามาสู่การเป็นเจ้าของกิจการโรงสีและดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านโพธาราม นายศุภกิจ เกิดมาในครอบครัวที่มีที่นาเพียง 5 ไร่ หลังจากเรียนจบชั้นประถมศึกษาที่จบเรียน ภายหลังจบชั้นมัธยมศึกษา (เทียบได้กับวุฒิม.ศ. 3 ขณะนั้น) ใน พ.ศ. 2523 จากนั้นก็เข้าไปเป็นทหารเมื่อ พ.ศ. 2526 หลังจากแต่งงานใน พ.ศ. 2530 ก็กลับมาทำนาบนที่นาของแม่จำนวน 5 ไร่ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2535 ก็ไปทำงานที่ประเทศไต้หวันพร้อมกับคนหนุ่มในหมู่บ้านอีก 6 – 7 คน โดยไปทำงานอยู่โรงงานย้อมผ้าเป็นระยะเวลาปีกว่าก็กลับมาพร้อมเงินจำนวนกว่าครึ่งล้าน โดยในช่วงแรกก็ตั้งใจว่าต้องการทำโรงสีจึงอาศัยเครือข่ายเพื่อนที่เคยไปทำงานเมื่อนอกด้วยกัน ในการสะสมความรู้ในการทำโรงสีและการตลาด

“...ส่วนมากเพื่อนกัน อยู่เชียงของ เราไปเที่ยวหาเขา เขาก็มาเที่ยวหาเรา...”

(ศุภกิจ นวลพนัส, 2557)

เนื่องจากเป็นโรงสีขนาดกลางจึงมีทั้งคนที่เอาข้าวมาสี (สำหรับกินเอง) และเอาข้าวเปลือกมาขาย นายศุภกิจ จึงเป็นทั้งเจ้าของโรงสีและพ่อค้าข้าวสารไปพร้อมกัน ในช่วงแรกต้องไปส่งข้าวสารไกลถึง เชียงใหม่ ผาง ลำพูน เชียงของ กิจการค้าข้าวของนายศุภกิจดำเนินไปด้วยดี ในช่วง พ.ศ. 2551 จึงสร้าง บ้านใหม่พร้อมกับติดตั้งเครื่องจักรรถบรรทุกข้าวที่ประมวลผลผ่านคอมพิวเตอร์

2. ผู้รับเหมาก่อสร้าง

นายอินปัน ทองคำ ดังได้กล่าวแล้วว่านายอินปัน ได้เข้าสู่เศรษฐกิจนอกภาคเกษตรกรรมมาตั้งแต่ ทศวรรษ 2520 โดยหลังจากเข้าไปทำงานเป็นลูกจ้างอยู่ร้านแม่จันธีราวัฒน์ใน พ.ศ. 2525 ก็เริ่มได้รับความ ไว้วางใจให้ขยับมาเป็นคนคุมคนงานก่อสร้างที่บริษัทรับงานไว้ทำงาน นายอินปันเริ่มสะสมประสบการณ์ จากการทำงานช่าง จนกระทั่ง พ.ศ. 2542 นายอินปันก็ลาออกจากร้านแม่จันธีราวัฒน์ มาลงสมัครสมาชิก สภาเทศบาล (ดังจะกล่าวรายละเอียดต่อไป) ในช่วงที่ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาเทศบาล นายอินปันก็รับ งานรับเหมาก่อสร้างบ้าง ทว่าก็เริ่มมั่งคั่งงานและหยุดรับงานรับเหมาไปใน พ.ศ. 2552 เนื่องจากดำรง ตำแหน่งเป็นรองนายกเทศมนตรี ภายหลังวางมือจากการเลือกตั้งใน พ.ศ. 2556 นายอินปันก็หันกลับมา ทำงานรับเหมาก่อสร้างอีกครั้ง โดยงานส่วนใหญ่ที่รับเป็นงานขนาดกลางที่มีงบประมาณในการก่อสร้าง 800,000 – 1,000,000 บาท

นายอินปันจะมีแรงงานหรือลูกน้องของตนเอง 3 – 4 คน ซึ่งเป็นคนในตำบลสันทรายและเคย ทำงานร่วมกันมาก่อนครั้งสมัยที่ทำงานอยู่ร้านแม่จันธีราวัฒน์ แม้ว่าแรงงานเหล่านี้จะไม่ใช้ลูกน้องประจำ ของนายอินปัน แต่นายอินปันก็สามารถเรียกมาทำงานได้ทันที

3. พ่อค้า

นายสนั่นเป็นคนบ้านศาลา ต.แม่จัน แต่งงานเข้ามาเป็นเขยบ้านดง หมู่ 7 ต.สันทราย นายสนั่นเกิด มาในครอบครัวที่มีที่ดินเพียง 14 ไร่ และเนื่องจากมีพี่น้อง 5 คน จึงได้รับมรดกที่ดินจากพ่อแม่ประมาณ 2 ไร่กว่า แต่นายสนั่นก็ขายให้กับพี่สาวไปแล้ว เนื่องจากพี่สาวมีฐานะค่อนข้างดีจึงซื้อที่ดินของน้องแล้วเอามาจัดสรรแบ่งขายแทน ภายหลังจากนายสนั่นแต่งงานเข้ามาเป็นเขยก็ได้ทำนาของพ่อตาแม่ยายจำนวน 13 ไร่ และเช่าเพิ่มอีก 20 ไร่ ขณะเดียวกัน นายสนั่นยังได้ไปเป็นแรงงานในโรงโม่แป้งสำหรับในช่วงปลาย ทศวรรษ 2520 ภายหลังเป็นลูกจ้างโรงโม่ได้เพียง 2 ปี ก็ออกมาทำการค้า โดยในช่วงแรกได้ขาย “ป๊อบคอร์น” (ข้าวโพดคั่ว) โดยนั่งขายที่ตลาดแม่จันในช่วงเช้าและตลาดบ้านเด่นในช่วงสาย หลังจากขายป๊อบคอร์นได้ 3 ปี ก็หันมาค้าผลไม้จนถึงปัจจุบัน

4. กลุ่มแรงงานรับจ้าง

ส่วนใหญ่คนกลุ่มนี้จะเป็นแรงงานรับจ้างในชุมชน งานส่วนใหญ่เป็นงานรับจ้างทั่วไปงานในสวน ผัก งานรับจ้างถอนหญ้าในบ้าน และงานรับจ้างในภาคเกษตร เช่นการปลูกข้าว เกี่ยวข้าว ซึ่งคนกลุ่มนี้

ยังคงมีรายได้จากการทำงานรับจ้างที่ค่อนข้างต่อเนื่องตลอดทั้งปี โดยเฉพาะรายได้จากการรับจ้างในภาคเกษตร เนื่องจากแรงงานในภาคเกษตรหายาก โดยกลุ่มคนที่ทำงานรับจ้างในชุมชน เช่น

1) นางวิไล จำเริญ ปัจจุบันอายุ 48 ปี (พ.ศ. 2558) นางวิไลเป็นคนในตระกูลค้าห้ำห่วย เมื่อพ่อเสียชีวิตแล้วทางแม่ก็แต่งงานใหม่และเริ่มขายที่ดินมรดกไปเรื่อยๆ เมื่อตกมาถึงมือนางวิไล ก็เหลือเพียงที่บ้านเท่านั้น นางวิไลอาศัยอยู่กับลูก 2 คน เลี้ยงชีพด้วยการรับจ้างทั่วไปในชุมชน ตั้งแต่ถอนหญ้า ดูแลคนป่วย รวมถึงงานในภาคเกษตรทุกอย่าง นางวิไลเป็นแรงงานรับจ้างอิสระที่ไม่มีกลุ่มหรือสังกัด

2) นายสุ่ม เกสร ปัจจุบันอายุ 64 ปี (พ.ศ. 2558) นายสุ่มถือเป็นผู้ที่ทำงานเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเกษตรมาตลอดทั้งชีวิต แม้ว่าจะมีที่ดินแต่มีอยู่บ้านบ่อทอง อำเภอมะนัง เชียงราย ซึ่งเป็นที่ดินของพ่อ เมื่อมาอยู่ในชุมชนสันทรายจึงอาศัยเช่าแบ่งครึ่งจากเจ้าของที่ดิน ร่วมกับการรับจ้างเลี้ยงควายแบบผ่ากิ่ง รับจ้างปลูกข้าว ไร่ปุ๋ยในนาข้าว เกียวข้าว ฟาดข้าว หรือเรียกได้ว่าเป็นแรงงานรับจ้างในทุกขั้นตอนของการปลูกข้าว ปัจจุบันนายสุ่มยังคงทำงานรับจ้างปลูกข้าวและเกี่ยวข้าว แต่แตกต่างจากนางวิไล คือนายสุ่มเป็นแรงงานที่มีสังกัด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นแรงงานประจำให้กับคนหางาน/นายหน้าจัดหาแรงงานไปรับจ้างในนาข้าว หรือที่เรียกว่า “คนตกรางวัล” การเป็นแรงงานที่สังกัดด้านหนึ่งจะเป็นการเพิ่มความมั่นคงในการทำงาน เพราะคนตกรางวัลจะเป็นผู้ไปติดต่อกับรับงานปลูกและเกี่ยวข้าวกับเจ้าของนาด้วยตนเอง จากนั้นจึงมาหาคนงานที่จะไปทำงานให้ครบตามที่ตกลงกับเจ้าของนาไว้ (กรณีที่เป็นการจ้างรายวัน และหากเป็นการจ้างเหมาจำนวนคนขึ้นอยู่กับความสามารถของคนตกรางวัลว่าสามารถหาแรงงานได้มากเท่าใดเพราะหากหาได้มากนั้นก็จะได้เร็วขึ้น) ตามวันเวลาที่เจ้าของนากำหนด โดยทั่วไปแรงงานรับจ้างมักจะสังกัดกับคนตกรางวัลไม่กี่คน บางรายอาจแค่คนเดียวจากนั้นก็ออกไปหางานรับจ้างกับเจ้าของนาด้วยตนเอง ที่เป็นเช่นนี้เพราะในฤดูกาลทำงานในนาข้าวใช้เวลาไม่นาน ประมาณ 2 เดือนเท่านั้น

3. พลวัตและอำนาจของการเมืองท้องถิ่น

3.1 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ดังได้กล่าวแล้วว่าในตำบลสันทรายเป็นตำบลที่มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอยู่ 2 รูปแบบ ในหัวข้อนี้จึงจะอธิบายถึงพัฒนาการและความเป็นมาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การบริหารงาน การจัดสรรงบประมาณ ตลอดจนอธิบายข้อปัญหาและอุปสรรคของการบริหารงานในรูปแบบ 1 ตำบล 2 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3.1.1 องค์การบริหารส่วนตำบลสันทราย

แต่เดิมมีการบริหารงานในรูปแบบของสภาตำบล ที่มีโครงสร้างการบริหารประกอบด้วย (รัตติกาล หินแก้ว, 2551: 60)

- 1) กำหนดเป็นประธานกรรมการสภาตำบล (โดยตำแหน่ง)
- 2) ผู้ใหญ่บ้านเป็นกรรมการสภาตำบล (โดยตำแหน่ง)
- 3) แพทย์ประจำตำบล เป็นกรรมการสภา (โดยตำแหน่ง)
- 4) กรรมการสภาตำบลผู้ทรงคุณวุฒิ มาจากการเลือกตั้งหมู่บ้านละ 1 คน
- 5) ปลัดอำเภอ หรือพัฒนาการเป็นที่ปรึกษา 1 คน
- 6) ครูประชาบาลเป็นเลขานุการ

ต่อมาได้ยกฐานะและจัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลสันทรายตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 (ดูรายละเอียดโครงสร้างขององค์การบริหารส่วนตำบลเปรียบเทียบกับสภาตำบลใน ภาคผนวกท้ายบท) การจัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลสันทราย ให้องค์การบริหารส่วนตำบลประกอบไปด้วยสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ในส่วนของสภาองค์การบริหารส่วนตำบลประกอบด้วย กำหนด/ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้าน แพทย์ประจำตำบล และสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งโดยประชาชนหมู่บ้านละ 2 คน ส่วนคณะกรรมการบริหารประกอบด้วย กำหนดเป็นประธานโดยตำแหน่ง มีกรรมการบริหารมาจากผู้ใหญ่บ้านไม่เกิน 2 คนและจากสมาชิกสภาอีกไม่เกิน 4 คน (อนันต์ เกตุวงศ์. 2555)

แต่เมื่อมีการแก้ไขพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบลใน พ.ศ. 2542 กำหนดให้สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลทั้งหมดมาจากการเลือกตั้ง โดยประชาชนหมู่บ้านละ 2 คน ถ้าตำบลใดมี 1 หมู่บ้านให้มีสมาชิกได้ 6 คน ถ้ามี 2 หมู่บ้าน ให้มีสมาชิกได้หมู่บ้านละ 3 คน และมีคณะกรรมการบริหารมาจากความเห็นชอบของสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งมีนายกองค์การบริหารส่วนตำบล 1 คน และรองนายกฯ 2 คน โดยเลือกจากสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ทำให้โครงสร้างของ อบต. เปลี่ยนไป ไม่มีกำหนดและผู้ใหญ่บ้าน ทำให้เกิดการจัดแบ่งอำนาจหน้าที่อย่างชัดเจนระหว่างกำหนด ผู้ใหญ่บ้านและ อบต. ต่อมาใน พ.ศ. 2546 มีการเปลี่ยนชื่อจาก “คณะกรรมการบริหารและกรรมการบริหาร” เป็น “คณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล” และจาก “ประธานกรรมการ” เป็น “นายกองค์การบริหารส่วนตำบล” (อนันต์ เกตุวงศ์. 2555)

3.1.2 เทศบาลตำบลสันทราย

สำหรับพื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลสันทรายแต่เดิมเป็นการบริหารงานในรูปแบบของสุขาภิบาลโดยคณะกรรมการสุขาภิบาล ตามพระราชบัญญัติสุขาภิบาลพ.ศ. 2495 ซึ่งคณะกรรมการสุขาภิบาลประกอบด้วย

1. นายอำเภอแห่งท้องที่ซึ่งสุขาภิบาลนั้นตั้งอยู่

- ขึ้น
2. ปลัดอำเภอแห่งอำเภอที่สุขาภิบาลนั้นตั้งอยู่ 1 คน ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดจะได้ประกาศแต่งตั้ง
 3. หัวหน้าสถานี ตำรวจ อำเภอ หรือกิ่งอำเภอที่สุขาภิบาลนั้นตั้งอยู่
 4. สาธารณสุขอำเภอ หรือกิ่งอำเภอที่สุขาภิบาลนั้นตั้งอยู่
 5. สมุหบัญชีอำเภอ หรือกิ่งอำเภอที่สุขาภิบาลนั้นตั้งอยู่
 6. กำนันและผู้ใหญ่บ้านของตำบลและหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ในเขตสุขาภิบาลนั้น
 7. ผู้ที่มีคุณสมบัติของผู้ใหญ่บ้านตามกฎหมาย ว่าด้วยการปกครองท้องถิ่นซึ่งราษฎรในเขตสุขาภิบาลนั้นเลือกตั้งขึ้น 4 คน

ต่อมาได้มีการแก้ไข พ.ร.บ. สุขาภิบาล (ฉบับที่ 3 พ.ศ.2528) ในบางมาตรา¹ ส่งผลให้มีการแก้ไขที่มาของกรรมการบริหารสุขาภิบาลใหม่ ดังนี้

1. นายอำเภอหรือปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอแห่งท้องที่ที่สุขาภิบาลนั้นตั้งอยู่แล้วแต่กรณี (ประธานกรรมการสุขาภิบาล-โดยตำแหน่ง)
2. ปลัดอำเภอแห่งอำเภอหรือกิ่งอำเภอที่สุขาภิบาลนั้นตั้งอยู่ แล้วแต่กรณี ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งขึ้นจำนวนหนึ่งคน
3. กำนันแห่งตำบลซึ่งมีพื้นที่ส่วนหนึ่งส่วนใดหรือทั้งหมดของตำบลนั้นอยู่ในเขตสุขาภิบาล
4. ผู้ที่มีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามสำหรับผู้สมัครรับเลือกตั้งตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาล ซึ่งราษฎรในเขตสุขาภิบาลนั้นเลือกตั้งขึ้นเก้าคน

และเมื่อสุขาภิบาลมีฐานะทางการคลังเพียงพอที่จะบริหารงานประจำของเทศบาลได้ให้กระทรวงมหาดไทยประกาศชื่อสุขาภิบาลนั้นในราชกิจจานุเบกษาและให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอพ้นจากตำแหน่งกรรมการสุขาภิบาลและประธานกรรมการสุขาภิบาล โดยให้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาคณะกรรมการสุขาภิบาลแทน และดำเนินการเลือกประธานกรรมการสุขาภิบาลจากหนึ่งคนจากกรรมการสุขาภิบาล นอกจากนี้ยังมีการแก้ไขวาระการดำรงตำแหน่งของกรรมการสุขาภิบาลจาก 5 ปี เป็น 4 ปี

เมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ได้มีการตราพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. 2542 กฎหมายฉบับใหม่นี้ได้กำหนดที่มาของผู้ที่จะเข้ามาบริหารงานในเทศบาลใหม่ด้วยการเลือกตั้ง และยกเลิกการเข้ามาตำแหน่งของ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล และสารวัตรกำนัน แต่อนุโลมให้ดำรงตำแหน่งต่อนับจากประกาศใช้ พ.ร.บ. ฉบับใหม่จนหมดวาระแต่ไม่เกิน 5 ปี

¹ มาตราที่มีการแก้ไขในพระราชบัญญัติสุขาภิบาลฉบับที่ 2 (พ.ศ.2511) คือมาตรา 7, มาตรา 8 ทวิ

เมื่อคณะกรรมการสุขาภิบาลเดิมอยู่จนหมดครบวาระ ก็ได้มีการจัดเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลตามกฎหมาย และให้สมาชิกสภาเทศบาลของเทศบาลนั้นเลือกสมาชิกด้วยตนเองเป็นนายกเทศมนตรีคนหนึ่งและเทศมนตรีสองคนประกอบเป็นคณะเทศมนตรีแล้วเสนอให้ผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้ง ทั้งนี้ ภายในสิบห้าวันนับแต่วันที่มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเพิ่มขึ้น และให้คณะเทศมนตรีตามวรรคหนึ่งพ้นจากตำแหน่งในวันที่ผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งคณะเทศมนตรี (สำนักกฎหมาย สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, 2558)

ต่อมามีการแก้ไขพระราชบัญญัติเทศบาล (ฉบับที่ 12) พ.ศ. 2546 กำหนดให้เทศบาลประกอบด้วยสภาเทศบาลและนายกเทศมนตรี ซึ่งสภาเทศบาลประกอบด้วยสมาชิกสภาเทศบาลซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่นตามจำนวนดังต่อไปนี้

1. สภาเทศบาลตำบล ประกอบด้วยสมาชิกจำนวนสิบสองคน
2. สภาเทศบาลเมือง ประกอบด้วยสมาชิกจำนวนสิบแปดคน
3. สภาเทศบาลนคร ประกอบด้วยสมาชิกจำนวนยี่สิบสี่คน

สำหรับนายกเทศมนตรี ให้เทศบาลมีนายกเทศมนตรีคนหนึ่งซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น (พระราชบัญญัติเทศบาลตำบล (ฉบับที่ 12) พ.ศ. 2546)

สำหรับเทศบาลตำบลสันทรายได้รับการยกฐานะจากสุขาภิบาลสันทรายเป็นเทศบาลตำบลสันทรายเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542 มีผลทำให้สุขาภิบาลสันทรายเป็นเทศบาลตำบลสันทรายเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2542

ก่อน พ.ศ. 2546 การแบ่งแยกอำนาจของ อบต. มีลักษณะที่เป็นระบบรัฐสภาเช่นเดียวกับโครงสร้างในระดับชาติ กล่าวคือฝ่ายบริหารมาจากการแต่งตั้งของสมาชิกสภา อบต. และสภา อบต. มีอำนาจลงมติไม่ไว้วางใจฝ่ายบริหาร ในขณะที่ฝ่ายบริหารก็มีอำนาจยุบสภา อบต. ได้ โครงสร้างเช่นนี้ก่อให้เกิดความไร้เสถียรภาพของฝ่ายบริหาร ทำให้การทำงานไม่ต่อเนื่อง ปัญหาเช่นนี้จึงนำไปสู่การเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนโครงสร้างของ อบต. (รวมทั้ง อบจ.) ใน พ.ศ. 2546 มีการผ่านกฎหมายท้องถิ่นแก้ไขเพิ่มเติม 3 ฉบับ² ซึ่งสาระสำคัญของกฎหมายข้างต้น คือ การกำหนดให้ฝ่ายบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนในท้องถิ่น ทำให้ทุกตำแหน่งขององค์กรปกครองส่วน

² ได้แก่ พระราชบัญญัติองค์กรบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2546 พระราชบัญญัติเทศบาล ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2546 พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2546 ทั้งสามฉบับมีผลบังคับใช้ในปลาย พ.ศ. 2546

ท้องถิ่นในทุกระดับมาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชนเป็นครั้งแรก ซึ่งทำให้มีรูปแบบคล้ายคลึงกับระบบประธานาธิบดี กล่าวคือทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายสภามาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน ฝ่ายบริหารจึงไม่มีอำนาจยุบสภา และฝ่ายสภาก็ไม่มีอำนาจลงมติไว้วางใจนายกอบต. (กำเนิดและพัฒนาการองค์การบริหารส่วนตำบล, 2553 อ้างใน ชัยพงษ์ สำเนียงและพิสิษฐ์ นาสี, 2557: 113-114)

3.2 ตัวละครในการเมืองท้องถิ่น

สำหรับตำบลสันทรายพบว่ากลุ่มที่เข้าสู่เวทีการเลือกตั้ง ประกอบไปด้วยกลุ่มผู้นำ/หรือกลุ่มอำนาจเดิม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มตระกูลเก่าแก่ และกลุ่มคนใหม่ๆ ที่เติบโตขึ้นมาจากการสะสมทุนทางเศรษฐกิจนอกภาคเกษตรรวมถึงทุนทางสังคมที่เกิดจากประสบการณ์จากประสบการณ์และการสะสมทุนจากโลกภายนอก

3.2.1 กลุ่มเจ้าที่ดิน / กลุ่มอำนาจเดิม

1) กลุ่มตระกูลพรหมณี ดังได้กล่าวข้างแล้วว่าตระกูลพรหมณีเป็นตระกูลสำคัญและเป็นเจ้าที่ดินขนาดใหญ่ของสันทราย นอกจากมีอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจแล้วยังมีบทบาททางสังคมสูง เนื่องจากเป็นตระกูลที่ครองตำแหน่งกำนันตำบลสันทรายหลายสมัย สลับผลัดเปลี่ยนกันในบรรดาญาติพี่น้อง นอกจากนี้ยังได้บริจาคที่ดินหลายไร่เพื่อสร้างโรงเรียนประจำตำบล คือโรงเรียนสันทราย (พรหมณีวิทยา) เมื่อมาถึงคนรุ่นลูก พบว่าทุกคนต่างมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดี ส่วนหนึ่งประกอบอาชีพรับราชการ บางส่วนประกอบธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง

ปัจจุบันคนกลุ่มนี้ยังคงพยายามรักษาเครือข่ายและอำนาจเดิมของตนไว้ผ่านเครือข่ายกำนันผู้ใหญ่บ้านที่ตนเคยมีบทบาทอย่างมาก โดยพยายามให้คนในกลุ่มตระกูลหรือในเครือข่ายของตนยังคงมีอำนาจในการปกครองหมู่บ้าน ดังพบว่าเดิมกำนันตำบลสันทรายคือนายสมบุญ อธิณัติทราย น้องเขยของนายสมศักดิ์ พรหมณี เมื่อนายสมบุญจะหมดวาระลงในปี 2558 นางสมศักดิ์ ก็ได้ส่งลูกชายของตนเองลงรับสมัครเลือกตั้ง ด้วยหวังว่าหลังเครือข่ายของตนจะยังคงมีอำนาจและเข้มแข็งมากพอที่จะทำให้ลูกชายของตนชนะใจผู้ใหญ่บ้านทั้งหม่ายในตำบลและจะช่วยยกมือให้นายสุวิทย์ได้เป็นกำนันต่อจากน้องเขยของตนเอง ทว่าก็ต้องพ่ายแพ้ให้กับนายสุทัน แก้วปิ่นตา พ่อตา ของนายกเทศมนตรีสันทรายคนปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังมีความพยายามเข้าไปมีบทบาทในการเมืองระดับจังหวัด โดยนายสุวิทย์ พรหมณี เคยลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาจังหวัดเชียงราย ใน พ.ศ. 2538 นายสุวิทย์เรียนจบชั้นปริญญาตรีรัฐประศาสนศาสตร์ และปริญญาโทด้านพัฒนาชุมชนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ก่อนหน้าที่จะลงสมัคร สจ. นายสุวิทย์ทำงานผู้รับเหมาก่อสร้าง ในเวทีการเมืองระดับท้องถิ่นนั้น นายสุวิทย์ถือเป็นคนหน้าใหม่ เพราะมีคู่แข่งที่สำคัญและคร่ำหวอดในเวทีการเมืองท้องถิ่นมานาน เช่น นายชมชาติ กัมปะนะ (หรือ สจ. หล้า) นางบุศกร ดิยะไพรัช (หรือนางบุศกรดิษฐ์ วรพัฒนานันท์ นายก อบจ.เชียงรายคนปัจจุบัน) นายประสาธ รินนายรักษ์ นายทวี ชัดสุริทร์ และนายรังสรรค์ วันไชยะนวงศ์

ทว่านายสุวิทย์ก็ได้รับเลือกโดยได้คะแนนเป็นลำดับที่ 4 ได้คะแนนห่างจากลำดับที่ 3 คือนางบุศกร ดิยะไพรัช เพียง 200 คะแนน เท่านั้น นายสุวิทย์ให้คำตอบถึงการชนะการเลือกตั้งอย่างง่ายดายว่าเป็น เพราะบารมีของพ่อ

“ได้เพราะพ่อเป็นกำนัน ไปถึงไปขอให้เขาช่วยใครจะไปรู้จัก”

(สุวิทย์ พรหมณี, 2557)

2) กลุ่มตระกูลคำหล้าทราย

เป็นกลุ่มตระกูลสำคัญของบ้านโพธารามซึ่งหลายคนในตระกูลดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านมาหลาย สมัยและเป็นตระกูลสำคัญที่คนในตระกูลอย่าง นายสมบุญ คำหล้าทรายสามารถยึดตำแหน่งสมาชิกสภา องค์การบริหารส่วนตำบลมาตั้งแต่สมัยแรก (พ.ศ. 2548) จนถึงปัจจุบัน นายสมบุญบวชเรียนเมื่ออายุได้ 12 ขวบที่วัดโพธารามและอุปสมบทเมื่ออายุได้ 21 ปี และเคยดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดโพธาราม ในช่วงปีพ.ศ. 2516-2522 ภายหลังสึกออกมาแต่งงาน สร้างครอบครัวและเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในปี 2531 โดยมีนายจันทร์ดี คำหล้าทราย (ลูกพี่) เป็นผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น ต่อมานายสมบุญก็ได้รับเลือกให้เป็น ผู้ใหญ่บ้านต่อมายนายจันทร์ดีที่เสียชีวิตในปี 2534 นายสมบุญดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านจนถึงปี 2541 ภายหลังก็เข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่นในปี 2548 และได้รับเลือกจากชาวบ้านเข้ามาดำรงตำแหน่งใน อบต. ตั้งแต่นั้นมา โดยในสมัยแรกที่ได้รับเลือกเข้าเป็นสมาชิก อบต. ก็ได้รับความไว้วางใจจากสภาฯ ให้เป็นประ เสภาฯ

อาจกล่าวได้ว่านอกเหนือจากการมีกลุ่มเครือญาติที่เป็นฐานเสียงสำคัญในการเลือกตั้งแล้ว การที่ นายสมบุญเคยดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านมาก่อนทำให้ได้รับความนับถือและความไว้วางใจจาก ชาวบ้านเป็นอย่างมาก เพราะในช่วงที่เป็นผู้ใหญ่บ้านก็สร้างผลงานเชิงประจักษ์ให้ชาวบ้านเห็น เช่น การขอ บประมาณสร้างถนนผ่านทุ่งนาเส้นหลังวัดเชื่อมต่อกับบ้านปายางตำบลศรีคำ รวมถึงการนำเงินโครงการ พัฒนาจากพัฒนาชุมชนอำเภอแม่จันเข้ามาตั้งกลุ่มเมล็ดพันธุ์ข้าวบ้านโพธาราม

นอกเหนือไปจากผลงานเชิงประจักษ์แล้วบุคลิกและความสามารถส่วนตัวในการเป็นนักพูดก็เป็น ปัจจัยสำคัญที่เปิดพื้นที่ให้นายสมบุญได้พบปะผู้คนและสร้างสัมพันธ์กับผู้คนหลากหลายกลุ่ม ทักษะการ พูดในที่สาธารณะสั่งสมมาตั้งแต่ครั้งสมัยเป็นเจ้าอาวาสเพราะตอนนั้นได้ทำหน้าที่เป็นครูสอนนักเรียนด้วย ภายหลังสึกออกมานอกจากทำนาแล้วก็ใช้เครื่องเสียง ลำโพงของตนเองออกไปกับทีมวงดนตรีบ้านแม่คำ ออกไปแสดงดนตรีตามที่ต่างๆ รวมถึงการรับจ้างเอาเครื่องเสียงไปช่วย สส. หาเสียงตามที่ต่างๆ

“อย่างงยุทธ (ดิยะไพรัช – ผู้วิจัย) นี่พ่อก็เอาเครื่องเสียงตามไปนะ คนแรกเลยที่ตามแก ไปนะ...”

(สมบุญ คำหล้าทราย, 2557)

ด้วยเหตุนี้ นายสมบุญจึงมีหน้าที่รับผิดชอบในการเป็นวิทยากร พิธีกรของหมู่บ้านและของตำบล สันทายเมื่อมีงานต่างๆ ซึ่งถือเป็นเวทีและเปิดพื้นที่ให้ผู้คนรู้จักนายสมบุญไปในตัว ดังนั้น การเลือกตั้งใน ทุกๆ ครั้งนายสมบุญแทบไม่ต้องใช้วิธีการทำใบปลิวแนะนำตนเองเหมือนผู้สมัครรายอื่นๆ เพราะเพียงแค่ เดินเข้าไปหาหน้าบ้านทุกคนก็รู้จักตนแล้ว

3.2.2 กลุ่มเกษตรกรนายทุน

เป็นกลุ่มที่เติบโตมาจากการมีที่ดินไม่ถึง 30 ไร่ แต่สามารถสะสมทุนจากการค้าและสะสมความมั่งคั่งด้วยการซื้อที่นา เช่น ตระกูลจันทร์เงิน และเยาว์ธานี (สองกลุ่มตระกูลนี้เกี่ยวพันกันด้วยการแต่งงาน) เช่นนายดวงพร เยาว์ธานี เกษตรกรรายใหญ่ของชุมชนที่ทำนามากกว่า 100 ไร่ (เป็นเจ้าของ 70 ไร่ เช่าอีก 30 ไร่) มีรถเกี่ยวข้าวขนาดใหญ่ 2 คัน มีรถไถนา นอกจากนายดวงพร แล้วลูกหลานคนอื่นในตระกูลจันทร์เงินก็เป็นนายทุนเกษตรกรรมใหม่ของชุมชนเช่นเดียวกันแม้จะไม่มีที่ดินมากเท่า และคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะไม่เข้ามาจับบทบาททางการเมือง (ที่เป็นทางการ) เพราะมุ่งทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นหลัก จนถึงขั้นมีเสียงจากคนในชุมชนว่าคนกลุ่มนี้ “ไม่ทำอะไรอยู่แต่กลางทุ่งกลางนา ไม่ช่วยการช่วยงานอะไรเท่าไร” แต่ก็พบว่ามีคนจากกลุ่มตระกูลจันทร์เงิน เข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่น เช่น นายชัยวัฒน์ ธรรมรังสี (ลูกเขยนายขาว จันทร์เงิน) ที่เข้าไปนั่งสมาชิกสภาตำบลสันทาย 1 สมัย อย่างไรก็ตามการเข้าสู่เวทีการเมืองของนายชัยวัฒน์ เกิดจากการชักชวนและการสนับสนุนของนายสมบุญ คำหล้าทราย อดีตผู้ใหญ่บ้านและสมาชิก อบต.หลายสมัย

3.2.3 กลุ่มผู้ประกอบการกิจ (คนหน้าใหม่)

1) กลุ่มผู้รับเหมา

กลุ่มผู้รับเหมาดูเหมือนจะเป็นกลุ่มที่เข้ามาจับบทบาทในการเมืองท้องถิ่นอย่างมากในตำบลสันทาย เช่น นายอินทอน เมืองมาหล้า นายก อบต. สันทาย ผู้ดำรงตำแหน่งนายกฯ มาถึง 3 สมัย โดยนั่งตำแหน่งนายกฯ ตั้งแต่สมัยแรกที่มีการเลือกตั้งนายก อบต. แม้ว่าในสมัยที่ 2 นายอินทอนจะพ่ายแพ้ให้กับนางอาพร คำเงิน ภรรยาอดีตกำนันตำบลสันทายเจ้าของกิจการรับเหมาก่อสร้างและผู้สัมปทานท่าซุดทรายที่อำเภอเชียงแสน แต่ในสมัยต่อมา นายอินทอนก็กุมเสียงและชนะนางอาพรมาโดยตลอด หรือในกรณีของนายอินปัน ทองคำ จากเกษตรกรและเขยิบมาสู่การเป็นแรงงานรับจ้างและผันตนเองมาสู่การเป็นผู้รับเหมาและเข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่นใน พ.ศ. 2542 นายอินปันให้เหตุผลว่าที่ลงเล่นการเมืองท้องถิ่น เพราะชาวบ้าน “ขอ” ให้ลง แต่หากพิจารณาแล้วนายอินปันถือเป็นนักการเมือง “หน้าใหม่” ที่มีความแตกต่างจากคนอื่น เพราะในช่วง พ.ศ. 2542 นั้นยังไม่มีแบ่งเขตและยังไม่มีเลือกตั้งนายกเทศมนตรีโดยตรง ดังนั้น อำนาจส่วนใหญ่ก็ยังคงอยู่ที่กลุ่มผู้นำเดิม ในกลุ่มของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน นายอินปันที่เป็นคนที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน มีประสบการณ์กับโลกภายนอกและมีเครือข่ายลูกน้องที่ตนเองเป็นคุมงานอยู่ในตำบลทำให้ชนะการเลือกตั้งได้ไม่ยาก

นายอินปัน ชนะการเลือกตั้งและได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาเทศบาลอีกครั้งในสมัยที่ 2 โดยมีนาย มนุ สุเลียมมาเป็นนายกเทศมนตรี แต่ในสมัยที่สามนายอินปันลงสมัครอีกแต่ไม่ได้รับเลือก อย่างไรก็ตาม นาย ก. มนุ ก็ดึงนายอินปันเข้ามาเป็นรองนายกฯ ในที่สุดนายอินปันก็ตัดสินใจลงแข่งขันกับ “ลูกพี่” ของ ตนเองในการชิงตำแหน่งนายกเทศมนตรีตำบลสันทราย ดังได้กล่าวก่อนหน้านี้ว่าผู้ชนะการเลือกตั้งคือนาย ธนพล เมืองคำ โดยนายอินปันได้รับคะแนนเสียงทั้งหมด 116 คะแนน จากผู้มาใช้สิทธิทั้งหมด 1,546 คน โดยได้คะแนนเป็นลำดับสุดท้ายจากผู้สมัครทั้งหมด

2) กลุ่มพ่อค้า

นายสนั่นเป็นคนบ้านศาลา ต.แม่จัน แต่งงานเข้ามาเป็นเขยบ้านดง หมู่ 7 นายสนั่นขยับตนเองจาก แรงงานรับจ้างโรงโม่ไม้มาสู่การเป็นพ่อค้าผลไม้ที่ตลาดประจำตำบล ก่อนจะเข้าสู่เวทีการเมือง ท้องถิ่นและดำรงตำแหน่งส.อบต.มาถึง 3 สมัย แม้นายสนั่นจะให้เกิดผลว่าการที่ตนได้รับเลือกเป็นสมาชิก สภา อบต. เพราะบ้านดงหมู่ 7 ที่อยู่ในเขต อบต. มีเพียง 12 ครัวเรือน ประชากรเพียง 25 คน บุคคลหรือ คนที่จะเข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่นมีจำกัด เพราะคนหนุ่มสาวต่างออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ดังนั้น แม้ว่า บ้านของนายสนั่นจะอยู่ในเขตเทศบาลแต่เพราะมีที่นาอยู่ในเขต อบต. ทำให้นายสนั่นสามารถลงสมัคร สมาชิกสภา อบต. ตามคำ “ขอ” ของพี่น้องชาวบ้านได้

หากพิจารณาการตัดสินใจเลือกนายสนั่นของชาวบ้านก็จะพบว่าไม่ได้เลือกเพียงเพราะ “ไม่มีใคร” เพราะหากดูในแง่เศรษฐกิจแล้วนายสนั่นถือว่ามีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีเนื่องจากเป็นพ่อค้ามีสภาพคล่อง ทางการเงินสูง เมื่อมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับหนึ่งแล้วย่อมสามารถสละเวลาส่วนตนทำงานให้กับ ส่วนร่วมได้ โดยส่วนตัวของนายสนั่นเองก็ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านที่เลือกเขาต้องผิดหวัง เพราะหลายครั้งที่นาย สนั่นได้เลือกทำงานให้กับส่วนรวมมากกว่าการค้าขายของตนเอง

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองท้องถิ่นกับการเมืองระดับใหญ่กว่า

ในหัวข้อนี้จะพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองท้องถิ่นซึ่งได้แก่ อบต. และเทศบาลกับการเมืองในระดับที่สูงกว่า เช่น การเมืองระดับจังหวัดหรือการเมืองในระดับประเทศ โดยจะพิจารณาตาม ประเด็นเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ดังกล่าว ได้แก่ ประเด็นเรื่องการอุดหนุนด้านงบประมาณ

เนื่องจากตำบลสันทรายมีการปกครองทั้ง อบต. และเทศบาล ซึ่งได้รับงบประมาณอุดหนุน แตกต่างกัน โดยเทศบาลได้รับมากกว่า อบต. อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นเทศบาลหรือ อบต. ต่างสะท้อน ปัญหาเดียวกันถึงความไม่เพียงพอด้านงบประมาณที่รัฐจัดอุดหนุนมาให้ นั่นคือ ทำให้การทำงานเพื่อ ตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ไม่สามารถทำได้เต็มที่ ข้อจำกัดด้านงบประมาณนี้ ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องแสวงหางบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่นอย่างองค์การบริหารส่วน จังหวัด (อบจ.) ที่ถือว่าเป็นหน่วยงานที่มีงบประมาณจำนวนมาก หน่วยงานท้องถิ่นใดต้องการงบประมาณ

ในการดำเนินโครงการหรือทำกิจกรรมใดก็สามารถเข้าร่วมโครงการกับ อบจ. ได้ ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งในการเข้าถึงงบประมาณในการบริหารงาน เช่น เทศบาลตำบลสันทรายได้เข้าร่วมโครงการบริหารจัดการขยะร่วมกับ อบจ. เชียงราย (ธนพล เมืองคำ, 2558)

นอกจากนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังสามารถของงบประมาณสนับสนุนจาก อบจ. โดยตรง เช่น เทศบาลตำบลสันทรายได้ของงบประมาณจาก อบจ. จำนวน 5 ล้านบาทบาทในการปรับปรุงและขยายถนนบริเวณหน้าเทศบาลตำบลสันทราย โดยนายกเทศมนตรีได้เล่าให้ฟังว่า

“ครับ ของบบางอย่างที่ไม่สามารถทำได้ ซึ่งมันเกินศักยภาพของเรา เราก็ขอสองเส้นนะ ครับ เส้นนี้คือเทพอีกที่ยางแอสฟัลท์ครับ 5 ล้านกว่าบาทเราก็ต้องของทาง อบจ. แต่ระเบียบของ อบจ.บอกว่ามันจะต้องเชื่อมต่อระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่พอดีว่าของเราฝั่งนี้เป็นหลัง อบต.”

(ธนพล เมืองคำ, 2558)

อย่างไรก็ตาม การจะขอรับงบประมาณสนับสนุนนั้นจำเป็นต้องอาศัยสายสัมพันธ์ของผู้บริหารกับ นักการเมืองในระดับจังหวัดหรือในระดับชาติในการเป็นผู้สนับสนุนในการอนุมัติโครงการต่างๆ เช่น การของบสนับสนุนจาก อบจ. ที่แม้กฎระเบียบจะสามารถทำได้แต่ต้องอาศัย “ผู้ใหญ่” ในการช่วยผลักดันเรื่องงบประมาณ ดังที่นายธนพล กล่าวว่า

“...มันก็มีส่วนบ้างนะครับเรื่องของการช่วยในเรื่องของงบประมาณ ถ้าเราไม่เข้ามามันก็ไม่มีงบประมาณ คือเราก็ต้องเข้าหาผู้ใหญ่บ้างอะไรบ้าง เพื่อขอช่วยผลักดันงบประมาณก็ต้องมีส่วน ถ้าลำพังเรา ผมไม่รู้จัดใครเลย ใครก็ไม่ผลักดันงบประมาณให้ก็คือเรื่องจริงนะครับ ...คือเราโชคดีอย่างหนึ่ง คือเรามีผู้ใหญ่ในพื้นที่ของเรา อันนี้ถือว่าโชคดีไม่ว่าจะเป็น สส. ไม่ว่าจะเป็นนายก อบจ. ...เป็นคนในตำบลของเราเลย...ท่านบุญศรีธนธัญ ท่าน สส.ก็ท่านละออง อยู่บ้านผมเอง ก็ใช้ความสัมพันธ์ตรงนี้...”

(ธนพล เมืองคำ, 2558)

นอกจากนี้กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอแม่จันเองก็มีการรวมกลุ่มกันเป็นชมรมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอำเภอแม่จัน ซึ่งมีจะการประชุมทุก 2 เดือน เป้าหมายของการรวมกลุ่มคือเป็นการแลกเปลี่ยนปัญหาและการหาทางออกร่วมกัน โดยมีตัวแทนจาก 3 ฝ่ายเข้าร่วมประชุมคือนายกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศมนตรี/อบต.) ประธานสภา และปลัด มีการผลัดเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพในการจัดประชุม ซึ่งถือเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งและเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้มีการระดับชาติเข้ามาช่วยเหลือ ดังที่นายกเทศมนตรีได้กล่าวไว้ว่าความเข้มแข็งของการรวมกลุ่มฯ ทำให้มีนักการเมืองเข้าหาหรือไม่

“มันก็มีส่วนบ้างนะครับเรื่องของการช่วยในเรื่องของงบประมาณถ้าเราไม่เข้ามามันก็ไม่มี

งบประมาณคือเราก็ต้องเข้าหาผู้ใหญ่บ้างอะไรบ้างเพื่อขอช่วยผลักดันงบประมาณมันก็ต้องมีส่วน ถ้าลำพังเราผมไม่รู้จักใครเลยใครก็ไม่ผลักดันงบประมาณให้เรานี้คือเรื่องจริงนะครับ”

(ธนพล เมืองคำ, 2558)

แหล่งรายรับขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งคือการขุดถนนเฉพาะกิจจากกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น

ภาพ 2 ถนนภายในบ้านโพธิ์นารามที่ได้รับเงินจากเงินอุดหนุนเฉพาะกิจ
จากกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น

3.4 การเมืองท้องถิ่นกับคน “ท้องถิ่น”

ในประเด็นดังกล่าวนี้จะพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองท้องถิ่นกับคนท้องถิ่น ใน 2 ประเด็นได้แก่ 1) ประเด็นเรื่องการต่อรองการจัดสรร “ทรัพยากร” ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ 2) ประเด็นการดำเนินนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและปฏิกิริยาของผู้คนต่อนโยบายดังกล่าว

3.4.1 การต่อรองการจัดสรร “ทรัพยากร” ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

อำนาจในการจัดสรรงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งจาก อบต. และเทศบาล

ในช่วงแรกยังอยู่ในมือของกลุ่มอำนาจเก่า ได้แก่กลุ่มกำนัน ผู้ใหญ่ ที่เข้ามามีที่นั่งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยตำแหน่ง รัตติกาล หินแก้ว (2551: 73) วิเคราะห์ว่าเป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะนโยบายของรัฐ ที่มีพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ดำรงตำแหน่งรัฐในตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น (พ.ศ. 2537) หวังผลคะแนนในการเลือกตั้งเมื่อรัฐบาลหมดวาระ กระทรวงมหาดไทยจึงพยายามรักษาสายสัมพันธ์ที่มีมานานกับกำนันผู้ใหญ่บ้านเอาไว้ เพราะตลอดช่วงปี 2537 สมาคมกำนันผู้ใหญ่บ้านได้ออกมาเคลื่อนไหวและชุมนุมหลายครั้ง เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลยอมให้กำนันและผู้ใหญ่บ้านเข้าไปเป็นกรรมการโดยตำแหน่งทั้งในสภาตำบลและ อบต. ทำที่สุดแล้วกระทรวงมหาดไทยก็ยอมทำตามข้อเรียกร้องดังกล่าว

การจัดสรรงบประมาณต่างๆ ในการพัฒนายังต้องอาศัย “บารมี” ของผู้นำเก่า เช่น กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านในการดำเนินการ เช่น ในช่วง พ.ศ. 2537 – 2542 ที่นายสมศักดิ์ พรหมณี เป็นกำนันตำบลสันทราย (สมัยที่ 2) และดำรงตำแหน่งกรรมการบริหารสุขาภิบาลและประธานบริหารสภาตำบล ได้จัดสรรงบประมาณและอาศัยสายสัมพันธ์ส่วนตัวที่ตนเองมีกับนักการเมืองระดับชาติในการถึงบเข้ามาพัฒนาตำบลสันทราย

“พอจะได้งบประมาณอะไรมาเยอะ กว่าตำบลอื่น พัฒนาก็เร็วกว่าเขาทั้งหมด ถนนไปทุ่งนา แยกภายในพื้นที่นาเขาก็ให้ เขาให้ถนนไปทั้งหมด...ทำโครงการ เราเอาแผน 5 ปี เรามี เราก็เปิดออกมาว่ามีโครงการอะไรมีความสำคัญ เราก็เอาเข้าในสภา ก็หยิบโครงการขึ้นมาว่าตอนนี้ต้องการถนนเส้นนี้ สะพานนั้นวางท่อตรงนี้ ขอมติปั๊บ เราก็เอาโครงการนี้ส่ง ที่นี้ได้งบประมาณมาล้าน สองล้าน เราก็แยก โครงการนั้นอันนั้นๆ ส่งไป เขาก็อนุมัติมา... ถนนเส้นดงสุวรรณนี่ขอจากสุวัจน์ ลิปตพัลลภ ขอแป๊บเดียว เดือนเดียว โทรศัพท์มาบอกว่า “ส่งโครงการเข้ามา” ลาดยางไปถึงในโน่นเลย เมื่อก่อนเป็นฝุ่นเป็นอะไร อันนี้ 15 ล้าน” (สมศักดิ์ พรหมณี, 2557)

จากกรณีตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าแม้จะเป็น อบต. แต่กำนันยังคงเป็นผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่และเข้ามาในหมู่บ้าน ทั้งในด้านที่เป็นผู้ที่มีอำนาจและอิทธิพล (รัตติกาล หินแก้ว, 2551: 70) และหากพิจารณาโดยภูมิหลังแล้ว กำนันสมศักดิ์ไม่เพียงมาจากกลุ่มตระกูลพรหมณีซึ่งเป็นตระกูลใหญ่และสำคัญตระกูลหนึ่งในตำบลสันทรายที่ถูกหลานต่างสืบทอดกันดำรงตำแหน่งกำนันมาหลายสมัยเท่านั้น แต่ยังประกอบธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง ส่วนใหญ่เป็นงานก่อสร้างโครงการของรัฐ เช่น สร้างสะพาน สร้างถนน

อาจกล่าวได้ว่าในช่วงแรกของการบริหารงานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ทั้ง อบต. และเทศบาล) ยังคงเน้นไปที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เช่น การทำถนน การติดตั้งไฟฟ้า ระบบน้ำประปา เพื่อให้ตำบลของตนเองนั้นมีความ “เจริญทัดเทียม” หรือรุดหน้ากว่าตำบลอื่นๆ

จุดเปลี่ยนสำคัญที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงบทบาทและอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นคือ การดำเนินนโยบายประชานิยมภายใต้การนำของรัฐบาลทักษิณ ที่คณะกรรมการเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2544 นโยบายสำคัญที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับหมู่บ้านกับท้องถิ่น และส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรในพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่น คือ นโยบายกองทุนหมู่บ้านละล้าน และนโยบายเงินกองทุน SML โดยโครงการกองทุนหมู่บ้านละล้าน เริ่มดำเนินการปล่อยกู้เงินกองทุนในวันที่ 25 กรกฎาคม 2554 โดยกู้เงินจากธนาคารออมสินและนำไปปล่อยกู้ให้กับหมู่บ้าน ซึ่งในการกู้เงินกองทุนกำหนดให้เสียดอกเบี้ยร้อยละ 4.75 และกำหนดให้แต่ละหมู่บ้านต้องตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ส่วนเงินกองทุน SML เป็นนโยบายที่ให้อำนาจหมู่บ้านในการจัดการกองทุนเอง

โครงการกองทุนหมู่บ้านช่วยให้ชาวบ้านเป็นหนี้ในระบบลดน้อยลง และเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับชาวบ้านว่าตนเองสามารถจัดการบริหารเงินจำนวนหลักล้านได้ และปัจจุบันชาวบ้านก็มีส่วนร่วมในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมากขึ้นในรูปแบบของการประชุมในหมู่บ้านเพื่อเสนอความต้องการของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากเดิมที่อำนาจในการตัดสินใจอยู่ที่ผู้บริหารชาวบ้านไม่มีส่วนในร่วมการเสนอความต้องการของตนเอง ทำได้เพียงยกมือเพื่อแสดงความเห็นชอบที่มีผู้นำเป็นผู้ชี้แนะ (เกษม จันทาพูน, 2558)

ทั้งนี้ โครงการต่างๆ ที่ชาวบ้านเสนอความต้องการไปจะได้รับการจัดสรรงบประมาณหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับตัวแทนสมาชิกสภาฯ ที่จะเข้าไปแย่งชิงทรัพยากรมาพัฒนาพื้นที่ของตนเอง

“มันไม่ได้ยาก มันก็อยู่ที่ ส.อบต. 2 คน เพราะว่าพอทำประชาคมจากชาวบ้านแล้ว 2 คนนี้ก็ต้องเข้าสภาไปดึงโครงการของใครของมัน...ไปต่อสู้ ว่าตอนนี้ดอยต่อต้องการอันนี้ เขามีเงินอยู่ก้อนหนึ่ง ก้อนนี้จะจัดสรรมันก็ต้องแย่งกัน ตาบดในเขต อบต. มันมี 6 หมู่บ้านก็ต้องไปแย่งชิงกัน ใครจะชิงได้ตอนนั้น มันน้อยแค่นั้น ก็อยู่ที่ 2 คนนั้นอีกที”

(เกษม จันทาพูน, 2558)

สำหรับกลุ่มจักสานและกลุ่มทอผ้าบ้านโพธารามนั้น แม้ปัจจุบันจะไม่มีกำนันในการดำเนินการในลักษณะของกลุ่มอย่างจริงจัง และมีเพียงผลงานแบบ “ผักชีโรยหน้า” แต่กระบวนการผักชีโรยหน้าดังกล่าวนี้ก็กลับเป็นกลไกที่แสดงถึงการพยายามต่อรองเพื่อชิงทรัพยากร (งบประมาณ) มาจากรัฐ หรือหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุน เช่นในกรณีของกลุ่มจักสานที่แม้จะไม่มีกำนันรวมกลุ่มและสมาชิกก็เหลือน้อย แต่เมื่อต้นปี 2556 กลุ่มก็สามารถเสนอของบประมาณเพื่อจัดซื้อเครื่องจักรตอกมาได้ 1 เครื่อง พร้อมกับอุปกรณ์จักสานอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันก็ถูกเก็บไว้ในอาคารของกลุ่มที่ถูกทิ้งร้างไว้

ไม่เพียงเท่านั้นพบว่าชาวบ้านได้ช่วยใช้โอกาสจากการส่งเสริมด้านการพัฒนาของรัฐผ่านมาทาง กรมพัฒนาชุมชน ให้เป็นพื้นที่สำรองเพื่อตั้งทรัพยากรเข้ามาใช้ในชุมชน กล่าวคือในปี 2557 บ้านโพธารามได้เข้าร่วมโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองและโครงการบ้านสวยเมืองสุข

โครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง เป็นโครงการที่ริเริ่มโดยกองทัพภาคที่ 3 โดยเน้นหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, โครงการบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) และแนวทางยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศของ คสช. 9 ประการ³ โดยงบประมาณมาจากทางราชการ จากกระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ และงบประมาณจากการสนับสนุนของ อปท. ในส่วนของบ้านให้มี 1) การจัดทำบัญชีครัวเรือน (ธกส.) 2) ชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ศึกษาดูงานนำมาปรับใช้กับชุมชน 3) กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพครัวเรือน – บัญชีสุขภาพครัวเรือน (อสม.) 4) โครงการสาธารณะประโยชน์ (อปท.) ส่วนของวัดให้เป็นหมู่บ้านศีล 5 และโรงเรียนให้มีกิจกรรมสร้างค่านิยม 12 ประการ (สปพ. พะเยา เขต 1, 2557)

เมื่อบ้านโพธาราม เข้าร่วมโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองจึงจุดเด่นในส่วนของบ้าน⁴ คือการเป็นชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่มีครัวเรือนเข้าร่วมจำนวน 30 หลัง เป็นครัวเรือนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่มีการปลูกผักสวนครัว การเลี้ยงสัตว์ (ไก่ไข่ กบ หรือปลา) สำหรับคนในหมู่บ้านที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่พบว่ามีการปลูกผักสวนครัวในบริเวณบ้านของตน ซึ่งเป็นการขอความร่วมมือกับทุกคนในหมู่บ้านว่าให้ทำเหมือนกันแต่อาจจะไม่มากเท่ากับหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการ

แม้เป้าหมายของโครงการคือการปลูกผักเพื่อบริโภคในครัวเรือนเพื่อลดค่าใช้จ่าย ทว่าในทางปฏิบัติ ชาวบ้านต้องหมั่นคอยดูแลพืชผักที่ตนเองปลูกให้มีความสวยงามอยู่เสมอ เพื่อให้เป็นที่ประทับใจต่อคณะดูงานที่เข้ามาเยี่ยมชมเยือนจากทั่วทุกสารทิศอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง ดังนั้นการปลูกผักจึงไม่ได้มีไว้เพื่อกินหรือเหลือไว้ขายเพียงอย่างเดียว แต่เหมือนกับการปลูกไม้ดอกไม้ประดับที่ต้องดูแลเอาใจใส่เพื่อให้พร้อมจะอดทนต่อของคณะดูงานให้มีความประทับใจ ความเอาใจใส่ว่านี่บางรายถึงกับต้อง “ตื่นแต่เช้ามาหยิบหนอนออกจากต้นผักทีละตัวๆ” โดยชาวบ้านจะได้รับการแจ้งล่วงหน้าว่าจะมีคณะดูงานมาเยี่ยมชมในวันใดบ้าง และชาวบ้านมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อสวนผักของตน บางรายหากผักสามารถเก็บ

³ ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศของ คสช. 9 ประการ ได้แก่ 1. ยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งในสังคม 2. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน 3. ยุทธศาสตร์สร้างความเข้มแข็งภาคการเกษตร ความมั่นคงของอาหารและพลังงาน 4. ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน 5. ยุทธศาสตร์การสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม 6. ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน 7. ยุทธศาสตร์ในการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงโครงสร้าง การบริหารงานของรัฐบาลให้เกิดประโยชน์ กับประชาชน ในการใช้บริการอย่างแท้จริง 8. ยุทธศาสตร์ในเรื่องการปรับปรุงระบบโทรคมนาคม เทคโนโลยีของชาติให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืน ในอนาคตให้ทัดเทียมอาเซียน และประชาคมโลก 9. ยุทธศาสตร์ในการป้องกันและปราบปรามทุจริต คอรัปชั่นอย่างยั่งยืน

⁴ ส่วนของวัดและโรงเรียนเป็นของหมู่บ้านอื่นในอำเภอแม่จัน

กิ่นก่อนจากนั้นจึงค่อยซื้อต้นผักที่กำลังเติบโตเต็มที่และมีความสวยงามทดแทน และเมื่อต้นปี พ.ศ. 2558 ตำบลสันทราย โดยมีหมู่บ้านโพธารามเป็นตัวแทนก็ได้รับรางวัลชมเชยระดับจังหวัด

แม้ดูเหมือนว่าชาวบ้านต้องเสียสละทั้งแรงงานและเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวอย่างมาก และแม้จะมีเสียงบ่นบ้างในบางครั้ง แต่จากการสอบถามชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ทั้งเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านต้นแบบและคนที่ไม่เข้าร่วมแต่มาช่วยงานต้อนรับคณะดูงาน พบว่าทั้งหมดนี้ก็เพียงเพื่อให้หมู่บ้านได้รับเงินสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ในปีแรกของการเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านจะได้รับเงินสนับสนุนจากกรมพัฒนาชุมชนผ่านทางเทศบาล จำนวน 100,000 บาท สำหรับหมู่บ้านต้นแบบจะได้รับเงินในการลงทุนซื้อเมล็ดผักและสัตว์ที่ตนจะเลี้ยงจำนวนครัวเรือนละ 2,500 บาท เมื่อเข้าสู่ปีที่ 2 และ 3 หมู่บ้านจะได้รับเงินสนับสนุนปีละ 60,000 บาท สำหรับการบริหารจัดการของชาวบ้านคือจะนำเงินส่วนหนึ่งมาใช้ในการกิจกรรม และกันเงินส่วนที่เหลือไว้เป็นเงินกองกลางของหมู่บ้าน โดยพบว่าชาวบ้านจะพยายามใช้เงินให้ประหยัดที่สุดเพื่อให้เงินเหลือเข้าหมู่บ้านมากที่สุด

ส่วนการเป็นหมู่บ้านศีล 5 แม้จะมีการสร้างกฎกติกาขึ้นมาในหมู่บ้านว่าห้ามดื่มเหล้าและเล่นการพนันในงานศพ มีการติดตั้งป้ายยังจุดสำคัญต่างๆ ในชุมชน แต่ในทางปฏิบัติแล้วก็ยังไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้โดยชาวบ้านบอกว่า “ทำก็ทำอย่างลับๆ ไม่ประเจิดประเจ้อ”

สำหรับโครงการบ้านสวยเมืองสุขเป็นโครงการที่กรมการปกครองเป็นผู้จัดทำขึ้น เป็นการรำลึกถึงการกำเนิดสถาบันกษัตริย์ผู้ใหญ่มากขึ้น ให้มีการดำเนินกิจกรรม 1 หมู่บ้าน 1 ผลงาน 1 เดือน โดยมีเป้าหมายให้บ้านเรือนมีความสะอาด สวยงาม บ้านเมืองมีความสงบสุข ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน โดยมีการคัดเลือกหมู่บ้านดีเด่นทั้งในระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับเขต ระดับภูมิภาคและระดับประเทศ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับกำนันผู้ใหญ่บ้านในปฏิบัติงาน ผู้ขับเคลื่อนโครงการนี้ในระดับปฏิบัติคือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แลคณะกรรมการหมู่บ้านในแต่ละพื้นที่ โดยมีระยะเวลาตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2557 ถึงเดือนกันยายน 2558 งบประมาณในการดำเนินโครงการนี้ (ทั่วประเทศ) มาจากงบประมาณรายจ่ายประจำปี พ.ศ. 2558 ทั้งหมดจำนวน 20,031,300 บาท สำหรับจังหวัดเชียงรายได้รับงบประมาณทั้งหมด 129,600 บาท (18 อำเภอ 124 หมู่บ้าน) (กรมการปกครอง, 2558)

สำหรับโครงการบ้านสวยเมืองสุขไม่มีงบประมาณในการดำเนินการ แต่มีเงินรางวัลสำหรับหมู่บ้านที่ชนะการประกวด⁵ แต่เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่เข้ามาพร้อมกับโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง จึงได้มีการใช้เงินจากโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองในการปรับปรุงทัศนียภาพของหมู่บ้านให้น่ามองมีความสะอาดตา ทุกเช้าชาวบ้านต้องกวาดลานบ้านรวมถึงถนนที่อยู่หน้าบ้านของตนเอง และต้องมีการจัดระเบียบ

⁵ รางวัลชนะเลิศระดับอำเภอได้รับเงินรางวัล 5,000 บาท, รางวัลชนะเลิศระดับจังหวัดได้รับเงินรางวัล 10,000, รางวัลชนะเลิศระดับเขตได้รับเงินรางวัล 30,000 บาท, รางวัลชนะเลิศระดับภาคได้รับเงินรางวัล 60,000 บาทและ รางวัลชนะเลิศระดับประเทศได้รับเงินรางวัล 800,000 บาท (กรมการปกครอง, 2558)

ภายในบริเวณบ้านของตนเอง (ศุภกิจ นวลพนัส, 2558) อันเป็นการใช้ทรัพยากรของภาครัฐที่ได้รับมาให้เกิดประโยชน์สูงสุด

3.4.2 นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: บทสะท้อนของความต้องการของชุมชน

การเลือกตั้งในเวทีการเมืองท้องถิ่นในตำบลสันทรายปัจจุบันดูเหมือนจะหลุดออกมาจากการยึดถือในตัวผู้นำหรือกลุ่มอำนาจเดิมอย่างสิ้นเชิง หากวัดผลจากชัยชนะของนายธนพล เมืองคำ นายกเทศมนตรีตำบลสันทรายคนปัจจุบัน นายธนพลเป็นตัวแทนของคนรุ่นใหม่ ที่มาพร้อมกับนโยบายใหม่ๆ ที่ทันสมัย กล่าวกันว่ากลุ่มเยาวชนถือเป็นกลุ่มคะแนนเสียงที่สำคัญของนายธนพล ในที่นี้จึงจะพิจารณาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนในท้องถิ่นโดยพิจารณาจากนโยบายของกลุ่มการเมืองท้องถิ่นที่ชนะใจคนในท้องถิ่นได้แก่

1. นโยบายกำจัดขยะ

เป็นนโยบายแรกที่เริ่มดำเนินงาน เนื่องจากตำบลสันทรายมีปัญหาในการจัดการขยะมาโดยตลอด โดยการจัดการขยะของผู้บริหารชุดก่อนคือการจ้างเหมาเอกชนให้มาจัดการ โดยบริษัทเอกชนจะเข้ามาจัดเก็บและนำไปทิ้งในพื้นที่ที่จัดเตรียมไว้ ทว่าก็เกิดปัญหาว่าพื้นที่ทิ้งขยะส่งกลิ่นเหม็นรบกวนชาวบ้าน บริเวณใกล้เคียงและเมื่อถึงฤดูฝนก็เกิดน้ำท่วมขัง เป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับอำเภอ นายธนพลจึงหาแนวทางจัดการขยะใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยและมีความยั่งยืน

โดยแนวทางแรกที่เสนอคือการสร้างเตาเผาขยะ แม้ว่าการประชาคมในช่วงแรกจะผ่านความเห็นชอบว่าให้มีการจัดตั้งโรงเผาขยะได้ ทว่าก็ติดปัญหาตรงที่ว่า จะสร้างเตาเผาขยะบริเวณใด

“...ผมเข้ามาได้เดือนสองเดือน ผมเข้ามา 29 เมษายนกว่าจะได้ทำงานก็ พฤษภาคม มิถุนายน เขาจะเริ่มผมก็เลยหาวิธีการก็คือเอาแกนนำนะครับไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อสม. สท. ผู้สูงอายุก็มาประชุมปรึกษาหารือกันว่าเราจะหาวิธีการ ยังไงช่วยกัน คือช่วยกันเราที่โอเค เขาก็บอกมันมีหลายแนวทางนะครับ คือแนวทางที่นี้พอ เป็นไปได้คือเรื่องของการใช้เตาเผาเพื่อกำจัดขยะก็ไปดู ผมก็ว่าไปดูหลายที่ดูว่าเขาทำ ยังไงกันเตาเผาลักษณะอย่างไหนเราก็โอเค พอได้ตกลงละมติดละว่าจะทำอะไรเตาเผาแล้วถามว่าที่นี้สถานที่ละก็เรียกประชุมอีก...”

(ธนพล เมืองคำ, 2558)

หลังจากประชุมเรื่องสถานที่ที่ได้ข้อสรุปสามแนวทาง ได้แก่ 1. ใช้พื้นที่ป่าช้าของชุมชนเพราะหลังป่าช้ามีพื้นที่อยู่ 2. ให้จัดซื้อที่ และ 3. ไร่ทางสำนักงาน (ที่เทศบาล) จากนั้นจึงทำประชาคม สำหรับแนวทางแรกชาวบ้านไม่เห็นชอบ แนวทางที่สองจัดหาสถานที่เราก็ประกาศก็มีคนมาเสนอ 3-4 ที่ที่มีการไปประชาคมอีกแต่ก็ไม่ผ่าน จึงเหลือแนวทางสุดท้าย เมื่อต้องใช้พื้นที่เทศบาลในการสร้างเตาเผา จึงมีบรรณการลดใช้

ถุงพลาสติกเล่นให้ใช้ตะกร้าไปจ่ายตลาด และการดำเนินมาตรการให้ทุกหลังคาเรือนมีการคัดแยกขยะก่อนทิ้งโดยมีวิทยากรมาให้ความรู้ เริ่มแรกทางเทศบาลใช้วิธีการเก็บถังขยะที่หมู่บ้านทุกหลังคาในเขตเทศบาล จากนั้นก็แจกถุงเอาแจกถุงพลาสติกให้ เดือนละ 5 ถุง ให้แต่ละบ้านคัดแยกขยะ โดยถุงที่เทศบาลแจกเป็นถุงใบเล็กๆ เป็นการควบคุมปริมาณขยะ และมีการควบคุมการจัดเก็บขยะโดยในหนึ่งสัปดาห์จะเก็บเพียง 3 วันคือวันจันทร์ พุธ ศุกร์ (ธนพล เมืองคำ, 2558)

2. นโยบายติดตั้งจุด wi-fi ฟรี

ถือเป็นนโยบายที่สะท้อนให้เห็นว่าต้องการตอบสนองความต้องการของกลุ่มเยาวชน คนรุ่นใหม่ โดยเปิดให้มีจุด wi-fi ฟรีทุกหมู่บ้านทุกหมู่บ้านในเขตเทศบาล หมู่บ้านละ 2 จุด ในสถานที่สำคัญของหมู่บ้านเช่น อาคารหรือศาลาประจำหมู่บ้านและที่เทศบาลอีก 1 จุด โดยทุกปีจะเปิดให้ประชาชนในเขตเทศบาลมาขอพาสเวิร์ด ที่มีอายุการใช้งาน 1 ปี ทั้งนี้เพื่อจะได้มีการบันทึกข้อมูลสถิติผู้ใช้และเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจเพิ่มพื้นที่ wi-fi จากการดำเนินงานของเทศบาลมา 2 ปี เทศบาลเปิดจุด wi-fi ฟรีแล้วทั้งหมด 11 จุด ใช้งบประมาณไปทั้งสิ้น 1 ล้านบาทบาท (ธนพล เมืองคำ, 2558)

จะเห็นได้ว่านโยบายทั้งสองเป็นสิ่งที่สะท้อนสภาพชีวิตของความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชนในช่วงเวลาปัจจุบันได้เป็นอย่างดี การเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมมาสู่สังคมสมัยใหม่ที่มีการบริโภคและการสร้างขยะเช่นเดียวกันกับสังคมเมือง รวมถึงนโยบายการติดตั้งจุด wifi ฟรีก็สัมพันธ์กับการเป็นสังคมในยุคดิจิทัลที่อินเทอร์เน็ตและการติดต่อสื่อสารมีความสำคัญ การขยับประเด็นนโยบายให้ออกมาไกลกว่าการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน รวมถึงการพยายามแก้ไขปัญหาต่างๆ ในลักษณะดังกล่าวและส่งผลกระทบต่อชัยชนะในการเลือกตั้งย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความคาดหวังใหม่และความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงด้านการพัฒนาในท้องถิ่นของคนในชุมชนได้ไม่น้อย

3.5 การเมืองท้องถิ่น/การเมืองท้องถิ่น

กลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นที่อันได้แก่กำนันผู้ใหญ่บ้านถือว่าเป็นกลุ่มผู้มีบทบาทสำคัญในท้องถิ่นมาตั้งแต่อดีต ทั้งในแง่การปกครองดูแลทุกข์สุขของลูกบ้านตลอดจนการนำโครงการพัฒนาต่างๆ เข้ามาสู่หมู่บ้านโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวกับนักการเมืองในยุคที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรมากนัก แต่ภายหลังที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีทรัพยากรเพิ่มมากขึ้นและการโครงสร้างกฎหมายโดยลดบทบาทของกำนันผู้ใหญ่บ้านให้เหลือเพียงการทำหน้าที่ทางด้านปกครอง ส่วนหน้าที่บริหารหรือการพัฒนาหมู่บ้านให้เป็นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ทั้งเทศบาลและ อบต.) แทน ทว่าในทางในทางปฏิบัติ สมาชิกสภา และกำนัน/ผู้ใหญ่บ้านยังคงทำงานร่วมกัน ดังได้กล่าวแล้วว่าโครงการต่างๆ ที่จะนำเสนอเข้าสภานั้นล้วนผ่านการประชาคมจากชาวบ้านที่มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดำเนินการให้

ขณะที่อำนาจทางการเมืองในเริ่มถ่ายโอนไปสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำนัน/ ผู้ใหญ่บ้านเองก็ต้องรักษาเครือข่ายไว้ทั้งการผันตนเองเข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่นเสียเอง หรือการรักษาความสัมพันธ์กับนักการเมืองระดับชาติไว้ ตัวอย่างที่สำคัญเช่นการผลักดันคนหนุ่มหน้าใหม่ให้ได้เป็นสมาชิกสภาจังหวัดเชียงรายใน พ.ศ. 2538 เป็นความสำเร็จที่แสดงให้เห็นชัดเจนที่สุดของพลังเครือข่ายนี้ โดยนายสุวิทย์ พรหมมณี ลูกชายของ อดีตกำนันสมศักดิ์ พรหมมณี ซึ่งเป็นตระกูลเก่าแก่และทรงอิทธิพลในตำบลสันทราย นายสุวิทย์เรียนจบชั้นปริญญาตรีรัฐประศาสนศาสตร์ และปริญญาโทด้านพัฒนาชุมชนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ก่อนหน้าที่จะลงสมัคร สจ. นายสุวิทย์ทำงานผู้รับเหมาก่อสร้าง ในเวทีการเมืองระดับท้องถิ่นนั้นนายสุวิทย์ถือเป็นคนหน้าใหม่ เพราะมีคู่แข่งที่สำคัญและคร่ำหวอดในเวทีการเมืองท้องถิ่นมานาน เช่น นายชมชาติ กัมปะนะ (หรือ สจ. หล้า) นางบุศกร ตียะไพรัช (หรือนางบุศกริณธัญ วรพัฒนานันท์ นายก อบจ. เชียงรายคนปัจจุบัน) นายประสาธ รัตนารักษ์ นายทวี ชัดสุริทธิ์ และนายรังสรรค์ วันไชยวงค์

ทว่านายสุวิทย์ก็ได้รับเลือกโดยได้คะแนนเป็นลำดับที่ 2 โดยคะแนนทิ้งห่างจากลำดับที่ 3 คือนางบุศกร ตียะไพรัช 200 คะแนน นายสุวิทย์ให้คำตอบถึงการชนะการเลือกตั้งอย่างง่ายดายเป็นเพราะบารมีของพ่อ

“ได้เพราะพ่อเป็นกำนัน ไปถึงไปขอให้เขาช่วยใครจะไปรู้จัก”

(สุวิทย์ พรหมมณี, 2557)

นายสมศักดิ์ พรหมมณีซึ่งเป็นกำนัน (สมัยที่สองพ.ศ. 2537 – 2542) อยู่ในขณะนั้นได้ใช้เครือข่ายที่ตนได้สร้างไว้กับผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ช่วยหาเสียงให้กับลูกชาย เช่น ความสัมพันธ์กับนายสมบุรณ์ คำหล้าทราย ซึ่งเคยได้รับการช่วยเหลือและการสนับสนุนจากกำนันสมศักดิ์ในช่วงที่เป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านโพธาราม ซึ่งหากพิจารณางบประมาณจะพบว่าบ้านโพธารามได้งบประมาณมากที่สุดในปีงบประมาณทั้ง 8 หมู่บ้าน⁶ (นายสมศักดิ์ พรหมมณี, สัมภาษณ์ 16 สิงหาคม 2557) ในช่วงที่นายสมบุรณ์เป็นผู้ใหญ่บ้านนั้นสามารถสร้างถนนคอนกรีตภายในหมู่บ้านได้ครบหมดทุกเส้นทาง (นายสมบุรณ์ คำหล้าทราย, 2557ข) เช่นเดียวกับเงินเดือนที่นายสมบุรณ์ได้รับมากกว่าผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่ในขณะนั้น

“นี่ (หมายถึงนายสมบุรณ์) ได้บ่เยอะกว่าใครเพื่อน ได้พระราชทานปีไหน พ่อ (กำนันสมศักดิ์) ให้ 2 ขั้นๆ ทุกปี...เงินเดือนเต็มเลย พวกนั้นเป็นก่อนยังไม่ได้เต็ม...ขึ้นให้ทุกปี”

(สมศักดิ์ พรหมมณี, 2557)

⁶ ขณะนั้นยังไม่มีกรแยกบ้านนาล้อม (หมู่ 9) ออกจากบ้านแหลว (หมู่ 6)

เมื่อลูกชายของนายสมศักดิ์ ลงสมัครเลือกตั้ง สจ. นายสมบุญจึงเป็นส่วนหนึ่งของการช่วยเหลือโดยอาศัยความสามารถด้านการพูดและการเล่นดนตรีของตนเข้าช่วย ซึ่งนายสมบุญถือเป็นการตอบแทนที่นายสมศักดิ์เคยสนับสนุนและช่วยเหลือตนมาก่อน

4. องค์การจัดตั้งและเครือข่ายทางสังคม

4.1 องค์การจัดตั้ง

4.1.1 กลุ่มส่งเสริมเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนบ้านโพธาราม

กลุ่มเมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นเครือข่ายฐานเสียงที่สำคัญของนายสมบุญ คำหล้าทราย ที่ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านให้เป็นสมาชิก อบต.ถึง 4 สมัย เนื่องจากกลุ่มดังกล่าวก่อตั้งขึ้นตามคำแนะนำของพัฒนาชุมชนใน พ.ศ. 2536 และผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้นคือนายสมบุญ คำหล้าทรายเป็นผู้รับเอาคำแนะนำจัดตั้งโครงการจากพัฒนาชุมชน

“ตำบลสันทรายตอนนั้นยังเป็นสภาพป่าอยู่ใช่ไหม พัฒนาชุมชน เขาก็มา ประชุมว่า ใครจะเอาบ้างฉางข้าว ฉางข้าวนี้เป็นของพระราชดำริของในหลวง เขาให้มีผู้ฉางรวมกลุ่มกันในหมู่บ้าน...ตำบลสันทรายบ้านอื่นไม่เอา เขาไม่สนใจ แต่พอยกมือเอา สนใจ... ‘ผมเอาครับ’..”

(สมบุญ คำหล้าทราย, 2557)

แรกเริ่มจะได้รับทุนสนับสนุนจากกรมพัฒนาชุมชนจำนวน 150,00 บาท ในการสร้างฉางเก็บข้าว ในตอนแรกมีสมาชิกเข้าร่วมกว่า 50 คน แต่ปัจจุบันมีสมาชิกอยู่ทั้งหมด 28 คน มีทั้งคนที่ทำนาและไม่ทำนา มีการตั้งคณะกรรมการกลุ่มประธาน เลขา และเหรัญญิก โดยแรกเข้าเป็นสมาชิกต้องนำข้าวเหนียวเปลือก (พันธุ์ กข 6) มาเป็นค่าสมาชิกแรกเข้าจำนวน 50 กก.ต่อ 1 हु้น กลไกการทำงานของกลุ่มนี้คือสมาชิกสามารถกู้ยืมข้าวเปลือกได้โดยต้องใช้คืนในอัตราที่มากกว่าจำนวนที่ยืม 2 กก. เช่นกู้ยืมข้าวไปจำนวน 10 กก. ก็ต้องใช้คืนจำนวน 12 กก. เป็นต้น การเปิดให้กู้ยืมข้าวจะทำในเดือนสิงหาคม และคืนในเดือนมกราคมในปีถัดไป เมื่อครบทุกๆ 3 ปี จะมีการเปิดหลองข้าวและนำข้าวไปขาย จากนั้นจะนำเงินมาปันผลให้กับสมาชิก และมีค่าบริหารจัดการประมาณร้อยละ 3

โครงการนี้ถือเป็นโครงการที่ประสบความสำเร็จและยังทำงานได้อย่างต่อเนื่อง เพราะคนในหมู่บ้านยังคงทำนาเป็นหลัก และข้าวยังคงเป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิตได้ วลีที่ว่า “อย่างน้อยก็มีข้าวกิน” นั้นยังใช้ได้ อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขการกู้ยืมของกลุ่มฯ ไม่ได้เคร่งครัดว่าต้องกู้ไปกินเท่านั้น ดังนั้นในยุคที่ข้าวมีราคาแพง สมาชิกจำนวนมากก็มากู้ข้าวและนำข้าวไปขายก็ไม่ถือว่าผิดกติกาแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามหากปีไหนที่ข้าวถูกจะพบว่าชาวบ้านแทบจะไม่กู้ข้าวเลย

“ปีที่ข้าวถูกนั้นคณะกรรมการต้องช่วยกันกู้ แม้ว่าตนเองจะมีข้าวอยู่แล้วก็ตามเถอะ ก็ต้องช่วยกันกู้มันไม่มีใครเอาเพราะข้าวมันถูก”

(สมบุญ ณ์ คำหล้าทราย, 2557)

ภาพ 4 กิจกรรมของกลุ่มธนาคารเมล็ดพันธุ์ข้าวบ้านโพธาราม

4.1.2 กลุ่มจักสาน

เกิดขึ้นจากการเข้ามาส่งเสริมด้านอาชีพของเทศบาลตำบลสันทรายใน พ.ศ. 2540 โดยกลุ่มเป้าหมายคือ ผู้สูงอายุที่ทำงานจักสานเป็นงานอดิเรกอยู่แล้ว เทศบาลเป็นฝ่ายเข้ามาส่งเสริมและหาตลาดให้

“ก็กลุ่มผู้สูงอายุเมื่อก่อนทำไม่มีที่ขาย พ่อหลวงบ้าน กลุ่มแม่บ้านเขาก็แนะนำมาให้ทำ แล้วจะหาคนมาซื้อ หางานมาให้ทำ แล้วเราก็รับทำ ส่งโรงพยาบาลนะ มีตระกล้าเด็กเอาไว้ใส่ของข้าวสวย รพ.เขามาสั่ง เพราะเทศบาลเป็นคนเอาไป ตอนนั้นเอาไป 20 ใบ

เอาไปส่งที่ร้านใกล้เชียงราย เขาก็ถามว่าตะกร้านี้มาจากไหน เขาก็บอกว่ามาจากบ้าน
โพธาราม ต.สันทราย เขาก็สืบมาเรื่อยๆ ตอนแรกก็หาไม่เจอ พอเจอก็มาเอาที่นี้"

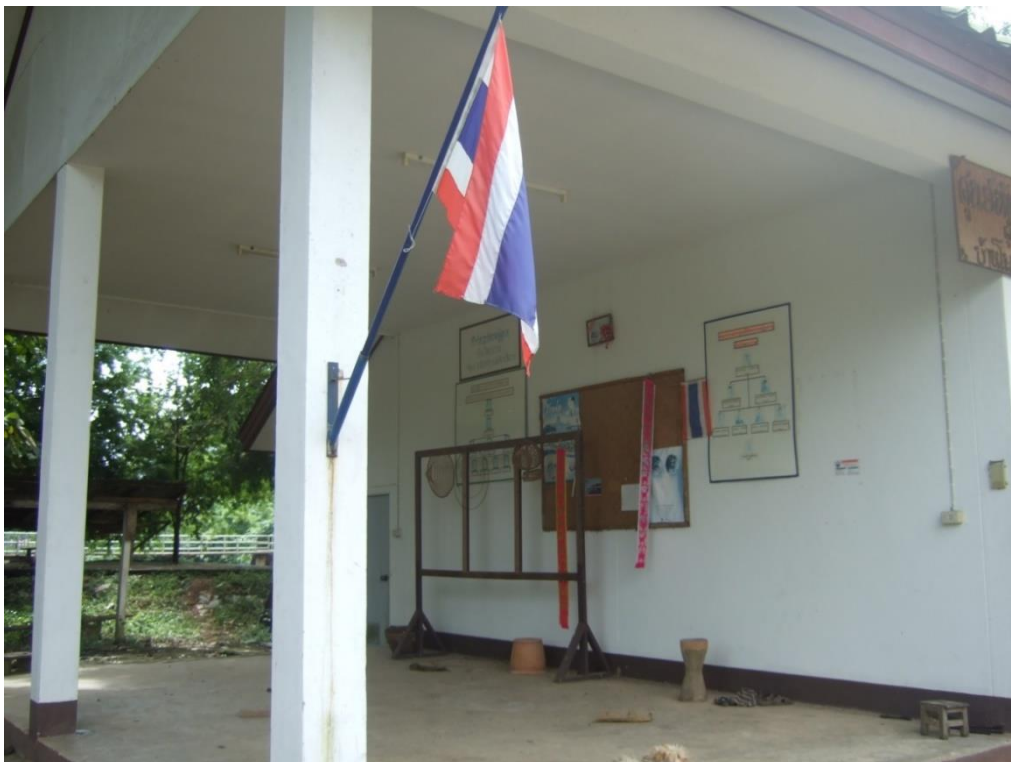
นอกจากเทศบาลจะเข้ามาส่งเสริมเรื่องการหาตลาดแล้ว ยังเข้ามาส่งเสริมในการจัดหาอุปกรณ์ให้
เช่นเครื่องซักตอกไฟฟ้า อุปกรณ์ต่างๆ เช่น มีด พร้า รวมถึงการสร้างอาคารศูนย์หัตถกรรมผู้สูงอายุให้เป็นที
เก็บอุปกรณ์ และเป็นพื้นที่ให้สมาชิกมาทำงาน แต่ด้วยจำนวนประชากรผู้สูงอายุที่ทำงานจักสานมีจำนวน
ลดลง ขณะเดียวกันเทศบาลก็ขาดการส่งเสริมให้สมาชิกมีงานทำอย่างต่อเนื่อง สถานะของกลุ่มจักสาน
ปัจจุบันคือ สมาชิกต่างคนต่างทำงานจักสานของตนเอง ขายเอง ก็มีการรวมตัวกันเฉพาะกิจเท่านั้น คือ
รวมตัวกันเมื่อมีการเข้ามาตรวจงานหรือทำผลงานของเทศบาลเท่านั้น

"จริงๆ มีสมาชิกอยู่ 10 คน แต่ไม่มีคนทำ พอเขาจะมาทำอะไรที่ หัวหน้า เลขาก็มา"

(นางคำมา จันทรเงิน, 2557)

"เขามาตรวจที่ เขาก็มา เขามาถ่ายรูปไปแล้วเขาก็ไม่ทำแล้ว เหลือแต่คำทำจริงๆ 4 คน"

(นายขาว จันทรเงิน, 2557)

ภาพ 5 ศูนย์จักสานที่ถูกทิ้งร้าง

4.1.3 กลุ่มทอผ้า (บ้านโพธาราม)

เป็นอีกกลุ่มอาชีพที่ได้รับการส่งเสริมจากกรมพัฒนาชุมชน เริ่มมีการก่อตั้งช่วงปลายทศวรรษ 2530 เนื่องจากเห็นว่าหลายหลังคามีทอผ้าไว้ใช้เอง จึงรวบรวมสมาชิกที่มีทอผ้ามารวมกลุ่มและพัฒนาชุมชนเข้ามาสนับสนุนในการให้ความรู้ในการทอ การขึ้นลาย ในตอนแรกมีการใช้พื้นที่ศาลาวัดในการตั้งทอผ้า หลังจากนั้นประมาณ พ.ศ. 2540 ก็ย้ายสถานที่มาตั้งทอที่บ้านผู้ใหญ่ แม้ว่าทอผ้าออกมาสวยเพียงใดก็ตามแต่ประสบปัญหาการไม่มีตลาดรองรับ สมาชิกหลายคนจึงถอนตัวจากกลุ่ม ในปัจจุบันเหลือสมาชิกเดิมที่ยังคงทอผ้าอยู่เพียง 4 คนเท่านั้น

ขณะที่เทศบาลตำบลสันทรายสร้างผลงานด้วยการสร้างกลุ่มทอผ้าและกลุ่มจักสานขึ้นในช่วงสมัยการบริหารงานของนายมนู สุธะเลียมมา เพื่อต้องการแสดงให้เห็นศักยภาพของชุมชนในเขตพื้นที่บริหารของตนเอง แต่ในทางปฏิบัติกลุ่มทั้งสองไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องทั้งด้านการพัฒนาความรู้ ทักษะฝีมือ และการหาตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ นโยบายพัฒนาที่ไร้ความต่อเนื่องนี้ต่างได้รับคำตำหนิจากชาวบ้านกันถ้วนหน้าถึงความไม่จริงจัง ซึ่งอาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ตำแหน่งนายกเทศมนตรีของนายมนู ต้องสั่นคลอนและถูกท้าทายโดยนโยบายการพัฒนาใหม่ๆ ของนายธนพลก็เป็นได้

4.2 เครือข่ายทางสังคม

4.2.1 กลุ่มป่าชุมชนบ้านนาล้อม

กลุ่มดังกล่าวจัดตั้งขึ้นจากการนำของนายจรัญ ปันทะทา ผู้ใหญ่บ้านและหนึ่งในผู้ร่วมขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชนของบ้านนาล้อม การเคลื่อนไหวดังกล่าวมีจุดเริ่มประมาณ พ.ศ. 2532 ที่มีนายทุนเข้ามาบุกรุกที่ป่าทางทิศเหนือของหมู่บ้าน มีการมาตกลงซื้อขายกับชาวบ้าน โดยมีผู้มีอิทธิพลหรือกลุ่มผู้นำเก่าในหมู่บ้านเป็นผู้พาชาวบ้านไปออกใบโฉนดจับจองจากนั้นก็ขายให้กับนายทุน สถานการณ์ดูเหมือนจะเลวร้ายขึ้นจึงเริ่มมีการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการเข้ามาซื้อที่ของนายทุน โดยมีแกนนำที่สำคัญหลายคน เช่น นายขวัญชัย คำมูลนะ นายแก้ว นามบุตร และนายกัน ปันทะทา

จากการเคลื่อนไหวใน พ.ศ. 2532 ก็มีการต่อสู้และเคลื่อนไหวของชาวบ้านเรื่อยมา เช่นการขอเข้าพบนายอำเภอ การไปยื่นถวายฎีกาที่กรุงเทพฯ เพื่อเรียกร้องให้มีการออกโฉนดชุมชน แม้ว่าในปัจจุบันก็ยังไม่สามารถทำได้หรือมีมาตรการทางกฎหมายใดๆ รองรับ ทำให้กลุ่มป่าชุมชนจึงมีบทบาทเพียงการดูแลรักษาเขตพื้นที่ป่าในปัจจุบันไว้ไม่ให้มีการบุกรุกจากนายทุนเพิ่มขึ้น กลุ่มป่าชุมชนบ้านนาล้อมมีความร่วมมือกันค่อนข้างมากเห็นได้จากเมื่อนายทุนสวนสับปะรดแอบจุดไฟเผาที่ไร่ในตอนกลางคืน ทางกลุ่มก็ได้ช่วยกันระดมจับคนจุดไฟและนำเรื่องไปถึงตำรวจ โดยมีการแจ้งความให้มีการจับกุมและดำเนินคดีตามกฎหมายกับผู้กระทำการ

อย่างไรก็ตาม กลุ่มป่าชุมชนยังขาดความร่วมมือในระดับเครือข่ายที่เชื่อมโยงกลุ่มป่าชุมชนหมู่บ้านต่างๆ เข้าด้วยกัน เพียงแต่แบ่งความรับผิดชอบในการดูแลพื้นที่ในเขตหมู่บ้านของตนเท่านั้น ด้วยเหตุนี้กลุ่มป่าชุมชนจึงต้องสร้างสัมพันธ์กับหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานอื่นๆ ของรัฐเพื่อสร้างตัวตนและสร้างพื้นที่ให้เห็นว่ามีกลุ่มดังกล่าวในหมู่บ้านและกำลังทำหน้าที่ของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง เช่น การเขียนโครงการของบประมาณจาก อบต. สันทรายในการจัดงานปลูกต้นไม้ในวันแม่แห่งชาติในทุกปี เช่นเดียวกับการรับการสนับสนุนกล้าไม้จากศูนย์เพาะชำกล้าไม้หนองจิก

ขณะที่สมาชิกในกลุ่มป่าชุมชนตลอดจนชาวบ้านเองก็มีการสนับสนุนและช่วยเหลือคนในกลุ่มของตนเอง ดังเห็นได้จากการเคลื่อนไหวเรื่องการค้าด้านการสร้างบ่อขยะของนายเจริญ ที่ได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้านอย่างเต็มที่ส่วนหนึ่งได้อาศัยเครือข่ายหรือฐานมวลชนเดิมจากกลุ่มป่าชุมชน แรงสนับสนุนนี้ส่งผลต่อการปลดตำแหน่งนายก อบต. สันทรายสมัยที่สองของนางอำพร คำเงิน (ปงปัญญาเย็น) ซึ่งเป็นผู้ให้การสนับสนุนการสร้างบ่อขยะในขณะนั้น

ภาพ 3 พื้นที่ป่าชุมชนบ้านนาล้อมที่กันไว้จากการทำสวนสับปะรดของนายทุน

4.2.2 เครือข่ายการเมืองระดับชาติ

ตำบลสันทรายถือเป็นพื้นที่ที่เป็นฐานเสียงสำคัญของตระกูลติยะไพรัช แม้ว่านายยงยุทธ และนางละอองจะไม่ได้ดำรงตำแหน่งทางเมืองแล้ว ทว่ายังมีบทบาทอย่างต่อเนื่องต่อการเมืองในพื้นที่ทั้งในระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น อีกทั้งยังมีนางบุศรินทร์ วรรณานันท์ พี่สาวของนายยงยุทธ ดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงรายในปัจจุบัน ซึ่งมีบทบาทอย่างมากต่องานบริหารท้องถิ่น

โดยเฉพาะการจัดสรรงบประมาณให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ ในจังหวัดเชียงราย ดังที่ได้เคยไว้แล้ว

นอกจากนี้ตระกูลติยะไพรัช ยังคงรักษาสายสัมพันธ์กับกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านอย่างเหนียวแน่น เพราะเป็นกลุ่มฐานเสียงและห้วคะแนนที่สำคัญ ด้วยการสนับสนุนกิจการของกลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านรวมถึงการสนับสนุนเป็นรายบุคคล เช่น การหาเสียงเลือกตั้งนายกเทศมนตรีเมื่อ พ.ศ. 2555 ที่ผ่านมามีชาวบ้านต่างทราบดีว่านายธนพลนั้นมี สส. (หมายถึงนางละออง) เป็น “back up” ให้ เนื่องจากพ่อตาของนายธนพลเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7

แม้จะไม่มี การแสดงออกอย่างชัดเจนในช่วงนี้ (พ.ศ. 2558) เพราะผ่านเหตุการณ์ความรุนแรงและการแยกตัวทางการเมืองมานานหลายปี อย่างไรก็ตาม เป็นที่รับรู้กันทั่วไปว่าตำบลสันทรายเป็นพื้นที่และฐานที่มั่นของคน “สีแดง” เพราะนักการเมืองคนสำคัญ ในสมัยรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ก็คือนายยงยุทธ ติยะไพรัช เป็นคนที่มีพื้นเพในตำบลสันทรายโดยกำเนิด แม้ว่าปัจจุบันการแสดงตัวว่าใครเป็น “สีแดง” จะไม่ทำอย่างเปิดเผย หรือบางส่วนก็ไม่แสดงตัวอย่างชัดเจนว่าตนเลือกข้างทางการเมืองแบบใด แต่ชัยชนะของนายกเทศมนตรีคนปัจจุบันก็เป็นเครื่องยืนยันหนึ่งที่สำคัญว่าหัวใจของคนส่วนใหญ่เป็น “สีแดง” เพราะนายธนพลเองก็ได้เปิดเผยว่าในช่วงที่ตนหาเสียงเลือกตั้งนายกเทศมนตรีนั้น ตนก็ได้ใช้สีแดงเป็นสัญลักษณ์ทางการเมือง โดยตนและทีมงานได้สวมเสื้อสีแดงตลอดช่วงเวลาในการหาเสียง

“แต่ก่อนนี้ ตอนผมหาเสียงเสื้อแดงค่อนข้างแรงตอนนั้นนะ แต่มันก็ลักษณะคือใช้โอกาสจังหวะคล้ายๆ อ่างไ...เป็นเสื้อแดงนะผมสนิท สส. นะ (ผู้สมัครนายกฯ) 4 คนก็อ้ากันหมด...”

(นายธนพล เมืองคำ, 2558)

จากการพูดคุยกับชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ค้าขายและรับเหมาก่อสร้าง ตลาดรวมไปจนถึงผู้นำชุมชน ต่างให้ความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าขึ้นชอบนโยบายและการทำงานของรัฐบาลที่นำโดย พ.ต.ท. ทักษิณ ไม่ว่าจะเป็นนโยบายกองทุนหมู่บ้านที่ทำให้พวกเขาสามารถกู้เงินมาลงทุนทำการเกษตรได้ หรือว่าจะเป็นนโยบายปราบปรามยาเสพติดที่เป็นที่ขึ้นชอบของผู้นำชุมชน เพราะถือเห็นว่าเป็นนโยบายที่เด็ดขาดและแก้ไขปัญหาในชุมชนที่มีมายาวได้เด็ดขาด ความขึ้นชอบต่อนโยบายของรัฐบาลได้มีความต่อเนื่องและเชื่อมโยงมาถึงความขึ้นชอบต่อรัฐบาลที่นำโดย น.ส. ยิ่งลักษณ์ โดยเฉพาะโครงการรับจำนำข้าว ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ขึ้นชอบและต่างบ่นกันเมื่อโครงการสิ้นสุดลงว่า การทำนาในตอนนี้นำไปแค่ “ยะไปจะอัน...บ่าฮู้จะไปยะอะหยั่งแล้ว...” เพราะถึงแม้จะขายข้าวในราคาถูก และได้กำไรเฉลี่ยต่อไร่เกือบไม่ถึง 3,000 บาท แต่ก็ต้องทำไป

อาการหวะลึกถึงประโยชน์ที่ตนเคยได้รับจากนโยบายสมัยทักษิณและยิ่งลักษณ์ เป็นบรรยากาศทั่วไปที่รับรู้ได้เพียงแค่เอ่ยปากถาม อย่างไรก็ตาม อาการ “รักแต่ไม่แสดงออก” ของชาวบ้านก็สามารถเข้าใจได้ภายใต้เงื่อนไขทางการเมืองปัจจุบัน

“บอกตรงๆ อย่างรัฐบาลของท่านทักษิณกับยิ่งลักษณ์มันเป็นนโยบายที่ว่าจับต้องได้ ชาวบ้านมันเห็นชัดเจน เป็นนโยบายประชานิยม อย่างประกันราคาข้าว จำนำข้าว มันเห็นว่ามันได้เท่านี้ๆ มันชัดเจนขึ้นมา แล้วตอนนี้มาเป็นรัฐบาลรักษาการณ์ รัฐบาลทหาร มันเปลี่ยนแปลงไปหมด อย่างถามว่าเรื่องราคาข้าว ก็ว่าคุณไม่ได้คุณจะทำทำไม มันไม่ได้ตอบคำถาม แล้วชาวบ้านมันก็คาใจ เราทำมาทุกปีทำไมไม่ให้คำตอบที่ชัดเจนออกมาว่า ราคาข้าวจะได้เท่าไร จุดยืนอยู่ตรงไหน แล้วถ้าเกิดเราทำไปแล้วขายไม่ได้ จะรับผิดชอบยังไง ชาวบ้านก็รู้อยู่แล้ว ตอนนี้ ...มันเป็นแบบนี้ มันมีหลายอย่างเปลี่ยนแปลง ตอนนี้ทุกอย่างโครงการมามันต้องบังคับ คำสั่งมาเลย อย่างพอหลวงต้องปฏิบัตินะ คำสั่งมาโดยที่สุดต้องปฏิบัติตามนี้ห้ามใครฝ่าฝืน บังคับก็บังคับมาเลย...มันพูดอะไรกันไม่ได้”

(เกษม จันทาพูน, 2558)

แม้การสอบถามชาวบ้านจำนวนมากเกี่ยวกับการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงที่มีความขัดแย้งทางการเมืองเรื่องสีเสื้ออย่างรุนแรง ว่าชาวบ้านในตำบลสันทรายได้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าวหรือไม่ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเห็นว่าการสนับสนุน แต่ไม่แสดงออกด้วยการไปเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตาม มีเสียงเล็ดลอดออกมาว่าในช่วงที่มีการชุมนุมเสื้อแดงชาวบ้าน “บางส่วน” ได้ไปเข้าร่วมด้วย โดยการเหมารถไปร่วมชุมนุมที่กรุงเทพฯ และกล่าวว่าเพราะได้รับทั้งอำมิสสินจ้าง ทั้งค่าจ้างรายวันในการร่วมชุมนุมและค่าเดินทางในการเข้าร่วมชุมนุม

เอกสารอ้างอิง

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย.2556. “รายงานสถิติจำนวนประชากรและบ้าน

ประจำปี พ.ศ.2556”. สืบค้นวันที่ 29 พฤศจิกายน 2556, จาก

<http://stat.bora.dopa.go.th/stat/statnew/statTDD/views/showDistrictData.php?rcode=57&statType=1&year=56>.

_____.2558. “โครงการคัดเลือกหมู่บ้านดีเด่น (บ้านสวย เมืองสุข) ประจำปี 2558” สืบค้นวันที่ 5

เมษายน 2558, จาก http://www.dopa.go.th/images/document/0303/0310.3_v18301.pdf

กรีนบัส.2556. “ข้อมูลองค์กร”. สืบค้นวันที่ 29 พฤศจิกายน 2556, จาก

<http://www.greencorporatethai.com/about/>

คณะกรรมการพัฒนากฎหมาย สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.2557. “พระราชบัญญัติสุขภาพป.ศ. 2495”. สืบค้นวันที่ 2 ตุลาคม 2557, จาก

http://www.lawreform.go.th/lawreform/index.php?option=com_lawreform&hidemainmenu=1&task=showlaw&docid=28058&lid=729&sid=7&Itemid=19#

_____. 2557. “พระราชบัญญัติสุขภาพป.ศ. (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2528”. สืบค้นวันที่ 2 ตุลาคม 2557, จาก

http://www.lawreform.go.th/lawreform/index.php?option=com_lawreform&hidemainmenu=1&task=showlaw&docid=28058&lid=729&sid=7&Itemid=19#

โฆสิต ไชยประสิทธิ์. 2554. “โครงการหลวง: ความหลากหลายทางชาติพันธุ์”. สืบค้นวันที่ 2 ตุลาคม

2557, จาก <http://www.research.cmru.ac.th/2013/ris/resout/arc/NRCT-1-HUSO-1-54.pdf>

ชลิตา รัตตสาร. 2553. “ความคับหน้าในโครงการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ 4”.จดหมายข่าว ศูนย์การศึกษาโลจิสติกส์. 1 (4). สืบค้นวันที่ 29 กันยายน 2557, จาก [http://logistics.siam.edu/2009-](http://logistics.siam.edu/2009-10-08-04-19-04/86----1--4---2553)

[10-08-04-19-04/86----1--4---2553](http://logistics.siam.edu/2009-10-08-04-19-04/86----1--4---2553)

ชัยพงษ์ สำเนียงและพิสิษฐ์ นาสี. 2557. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น: พื้นที่การเมือง(กึ่ง)ทางการโดยคนที่ไม่เป็นทางการ. วารสารมนุษยศาสตร์สาร. 15 (1): 113-114.

ดวงจันทร์ เกรียงสุวรรณ.2549.บทความวิทยุรายการสาระความรู้ทางการเกษตร ประจำวันจันทร์ที่ 14

สิงหาคม 2549 เรื่อง ผักชีหูด. สืบค้นวันที่ 29 พฤศจิกายน, จาก

http://natres.psu.ac.th/radio/radio_article/radio48-49/48-490046.htm

ทิพวรรณ สุวรรณโน. 2555. การปรับตัวและธำรงรักษาวัฒนธรรมในสภาพแวดล้อมใหม่ของชาวอีสาน

อพยพ: กรณีศึกษาตำบลดงมหาวัน ถึงอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย. การค้นคว้าอิสระ

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เทศบาลตำบลสันทราย. 2555. **แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2556-2558)**. (เอกสารอัดสำเนา)

_____. 2557. **แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2558-2560)**. (เอกสารอัดสำเนา)

_____. 2557. รายงานการประชุมสภาเทศบาลตำบลสันทราย สมัยสามัญ สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๑ ประจำปี
พ.ศ. 2557. สืบค้นวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2558, จาก
<http://www.sansaimaechan.go.th/index.php>

ปริญญาวัลย์ ใจปิ่นตา. 2554. “กลยุทธ์ที่หลากหลายในการดำเนินชีวิตและการต่อรองของแรงงานรับจ้างใน
ภาคเกษตรกรรม” วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

แผนพัฒนาชุมชนบ้านโพธาราม. มปป.(เอกสารอัดสำเนา)

พรพนธ์ ปลั่งศรีเจริญสุข. 2551. “อัตลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติคืนถิ่นกับการต่อรองการพัฒนาของ
ชาวบ้านในจังหวัดลำปาง” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ไพบูลย์ สุทธสุภา. 2541. รายงานการวิจัย การศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของเทคโนโลยีการ
ปลูกข้าวญี่ปุ่นของเกษตรกรไทยในภาคเหนือของประเทศไทย. ภาควิชาส่งเสริมและเผยแพร่
การเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. 2557. “ประวัติมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่”. สืบค้นวันที่ 27 กันยายน
2557, จาก <http://www.crru.ac.th/crruhis.php>

รัตติกาล หินแก้ว. 2551. “ความเปลี่ยนแปลงของการเมืองท้องถิ่น: ศึกษากรณี องค์การบริหารส่วนตำบล
ป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2538-ปัจจุบัน)” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รัตนพร เศรษฐกุล. 2546. **หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชน หมู่บ้านภาคเหนือ**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี จำกัด.

โรงเรียนแม่จันวิทยาคม. 2557. “ประวัติโรงเรียน”. สืบค้นวันที่ 27 กันยายน 2557, จาก
<http://www.mwk.ac.th/main/?name=page&file=page&op=%BB%C3%D0%C7%D1%B5%D4%E2%C3%A7%E0%C3%D5%C2%B9>

โรงเรียนสามัคคีวิทยาคม. 2557. “ประวัติโรงเรียน”. สืบค้นวันที่ 27 กันยายน 2557, จาก
<http://www.samakkhi.ac.th:81/samakkhi/index.php?name=page&file=page&op=%E0%B>

8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%A7%E0%B8%B1%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B9%82%E0%B8%A3%E0%B8%87%E0%B9%80%E0%B8%A3%E0%B8%B5%E0%B8%A2%E0%B8%99

วิกิพีเดีย. 2557. “โรงเรียนตำรวจราชภานุสงเคราะห์”. สืบค้นวันที่ 27 กันยายน 2557, จาก

<http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%82%E0%B8%A3%E0%B8%87%E0%B9%80%E0%B8%A3%E0%B8%B5%E0%B8%A2%E0%B8%99%E0%B8%94%E0%B8%B3%E0%B8%A3%E0%B8%87%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%A9%E0%B8%8E%E0%B8%A3%E0%B9%8C%E0%B8%AA%E0%B8%87%E0%B9%80%E0%B8%84%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%B0%E0%B8%AB%E0%B9%8C>

วิทยาลัยเทคนิคเชียงราย. 2557. “ประวัติวิทยาลัยเทคนิคเชียงราย”. สืบค้นวันที่ 27 กันยายน 2557, จาก

<http://www.ctc.ac.th/ctc/index.php/history>

วิทยาลัยอาชีวศึกษาพาณิชยการเชียงราย. 2557. “ประวัติวิทยาลัย”. สืบค้นวันที่ 27 กันยายน 2557, จาก

http://www.cvc.ac.th/main/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=29

สปพ. พระยา เขต 1. 2557. “รายละเอียดโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ทภ.3”. สืบค้นวันที่ 5 เมษายน 2558, จาก <http://www.pyo1.go.th/news/index.php?topic=569.0>

สุมาต รุณายยาว. 2549. “รายงาน ‘เชียงแสน: เมืองประวัติศาสตร์บนสนามการค้า’”. สืบค้นวันที่ 27 กันยายน 2557, จาก <http://www.prachatai.com/journal/2006/07/8909>,

สำนักกฎหมาย สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. 2558. “พระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. 2542”. สืบค้นวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2558, จาก <http://www.law.moi.go.th/>

สำนักงานเกษตรอำเภอแม่จัน. 2554. **แผนพัฒนาเกษตรปี 2554-2556 ตำบลสันทราย**

_____. 2557. “พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ”. สืบค้นวันที่ 20 พฤศจิกายน 2557, จาก <http://maechan.chiangrai.doae.go.th/maechan4.htm>.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. 2558. “พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2546และที่แก้ไขเพิ่มเติมถึงฉบับที่ 13 พ.ศ. 2552”. สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2558, จาก http://www.local.moi.go.th/tambon_update.pdf

- _____. 2558. “พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537”. สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2558, จาก http://www.local.moi.go.th/tambon_update.pdf.
- สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งจังหวัดเชียงราย. 2556. สืบค้นวันที่ 26 พฤศจิกายน 2557, จาก <http://www2.ect.go.th/home.php?Province=chiangrai>
- สำนักทะเบียนและกฎหมาย. 2557. “วิวัฒนาการประเพณีของสหกรณ์ในประเทศไทย”. สืบค้นวันที่ 1 มีนาคม 2557, จาก <http://webhost.cpd.go.th/rlo/evolution.html>
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. มปป. **แผนพัฒนาภาคเหนือ 2507-2509**. ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงราย. 2519. สมุดรายงานสถิติจังหวัดเชียงราย.ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- _____. ม.ป.ป. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจังหวัดเชียงราย พ.ศ. 2520-2524**. ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- _____. 2525. สมุดรายงานสถิติจังหวัดเชียงราย. ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- _____. 2536. สมุดรายงานสถิติจังหวัด ฉบับพ.ศ. 2536. ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- เสาวรีย์ ชัยวรรณ. 2555. ลือชายแดน: ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และความเป็นถิ่นฐานของชาวลื้อที่เมืองชายแดนแม่สาย-ท่าขี้เหล็ก. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- องค์การบริหารส่วนตำบลสันทราย. 2557. **แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2558-2560)**. (เอกสารจัดสำเนา)
- อนันต์ เกตุวงศ์. 2555. “สภาตำบล”. สืบค้นวันที่ 27 กันยายน 2557, จาก <http://www.kpi.ac.th/wiki/index.php/%E0%B8%AA%E0%B8%A0%E0%B8%B2%E0%B8%95%E0%B8%B3%E0%B8%9A%E0%B8%A5>.
- อภิญา จันทรอิน. 2547. “การจัดการความขัดแย้งขององค์กรเหมืองฝายช่วงฤดูแล้งในลุ่มน้ำแม่จัน จังหวัดเชียงราย”. การค้นคว้าอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อำเภอแม่จัน. 2555. “จังหวัดเชียงราย”. สืบค้นวันที่ 20 พฤศจิกายน 2555, จาก <http://www.chiangrai.net/cpwp/?p=1132..>

สัมภาษณ์

นางคำมา จันทรเงิน. ชาวบ้าน. สัมภาษณ์, วันที่ 14 กันยายน 2556

นางเงิน ชมพูชัย. ชาวบ้าน. สัมภาษณ์, วันที่ 11 กันยายน 2556

นางจันทรทา ธรรมรังษี. เกษตรกร. สัมภาษณ์, วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2557

นางนวล นวนพัส. ชาวบ้าน. สัมภาษณ์, วันที่ 11 กันยายน 2556

_____. สัมภาษณ์, วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2557

นางพิไลทอง จันทรเงิน. เกษตรกร. สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2558

นางฮม เยาว์ธานี. เกษตรกร. สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2558

นางแสงคำ คำหล้าทราย. ชาวบ้าน. สัมภาษณ์, วันที่ 11 กันยายน 2556

นางฮม เยาว์ธานี. ชาวบ้าน. สัมภาษณ์, วันที่ 13 ตุลาคม 2556

นายเกษม จันทาพูน. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 ตำบลสันทราย. สัมภาษณ์, วันที่ 8 มกราคม 2558

นายจรัญ ปันทะทา. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9 ตำบลสันทราย. สัมภาษณ์, วันที่ 12 สิงหาคม 2557

นายชาว จันทรเงิน. ชาวบ้าน. สัมภาษณ์, วันที่ 14 กันยายน 2556

นายดวงพร เยาว์ธานี. เกษตรกร. สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2558

นายทา แก้วนาตีบ. ชาวบ้าน. สัมภาษณ์, วันที่ 31 ตุลาคม 2556

นายธนพล เมืองคำ. นายกเทศมนตรีตำบลสันทราย. สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2558

นายศุภกิจ นวนพัส. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ตำบลสันทราย. สัมภาษณ์, วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2557

_____. สัมภาษณ์, วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2557

_____. สัมภาษณ์, วันที่ 6 เมษายน 2558

นายสนั่น จิระลิ. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลสันทราย. สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2558

นายสมบุญ คำหล้าทราย. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลสันทราย. สัมภาษณ์, วันที่ 21 เมษายน 2557

_____. สัมภาษณ์, วันที่ 25 พฤษภาคม 2557

_____. สัมภาษณ์, วันที่ 16 สิงหาคม 2557

นายสมบุญ อรินทะทราย. อดีตกำนันตำบลสันทราย. สัมภาษณ์, วันที่ 29 มิถุนายน 2557

นายสมบัติ วงแสง. ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลสันทราย. สัมภาษณ์, วันที่ 22 มกราคม 2558

นายสมศักดิ์ พรหมณี. อดีตกำนันตำบลสันทราย. **สัมภาษณ์**, วันที่ 16 สิงหาคม 2557

นายสุวิทย์ พรหมณี. อดีตสมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงราย. **สัมภาษณ์**, วันที่ 16 สิงหาคม 2557

นายอินัน ทองคำ. ผู้รับเหมาก่อสร้างและอดีตสมาชิกเทศบาลตำบลสันทราย. **สัมภาษณ์**,

6 กุมภาพันธ์ 2558

บทที่ 4

การเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตย : กรณีศึกษาพื้นที่ตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในพื้นที่ตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งประเด็นการนำเสนอผลงานวิจัยเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

1. บริบททั่วไป
2. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของกลุ่มคน
3. พลวัตและอำนาจของการเมืองท้องถิ่น
4. การจัดองค์กรและการสร้างเครือข่ายทางสังคม

1. บริบททั่วไป

ตำบลสันผีเสื้อตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของที่ว่าอำเภอเมืองเชียงใหม่ มีระยะห่างจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ ประมาณ 10 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลเหมืองแก้ว อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

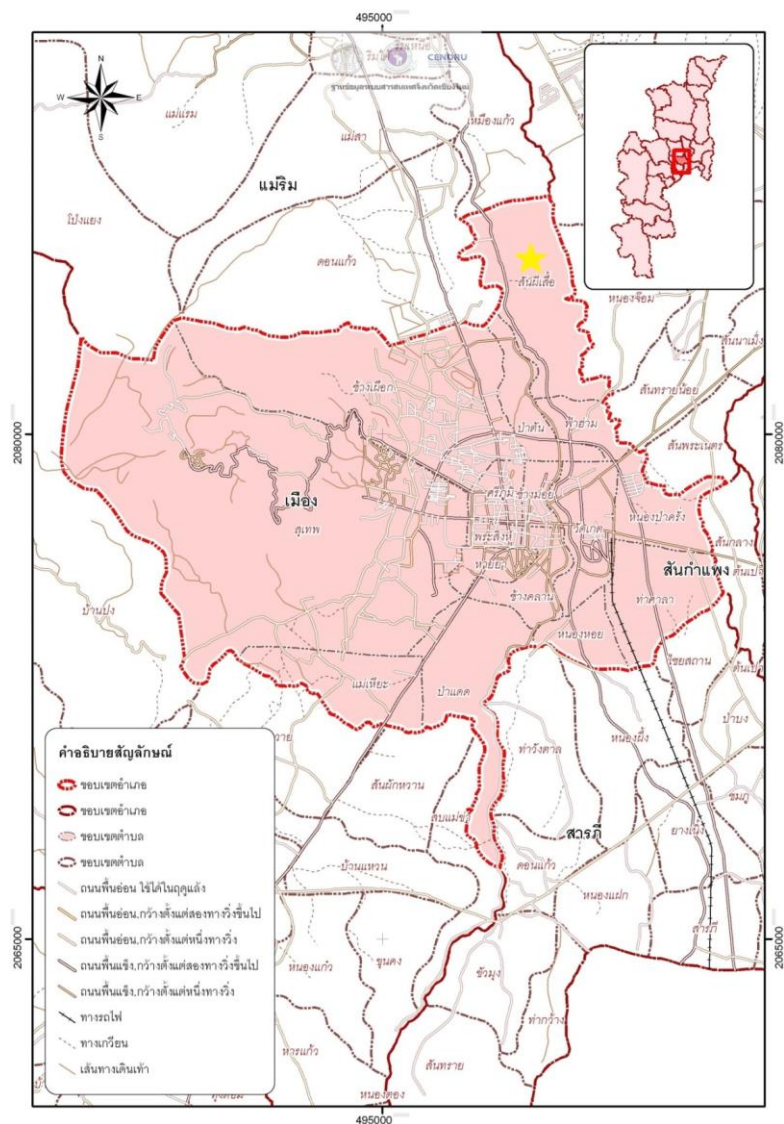
ทิศใต้ ติดกับ ตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมืองเชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดกับ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันตก ติดกับ แม่น้ำปิง

ตำบลสันผีเสื้อมีพื้นที่ ประมาณ 7,500 ไร่ ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำปิงไหลผ่านซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญที่หล่อเลี้ยงชุมชน

ภาพ 1: แผนที่ตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา: ข้อมูลจากระบบสารสนเทศจังหวัดเชียงใหม่

ชุมชนในตำบลสันผีเสื้อเป็นชุมชนใกล้เมืองขนาดใหญ่ที่มีประชากรกว่า 6,000ครัวเรือนอาศัยอยู่จากทั้งหมด 9 หมู่บ้านในตำบล (ดูตารางที่ 1)

ตาราง 1 ชื่อหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือนและจำนวนประชากรในเขตตำบลสันผีเสื้อ

หมู่ที่	หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน (ครัวเรือน)	จำนวนประชากร (คน)
1	บ้านป่าข่อยเหนือ	345	754
2	บ้านป่าข่อยใต้	567	1,388
3	บ้านท่า (ร้องชี้ควาย)	294	608
4	บ้านร้องอ้อ	598	1,081
5	บ้านข้าวโก	2,684	2,133
6	บ้านท่าเดื่อ	882	1,389
7	บ้านท่าหลุก	341	722
8	บ้านสันทราย	643	1,231
9	บ้านสันผีเสื้อสามัคคี	546	1,162
รวม		6,900	10,468

ที่มา: เทศบาลตำบลสันผีเสื้อ, 2557: 6 – 7

ภาพรวมของทั้ง 9 หมู่บ้านในปัจจุบัน (พ.ศ. 2558) จะพบว่ามีความแตกต่างทางกายภาพที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ

หมู่ที่ 1 บ้านป่าข่อยเหนือและหมู่ที่ 2 บ้านป่าข่อยใต้ ยังมีพื้นที่การเกษตรจำนวนมาก และสอดคล้องกับการประกอบอาชีพของคนในชุมชนที่ยังทำการเกษตรโดยคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 30 ของจำนวนประชากรทั้งหมดในตำบล

หมู่ 3 บ้านท่า (ร้องชี้ควาย) เป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดแม่น้ำปิง มีขนาดเล็กทั้งจำนวนครัวเรือนและขนาดของพื้นที่ แต่ละครัวเรือนมีพื้นที่บ้านเฉลี่ยไม่ถึง 1 งานและสร้างบ้านอยู่ติดกัน ประชากรเกือบทั้งหมดไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง

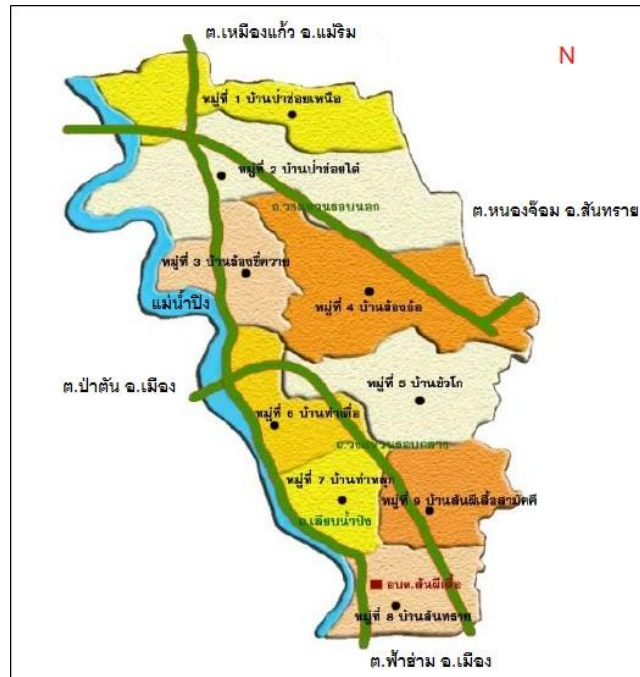
หมู่ 4 บ้านร้องอ้อ เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ ผู้คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม และมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดี มีหมู่บ้านจัดสรรอยู่ในพื้นที่ 2-3 แห่ง

หมู่ 5 บ้านข้าวโก หากพิจารณาจากตัวเลขประชากรจะพบว่าเป็นหมู่บ้านที่มีประชากรมากที่สุด ทว่าประชากรเหล่านี้ไม่ใช่คนท้องถิ่นดั้งเดิมแต่เป็นผู้เข้ามาอยู่ใหม่จากการเกิดขึ้นของบ้านจัดสรร

นอกจากนี้ในบ้านข้าวโกยังเต็มไปด้วยที่พัก (แคมป์) ของคนงานก่อสร้างเนื่องจากธุรกิจที่พักยังคงเติบโตอย่างต่อเนื่อง

หมู่ 6 บ้านท่าเตื่อ หมู่ 7 บ้านท่าหลุก หมู่ 8 บ้านสันทราย และหมู่ 9 บ้านสันผีเสื้อสามัคคี มีการแทรกตัวของบ้านจัดสรร รีสอร์ท บ้านพัก (รายวันและรายเดือน)

ภาพ 2 แผนที่หมู่บ้านในตำบลสันผีเสื้อ

ที่มา: ดัดแปลงจากแผนพัฒนาสามปีเทศบาลตำบลสันผีเสื้อ (2557)

สำหรับการประกอบอาชีพของคนในตำบลสันผีเสื้อพบว่า อาชีพเกษตรกรรมที่เป็นอาชีพดั้งเดิมของคนในชุมชน มีเพียงร้อยละ 30 ของประชากรทั้งหมด ส่วนใหญ่เป็นการปลูกข้าว โดยคิดเป็นร้อยละ 70 ของการเกษตรทั้งหมด (2,000 ไร่) ขณะที่การทำสวนมีเพียงร้อยละ 25 (120 ไร่) และปศุสัตว์ร้อยละ 5 (เทศบาลตำบลสันผีเสื้อ, 2557: 13) อย่างไรก็ตาม เกษตรกรก็ไม่ได้ทำการเกษตรเพียงอย่างเดียวแต่มีการประกอบอาชีพอื่นๆ ควบคู่กันไปด้วย เช่น การค้าขาย งานรับจ้าง กิจการหรือธุรกิจส่วนตัว ขณะที่คนส่วนใหญ่ (ร้อยละ 70) มีรายได้หลักจากงานนอกภาคเกษตรกรรม ด้วยการเป็นลูกจ้างตามบริษัทห้างสรรพสินค้า ร้านค้าต่างๆ ในเมืองเชียงใหม่ หรือมีกิจการส่วนตัวของตนเอง เช่น การเปิดร้านอาหาร ร้านขายของ ร้านคาราโอเกะ ร้านเสริมสวย ร้านซ่อมรถ ร้านเหล็กตัด มุ้งลวด เป็นต้น และมีบางส่วนที่ทำงานในหน่วยงานราชการหรือรัฐวิสาหกิจซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นกลุ่มที่เข้ามาอยู่ใหม่หรือคนในบ้านจัดสรรต่างๆ ที่อยู่ในชุมชน

ตาราง 2 การประกอบอาชีพของประชากรในตำบลสันผีเสื้อ

อาชีพ	ร้อยละ
1. รับจ้าง ลูกจ้าง	50
2. เกษตรกรรม	30
3. ค้าขาย ธุรกิจส่วนตัว	15
4. รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ	5

ที่มา: เทศบาลตำบลสันผีเสื้อ, 2557: 7

เนื่องจากเป็นพื้นที่ใกล้เมือง มีการคมนาคมที่สะดวกสบาย การเกิดขึ้นของร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ เช่น ห้างโลตัสหรือการเกิดขึ้นของห้างสรรพสินค้ามีโชคพลาซ่า และโดยที่อยู่นอกเขตหน่วยงานราชการและสถาบันการศึกษาขนาดใหญ่ เช่น ศาลเด็กและเยาวชน มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ทำให้พื้นที่แปรสภาพเป็นชุมชนที่มีการค้าขายและมีผู้คนสัญจรไปมาเป็นจำนวนมาก ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการลงทุนธุรกิจทั้งจากคนชุมชนสันผีเสื้อเองหรือจากคนภายนอกที่เข้ามาใช้พื้นที่ภายในชุมชน อันเป็นผลให้ตำบลสันผีเสื้อ ปัจจุบันมีการเติบโตของธุรกิจการค้าและบริการจำนวนมาก (ดูตาราง ที่ 3)

ตาราง 3 ธุรกิจในเขตตำบลสันผีเสื้อ

ประเภท	จำนวน (แห่ง)	ประเภท	จำนวน (แห่ง)
1. ร้านค้า	96	23.ร้านขายเครื่องสำอาง	1
2.บ้านเช่า	172	24.ร้านขายยา	4
3.โรงสีข้าว	2	25.ร้านตัดขนสุนัข	1
4.โรงงาน	12	26.บ่อตกปลา	2
5.ฟาร์มเลี้ยงสัตว์	1	27.ร้านรับซื้อของเก่า	5
6.เสริมสวย	14	28.โกดังเก็บของให้เช่า	3
7.ร้านอาหาร	62	29.โรงงานผลิตยาแผนโบราณ	1
8.บมจ./หจก.รับเหมาก่อสร้าง	4	30.ร้านตัดเย็บเสื้อผ้า	6
9.โรงกลึง/ทำเหล็ก	2	31.โรงพิมพ์	1
10.ปั๊มน้ำมัน (ขนาดเล็ก 3 แห่ง ขนาดกลาง 1 แห่ง)	5	32.ร้านซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า	2
11.ร้านซ่อมมอเตอร์ไซด์/รถยนต์	22	33.ร้านเกมส์	2

ประเภท	จำนวน (แห่ง)	ประเภท	จำนวน (แห่ง)
12.ตลาดสด	3	34.ร้านจำหน่ายเสื้อผ้า	3
13.เสาโทรศัพท์	5	35.ร้านตัดผมชาย	1
14.โรงเรียนอนุบาล/สถานรับเลี้ยงเด็ก	4	36.สำนักงานทนายความ	2
15.ตู้ทำสีรถ	4	37.สปา	1
16.ชัก อบ รีด	3	38. บริษัทโฆษณา	1
17.ร้านให้เช่าไม้แบบ	3	39.บ้านจัดสรร	14
18.ลายทราย/ดิน	2	40.ร้านขายสินค้าการเกษตร	2
19.โรงแรม/รีสอร์ท	7	41.ร้านขายวัสดุก่อสร้าง	2
20.เต็นท์รถ	10	42.โรงน้ำดื่ม	2
21.ร้านขายแก๊ส	1	43.ร้านกาแฟ	2
22.ร้านเหล้าตอง	7		

ที่มา: เทศบาลตำบลสันผีเสื้อ, 2557: 8

2. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของกลุ่มคน

2.1 ยุคของการตั้งถิ่นฐาน (ก่อน พ.ศ. 2500)

ชุมชนสันผีเสื้อเป็นชุมชนเก่าแก่สันนิษฐานว่าก่อตั้งราวปีพ.ศ. 2300 โดยมีบันทึกการตั้งถิ่นฐานของชุมชนติตริมแม่น้ำปิงซึ่งอยู่ในเขตตำบลสันผีเสื้อปัจจุบันว่าเป็นพื้นที่ที่เจ้านายสกุล “ณ เชียงใหม่” มาตั้งถิ่นฐานอยู่ โดยมีเจ้าจอมจันทร์ เจ้าคำย เจ้าตำหนัก เจ้าจันทร์ตา เจ้าน้อยโอด เจ้าน้อยกอง เป็นผู้นำข้าทาสบริวารย้ายถิ่นฐานมาอาศัยอยู่บริเวณหน้าวัดท่าหลุก (ปัจจุบัน) และบริเวณทางแยกเข้าบ้านสันผีเสื้อ (ปัจจุบัน) และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “คุ้มสังศรีงาม” เป็นคุ้มของเจ้านายและข้าทาสบริวาร ลูกหลาน มีทั้งหมดประมาณ 11 คุ้ม มีการสร้างวัดคือวัดสังศรีงาม ต่อมาวัดได้ชำรุดทรุดโทรมจึงย้ายมาสร้างวัดอยู่ติดกับหมู่บ้านทางทิศเหนือชื่อว่า “วัดกำแพงงาม” ต่อมาวัดกำแพงงามถูกทิ้งให้ร้างและทรุดโทรมลง เจ้านายและบริวารจึงย้ายไปสร้างวัดใหม่ชื่อวัดศรีงาม ต่อมาภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดท่าหลุกจนถึงปัจจุบัน และวัดกำแพงงามปัจจุบันได้กลายเป็นวัดร้าง และมีต้นไม้ขึ้นที่วัด ชาวบ้านเรียกว่า “ต้นผีเสื้อหลวง” เจ้านายจึงได้

ยกเลิกคุ้มสังศรีงาม และเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านมาเป็นสันผีเสื้อตามชื่อต้นไม้ที่เกิดเองที่วัดร้างและใช้ชื่อนี้เป็นชื่อของตำบล

ทั้งนี้ สันนิษฐานว่าการตั้งคุ้มต่างๆ ของเจ้านายแต่ละคนมีการกระจายกันไปในแต่ละพื้นที่ ดังปรากฏในประวัติของหมู่บ้านข้าวโกว่าที่มาของ “ปอกตำหนัก” นั้นเกิดจากการที่มีเจ้านายมาอาศัยอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีการสร้างตำหนักและคุ้มต่างๆ แต่หลักจากนั้นก็ย้ายถิ่นฐานไปที่อื่นและขายที่ดินให้กับชาวบ้าน (นายเอกลักษณะ เด็กยงและคณะ, 2556: 72) หรือในกรณีของชุมชนบ้านท่า (ร้องชี้ควาย) ที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394 – พ.ศ. 2411) ว่าเดิมหมู่บ้านแห่งนี้ เป็นสถานที่อยู่ของเจ้าคุณพระราชนายก ซึ่งมีตำแหน่งเป็นผู้ตัดสินคดีพิพาทต่างๆ มีข้าหลวงติดตามชื่อ ลุงเขียว รังสี เป็นคนจังหวัดลำพูน ได้ทำการบุกเบิกป่าไม้ไผ่ที่กว้างใหญ่และติดบริเวณท่าน้ำแม่ปิง บริเวณข้างท่าน้ำมีหนองน้ำขนาดใหญ่อยู่ตรงกลาง ลุงเขียวจึงบุกเบิกทำไร่นา เป็นแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก ทำให้สัตว์เลี้ยง วัว ควาย มาอยู่อาศัยกินน้ำอาบน้ำที่หนองน้ำนั้น ซึ่งเป็นที่มาของชื่อบ้านท่าร้องชี้ควาย (ประวัติบ้านท่าร้องชี้ควาย, สื่อวีดิทัศน์) ในส่วนของพื้นที่เจ้านายสกุล ณ เชียงใหม่ ไม่ได้เข้าไปตั้งถิ่นฐานพบว่าเป็นพื้นที่ของชาวบ้านที่อาศัยกำลังแรงงานในครัวเรือนบุกเบิกทั้งที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน โดยกลุ่มตระกูลหลักที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นและสามารถบุกเบิกที่ดินได้จำนวนมากคือกลุ่มตระกูลกันธะบุผา ตระกูลดวงไทย ตระกูลอภิวังศ์ ตระกูลอินท๊ะสาร กลุ่มตระกูลจันตะโสภา

เนื่องจากเป็นชุมชนเก่าแก่ จึงมีวัดถึง 5 แห่ง ซึ่งต่างมีช่วงเวลาการสร้างไล่เลี่ยกันตั้งแต่ทศวรรษ 1800 จนถึงทศวรรษ 2300 ได้แก่ วัดป่าข่อยใต้ วัดร้องอ้อ วัดท่าเตื่อ วัดป่าข่อยเหนือและวัดท่าหลุก ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม วัดไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่วัดยังเป็นพื้นที่ของการศึกษาของคนในชุมชนอีกด้วย สุพร การุณพัคตร์ (2503) กล่าวว่า ทั้งตำบลสันผีเสื้อมีโรงเรียนอยู่ 5 แห่ง เป็นโรงเรียนประชาบาลทั้งหมด ได้แก่ โรงเรียนวัดป่าข่อยเหนือ (หมู่ 1) โรงเรียนวัดป่าข่อยใต้ (หมู่ 2) โรงเรียนวัดร้องอ้อ (หมู่ 4) โรงเรียนวัดท่าเตื่อ (หมู่ 6) และโรงเรียนวัดท่าหลุก โรงเรียนที่มีสภาพดีที่และสร้างอย่างถาวรคือโรงเรียนวัดป่าข่อยใต้ ที่เหลือถือเป็นโรงเรียนประเภทชั่วคราวหรือไม่ก็อาศัยอยู่ในเขตวัด สำหรับบ้านท่า (ร้องชี้ควาย) บ้านข้าวโก และบ้านสันทราย ไม่มีโรงเรียนจึงต้องเดินทางมาเรียนในโรงเรียนหมู่บ้านใกล้เคียง

สภาพเศรษฐกิจของชุมชนเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพ เป็นการเพาะปลูกสำหรับบริโภคในครัวเรือน มีข้าวเป็นพืชหลักที่สำคัญ ปลูกได้ปีละ 1 ครั้ง ในช่วงฤดูฝน โดยจะหว่านกล้าในเดือนมิถุนายน ปลูกช่วงเดือนสิงหาคม และเก็บเกี่ยวปลายเดือนพฤศจิกายนไปถึงเดือนธันวาคม พันธุ์ข้าวที่ใช้เป็นข้าวเหนียวพันธุ์ท้องถิ่น เช่น ข้าวแก้ว ข้าวผา (บัวจันทร์ ใจแก้ว, 2556) พื้นที่ปลูกข้าวที่สำคัญของคนในชุมชนสันผีเสื้อ มี 2 แห่ง มีชื่อเรียกว่าทุ่งปุเลยและทุ่งทองกวาว จากบันทึกประวัติของชุมชนกล่าวว่าเจ้านายสมัยนั้นได้ให้ข้าทาสบริวารชุดลำเหมืองเพื่อเอาน้ำเข้าสู่ทุ่งนาทั้งสองแห่งเพื่อทำการเกษตร เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นจึงช่วยกัน

ชุดลำเหมือง เช่น ลำเหมืองวังลาว ลำเหมืองกู่ ต่อมาเมื่อนำน้ำสำหรับทำการเกษตรไม่เพียงพอจึงมีการชุดลำเหมืองขึ้นมาแทนอีกแห่งหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของน้ำปิง (ปัจจุบันชาวบ้านอาศัยอยู่) ช่วยกันทำหลุมผันน้ำเข้ามาใช้ในทุ่งปลูกและทุ่งทองคำว หลังจากนั้นไม่นานเกิดฟ้าผ่าที่ทุ่งทองคำว ชาวบ้านจึงเรียกชื่อทุ่งทองคำวว่า “ทุ่งฟ้าผ่า”

สำหรับความสัมพันธ์ของชุมชนสันผีเสื้อกับกลุ่มอื่นๆ ในช่วงก่อน พ.ศ. 2500 ชาวบ้านเองก็มีความสัมพันธ์กับกลุ่มเจ้านายที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณนี้ในลักษณะของการเป็นแรงงานหรือข้ารับใช้ และมีการติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มเครือญาติหรือชาวบ้านในละแวกเดียวกัน มีการเดินทางไปมาหาสู่กันทั้งทางน้ำและทางบก โดยถนนเส้นหลักที่คนในชุมชนใช้ในการเดินทางคือถนนที่เชื่อมต่อมาจากตำบลฟ้าฮ่ามและผ่านเข้าเขตตำบลสันผีเสื้อที่บ้านสันทราย ผ่านบ้านท่าหลุก บ้านท่าเตื่อ บ้านท่า (ร้องชี้ควาย) บ้านป่าข่อยใต้ บ้านป่าข่อยเหนือ จนถึงเขตตำบลเมืองแก้ว อำเภอแมริม จากถนนสายใหญ่นี้มีถนนดินเล็กๆ ติดต่อกันทุกหมู่บ้าน ยกเว้นบ้านขัวโก (หมู่ 5) ที่ไม่มีถนน การติดต่อกับหมู่บ้านอื่นต้องอาศัยเดินไปตามคันนา การคมนาคมนิยมใช้จักรยาน 2 ล้อ เกวียน เดินด้วยเท้า และรถยนต์โดยสาร แต่เนื่องจากเป็นถนนดินที่ขาดการดูแลรักษาซึ่งในหน้าแล้งก็ยังสามารถใช้เดินทางสำหรับรถยนต์ได้ โดยมีรถยนต์โดยสารเป็นประจำ 2 คัน แต่เมื่อถึงหน้าฝนถนนจะเป็นหลุมเป็นบ่อ (สุพร การุณพัคตร์, 2503: 14) สำหรับการเดินทางเข้าตัวเมืองจะใช้เรือข้ามแม่น้ำปิงไปถนนเส้นหลักคือถนนโชตนา (นายเอกลักษณ์ เด็กยงและคณะ, 2556: 73)

สำหรับพื้นที่ซื้อขายสินค้าแลกเปลี่ยนในช่วงแรกมีเพียงตลาดเดียวคือตลาดท่าเตื่อ ซึ่งเป็นตลาดสดและขายในช่วงเช้าประมาณ 6.00 – 9.00 น. (สุพร การุณพัคตร์, 2503: 15) ภายหลังมีตลาดเช้าเกิดขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่บ้านป่าข่อยใต้ สำหรับตลาดเย็นคนในชุมชนต้องไปจ่ายตลาดที่ตลาดชะจาว ตำบลฟ้าฮ่าม อาศัยเดินทางจากถนนเส้นหลักที่เชื่อมต่อมาจากตำบลฟ้าฮ่ามผ่านตำบลสันผีเสื้อ ระยะทางประมาณ 6.5 กิโลเมตร

2.2 สันผีเสื้อในกระแสพัฒนาเมืองเชียงใหม่ช่วงแรก (พ.ศ. 2501 – พ.ศ. 2530)

2.2.1 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

ในช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาที่ส่งผลกระทบต่อหลากหลายมิติต่อผู้คนในชุมชนสันผีเสื้อ เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ตัวเมืองเชียงใหม่จึงยากที่จะรอดพ้นกระแสการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ ตามนโยบายการพัฒนาของรัฐ ซึ่งในช่วงต้นทศวรรษ 2500 รัฐพยายามพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นถนน ไฟฟ้า หรือระบบชลประทาน ดังที่ธนศวร์ เจริญเมือง ตั้งข้อสังเกตถึงการดำเนินนโยบายด้านการพัฒนาของรัฐต่อพื้นที่ภาคเหนือว่า ในช่วง 2 ทศวรรษแรกหลังการดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 – 3 (พ.ศ. 2504 – 2519) เพื่อให้นโยบายต่อสู้กับคอมมิวนิสต์สำเร็จ จึงได้เร่งรัดสร้างถนนและทางหลวงหลายสาย เพื่อให้การเคลื่อนย้ายกำลังรบ

และปฏิบัติการทางการเมืองการทหารในภาคเหนือมีประสิทธิภาพมากขึ้น ผลที่ตามมาจากการดำเนินนโยบายนี้คือการเชื่อมโยงชนบทเข้ากับเมืองและเชื่อมโยงภาคเหนือเข้ากับกรุงเทพฯและตลาดโลก รัฐบาลไม่เพียงแต่สร้างถนนและทางหลวง แต่ยังได้วางโครงสร้างเศรษฐกิจพื้นฐานอื่นๆ ได้แก่การสร้างเขื่อนชลประทานไฟฟ้า (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2535: 21)

สำหรับชุมชนสันผีเสื้อนั้นได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ 2 โครงการหลักๆ ในช่วงนี้คือ

1. การสร้างถนนซูเปอร์ไฮเวย์ (หรือทางหลวงหมายเลข 11) โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาภาคเหนือ และกำหนดให้จัดทำแผนพัฒนาภาคเหนือ พ.ศ. 2507 – 2509 ขึ้น ถนนซูเปอร์ไฮเวย์เชียงใหม่ – ลำปาง เริ่มก่อสร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2508 (ปลายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก) แล้วเสร็จประมาณ พ.ศ. 2512 (ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2) และเปิดให้ใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2513 ซึ่งก่อนหน้านี้ในสมัยของนายทิม ไชตนา เป็นนายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่ (พ.ศ. 2507 – 2512 และ พ.ศ. 2513 – 2517) มีการก่อสร้างถนนเลียบริมน้ำปิงสายฟ้าฮ่าม – สันผีเสื้อ ทำให้ไปทับเส้นทางเดินน้ำของเหมืองวังลาวและเหมืองใหม่ที่ไหลมาจากตำบลสันผีเสื้อ ชาวบ้านในชุมชนวัดท่ากระดาศและพื้นที่ใกล้เคียงที่มีอาชีพทำเกษตรกรรมบริเวณเหมืองวังลาวต้องขาดแคลนน้ำเกษตรกรรม อันเป็นผลให้ชาวบ้านบางคนต้องเปลี่ยนอาชีพเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไป (สมโชติ อ๋องสกุล, 2546: 467)

การตัดถนนซูเปอร์ไฮเวย์สายเชียงใหม่ – ลำปาง ช่วง พ.ศ. 2508 – 2512 ทำให้ที่ดินชุมชนวัดท่ากระดาศในเขตตำบลฟ้าฮ่ามเป็นที่สนใจของนักธุรกิจและข้าราชการที่มีฐานะมั่งคั่งเข้ามาจับจองและกว้านซื้อที่ดินริมแม่น้ำปิงเพื่อสร้างบ้านพักและพัฒนาที่ดินจัดสรรให้เป็นบ้านจัดสรร เงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเข้ามาซื้อที่ดินของคนต่างถิ่น คือประกาศคณะปฏิวัติ พ.ศ. 2502 ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี มีผลให้มีการยกเลิกบทบัญญัติในประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ว่าด้วยการจำกัดการถือครองที่ดินให้ไม่เกิน 50 ไร่ ที่เคยใช้ในสมัยจอมพล ป. จึงเกิดการกว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร ด้วยเหตุนี้จึงมีการอพยพของคนต่างถิ่นมาอาศัยอยู่ในชุมชนท่ากระดาศและชุมชนฟ้าฮ่ามมากขึ้น (สมโชติ อ๋องสกุล, 2546: 467)

2. การสร้างเขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชล เขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชลเป็นเขื่อนที่สร้างตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เดิมชื่อว่าเขื่อนแม่งัด ตัวเขื่อนสร้างปิดกั้นลำน้ำแม่งัด ที่บ้านใหม่ ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. 2520 โดยกรมชลประทาน การก่อสร้างตัวเขื่อนแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2527 ต่อมาใน พ.ศ. 2528 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ได้เข้ามาดำเนินการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังน้ำ เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2529 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามเขื่อนว่า เขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชล และเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดเขื่อน เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2529

ผลจากการตัดถนนซูเปอร์ไฮเวย์ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ที่ไปทับเส้นทางเดินน้ำของเหมืองวังลาวซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรที่สำคัญของคนในชุมชน ทำให้ขาดแคลนน้ำในการเกษตร ยังไม่ส่งผลกระทบต่อในวงกว้างและรุนแรงมากเท่ากับการสร้างเขื่อนแม่งัด แมื่อด้านหนึ่งจะช่วยแก้ปัญหาที่ท่วมที่เป็นปัญหาเรื้อรังมานาน แต่ก็ทำให้เกิดภาวะขาดแคลนน้ำในการเกษตรโดยเฉพาะที่นาในบริเวณทุ่งฟ้าผ่าเนื่องจากเป็นพื้นที่ปลายน้ำ

2.2.2 การขยายตัวของระบบตลาดและการเข้าสู่การผลิตเพื่อการค้า

ในช่วงทศวรรษ 2500 เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเพื่อตอบสนองต่อระบบตลาด โดยเป็นการเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อขายเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการปลูกข้าวที่เปลี่ยนจากการปลูกข้าวปีละครั้งในช่วงฤดูฝนมาเป็นการปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง เนื่องจากมีระบบชลประทานจากการสร้างเขื่อนแม่งัด ทำให้พื้นที่การเกษตรที่อยู่บริเวณต้นน้ำสามารถผลิตข้าวได้อย่างเข้มข้น

การศึกษาของสุพร การุณพัคตร ใน พ.ศ 2501 อธิบายถึงการผลิตของชุมชนสันผีเสื้อว่ามีมีการปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง เนื่องจากมีน้ำอุดมสมบูรณ์ โดยอยู่ติดกับแม่น้ำปิง ทางทิศตะวันตก และอยู่ติดกับลำคลองแม่ควาทางทิศตะวันออก นอกจากนี้ยังมีลำเหมืองที่ต่อมาจากเหมืองฝายวังลาวทางเหนือขึ้นไปซึ่งลำเหมืองนี้หล่อเลี้ยงคนทั้งตำบล ทำให้พื้นที่นาไม่ว่างจากการเพาะปลูก โดยสามารถปลูกข้าวได้ผลผลิตเฉลี่ยไร่ละผลิตเฉลี่ยไร่ละ 33.56 ถึงต่อปี บางแห่งทำได้ถึงไร่ละ 60 ถึงต่อปี (สุพร การุณพัคตร, 2503: 18)

การผลิตของคนในชุมชนเริ่มเป็นการผลิตเพื่อขายโดยเฉพาะการปลูกพืชผักต่างๆ หลังจากปลูกข้าวเสร็จแล้ว กลุ่มที่เข้าสู่ระบบการผลิตเข้มข้นเช่นนี้คือ กลุ่มที่มีที่ดินการเกษตรอยู่บริเวณต้นน้ำและติดลำน้ำปิง ได้แก่ บ้านป่าซอเยเหนือ ป่าซอใต้ โดยชาวบ้านจะทำสวนผักโดยใช้พื้นที่ 2 – 3 งานเป็นอย่างน้อย ไม่ว่าจะเป็นถั่วลิสงเตา กระเทียม หอม กระหล่ำปลี กระหล่ำดอก ผักกาด มะเขือเทศ ในช่วงนี้ชาวบ้านเกือบทุกคนครอบครัวยุคในสันผีเสื้อนิยมปลูกหอมหัวใหญ่กันมากเพราะเป็นที่ต้องการของตลาด อย่างไรก็ตาม จากงานศึกษาดังกล่าวพบว่าการนิยมปลูกหอมหัวใหญ่ของชาวบ้านต้องพึ่งพิงคนจีนที่เข้ามาทำการเกษตรในชุมชน โดยต้องอาศัยพันธุ์หอมจากคนจีน เพราะพันธุ์หอมที่ซื้อเองจากในเมืองให้ผลผลิตน้อยและแฉะแกล่น การใช้พันธุ์หอมจากคนจีนนั้นเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตก็ต้องนำมาขายให้กับเจ้าของพันธุ์เท่านั้น โดยราคาจะเป็นราคาที่ตกลงกันโดยไม่สัมพันธ์กับราคาตลาดแต่อย่างใด (สุพร การุณพัคตร, 2530: 18)

สำหรับพื้นที่ปลายน้ำ ที่น้ำไม่อุดมสมบูรณ์ แม้ไม่สามารถปลูกข้าวนาปรังได้ แต่ก็มีมีการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นนอกจากผัก ซึ่งเป็นพืชหลังนา ได้แก่ ถั่วเหลือง และมันเทศ เช่นครอบครัวของนางบัวจันทร์ ใจแก้วที่เช่าที่ดินจำนวน 12 ไร่ หลังเกี่ยวข้าวเสร็จ จะปลูกถั่วเหลืองเพราะไม่ต้องใช้น้ำมาก ใช้พื้นที่ประมาณ 1-2 ไร่ ส่วนพื้นที่ที่เหลือก็จะปล่อยให้ว่าง ควาย กินหญ้าเพื่อให้ได้มูลสัตว์เป็นปุ๋ย สำหรับเตรียมดินในการปลูกข้าวปีถัดไป แม้ว่าการปลูกถั่วเหลืองเป็นพืชที่ใช้ทุน แรงงาน และเวลามากเพราะมีขั้นตอนที่ยุ่งยาก

ลำบากแต่ถั่วเหลืองก็เป็นพืชเงินสดที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน โดยชาวบ้านจะไปเอาเมล็ดพันธุ์มาจากพ่อค้าก่อนแล้วค่อยหักค่าเมล็ดพันธุ์เมื่อนำถั่วเหลืองมาขายให้

ภายหลังชาวบ้านส่วนใหญ่เลิกปลูกถั่วเหลืองและหันมาปลูกมันเทศแทน โดยมีพ่อค้าแม่ค้าคนกลางที่เป็นคนในชุมชนมารับซื้อ เหตุผลที่สำคัญประการหนึ่งของการเปลี่ยนมาปลูกมันเทศเพราะต้นทุนในการเพาะปลูกต่ำกว่าและสามารถเก็บพันธุ์ไว้ปลูกในครั้งต่อไปได้เอง ขณะที่ถั่วเหลืองต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ใหม่ทุกปี อย่างไรก็ตาม การปลูกมันเทศก็ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีและแรงงานในการผลิตเข้มข้นมากขึ้น เนื่องจากต้องจ้างรถไถในการขึ้นแปลงและจ้างคนช่วยล้างก่อนจะส่งขายให้แม่ค้าคนกลาง (บัวจันทร์ ใจแก้ว, 2556)

ในช่วงนี้สามารถแบ่งกลุ่มคนตามขนาดการถือครองที่ดินได้ออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มเจ้าที่ดินขนาดใหญ่ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นกลุ่มตระกูลสำคัญในช่วงตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากมีที่ดินจำนวนมาก ลำพังเพียงกำลังแรงงานในครัวเรือนก็ไม่เพียงพอสำหรับการทำนา จึงมีการให้เช่านาและจ่ายค่าเช่าเป็นข้าวเปลือก เช่นหากเช่านาจากพ่อเลี้ยงสิงห์แก้ว อภิวงศ์ ก็ต้องจ่ายค่าเช่านาเป็นข้าวเปลือกในอัตราไร่ละ 12-13 ถัง นอกเหนือจากการให้เช่านาก็มีการให้กู้ยืมข้าวด้วย ซึ่งไม่เฉพาะในชุมชนสันผีเสื้อเท่านั้นแต่ยังรวมถึงชุมชนรอบข้าง เช่น ชุมชนวังสิงห์คำ ดังที่ นางผ่องพันธุ์ บุญชละ เล่าให้ฟังว่าแม่ตนจะมาจากชุมชนวังสิงห์คำแต่ก็ต้องมาขอเช่านา และกู้ยืมข้าวจากตระกูลจันตะโสภา ในอัตรา 1: 3 คือกู้ 1 ถังคืน 3 ถัง

“...ถ้าเขาจะปลูกข้าวต้องไปช่วยเขา...ถ้าไม่มีข้าวกิน ข้าวไม่พอก็ไปขอยืมเขา...”

(ผ่องพันธุ์ บุญชละ, 2557)

นอกเหนือจากการให้กู้ยืมข้าวแล้ว ก็ยังมีการปล่อยเงินกู้ เช่นกรณีของตระกูลอภิวงศ์ เจ้าที่ดินรายใหญ่ อีตระกูลหนึ่งผู้เป็นทั้งเจ้าของโรงสี ปล่อยเงินกู้และเจ้าที่ดินรายใหญ่ พ่อเลี้ยงสิงห์แก้วสะสมความมั่งคั่งผ่านการค้าขาย โดยการเปิดร้านขายของชำ และสะสมที่ดินด้วยการยึดจากลูกหนี้และการซื้อที่ดินเพิ่ม

“พ่อเลี้ยงสิงห์แก้ว (อภิวงศ์) ตั้งโรงสีแต่ก่อนนะ มีของแถมทีเดียว แยกเป็นคนทีว่ามีหัวหน้อยทำงานทำมาหากินแล้วก็ยึดนา ชื้อนาไว้หลายจุด”

“เป็นโรงสี ออกรถสี่ล้อ ชื้อปิกอัพลากข้าว เปลี่ยนจากสมัยก่อน เปลี่ยนจากล้อลากเป็นปิกอัพลากข้าว...ตอนถนนนี้เขายังไม่ได้ลาดยาง ชื้อรถปิกอัพเป็นคนแรกของหมู่บ้าน”

(สมศักดิ์ ไชยรังสี, 2557)

2. กลุ่มที่มีที่ดินขนาดกลาง คือกลุ่มคนทั่วไปที่มีที่ดินของตนเองตั้งแต่ 10 ไร่-50 ไร่ คนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งยังคงทำการเกษตรและเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อขายอย่างเข้มข้นโดยเฉพาะกลุ่มที่มีที่ดินอยู่บริเวณต้นน้ำ เช่น ครอบครัวของนายวิฑูล จันทพร ที่มีที่ดินจำนวน 50 ไร่ อยู่บริเวณบ้านท่าเตื่อ ภายหลังเปลี่ยนมาปลูกข้าวปีละสองครั้ง ยังมีการปลูกชิง อีกทั้งยังเป็นกลุ่มแรกๆ ที่เข้าสู่ธุรกิจปลูกดอกไม้ ได้แก่ ดอกบัว

สวรรค์ ซึ่งความต้องการดอกไม้สดนั้นสอดคล้องกับภาคธุรกิจและบริการในเมืองเชียงใหม่ที่ต้องการดอกไม้สดในการประดับตกแต่งในโรงแรมต่างๆ รวมถึงกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวและบริการอื่นๆ ด้วย สำหรับคนที่มีที่ดินขนาดกลางบางส่วนก็ปล่อยให้คนในหมู่บ้านหรือญาติเข้าสวนตนนั้นก็หันไปประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรแทน เช่น ตระกูลเจริญสุข เจ้าของที่ดินจำนวน 30 ไร่ ได้ปล่อยให้ดินให้เช่าทั้งหมดและรับค่าเช่าเป็นข้าวเปลือกแทน

3. กลุ่มที่มีที่ดินขนาดเล็ก โดยเฉลี่ยไม่ถึง 10 ไร่ ซึ่งถือเป็นคนกลุ่มใหญ่ของกลุ่มที่มีที่ดินของตนเอง งานศึกษาของสุพร การุณพัคตร์ ใน พ.ศ. 2503 พบว่าชาวบ้านที่ทำนาในตำบลสันผีเสื้อมีที่ดินทำกินเฉลี่ยครัวเรือนละ 8.2 ไร่ แม้จะมีครัวเรือนที่ทำนาถึง 90 ครัวเรือน จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 126 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 71.43

4. กลุ่มไร้ที่ดิน เนื่องจากการถือครองที่ดินกระจุกตัวอยู่ในมือของเจ้าที่ดินรายใหญ่ จากการศึกษาของสุพร การุณพัคตร์ (2053: 17) พบว่าร้อยละ 52.69 ของพื้นที่ทำนาทั้งหมดเป็นพื้นที่เช่า หรืออาจกล่าวได้ว่าชาวบ้านกว่าครึ่งไม่มีที่นาเป็นของตนเองและต้องอาศัยการเช่าทำนาจากเจ้าที่ดิน รูปแบบการเช่าเรียกว่าการ “การเช่าผ่ากึ่ง” หรือการจ่ายค่าเช่าเป็นผลผลิตครึ่งหนึ่งของผลผลิตทั้งหมดที่ได้ในแต่ละรอบการปลูกข้าว และภายหลังเมื่อมีการสร้างบ้านจัดสรร ทำให้เจ้าของที่ดินส่วนใหญ่ขายที่ดินทำให้คนกลุ่มนี้ต้องหันไปประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมแทน

2.2.3 การเคลื่อนย้ายของผู้คนเข้าสู่เมืองเชียงใหม่

นอกเหนือจากการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้นของคนในชุมชนสันผีเสื้อ ยังพบว่ามี การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การเคลื่อนย้ายของผู้คนในชุมชนไปศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษา และในขั้นสูงขึ้นไป ในตัวเมืองเชียงใหม่ ดังได้กล่าวไปแล้วว่าในตำบลสันผีเสื้อมีโรงเรียนทั้งหมด 5 แห่ง เกือบทั้งหมดเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้น ป.1 – 4 มีเพียงโรงเรียนวัดท่าหลุกเท่านั้นที่เปิดสอนชั้น ป. 5 – 7 โดยทั่วไปแล้วคนส่วนใหญ่ในยุคนี้นี้ที่ปัจจุบันมีอายุ 80 ปี ขึ้นไปจะได้รับการศึกษาสูงสุดถึงชั้น ป. 4 ขณะที่รุ่นลูกอาจได้รับการศึกษาในระดับมัธยมหรือระดับปริญญาตรี สำหรับการเรียนต่อในระดับมัธยมนั้นต้องเข้าไปเรียนในตัวเมืองเชียงใหม่ ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนวัดมโนทัยพายัพ โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย โรงเรียนธรรมราชาศึกษา (วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร) และโรงเรียนหอพระ

หากพิจารณากลุ่มคนที่เข้าไปศึกษาต่อจากถิ่นที่อยู่พบว่ากลุ่มคนที่อยู่ใกล้เมือง และมีการเดินทางเข้าตัวเมืองเชียงใหม่ที่สะดวกเนื่องจากมีการสร้างถนนสุขุเปอรไฮเวย์ เป็นคนกลุ่มแรกที่เข้าไปศึกษาในตัวเมืองเชียงใหม่ เช่น คนจากบ้านสันทราย สันผีเสื้อสามัคคี ท่าเตื่อ ท่าหลุก ที่สามารถใช้เส้นทางผ่าน

ตำบลฟ้าฮ่ามเข้าเมืองเชียงใหม่ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากฐานะทางเศรษฐกิจพบว่ากลุ่มที่มีที่ดินขนาดกลาง กลุ่มคนที่มีที่ดินขนาดเล็ก และกลุ่มคนไร้ที่ดินก็ได้เป็นกลุ่มที่สามารถเข้าไปศึกษาในตัวเมืองเชียงใหม่ และแทรกตัวเข้าไปอยู่ในระบบเศรษฐกิจใหม่ที่กำลังเติบโต

เช่น นายภานุพงศ์ ชัยอ้าย คนบ้านสันผีเสื้อสามัคคี แม้ว่าครอบครัวของนายภานุพงษ์จะมีเงินถึง 20 ไร่ แต่ก็เลือกเรียนหนังสือ โดยเรียนชั้นประถมศึกษา 1 – 4 ที่โรงเรียนวัดท่าหลุก ชั้นประถมที่ศึกษาปีที่ 5 – 6 เรียนที่โรงเรียนวัดท่าเตื่อ ก่อนจะไปศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่โรงเรียนธรรมราชาศึกษา วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ในเขตอำเภอเมืองของเชียงใหม่ และเมื่อย้ายไปทำงานที่กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2517 จึงถือโอกาสเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (หรือชั้น มศ.5 ให้ห้วงเวลาดังกล่าว) (ภานุพงศ์ ชัยอ้าย, 2557)

เช่นเดียวกับนางฟองนวล เจริญสุข เจ้าของที่ดินจำนวน 30 ไร่ เนื่องจากไม่ได้ทำนา ใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่ และตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา นางฟองนวล ก็ได้รับรู้ว่า “การศึกษา” จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำมาหากินให้กับลูกของตน ด้วยเหตุนี้เมื่อแยกทางกับสามีคนเก่าและได้รับเอาลูกสาวสองคนกลับมาอยู่กับตนเอง และได้สนับสนุนให้ลูกของตนได้มีโอกาสเรียนแม้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าว การเรียนต่อในระดับที่สูงกว่าชั้น ป.4 ของผู้หญิงไม่ได้เป็นเรื่องที่ปกติแต่อย่างใด นางฟองนวลได้พยายามส่งเสียลูกทั้งสองคนเรียนหนังสือจนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ด้วยตนเองแม้ว่าอดีตสามีจะไม่เห็นด้วยก็ตาม

“...เราต้องส่งเขา ตอนที่เขาอยู่กับพ่อ เขาก็บอกว่าผู้หญิงไม่ต้องเรียนสูง ได้แค่เย็บผ้าเท่านั้น เพราะว่าทางแม่จันก็เป็นแบบนั้น ...พ่อก็เสียก็กลับมาบอกว่าจะเย็บผ้า แม่ก็บอกว่าไม่เอาๆ แม่จะส่งเรียน ส่งให้เรียนจนได้วันหน้าโตมาแกมาสู้จะพึ่งใคร สู้ก็ต้องพึ่งตัวเองก็จริง เขาก็ฟังตัวเขา เราก็ไม่ได้ไปรบกวณ...”

(ฟองนวล เจริญสุข, 2556)

สำหรับกลุ่มที่ไม่มีที่ดินการเกษตร ต้องเช่าทำนาและทำงานรับจ้างนั้นก็ใช้ว่าจะหมดโอกาสทางการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นไปเสียทีเดียว สำหรับเด็กผู้ชายยังมีวัดที่เปรียบเสมือนโรงเรียนแห่งที่สอง เช่น นายสมศักดิ์ ไชยรังสี เกิดมาในครอบครัวที่ไม่มีที่นาของตนเอง และต้องเช่าที่ดินของพ่อเลี้ยงสิงห์แก้ว อภิวงค์ การมีพี่น้องร่วมท้องแม่เดียวกันถึง 8 คน เมื่อเรียนจบชั้น ป. 4 ที่โรงเรียนวัดท่าหลุก พ่อแม่ก็ไม่สามารถที่จะส่งเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นไปได้ จึงอาศัยการบวชเป็นสามเณรเรียนที่โรงเรียนธรรมราชาศึกษาก่อนจะสึกออกมาหลังบวชได้ 5 ปี (สมศักดิ์ ไชยรังสี, 2557)

กรณีนางแสงอรุณ เกิดมาในครอบครัวที่ไม่มีที่ดิน อาศัยการเช่านามาโดยตลอด เมื่อเรียนจบชั้น ป. 7 ที่โรงเรียนวัดท่าเตื่อ พ.ศ. 2511 ก็ออกไปทำงานเป็นแม่บ้าน ได้รับเงินเดือนๆ ละ 500 บาท ซึ่งก็ได้อาศัย

การเรียนภาคค่ำที่โรงเรียนหอพระจนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (มศ. 3) จากนั้นก็เรียนศึกษาผู้ใหญ่ (ภาคค่ำ) ต่อที่โรงเรียนวัฒโนทัยพายัพ จนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (มศ. 5) และเมื่อสอบเข้าเรียนผู้ช่วยพยาบาลที่โรงพยาบาลสวนดอกได้ก็กลับมาอยู่บ้าน และต้องนั่งรถไป – กลับในการเรียนจนกระทั่งสามารถสำเร็จการศึกษา หลังจากเรียนผู้ช่วยพยาบาลจบในปลาย พ.ศ. 2522 นางสาวอรุณ ก็สอบบรรจุเป็นข้าราชการทำงานในโรงพยาบาลสวนดอกตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน (แสงอรุณ, 2557)

2.2.3 ความสัมพันธ์ทางสังคม

ภายหลังเปลี่ยนระบบการผลิตมาเป็นการผลิตเพื่อขาย ขณะเดียวกันก็เกิดการเคลื่อนย้ายของผู้คนในชุมชนเข้าสู่ตัวเมืองเชียงใหม่และก้าวขาข้างหนึ่งออกไปสู่การผลิตนอกภาคเกษตรกรรม ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนมีความหลากหลายมากขึ้น หากพิจารณารูปแบบความสัมพันธ์บนฐานการผลิตในภาคเกษตรกรรม พบว่ามีความสัมพันธ์เชิง “กึ่งอุปถัมภ์” กล่าวคือแม้ว่าจะยังเป็นพึ่งพากันสำหรับคนภายในชุมชนแต่ก็มีความสัมพันธ์ในแบบแลกเปลี่ยนแทรกเข้ามา

ดังกล่าวแล้วว่าที่ดินส่วนใหญ่ในชุมชนนั้นกระจุกตัวอยู่ในมือของเจ้าที่ดินรายใหญ่ไม่กี่เจ้า รวมถึงกลุ่มที่มีที่ดินขนาดกลางจำนวนหนึ่ง ดังนั้น กลุ่มที่มีที่ดินขนาดเล็กหรือไร่นาต้องพึ่งพากลุ่มคนเหล่านั้นทั้งในรูปแบบของการเช่าที่นาและการกู้ยืมข้าวในบางฤดูที่ข้าวไม่พอกับการบริโภค แต่การกู้ยืมข้าวก็ยังขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้กู้กับผู้กู้ เช่น หากเป็นเครือญาติกันอาจจะผ่อนผันหรือยืดหยุ่นทั้งระยะเวลาในการคืนข้าวที่ยาวออกไป รวมถึงได้อัตราดอกเบี้ยในการกู้ข้าวที่ไม่เอารัดเอาเปรียบเกินไป เช่น กรณีของนางบัวจันทร์ ใจแก้ว เช่าที่ดินของนางฟองนวล เจริญสุข ซึ่งเป็นญาติห่างๆ กันได้อัตราการกู้ยืมข้าวคือ 1:2 คือ กู้ 1 ถังคืน 2 ถัง แต่สำหรับคนที่ไม่ใช่เครือญาติอาจมีอัตราการกู้ยืมข้าวที่แตกต่างออกไป เช่น กรณีของตระกูลจันตะโสภา ที่ปล่อยให้กู้ยืมข้าวต่อคนทั่วไปในอัตรา 1:3 คือ กู้ 1 ถัง คืน 3 ถัง

อย่างไรก็ตาม ผู้กู้อาจใช้ความสัมพันธ์ในลักษณะอื่น เช่น กรณีตระกูลไชยรังสีที่เป็นหมอเมืองความรู้เรื่องยาและการรักษาอาการเจ็บป่วยแบบล้านนา ได้อาศัยทุนทางสังคมส่วนตัวและความสัมพันธ์ที่เคยรักษาให้พ่อเลี้ยงสิงห์แก้ว อภิวงศ์ เจ้าที่ดินรายใหญ่ จึงสามารถหยิบยืมเงินเมื่อขาดเหลือได้ (นายสมศักดิ์ ไชยรังสี, 2557)

“นาก็เป็นของเขา...แบ่งให้ทำ กินค่าหัว ไร่หนึ่งก็ประมาณ 12-13 ถัง...”

“...พ่อนี้ก็ไปคบค้าสมาคมกับแก อาศัยหยิบยืมแกมาก่อน ทำนาแก...”

(สมศักดิ์ ไชยรังสี, 2557)

นอกเหนือจากความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าที่ดิน/ผู้ให้เช่ากับผู้เช่าแล้ว ยังมีความสัมพันธ์รูปแบบอื่นๆ ตามวิถีทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ในกรณีของนายภาณุพงษ์ ชัยอ้าย ที่หันมาปลูกดอกไม้สดเพื่อส่งขายตลาดในเมืองเชียงใหม่ ก็มีการสร้างเครือข่ายขายธุรกิจของตนเองออกไปเป็นส่งออกพันธุ์ดอกบัว

สวรรคตไปยังประเทศญี่ปุ่น หรือการปลูกพืชเศรษฐกิจเช่นถั่วเหลืองหรือมันเทศ ทำให้เกิดกลุ่มนายหน้าหรือโบรกเกอร์ผู้เข้ามาติดต่อและรับผลผลิตจากผู้เพาะปลูกซึ่งล้วนแล้วแต่ก็เป็นคนภายในชุมชนแห่งนี้

ในกรณีของนางฟองนวล เจริญสุข เจ้าของที่ดินจำนวน 30 ไร่ ผู้ไม่เคยทำนาและมีรายได้มาจากนอกภาคเกษตรกรรมมาโดยตลอด โดยมีวิถีชีวิตคลุกคลีอยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่มากกว่าบ้านเกิดของตนเองดังที่นางฟองนวลพูดถึงตนเองว่า “ยายนี้เป็นคนเวียงปักษ์” และการมีสามีที่ทำอาชีพรับเหมาก่อสร้างจึงทำให้เกิดเครือข่ายหรือความสัมพันธ์ทางสังคมกับชนชั้นนำของเชียงใหม่ในขณะนั้น

“เขา (สามี) รู้จักคนเยอะในเวียงเชียงใหม่ เพราะว่าเขาเป็นคนรับเหมา แล้วรู้จักคนใหญ่ๆ ไต่ๆ กันทั้งนั้น หม่อมศรีนวล (ศรีนวล ณ เชียงใหม่) นี่เคยรับใช้กันมาตลอด พวกนายห้างเจ้าของบริษัท ฝรั่ง บริษัทมอนเนล นี่เขาเรียกหมด นายห้างเขารัก (แฟนยาย) มาก เขาจะยกที่ดินให้ตรงหน้าโรงเรียนปรินซ์ แต่เขาก็ไม่โลภ เมื่อก่อนมันเป็นนาตรงปั้มน้ำมันแถวนั้นเป็นของเขา (นายห้าง) หมด เขาว่านายจะให้ที่อยู่ สองไร่เลือกเอาเลย แต่แฟนก็ไม่เอา เขาก็รัก ก็เลยเอาเงินเดือนให้ เก็บเงินเดือนไว้ให้ มีลูกด้วยกันคนหนึ่ง นายเขาก็เลยฝากเงินไว้ให้ลูกสาวที่ธนาคารออมสินเดือนละ 1,500 ได้สามหมื่นกว่าเลย เขาตายไปละ เจ้าของธนาคารนครหลวงก็เสียไปละ..”

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจึงมีผลต่อการสร้างและจัดความสัมพันธ์ทั้งระหว่างคนภายในชุมชนด้วยกันเองและระหว่างคนภายในชุมชนกับโลกภายนอกที่ค่อยๆ ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่เข้ามาอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนมากขึ้น

2.3 สันติเสื่อในบริบทการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 2531 – ปัจจุบัน)

2.3.1 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับความเจริญเติบโตของเมืองเชียงใหม่

เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมาถือเป็นยุคที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของตำบลสันติเสื่อมาสู่สภาพที่เห็นในปัจจุบัน เศรษฐกิจภาคเหนือตอนบนโดยเฉพาะนอกภาคเกษตรมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ และเพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วง พ.ศ. 2530 – 2533 เศรษฐกิจที่ขยายตัวมากได้แก่ ภาคบริการ ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ และก่อสร้างซึ่งมีผลต่อสาขาการผลิตอื่นๆ ด้วย เช่น การท่องเที่ยวทำให้เกิดการขยายตัวของกิจการโรงแรม ภัตตาคาร ร้านอาหาร ห้างสรรพสินค้า เช่นเดียวกับธุรกิจการซื้อขายที่ดินคอนโดมิเนียม สวนเกษตร รีสอร์ทและสนามกอล์ฟก็เพิ่มขึ้น (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2535: 22)

การพัฒนาเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองหลักในภาคเหนือตอนบนเป็นผลให้เศรษฐกิจของเมืองเชียงใหม่ขยายตัวอย่างรวดเร็วกว่าจังหวัดอื่นๆ และเป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจทุกด้านในภาคเหนือตอนบน รวมถึงการศึกษาและการคมนาคมขนส่ง ด้วยเหตุนี้เชียงใหม่จึงเป็นเมืองที่ดูดเอาทรัพยากรจากจังหวัดอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยด้านเศรษฐกิจหรือปัจจัยอื่นๆ การเติบโตอย่างรวดเร็วนี้ได้สร้างปัญหาแก่

ประชากรในเมืองเชียงใหม่รวมถึงนักท่องเที่ยวและผู้เข้ามาทำธุรกิจคือปัญหาจราจรติดขัด ปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย ปัญหาอากาศเป็นพิษ ปัญหาการใช้ที่ดินผิดประเภททำให้มีการสร้างอาคารสูงในจุดที่ไม่เหมาะสม ปัญหาชุมชนแออัดเป็นต้น (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2535: 23-27) ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการกระจุกตัวของการพัฒนาอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ซึ่งไม่ต่างกับกรุงเทพฯ นำมาสู่การแก้ไขปัญหาและวางแผนจัดระเบียบตัวเมืองมาตรการที่สำคัญคือการวางผังเมืองและการใช้โครงข่ายบริการพื้นฐานโดยเฉพาะเส้นทางขนส่งและถนน ด้วยเหตุนี้จึงมีการพัฒนาเส้นทางขนส่งในจังหวัดเชียงใหม่หลายโครงการนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เรื่อยมา

การสร้างถนนสายเชียงใหม่ – แม่ใจ (ทางหลวงหมายเลข 1001)

เป็นถนนที่ตัดใหม่ใน พ.ศ. 2523 เพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจของพื้นที่ โดยเฉพาะการก่อตั้งมหาวิทยาลัยแม่ใจและสถานที่ราชการ โดยตัดแยกออกมาจากถนนสายเชียงใหม่ – สันทราย (ทางหลวงหมายเลข 100 เดิม) ถูกเรียกว่าถนนสายเชียงใหม่ – แม่ใจ ในปัจจุบัน ต่อมาใน พ.ศ. 2538 มีการปรับปรุงขยายถนนจาก 2 ช่องจราจรมาเป็น 4 ช่องจราจร และในย่านชุมชนจะก่อสร้างเป็น 8 ช่องจราจร มีถนนสองสายสำคัญตัดผ่านคือ ถนนวงแหวนรอบกลาง (ทางหลวงชนบท 3029) และถนนวงแหวนรอบนอก (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 121) ทำให้ถนนเส้นนี้มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ เห็นได้จากการมีแหล่งการค้าขนาดใหญ่ เช่น ห้างมิโซคพลาล่า ตลาดรวมโชค และริมปั๋งซูเปอร์สโตร์ (ปนัดดา พาณิชนพันธุ์, 2554: 51-53)

การสร้างถนนวงแหวนรอบกลาง (ทางหลวงชนบทหมายเลข 3029) หรือถนนเชียงใหม่ 700 ปี

ใน พ.ศ. 2532 ได้มีการประกาศผังเมืองรวมจังหวัดเชียงใหม่ฉบับที่ 2 กำหนดพื้นที่ใช้สอยประเภทต่างๆ และได้มีการเตรียมโครงการก่อสร้างถนนสายใหม่ตามเขตผังเมืองรวมเพื่อเชื่อมโครงข่ายการจราจร ซึ่งต่อกำหนดให้มีการก่อสร้างถนนวงแหวนรอบกลางเมืองเชียงใหม่หรือ แนวสาย ฅ3 ในแผนที่ผังเมืองรวมจังหวัดเชียงใหม่ เป็นโครงการนำร่อง และในสมัยของนายชวน หลีกภัย คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบให้กรมโยธาธิการรับผิดชอบดำเนินงานโครงการ ใน พ.ศ.2537 (สมโชติ อ๋องสกุล, 2546: 469; ปนัดดา พาณิชนพันธุ์, 2554: 56)

การสร้างวงแหวนรอบนอก (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 121)

โครงการก่อสร้างสายเลียบเมืองเชียงใหม่รอบนอกเป็นโครงการหนึ่งในสายทางหลักของผังเมืองรวมเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ให้เป็นทางเลียบเมืองในระยะรัศมี 7 – 10 กม. จากใจกลางเมืองถนนวงแหวนรอบนอก ได้เริ่มดำเนินก่อสร้างใน พ.ศ. 2537 จำนวน 2 ช่องทางจราจรเป็นแนวทางใหม่ตลอดเส้นทาง ระยะทางรวม 32.672 กิโลเมตร เนื่องจากเป็นโครงการก่อสร้างตามแนวตัดใหม่ตลอดเส้นทางจึงมีปัญหาและอุปสรรคในเรื่องกรรมสิทธิ์และการเวนคืนที่ดิน ประกอบวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศทำให้การ

ก่อสร้างไม่ต่อเนื่องและเป็นไปอย่างล่าช้า การใช้ที่ดินสองฝั่งถนนในช่วงนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินไม่มากนัก ส่วนใหญ่ยังคงเป็นการใช้ที่ดินแบบเกษตรกรรม (ปนัดดา พาณิชนพัญญ์, 2554 : 54)

2.3.2 ผลกระทบของการพัฒนาเมืองเชียงใหม่

1) การเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินและรูปแบบการใช้ที่ดิน

หากพิจารณาผลกระทบในภาพรวมพบว่าการขยายตัวของการผลิตเพื่อการค้า อุตสาหกรรม และการบริการตลอดจนการขยายตัวของเมืองและการเก็งกำไรที่ดิน มีผลทำให้ราคาที่ดินสูงขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2530 การถือครองที่ดินเฉลี่ยของชาวนาภาคเหนือลดลงเหลือประมาณ 5.7 ไร่ การถือครองที่นาลดลงจาก 8 ไร่ เป็น 2 ไร่ ในช่วงเวลาเดียวกัน (รัตนพร เศรษฐกุล, 2546: 266) ที่ดินที่เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญเป็นสินค้าที่ตลาดต้องการ มีการปั่นราคาที่ดินให้สูงขึ้นจนชาวบ้านต้องแย่งกันขายที่ดินซึ่งแต่เดิมมาล้วนเป็นทีนา

การขยายตัวทางเศรษฐกิจทำให้เกิดความต้องการที่ดินเพื่อการเกษตรขนาดใหญ่ อุตสาหกรรม การท่องเที่ยว และการสร้างสาธารณูปโภคของรัฐ ธุรกิจพัฒนาที่ดินขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ถนนสายเชียงใหม่ – หางดง – สะเมิง มีโครงการพัฒนาที่ดินเพิ่มจาก 8 โครงการใน พ.ศ. 2530 เป็น 33 โครงการใน พ.ศ. 2536 รองลงมาคือถนนสายเชียงใหม่ – แม่ใจ เพิ่มจาก 6 โครงการเป็น 20 โครงการ และถนนสายเชียงใหม่ – แม่ริมเพิ่มจาก 8 โครงการเป็น 28 โครงการ (รัตนพร เศรษฐกุล, 2546: 367)

ในส่วนของชุมชนสันผีเสื้อที่มีถนนเส้นหลักสำคัญ 3 สายตัดผ่าน ในช่วงแรกของการสร้างถนนเส้นหลักสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างถนนซูเปอร์ไฮเวย์ในต้นทศวรรษ 2500 หรือการสร้างถนนสายเชียงใหม่ – แม่ใจ ก็ยังไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงในชุมชนมากนัก จุดเปลี่ยนสำคัญอยู่ที่การตัดถนนวงแหวนรอบกลางใน พ.ศ. 2532 ที่เริ่มมีการเข้ามาเก็งกำไรของนายหน้าค้าที่ดินตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2530 ส่งผลให้ที่ดินเพื่อการเกษตรจำนวนมากกลายเป็นที่รกร้าง (ปนัดดา พาณิชนพัญญ์, 2554: 95) การเข้าเก็งกำไรของนายหน้าค้าที่ดินเพราะจะมีการสร้างบ้านจัดสรรหลายโครงการ โครงการแรกๆ ที่เข้ามาในตำบลสันผีเสื้อคือหมู่บ้านธนาวัลย์ และหมู่บ้านล้านนาวิลล์ ซึ่งเป็นของนายคะแนน สุภา (พ่อตาของนายเนวิน ชิดชอบ)

เจ้าของที่ดินที่อยู่ในพื้นที่จัดสรรต่างทยอยขายให้กับนายหน้า บางคนถึงกับมีการเตรียมพร้อมเมื่อรู้ว่าที่ดินของตนจะถูกกว้านซื้อ เช่น นางฟองนวล เจริญสุขที่ขายที่ดินให้กับนายหน้าเพื่อสร้างหมู่บ้านธนาวัลย์

“พอดีเขาขายที่นั่น แล้วยายมีนาที่นี้ 2 ไร่กว่ายายก็ถมที่...เผื่อว่าถ้าเราจะขายมันจะได้ขายง่าย เราก็ถมดิน เพราะว่าถ้าเราจะเข้าทางนี้มันก็ไม่มีถนน เขาจัดสรรที่นั่นแล้ว แล้ว

จะเข้ามาหาเรา เราก็ถมที่เลยจ้างรถมา หमतเงินไปแสนกว่า เป็นนาถมขึ้นมาจนเรียบ
เสมอกัน..."

(ฟองนวล เจริญสุข, 2556)

เช่นเดียวกับนายภาณุพงศ์ ชัยอ้าย ที่ขายที่ดินกว่า 20 ไร่ บริเวณทุ่งฟ้าผ่าให้กับนายหน้าค้าที่ดิน เพื่อสร้างหมู่บ้านล้านนาวิลล์ โดยสามารถขายได้ถึงไร่ละล้านบาท ซึ่งนับว่าเป็นราคาที่ดินแพงที่สุดใน
ขณะนี้

"...เมื่อก่อนนะมี (ที่ดิน) ล้านนาวิลล์นี่เป็น 20 กว่าไร่...ขายหมดแล้ว เขาเอาไปจัดสรร เรา
ไม่ขายแต่เขามาซื้อรอบๆ ก็เลยขาย...ตอนนั้นเขาก็ซื้อของพ่อนี้แพงสุดเลยนะไร่ละล้าน..."

(ภาณุพงศ์ ชัยอ้าย, 2557)

เมื่อมาถึงยุคของการตัดถนนวงแหวนรอบนอก ทำให้ที่ดินบริเวณบ้านซัวโก บ้านร่องอ้อ บ้านป่า
ข่อยเหนือ รวมถึงที่ดินติดริมน้ำปิง มีราคาเพิ่มสูงขึ้นอย่างมากและผู้ที่ได้รับประโยชน์ก็คือชาวบ้านที่มีที่ดิน
บริเวณนั้น กลุ่มคนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะนำเงินจากการขายที่ดินมรดกของตนไปลงทุนในการซื้อที่ดินผืนใหม่
และ/หรือนำไปเป็นเงินลงทุนประกอบกิจการ ดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

การเข้ามาธุรกิจค้าที่ดินและกระแสน้ำของการสร้างบ้านจัดสรรที่ต่างจะทยอยสร้างขึ้นมาจึงทำให้
ที่ดินเพื่อการเกษตรถูกเปลี่ยนเป็นที่ดินรกร้างว่างเปล่า บางส่วนมีการถาวรที่เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการ
ก่อสร้าง ปรากฏการณ์นี้ส่งผลต่ออาชีพเกษตรกรในชุมชน ดังกล่าวในหัวข้อถัดไป

2) ภาวะล้มหายตายจากของชาวนาใกล้เมือง

เนื่องจากเกษตรกรมากกว่าครึ่งหนึ่งในชุมชนสันผีเสื้อเป็นชาวนาเช่า ครั้นเมื่อเจ้าของที่ดินต่างขาย
ที่ดินจึงทำให้เกษตรกรเช่าหมดหนทางในการทำการเกษตรและหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน ขณะเดียวกัน
กลุ่มเกษตรกรที่มีที่ดินเองก็ทยอยขายที่นาของตนเองไปเกือบหมด บางส่วนขายด้วยความเต็มใจ ขณะที่
บางส่วนก็อาจจะต้องขายเพราะสถานการณ์บังคับเพราะที่นาบริเวณโดยรอบถูกขายไปหมดแล้ว สำหรับ
คนที่มีที่นาบริเวณปลายน้ำ เช่น บ้านสันทราย สันผีเสื้อสามัคคี บ้านท่าเตื่อ ได้ให้เหตุผลของการขายที่ดิน
ว่าเกิดจากการขาดแคลนน้ำในการเกษตร ดังที่นายขจรศักดิ์ พรหมเสน กล่าวว่า

"...ปัญหาสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านตัดสินใจขายที่ดินคือปัญหาเรื่องน้ำการเกษตร เพราะ
เดิมมีระบบฝายทดน้ำในการดึงน้ำเข้านา ทำให้ยังพอมีน้ำทำ แต่พอสร้างเขื่อนแม่งัดทำให้
ขาดแคลนน้ำในการเกษตรเพราะเป็นพื้นที่ปลายน้ำ แม้ว่าการสร้างเขื่อนจะช่วยแก้ปัญหา
น้ำท่วมได้ แต่ก็ส่งผลกระทบต่อคนปลายน้ำเพราะระบบเปิด-ปิดน้ำที่เป็นเวลา ประกอบกับ
คนต้นน้ำใช้วิธีลักไก่ แอบผันน้ำจากตาน้ำเข้าพื้นที่ของตนเองหมด คนปลายน้ำจึงลำบาก
แม้ว่าบางคนจะพยายามขุดน้ำบาดาลเพื่อดึงน้ำมาใช้ แต่ก็สู้ไม่ไหวจึงตัดสินใจขาย..."

(ขจรศักดิ์ พรหมเสน, 2556)

เช่นเดียวกับนายวิฑูล จันทพร กล่าวถึงสาเหตุของการเลิกทำนาว่า

“ตอนนี้อันเดมมันไม่มีน้ำ เมื่อก่อนนี่มันเป็นเหมืองวังลาวนะ น้ำบึงมันเข้าไหลตลอดนะ มีฝายอยู่ที่อำเภอแมริม ที่เมืองแก้ว ฝายเหมืองแก้ว แล้วก็ที่ตำบลเหมืองแก้ว เขาก็ทำฝายเข้ามาเหมืองวังลาว แล้วก็ตอนนี่กลายเป็นชลประทาน ชลประทานพอเข้ามาทำ อมเหมืองวังลาวเป็นชลประทาน แล้วน้ำก็เลย (ไม่มี) อันเดมมันเป็นเหมืองวังลาวไง”

(วิฑูล จันทพร, 2557)

อย่างไรก็ตาม พบว่าเกษตรกรบางครัวเรือนที่แม้จะขายที่ดินไปแล้ว แต่เนื่องจากสภาวะทางเศรษฐกิจที่ชะลอตัว ทำให้การลงทุนก่อสร้างบนผืนดินบางแห่งอาจยังไม่เกิดขึ้น เกษตรกรเหล่านั้นจึงยังสามารถเช่าที่ดินเพื่อทำนาจากเจ้าของที่ดินได้ต่อไปแต่ก็เป็นการทำการเกษตรที่ไม่มีความมั่นคงแต่อย่างใด

3) การเกิดขึ้นของเศรษฐกิจใหม่

การขายที่ดินยุคของการพัฒนาถนนที่ตัดผ่านชุมชนสันผีเสื้อก่อให้เกิดคนกลุ่มใหม่ที่เข้ามาจับบทบาททั้งในการเมืองและมีฐานะทางเศรษฐกิจเป็นอันดับต้นๆ ของชุมชน โดยกลุ่มคนที่สามารถขยับฐานะมาสู่กลุ่มชนชั้นนำได้มาจากกลุ่มที่หลากหลายได้แก่กลุ่มที่มีดินขนาดกลาง และกลุ่มคนที่มีดินขนาดเล็ก ได้แก่

1. นายวิฑูล จันทพร ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านท่าหลุก (หมู่ 7) นายวิฑูล เกิดมาในครอบครัวที่มีที่ดินทำกินมากถึง 50 ไร่ และหลังจากประสบความสำเร็จการปลูกผักและดอกไม้ ประกอบกับที่ดินมีติดริมน้ำบึงมีราคา จึงขายที่ดินพร้อมกับนำเงินที่สะสมจากการทำการเกษตรมาลงทุนทำธุรกิจบ้านเช่าที่บ้านท่าเตื่อ

2. นางผ่องพันธุ์ บุญสละ ภรรยานายคำดี บุญสละ กำนันตำบลสันผีเสื้อ นางผ่องพันธุ์เป็นคนบ้านวังสิงห์คำและถือว่าครอบครัวของตนเองยากจนเพราะไม่มีที่ดินทำกิน เมื่อแต่งงานก็อาศัยทำนาของสามี แม้มีจำนวนไม่มากนักแต่ก็ยังมีน้ำเพียงพอให้ปลูกผักได้ นางผ่องพันธุ์ จึงเริ่มปลูกผักและเป็นแม่ค้าผักไปด้วย แต่เงินจากการค้าขายก็ไม่มากมายนักเมื่อเทียบกับเงินจากการขายที่ดินภายหลังมีการสร้างถนนวงแหวนรอบนอก ซึ่งตัดผ่านที่ดินของสามีพอดี นางผ่องพันธุ์จึงเริ่มนำเงินจากการขายที่ดินไปลงทุนซื้อที่ดินแปลงอื่นต่อ และกลายเป็นเศรษฐีที่ดินในชุมชนสันผีเสื้อ

4) การเกิดอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมอื่นๆ

หากพิจารณาระบบเศรษฐกิจของชุมชนสันผีเสื้อดังได้แสดงให้เห็นในตารางที่ 3 จะพบว่าชุมชนสันผีเสื้อมีธุรกิจที่หลากหลาย และกลุ่มคนที่เข้าสู่ภาคธุรกิจเหล่านี้มาจากหลายกลุ่มทั้งกลุ่มที่มีที่ดินขนาด

กลาง ขนาดเล็ก รวมถึงคนที่ไม่มีที่ดิน นอกจากนี้ยังพบว่าบางส่วนยังมีที่นาและปลูกข้าวไว้กิน พร้อมกับ การหารายได้นอกภาคเกษตรกรรมอื่นดังจะกล่าวในหัวข้อการปรับตัวของกลุ่มต่างๆ

5) การเข้ามาอยู่ของ “คนนอก”

แม้ว่าชุมชนสันผีเสื้อจะไม่ใช้ชุมชนปิดและมีปฏิสัมพันธ์การเคลื่อนย้ายและอพยพของผู้คน ตลอดเวลานับตั้งแต่ตั้งถิ่นฐาน ทว่าปรากฏการณ์ที่เห็นชัดเจนของการเข้ามาอยู่จากคนต่างถิ่นในห้วงเวลา นี้ใน 2 รูปแบบสำคัญคือ รูปแบบแรก การเกิดขึ้นของหมู่บ้านจัดสรรต่างๆ ทั้งโครงการขนาดเล็กและขนาด ใหญ่มากกว่า 20 โครงการ โดยบุคคลที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเหล่านี้แทบทั้งหมดจะประกอบอาชีพนอกภาค เกษตรกรรมซึ่งอยู่ในเขตเมืองและใช้เวลาในชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในเมืองมากกว่าในหมู่บ้านที่อยู่ในชุมชน ซึ่ง ส่วนใหญ่ก็จะเป็นช่วงเวลาวันเสาร์วันอาทิตย์หรือวันหยุดราชการ รวมถึงประชากรที่เข้ามาอาศัยอยู่ในห้องพัก หรือบ้านเช่าต่างๆ เนื่องจากเป็นพื้นที่ใกล้เมืองเดินทางสะดวก ทำให้มีคนทำงานในเขตเมืองใช้เป็นที่พัก อาศัย

สำหรับรูปแบบที่สอง คนในชุมชนยังต้องเผชิญกับปัญหาแรงงานต่างชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ใน ชุมชนตามโครงการก่อสร้างบ้านจัดสรรหรือหอพักต่างๆ โดยแรงงานต่างชาติเหล่านี้ก็จะทำงานอยู่ในพื้นที่ เขตเมืองเป็นหลัก

ลักษณะของชุมชนที่ต้องเผชิญกับ “คนนอก” นับเป็นความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อ ชุมชนทั้งในมิติทางสังคม วัฒนธรรม รวมถึงเป็นบริบทที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของชุมชนในรูปแบบที่ หลากหลาย ช้อนทับ และตัดข้ามระหว่างความเป็นเมือง/ชนบท จารีตประเพณี/กฎหมาย ระบบเครือญาติ/ คนแปลกหน้า

2.4 การปรับตัวของ “กลุ่มคน” ในชุมชนสันผีเสื้อ

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางซึ่งส่งผลกระทบต่อสถานะที่ดำรงอยู่ของ กลุ่มต่างๆ ผู้คนในชุมชนสันผีเสื้อก็ได้มีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งได้ เกิดขึ้นบนเงื่อนไขของคนที่แตกต่างกัน ซึ่งจะได้พิจารณาจากเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจและ เครือข่ายของแต่ละกลุ่มว่ามีส่วนต่อการปรับตัวที่เกิดขึ้นนี้ไปในลักษณะอย่างไรบ้าง

2.4.1 กลุ่มเจ้าที่ดิน การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมกว่า 5 ทศวรรษ ที่ผ่านมาพบว่าคนกลุ่ม นี้ยังคงรักษาอำนาจทางเศรษฐกิจของตนไว้ ซึ่งฐานเศรษฐกิจหลักของกลุ่มนี้คือที่ดิน ในช่วงแรกกลุ่มนี้ พยายามสะสมความมั่งคั่งผ่านการปล่อยกู้ยืมข้าวและกู้ยืมเงิน และสะสมที่ดินด้วยการยึดที่ดินมาจาก ลูกหนี้ และขณะเดียวกันก็สะสมความมั่งคั่งที่เป็นตัวเงินด้วยการเปิดกิจการโรงสี และเปิดร้านค้า

ปัจจุบันกลุ่มเจ้าที่ดินรักษารฐานทางเศรษฐกิจของตระกูลผ่านการแต่งงาน เช่น ตระกูลจันทะโสภา ที่ยังคงสามารถรักษาความมั่งคั่งในการถือครองที่ดินไว้ได้เพราะให้ลูกสาวแต่งงานกับนายรักษ์ บุญชละ

โดยแม้จะมีฐานะทางเศรษฐกิจต่างกันค่อนข้างมาก แต่นายลักซ์ก็เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญของตระกูลที่เข้ามาสานต่อการทำงาน และเป็นกลุ่มที่ยังทำนาและมีที่นามากที่สุดในสันผีเสื้อ มีรถไถนา รถเกี่ยวข้าว หลายคัน มีรถแม็คโค

2.4.2 กลุ่มที่มีที่ดินขนาดกลาง สำหรับกลุ่มที่มีที่ดินขนาดกลางมีรูปแบบการปรับตัว 2 รูปแบบ คือ

1) ปรับตัวเข้าสู่การเป็นกลุ่มทุนใหม่ในชุมชน โดยมีฐานที่สำคัญคือ การผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้น เนื่องจากมีที่ดินของตนเองและสามารถปรับตัวเข้ากับระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ได้ ทำให้คนกลุ่มนี้สามารถสะสมความมั่งคั่งจากการทำการเกษตรมาลงทุนและต่อยอดธุรกิจอื่นได้ เช่นกรณีของนายวิฑูล จันทรพร เกิดในครอบครัวชาวนา เป็นคนบ้านท่าเตื่อ (หมู่ 6) ก่อนจะเลิกทำนาในช่วงทศวรรษ 2530 นายวิฑูล ทำนาทั้งหมด 100 ไร่ เป็นที่ดินของตนเอง 50 ไร่ และเช่าอีก 50 ไร่ โดยเป็นการช่วยกันทำกับพี่น้องของตนเองรวม 4 คน หลังจากพอเสียชีวิตจึงแบ่งที่ดินมรดกจำนวน 50 ไร่ แล้วมาอยู่บ้านภรรยาที่บ้านท่าหลุก ปัจจุบันนายวิฑูลเลิกทำงานในภาคเกษตร และผันตนเองมาเป็นเจ้าของกิจการบ้านเช่ากว่า 30 หลัง ในบ้านท่าหลุก เงินตั้งต้นจากการทำธุรกิจนี้ส่วนหนึ่งมาจากการขายที่ดินจำนวน 2 ไร่ ซึ่งเป็นที่ดินมรดกของพ่อให้กับเจ้าของสวนส้มวังน้ำค้าง ในราคา 200,000 บาท และนำเงินจำนวนดังกล่าวมาซื้อที่ดินที่บ้านท่าหลุกที่อาศัยอยู่ และสร้างบ้านให้เช่าปัจจุบันรวม 17 ไร่ สำหรับเงินลงทุนในการสร้างบ้านเช่า ส่วนหนึ่งมาจากการทำสวนทั้งสวนผักและสวนดอกไม้ (ก่อนจะเลิกทำนา)

“ทำไปกินไป ทำไปทีละน้อย ไม่ใช่ว่าทำทีเดียว ไม่ใช่ว่าเอามรดกแม่มานะ ก็ทำทุกวันๆ นี่แหละ คราวที่แล้วปลูกบัวสวรรค์ ที่เขาเรียกกระเจียวนะ โดเท่าไร่ 200 ละจึงกิโล 50 บาทนะ ตอนนั้นชิงแพง พอปลูกพอดี ได้อยู่ 3 แส่นกว่า เงิน 3 แส่นไม่ใช่บ่อย ชิง มัน กิโล 50 บาทนะ ฤๅหนึ่งมันมี 6 กิโล 10 กิโลก็มี แล้วมาอีกจังหวะหนึ่งมาโดนบัวสวรรค์ ขายหัวมันนะ ส่งข้างนอกคิดเป็นหัว หัวละ 7 บาท แต่ฤๅหนึ่งมันมีก็หัวน้องคิดดูส่งญี่ปุ่นนะเหมาเลย...”

นอกจากนี้นายวิฑูลยังกู้เงินจาก ธกส. เพื่อนำเงินมาซื้อที่ดิน โดยเป็นถึงหัวหน้ากลุ่ม ธกส. ที่ต้องส่งเสริมให้สมาชิกกู้เงิน

“...พ่อซื้อเรื่อยๆ ไร่ เข้าธกส. เป็นหัวหน้ากลุ่ม ธกส. ส่งเสริมให้เงินหมุนเวียนกู้ ธกส. ปลอ่ยให้คนกู้ร้อยละ 5 ครูใช้เงินเยอะ พ่อใช้เงินของธกส...”

นายวิฑูล เริ่มทำกิจการบ้านเช่าหลังจากเลิกทำนา (ก่อน พ.ศ. 2540) ถือเป็นคนแรกๆ ที่เข้ามาบุกเบิกทำธุรกิจด้านนี้ ผู้ที่มาเช่าบ้านของนายวิฑูลส่วนใหญ่เป็นแรงงานไทใหญ่ และคนจากต่างจังหวัดที่เข้ามาทำงานรับจ้างในจังหวัดเชียงใหม่

“อันนี้มาขายส้มตำ อันนั้นมาทำงานเซเว่น เรียนหนังสือด้วย คนหนึ่งทำงานที่สวนดอก อยู่ทางนั้น (ในเมือง) เขาเอาแม่เอาลูกมาอยู่ไม่ได้มันแออัด อีหนึ่งนั้นเป็นแม่เหมือนกัน มาเช่าเรียนหนังสือ อันนั้นก็ 3,500 ทำบ้านเช่าไม่ทำสัญญาซักคน แต่เก็บก่อนเข้าอยู่ คราวที่แล้วมันไป 3 เดือน ปิดเทอม มันก็จ่ายแต่มันไม่มาอยู่ เพราะว่ามันเคยอยู่ที่นี่มัน สะดวกกว่าที่อื่น แต่นี้เป็นครอบครัวนี้เป็นคนทำงาน...”

ปัจจุบัน นายวิฑูล ได้สร้างบ้านเช่าเพิ่มในราคาที่สูงขึ้นเป็นบ้านยกพื้นสูง มี 2 ห้องนอน 1 ห้องน้ำ จำนวน 10 หลัง สร้างอยู่ใกล้กับบ้านเช่าที่มีในปัจจุบัน แต่มีราคาเช่าที่สูงขึ้นเพราะเน้นกลุ่มผู้เช่าอีกกลุ่ม หนึ่ง

ภาพ 3 บ้านเช่าที่นายวิฑูล เป็นเจ้าของ

2) การปรับตัวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจในเมือง

ในชุมชนสันทราย ครอบครัวของนางฟองนวล เจริญสุข เป็นเจ้าของดิน จำนวน 30 ไร่และให้ผู้อื่นเช่าทั้งหมด ขณะที่ครอบครัวของนางฟองนวลหันมาทำการค้า โดยซื้อสินค้าจากตลาดข้างเผือกมาขายที่หน้าวัดสันทรายต้นกอก หลังจากเลิกขายของที่หน้าวัดสันทราย แม่ของนางฟองนวลก็หันมาทำน้ำพริกตา

แดง น้ำพริกปลาร้า ผักกาดดอง หมูทอด แล้ว “หาบไปขายล่องตาง” คือเวลาหาบไปขายก็จะมีคนดักรื้อระหว่างทาง และของก็มักจะหมดก่อนที่จะไปถึงตลาด สำหรับแม่ของนางจะหาบของไปขายที่ตลาดล้งกา

“แม่ขายจะหาบของไปขายทางนั้น ทางล้งกา เขาก็จะดักรื้ออยู่หน้าบ้านใครหน้าบ้านมัน ...อย่างผักดองนี้แม่เขาก็จะซื้อผักกาดมาดองคนเดียว แล้วก็ต้องไว้เป็นโถงๆ”

(ฟองนวล เจริญสุข, 2556)

นางฟองนวล ปัจจุบันอายุ 81 ปี (พ.ศ. 2557) ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าครอบครัวของนางฟองนวลนั้นไม่ได้ประกอบอาชีพทางการเกษตร ในช่วงวัยเด็ก นางฟองนวลช่วยแม่ทำการค้าโดยรับหน้าที่เป็นคนปั่นจักรยานไปซื้อของจากตลาดข้างเผือกมาให้แม่ขายที่หน้าวัด ภายหลังจากเรียนจบชั้น ป.4 ที่โรงเรียนวัดท่าหลุก ก็ไปเรียนเย็บผ้าใกล้กับวัดเซตุน เมื่ออายุ 19 ปี นางฟองนวลก็แต่งงานและอยู่กับสามีในชุมชนเซตุน และเริ่มประกอบอาชีพโดยใช้ความรู้ด้านการเย็บผ้าที่เรียนมาโดยลงทุนซื้อจักรเย็บผ้าซึ่งเกอร์ด้วยเงินผ่อน ราคา 1,500 บาท ผ่อนเดือนละ 150 บาท และไปรับกางเกงนักเรียนจากตรอกเล่าโจ้วที่ตลาดวโรรสมาเย็บ แต่ก็ทำได้ไม่มากนักเพราะต้องเลี้ยงดูลูก อยู่บริเวณวัดเซตุนได้ 11 ปี ราว พ.ศ. 2506 ก็ย้ายกลับมาอยู่ในหมู่บ้านและยังคงยึดอาชีพเย็บผ้าอยู่ แต่ในครั้งนี้นางฟองนวลไม่เพียงรับผ้ามาเย็บเองเท่านั้นแต่ทำหน้าที่เป็นคนกลางด้วย คือรับผ้ามาเย็บจำนวนมาก จากนั้นก็กระจายให้คนในชุมชนเป็นคนเย็บและตนเองก็จะได้กำไรจากส่วนต่างจากราคาที่จ่ายเป็นค่าแรงให้คนในหมู่บ้านกับราคาที่จะได้รับจากเจ้าของผ้าที่ไปรับมา

“...อย่างเย็บผ้านี้เขาตัดให้แล้วเราก็กอมาทีละหลายๆ ร้อย มาถึงเราก็กอไปแจกเขา เรารับผืนละ 5 สตางค์ เอาไปให้เขาเย็บผืนละ 2 สตางค์ เรากิน 3 สตางค์...”

(ฟองนวล เจริญสุข, 2556)

นางฟองนวล จึงสามารถแสวงหารายได้จากธุรกิจการค้านอกภาคการเกษตรและเป็นผู้เชื่อมเอาคนในหมู่บ้านกับระบบเศรษฐกิจการค้าในเมือง ก่อนจะเลิกทำใน พ.ศ. 2516 แล้วไปแต่งงานใหม่กับช่างรับเหมาวางท่อประปา จากนั้นใน พ.ศ. 2518 ก็ย้ายไปเช่าบ้านอยู่ที่ตลาดสมเพ็ชร ประจวบกับสามีคนใหม่รู้จักกับเจ้าของโรงแรมปรินทร์ จึงได้มีโอกาสเรียนนวด เมื่อเรียนจบก็ผันตัวมาเป็นครูสอนนวด

“...เขาเป็นเพื่อนกับนายห้างโรงแรมปรินทร์ละเขาก็ตั้งร้านนวด ยายก็ไปเรียน เรียนจบละออกมาสอนเด็ก (สาวๆ) คนละ 300 ค่าสอน...เด็กที่เรียนจบจะต้องทำงานที่นั่นเพราะตุ๊กระจกกมี อะไรก็มี มีคนมาสมัครงานเรื่อยๆ ...”

(ฟองนวล เจริญสุข, 2556)

เมื่อออกจากการเป็นคนเชียร์แขกที่โรงแรมปรินทร์ นางฟองนวล ก็ย้ายไปทำงานเป็นแคชเชียร์สถานอาบอบนวดอาตามิ หน้าตลาดสมเพ็ชร หลังจากทำงานเป็นแคชเชียร์อยู่ที่อาตามิได้ 11 ปี เมื่อ พ.ศ. 2520

นางฟองนวลและสามีก็กู้เงินธนาคารไปซื้อห้องแถวที่อำเภอจันทวน 2 ห้องๆ ละ 300,000 บาท สำหรับกิจการรับวางท่อประปาของสามี เมื่อสามีเสียชีวิตก็ขายห้องแถวได้ราคาห้องละ 3 ล้านบาทกว่าบาท ขณะที่อยู่กับสามีคนที่สอง ก็มีการซื้อที่ดินเพิ่มที่ตำบลปึงโค้ง อำเภอเชียงดาว รวมแล้วกว่า 60 ไร่ เมื่อสามีเสียชีวิตก็ค่อยๆ ทอยขายออกไปจนกระทั่งปัจจุบันเหลือที่ดินอยู่ประมาณ 30 ไร่เท่านั้น โดยก่อนหน้านี้นางฟองนวลก็ได้ทอยขายที่ดินในหมู่บ้านในตำบลสันผีเสื้อของตนเองไปบ้างบางส่วนอันเนื่องจากการรูดคืบเข้ามาของหมู่บ้านจัดสรร

“...พอดีเขาขายที่นั่นแล้วยายมีนาที่นี้ 2 ไร่กว่า ยายก็ถมที่เอารถมมาเลยเอาดินมาถม...เพื่อว่าถ้าเราจะขายมันจะได้ขายง่าย เราก็ถมดินเพราะว่าเราจะเข้าทางนี้มันก็ไม่มีถนน เขาจัดสรรที่นั่นแล้ว แล้วจะเข้ามาหาเรา หมดเงินไปแสนกว่า”

(ฟองนวล เจริญสุข, 2556)

แม้ปัจจุบันครอบครัวของนางฟองนวลอาจไม่ได้มีบทบาทนำทางเศรษฐกิจแต่ก็ยังสะสมความมั่งคั่งอย่างต่อเนื่องด้วยการซื้อที่ดินเพิ่ม และลูกหลานในตระกูลก็ประกอบอาชีพรับราชการ รวมถึงทำงานอยู่ต่างประเทศ

2.4.3 กลุ่มที่มีที่ดินขนาดเล็ก มีการปรับตัว 2 รูปแบบ

1) ขยับฐานะตนเองมาเป็นกลุ่มทุนใหม่ในชุมชน

โดยปัจจัยสำคัญประการหนึ่งมาของคนกลุ่มนี้มาจากการขายที่ดินในช่วงทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา เช่น นางผ่องพันธุ์ บุญสละ แม้จะมาจากครอบครัวที่ไม่มีที่ดินต้องอาศัยเช่าทำนา เคยเป็นทั้งกรรมกรหิ้วปูน หิ้วทรายแถวโรงพยาบาลป่าแงะ (โรงพยาบาลนครพิงค์) หลังจากแต่งงานกับนายคำดี ก็ทำนาในที่นาของสามีพร้อมกับการค้าผัก โดยตนเองเป็นแม่ค้าคนกลางและนำผักไปส่งขายที่ตลาดเมืองใหม่

“ศูนย์นะสิ เริ่มจากศูนย์ เอาพ่อเขามาไม่ได้มีเงิน ต้องสู้ชีวิต ไปค้าขาย ไปขายนุ่น ป่าแดด แม่สรวยนุ่น แม่ไปนะ...”

แม้ว่าจะสามารถสะสมทุนการค้าผักได้ส่วนหนึ่งแต่ก็ยังถือว่าไม่มีฐานะมากนักเพราะใน พ.ศ. 2541 เมื่อครั้งที่ลูกชายจะสอบเข้าโรงเรียนยุพราชแล้วถูกโรงเรียนถามว่าสามารถอุดหนุนค่าคอมพิวเตอร์ให้กับทางโรงเรียน 2 เครื่องจำนวน 50,000 บาทได้หรือไม่ นางผ่องพันธุ์ก็ไม่มีกำลังทรัพย์มากพอที่จะทำเช่นนั้นได้ จุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ครอบครัวนี้สามารถก้าวขึ้นมีฐานะเป็น “มหาเศรษฐี” ของตำบลได้ก็เพราะการขายที่ดินมรดกของสามีภายหลังจากถนนวงแหวนรอบนอกสร้างเสร็จใน พ.ศ. 2543 เงินจากการขายที่ดินนี้ทำให้นางผ่องพันธุ์เห็นช่องทางในการค้าที่ดิน และการค้าที่ดินนี้เองที่ทำให้ครอบครัวนี้มั่งคั่งขึ้นมาได้

“...เราก็ซื้อขายที่ดินด้วยไม่ได้ค้าผักอย่างเดียว ค้าผักอย่างเดียวไม่รวย...”

“เราซื้อ 2-3 ล้าน ขายเกือบ 10 ล้าน แบบนี้ก็สู้ๆ ตามๆ กันมานะ..”

แม้จะออกตัวว่าไม่ได้เป็นคนค้าที่ดินแต่นางผ่องพันธุ์ก็มักจะซื้อที่ดินเก็บไว้เสมอ ดังที่กล่าวถึงการซื้อที่ดินของตนเองว่า

“แม่ก็ไม่ได้ค้าที่ดิน หมายความว่าเราเห็นที่ดินนี้สวยเราพอมีเงินซื้อได้เราก็ซื้อ”

ความมั่งคั่งร่ำรวยนี้แสดงออกให้เห็นชัดเจนผ่านการสร้างบ้านบนเนื้อที่ 2 – 3 ไร่ ซึ่งเป็นที่ดินมรดกของสามี โดยใช้เงินก่อสร้างไปทั้งหมด 7 ล้านบาทรวมค่าตกแต่งภายใน บ้านเป็นบ้านสองชั้น ทรงยุโรป ภายในบ้านมีบันไดวน มีการจัดสวนหย่อม นอกจากการสร้างบ้านแล้วนางผ่องพันธุ์และนายคำดี ยังสามารถส่งลูกสาวคนเล็กไปเรียนต่อในระดับปริญญาโทที่ประเทศอังกฤษใน พ.ศ. 2554 เสียค่าใช้จ่ายไปกว่า 6 ล้านบาท เพราะทั้งคู่ไม่ต้องการให้ลูกสาวทำงานขณะเรียนหนังสือ เฉพาะค่าใช้จ่ายสำหรับที่พักเฉลี่ยต่ออาทิตย์ราว 7,000 บาท พ่อแม่เป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด โดย “แม่โอนทีละ 3 แสน 5 แสน 2 แสน เสียดายเงินมาก...” การใช้เงินจำนวนมากสำหรับการศึกษาของลูกย่อมถือเป็นการ “ลงทุน” บนความหวังว่าการศึกษาจะทำให้บุตรสาวสามารถมีอาชีพการงานที่ดีในอนาคตหลังจากสำเร็จการศึกษาอนาคตสำหรับลูกของตนจึงไม่ได้อยู่ในภาคการเกษตรหรืออยู่ในหมู่บ้านเช่นเดียวกับที่คนรุ่นพ่อแม่ได้ดำเนินมา

ปัจจุบัน นางผ่องพันธุ์ยังคงเรียกว่าตนเองเป็นแม่ค้าผัก ทั้งที่บทบาทคือการเข้าไปสนับสนุนด้านเงินทุนและต้นทุนการผลิตให้เกษตรกรปลูกผักที่ตนเองต้องการ เครือข่ายเกษตรกรของนางผ่องพันธุ์อยู่ที่บ้านแฝก บ้านเจดีย์แม่ครัว อ.สันทราย บ้านร่มหลวง แม่แตง ส่วนผลผลิตที่ได้ก็จะเข้าไปรับซื้อและนำไปขายให้กับแม่ค้าที่ตลาดเมืองใหม่ด้วยตนเอง ขณะเดียวกันก็ทยอยซื้อที่ดินเก็บไว้เรื่อยๆ และรอขายในช่วงที่ดินมีราคาแพง

ภาพ 4 บ้านของก้านัน

2) ปรับตัวโดยทำธุรกิจของตนเองพร้อมกับการทำนา

การปรับตัวในลักษณะนี้เป็นรูปแบบที่พบเห็นมากที่สุดสำหรับผู้ได้ชื่อว่าทำนาในชุมชน เพราะปัจจุบันการทำนานั้นไม่ต้องอาศัยแรงงานในครัวเรือนอย่างเข้มข้นอีกต่อไปแล้วเพราะเป็นการทำนาที่ใช้ทุนอย่างเข้มข้นแทน ตั้งแต่การไถนาไปจนถึงการเก็บเกี่ยวล้วนแต่ต้องใช้จ่ายเงินในการจ้างงานทั้งสิ้น ดังนั้น จึงพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ที่ทำนาบนที่ดินขนาดเล็ก จะต้องมีอาชีพหรือรายได้หลักอย่างอื่นประกอบ เช่น การเปิดร้านค้าขายของชำ หรือการออกรถตู้สำหรับรับ – ส่งนักเรียนในชุมชนไปเรียนในเมือง

2.4.4 กลุ่มไร้ที่ดิน

เนื่องจากคนกลุ่มนี้ไม่ได้ประโยชน์จากราคาที่ดินที่พุ่งสูงขึ้น ซ้ำยังไม่สามารถเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้นได้ การสะสมทุนเพื่อความมั่งคั่งจากการขายที่ดินจึงเป็นไปได้ แต่ก็มีความพยายามปรับตัวภายหลังจากไม่มีที่ดินทำกิน เช่น นางบัวจันทร์ ใจแก้ว ผู้เช่านาจากนางฟองนวล หลังจากที่ดินนางฟองนวลตัดสินใจขายที่นา นางบัวจึงหันมาทำการค้าแทนโดยเปิดร้านขายของหน้าบ้านตนเอง ของที่นำมาขายก็เป็นผัก ของสด เครื่องปรุงต่างๆ ที่ไปซื้อจากตลาดสันป่าข่อยแล้วนำมาวางขาย หลังจากค้าขายเกือบ 20 ปี ก็เปลี่ยนมาทำผางประทีปโดยไปซื้อตัวผางประทีปจากฮอดแล้วนำมาหยอดเทียนที่บ้าน ทำกันเป็นวิสาหกิจในชุมชนและมีลูกค้าทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ก่อนจะเลิกทำและยกกิจการรวมถึงลูกค้า

ให้กับหลานชาย ซึ่งก็คือพ่อหลวงขจรศักดิ์ หลังจากเลิกทำผางประทีป นางบัวจันทร์ก็หันมาทำโคม ทำตุ๊ก ซึ่งเป็นงานที่เบากว่าแทน

ขณะที่ลูกของนางบัวจันทร์แม้ไม่ได้รับการศึกษาในระดับที่สูงกว่าชั้น ป.4 แต่ก็ออกไปทำงานรับจ้าง ภายหลังจากแต่งงานก็เข้าไปทำงานเป็นนักการภารโรงในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และได้รับการบรรจุเป็นลูกจ้างประจำ เมื่อถึงรุ่นหลานของนางบัวจันทร์ต่างได้รับการศึกษาในระดับอุดมศึกษา อันเป็นช่องทางและโอกาสของการก่อร่างสร้างฐานะและความมั่งคั่ง

สำหรับกลุ่มคนไร้ที่ดินที่ได้รับการศึกษาในเมืองเมื่อสะสมความรู้ ประสบการณ์และเงินจำนวนหนึ่ง บางส่วนก็กลับมาทำธุรกิจในชุมชนของตนเอง เช่น นายสมศักดิ์ ไชยรังสี ดังกล่าวก่อนหน้านี้ว่านายสมศักดิ์เกิดมาในครอบครัวที่ไม่มีที่ดินอาศัยการเช่าทำของพ่อเลี้ยงสิงห์แก้ว อภิวงค์ เจ้าที่ดินรายใหญ่ของบ้านซำโก ภายหลังจากบวชเป็นสามเณรได้ 5 ปี ก็ลาสิกขาบวชออกมาและทำงานเป็นลูกจ้างโรงกลิ้ง เชื่อมโลหะ ใน พ.ศ. 2516 จากนั้นก็ย้ายมาทำงานเป็นลูกจ้างร้านมั่งลวด เหล็กตัด พอถึง พ.ศ. 2521 ก็กลับมาบ้านโดยนำเอาความรู้และประสบการณ์จากการเป็นลูกจ้างร้านโรงกลิ้ง เหล็กตัด มาเปิดร้านโรงกลิ้ง เชื่อมโลหะเป็นของตนเองชื่อว่า ส.การโลหะ ที่บ้านท่าเตื่อ หมู่ 6 หรือในกรณีของนายองอาจ ใจแก้ว ที่ได้รับการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) และทำงานเป็นพนักงานของบริษัท สหพาณิชย์ จำกัด ในตัวเมืองเชียงใหม่ แม้จะไม่ได้กลับมาเปิดกิจการหรือธุรกิจของตนเอง แต่ก็กลับมามีบทบาทในหมู่บ้านโดยได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านถึง 3 สมัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา ก่อนจะขยับเข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่นในภายหลัง

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตประการหนึ่งว่ากลุ่มที่ไม่มีที่ดินของชุมชนสันผีเสื้อในปัจจุบัน ไม่ใช่ผู้ที่ “ยากจน” ในทางตรงกันข้ามคนกลุ่มนี้มีช่องทางในการขยับฐานะของตนเองผ่านการศึกษาและการเข้าไปสัมพันธ์กับธุรกิจในเมืองเชียงใหม่ ทำให้คนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มี “ทุน” ความรู้และประสบการณ์จากโลกกว้าง และนำความรู้ดังกล่าวมาประกอบอาชีพหาเลี้ยงปากท้องของตนเองได้ ขณะเดียวกันกลุ่มคนที่ “ยากจน” ในชุมชนสันผีเสื้อปัจจุบัน กลับหาได้ยากและคนในชุมชนเองก็คิดแทบไม่ออกเมื่อถูกถามว่าคนยากจนในชุมชนคือใคร ดังนั้น เมื่อถามถึงกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้ยากจนว่ามีอยู่หรือไม่ เป็นใคร คำตอบที่ได้รับจะเป็นการอธิบายถึงบุคคลที่เงื่อนไขเฉพาะบางประการ เช่น กลุ่มผู้พิการ หรือกลุ่มแรงงานที่เป็นไทใหญ่อพยพ เป็นต้น

3. พลวัตและอำนาจของการเมืองท้องถิ่น

3.1 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ในกรณีของตำบลสันผีเสื้อนั้น มีความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น 3 ครั้ง กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2537 มีการจัดตั้งเป็นสภาตำบลสันผีเสื้อ ต่อมาใน พ.ศ. 2543 ได้เปลี่ยนจากสภาตำบลสันผีเสื้อมาเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลสันผีเสื้อ ตามบทแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2542 ซึ่งมีการบริหารงานโดยองค์การบริหารส่วนตำบลสันผีเสื้อ 12 ปี หรือ 3 สมัย ต่อมาใน พ.ศ. 2555 มีการเปลี่ยนฐานะจากองค์การบริหารส่วนตำบลสันผีเสื้อ มาเป็นเทศบาลตำบลสันผีเสื้อ

ความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจหน้าที่จากสภาตำบลมาเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ยกฐานะมาเป็นเทศบาลตำบล ด้านหนึ่งทำให้บทบาทอำนาจหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้านต้องลดน้อยลงไป โดยพิรุณ พิณวงศ์ ให้ภาพของความเปลี่ยนแปลงว่า

“เปลี่ยน มันเปลี่ยนไปเยอะ คือเมื่อก่อนนี้เป็นสภาตำบล ทุกสิ่งทุกอย่างต้องลงมาหา
กำนัน พ่อหลวง ตอนนี่เราบไม่มึงบึง งบมันไม่ได้อยู่กับเราอยู่กับเทศบาล”

โดยที่บทบาทหน้าที่ของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ในตำบลสันผีเสื้อ ดำเนินไปในทิศทางตรงกันข้ามกับการยกฐานะขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยที่สมัยยังเป็นสภาตำบล ทางกำนันและผู้ใหญ่บ้านมีการรวมตัวกันทำงาน ทั้งนี้ จะมีกำนันเป็นประธาน ผู้ใหญ่บ้านเป็นรองประธานเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง ซึ่งมีลักษณะการทำงานที่ร่วมมือกันทำงาน แต่พอยกฐานะเป็น อบต. บทบาทของกำนันและผู้ใหญ่บ้านก็ได้ลดน้อยลง ยิ่งการเปลี่ยนสถานะเป็นเทศบาลตำบลก็ยิ่งทำให้บทบาทในการพัฒนาของกำนันและผู้ใหญ่บ้านก็ลดน้อยลงไปอย่างมาก ดังคำกล่าวของ ภาณุพงศ์ ชัยอ้าย

“อันดับแรกคือ สภาตำบล เพราะว่ากำนันผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วย จะมารวมตัวกัน ที่ทำงาน สมัยก่อนที่ทำงานอยู่ทำน้ำนั่นนะ ทำน้ำวัดทำหูลูกนะ รวมกันอยู่นั้น แบ่งแยกแบ่งสายกันทำงาน ไม่มี อบต. ไม่มีเทศบาล ไม่มีนายก กำนันเป็นประธานโดยตำแหน่ง พ่อหลวงแต่ละคนก็เป็นรองประธาน เป็นกรรมการ ผู้ช่วยก็ว่ากันไป จะทำงานเข้ากันเยอะนะ คุยกันได้ พอแยกมาเป็น อบต. คราวนี้ เริ่มแตกกันจะเริ่มแตกเริ่มไรกันล่ะ เป็นเทศบาลยิ่งกว่าเขาไม่ดูหน้าพ่อหลวงแล้ว เอาจบประมาณลงมาๆ ไม่บอกแล้วเดี๋ยวนี้ ก็ทั้งที่เราเป็นคนเสนอเข้าไป นี่มันทุกตำบลลงไปดูเยอะ”

บทบาทที่ลดน้อยของบุคคลที่เป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านหรือ “นักการเมืองท้องถิ่น” เมื่อเปรียบเทียบกับ “นักการเมืองท้องถิ่น” หรือฝ่ายบริหารของ อบต. หรือเทศบาล เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง เนื่องจากการขยายตัวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยเฉพาะในด้านของบทบาทหน้าที่และ

งบประมาณที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งได้ส่งผลให้กลุ่มบุคคลต่างๆ ที่ตระหนักถึงความสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้หันมาให้ความสำคัญกับการเมืองท้องถิ่นเพิ่มขึ้น

3.2 ตัวละครในการเมืองท้องถิ่น

ภายในบริบทความเปลี่ยนแปลงที่มีการกระจายอำนาจอย่างจริงจังภายหลัง พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา หลักการประชาธิปไตยผ่านการเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่นที่ที่กำหนดในรัฐธรรมนูญ และกฎหมายระดับพระราชบัญญัติต่างๆ ถูกบังคับใช้ในทุกท้องถิ่นทั่วประเทศ ตำบลสันผีเสื้อเช่นเดียวกันที่ได้รับผลของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยขึ้นในพื้นที่ตำบลสันผีเสื้อ ขึ้นมาอย่างเด่นชัด ในหัวข้อนี้จะพิจารณาถึงการเข้ามาโดดเด่นในเวทีการเมืองท้องถิ่นของคนกลุ่มต่างๆ ในตำบลสันผีเสื้อ ดังนี้

3.2.1 กลุ่มเจ้าที่ดินเก่า

กลุ่มเจ้าที่ดินเก่าอย่างตระกูลจันตะโสภา ซึ่งสะสมความมั่งคั่งจากที่ดินและยังทำการเกษตรต่อไป ภายใต้การดูแลของนายลักษ์ บุญชละ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าพ่อกำนัน โดยเขาเกิดมาในครอบครัวยากจนไม่มีที่นาของตนเองและต้องทำนาด้วยการเช่า มีพี่น้อง 9 คน นายลักษ์เป็นพี่ชายคนโต ตอนเด็กช่วยพ่อแม่ทำไร่ไถนาเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย การศึกษาจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ต่อมาได้แต่งงานกับลูกสาวของตระกูลจันตะโสภา ซึ่งถือเป็นผู้มีอันจะกินในตำบล โดยตระกูลนี้เป็นเจ้าของที่ดินประมาณ 400 – 500 ไร่ เขาจึงได้เข้าไปช่วยทำไร่ไถนา ภายหลังทางพ่อตาซื้อรถไถยี่ห้อฟอร์ดให้ซึ่งถือได้ว่าเป็นรถไถคันแรกในตำบล แสดงให้เห็นถึงความมั่งคั่งของตระกูลดังกล่าวได้

การเข้ามาทำงานให้กับหมู่บ้านครั้งแรกใน พ.ศ. 2529 โดยการที่ชาวบ้านมาขอให้นายลักษ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งก็ได้เข้ามารับตำแหน่ง โดยการทำงานในตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่ พ.ศ. 2529 ถึง พ.ศ. 2542 เป็นเวลากว่า 13 ปี ได้รับรางวัลผู้ใหญ่บ้านดีเด่น 3 ปีซ้อน และต่อเนื่องด้วยกำนันดีเด่น ปัจจุบันอายุ 65 ปี (พ.ศ. 2557) ผลงานที่เป็นประจักษ์ในหมู่บ้านคือ การพัฒนาถนนภายในหมู่บ้านประมาณ 100 สาย การจัดระเบียบหมู่บ้านโดยการตั้งกรรมการแบ่งเป็นหมวดบ้าน 6 หมวดบ้าน และออกระเบียบหมู่บ้านโดยการยกมือลงมติในหมู่บ้าน เช่น ขาดประชุมปรับ 100 บาท ขาดพัฒนาปรับ 100 บาท ทะเลาะวิวาท หากเป็นสามีภรรยาปรับคนละ 100 บาท หากเป็นงานมงคลปรับ 1,000 บาท หากมีการจ้างวงดนตรีมาเล่น ให้จ่ายค่าจ้างด้วย หากไม่ปฏิบัติตามตักเตือนปรับหมู่บ้าน ตัดสมาชิกภาพนักกีฬา เป็นต้น ในงานด้านการเมืองท้องถิ่นได้เป็นนายก อบต. สันผีเสื้อ 1 สมัย ในช่วง พ.ศ. 2548 – 2551 และปัจจุบันเป็นนายกเทศมนตรีตำบลสันผีเสื้อ

นายลักษ์ เข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่นได้เพราะความนิยมจากผลงานพัฒนาตลอดระยะเวลา 28 ปี ที่ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่และกำนันตำบลสันผีเสื้อ โดยได้รับรางวัลแทนทองคำและโล่ประกาศเกียรติคุณ

จากการทำงานพัฒนามากมายได้รับความนับถือจากผู้คนในตำบลสันผีเสื้อมาหลายรุ่น มีความคุ้นเคยกับ
ผู้คนในท้องที่เป็นอย่างดี

“ก่อนเป็นผู้ใหญ่บ้านก็ทำไร่ ทำนา เพราะไม่มีใครเป็น มาขอ คิดดู หลังจากนั้น เขาขอมา
ตั้งใจ เราก็ตั้งใจทำ ตอนนั้นถนนในหมู่บ้านทางเดินก็ช่วยกันใช้จอบทำถนนในหมู่บ้าน
หลังจากวันนั้นถึงวันนี้ 100 กว่าสาย 100 กว่าเส้น ทำถนนในหมู่บ้าน ขอชาวบ้าน ขอคน
ในท้องถิ่น ขอคนฝั่งละ 3 เมตร 2 เมตร 4 เมตรอย่างนี้ เราทำถนนด้วยจอบกับชาวบ้าน
พัฒนาไปจนถึงได้รับรางวัลหมู่บ้านดีเด่น พัฒนาแม่บ้านดีเด่น อสม. จนรับรางวัลหลายๆ
อย่าง จนโล่เต็มหมด เอามากองอยู่ตรงนั้น นับโล่เป็นลำนกษะ ทุกอย่าง ได้รางวัลดีเด่น”

(ลักษ์ บุญชลละ, 2557)

ผลงานสำคัญในสมัยที่นายลักษ์เป็นกำนันที่สร้างไว้ให้กับตำบลสันผีเสื้อคือพัฒนาโครงสร้าง
พื้นฐานต่างๆ เช่นการสร้างถนน และสะพานจากหมู่ 6 ไปออกที่สถานีวิทยุเสียงสามยอด ตำบลหนองจ้อม
อำเภอสันทราย และยังมีผลงานสำคัญอื่น เช่น การสร้างที่ซ่อมเรือล่องแม่น้ำปิงช่วง พ.ศ. 2536 – 37 โดย
ได้รับความช่วยเหลือจากนายสาวิตต์ โพธิ์วิหค ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในขณะนั้น

“เมื่อก่อนนี้เป็นกำนันของงบประมาณ ที่หน้าวัดท่าหลุกล่องริมน้ำปิง ล่องเรือแม่น้ำปิงตอน
นั้นประมาณปี 36 – 37 นี่แหละ ของงบประมาณตอนนั้น รมต.สาวิตต์ จะล่องเรือแม่น้ำปิง
ตอนนั้นลงวัดชัยมงคลขึ้นมา ตอนนั้นนายอำเภอก็มา ตอนนั้นนายอำเภอไพโรจน์ แสงภู
วงษ์ เป็นนายอำเภอ พ่อเป็นกำนัน รมต.สาวิตต์ ขึ้นมาถาม “พ่อกำนันอยากได้อะไร?”
“อยากได้งบประมาณจัดสร้างที่ซ่อมเรือล่องน้ำปิงวัดท่าหลุก” “เอาเท่าไร?” “แล้วแต่ท่าน
ครับ “เอาไว้ทำโครงการภายใน 15 วันส่งเข้าจังหวัด” ะดมขอช่างจากจังหวัดมา 5-6
คนขอออกแบบ ออกแปลนภายใน 15 ให้จบ ส่ง ประมาณ 3 เดือน ส่งงบประมาณมาถึง
จังหวัดแล้ว”

(ลักษ์ บุญชลละ, 2557)

นอกจากนี้ยังสร้างผลงานด้วยการสร้างสถานีนามัยตำบลถึง 2 แห่ง ใน พ.ศ. 2538 โดยอาศัย
ความสามารถและสายสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีกับนายธวัชวงศ์ ณ เชียงใหม่ ซึ่งดำรงรัฐมนตรีช่วยว่าการ
กระทรวงสาธารณสุข

“ตอนหลังได้ของ ตอนนั้นธวัชวงศ์ เป็น รมต.ช่วยสาธารณสุขใช้ไหม อนามัยนี้ ตำบลได้
สองแห่ง ได้หมู่ 1 กับหมู่ 8 ที่อื่นบนดอยยังไม่ได้เลย ได้สองแห่ง ของงบประมาณสร้าง
สถานีนามัย ตอนนี้เป็นโรงพยาบาลตำบลแล้วนะ”

(ลักษ์ บุญชลละ, 2557)

นายลักษ์ บุญชละ มีลูกชาย 2 คน คนโตทำนาประมาณ 100 ไร่ มีรถไถดู่โบต้า 4 คัน รถไถพอร์ด 1 คัน รถเกี่ยวข้าว มีรถแบ็คโฮ รถดั้ม ในช่วงหลังการเก็บเกี่ยวไปรับจ้างเกี่ยวข้าวญี่ปุ่นที่จังหวัดเชียงราย ด้วย ลูกชายคนที่สอง เข้าสู่วงการเมืองโดยปัจจุบันเป็นรองนายกเทศมนตรีตำบลสันผีเสื้อ ก่อนหน้านั้นเป็นที่ปรึกษานายกเทศมนตรีตำบลช้างเผือก (ทัศนีย์ บุณอุปกรณ์) และเป็นเลขานุการนายกเทศมนตรีตำบลสันผีเสื้อด้วย

เมื่อเข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่น นายลักษ์ก็สามารถสานเครือข่ายและสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองในระดับชาติ โดยนายลักษ์ จะมีผู้ใหญ่ทางการเมืองให้การสนับสนุนเป็นปกรณ์ บุณอุปกรณ์ บุญเลิศ บุณอุปกรณ์ บุญทรง เติรยาภิรมณ์ ส่วนนายไกรศรี มีผู้ใหญ่ทางการเมืองให้การสนับสนุนเป็นนายอุดรพันธ์ จันทรวโรจน์ กับสมพงษ์ อมรวิวัฒน์ การได้รับการสนับสนุนดังกล่าวก็มีใช้ความลับหากเป็นสิ่งที่รับรู้กันโดยทั่วไป

“พวกนี้จะมาจัดทีมลงเลือกตั้งนี้มันใช้เงินเยอะ มันต้อง ก่อนการเลือกตั้งนี้มันต้องใช้เงินอยู่กับลูกน้องอะไร ทีมนี้เป็นเดือนๆ จ่าย กิน ไปนั่น ไปนี่ ไปเที่ยวหาผู้ใหญ่ หา สส. ขออุดหนุนมาบ้าง ... มันมาทุกยุคตั้งแต่ อบต.ละ อย่างไกรศรีนี่ก็ทำนสมพงษ์ อมรวิวัฒน์ แล้วนายกลักษ์นี่ก็คือบุญเลิศ บุณอุปกรณ์ แล้วก็บุญทรง ก็ของใครของมัน อุดรพันธ์ นี่ของไกรศรี กับทำนสมพงษ์ อมรวิวัฒน์”

นายชินทร์ ชมภู (2557)

การสนับสนุนของผู้ใหญ่ทางการเมืองในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2555 ทางนายลักษ์ ค่อนข้างได้รับการสนับสนุนค่อนข้างมากกว่า ผู้ใหญ่ทางการเมืองของนายไกรศรี เนื่องจากว่าลูกชายของนายลักษ์ ได้แต่งงานกับญาติของทัศนีย์ บุณอุปกรณ์ (นักการเมืองระดับจังหวัดและระดับชาติ) จึงมีความสัมพันธ์มากขึ้น จึงได้รับการสนับสนุนมากขึ้น การสนับสนุนมีการลงพื้นที่เดินหาเสียงด้วย

“ออกพื้นที่ เดินในหมู่บ้าน ... เพราะว่าลูกชายทำนนายกก็แต่งงานกับญาติ สส. ก็เลยเกี่ยวดองกัน ก็เลยมาสนับสนุนที่นี้เยอะ ... แต่อีกกลุ่มเค้าไม่ลงพื้นที่เหมือนกลุ่มนี้”

สำหรับตระกูลอภิวังศ์ ก็เช่นเดียวกัน โดยเข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยให้ลูกเขย หรือนายไกรศรี อินต๊ะสาร หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่านายกิมเป็นผู้เข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่น นายไกรศรีเกิดที่บ้านร่องอ้อม หมู่ที่ 4 เช่นเดียวกับนายลักษ์ ได้แต่งงานกับลูกสาวของตระกูลอภิวังศ์ นายไกรศรีสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี ปัจจุบันทำธุรกิจส่วนตัวทำโครงการบ้านจัดสรรขาย นอกจากนี้ภายใต้บริบทการที่เชียงใหม่เป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญของทางภาคเหนือ จึงทำให้ลงทุนเปิดธุรกิจให้เช่ารถทัวร์และรถตู้ชื่อว่า เค เคจ รุ่งเรืองทัวร์ ด้วย

หากพิจารณาตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสันผีเสื้อนับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งมา เรียกได้ว่าเป็นการขับเคี่ยวกันอย่างเข้มข้นระหว่างนายกัษและนายไกรศรี โดยมีการลงสมัครแข่งขันเป็นนายก อบต. สันผีเสื้อและนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลสันผีเสื้อทุกสมัยและสลับกันชนะสลับกันแพ้มา

3.2.2 กลุ่มทุนใหม่/เศรษฐกิจใหม่

คนกลุ่มนี้มีการเข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่นโดยตรง และทำให้หน้าที่เป็นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้เข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่น โดยกลุ่มที่เข้าสู่การเมืองท้องถิ่นโดยตรง ได้แก่

1) นายชัยพร สิงคราช ปัจจุบันอายุ 49 ปี เป็นคนบ้านร่องอ้อ หมู่ที่ 4 โดยกำเนิด รายได้หลักมาจากการรับจ้างถมดิน มีรถหกล้อสำหรับการรับจ้างถมดินโดยเฉพาะ เรียกได้ว่ามีฐานะดีที่สุดในบรรดาสมาชิกสภาเทศบาลตำบลสันผีเสื้อทั้ง 12 คน นอกจากนี้ยังถือได้ว่าเป็นคนที่มีลักษณะใจกว้างและสามารถพึ่งพาได้

“แกเป็นคนสปอร์ตด้วย ชาวบ้านเขาชอบอะไรอย่างนี้ ปกติเวลามีกิจกรรมในหมู่บ้าน ขอท่านสท. นิดนึงแกก็จะช่วย ... เมื่อก่อนนี้อยู่เฉพาะในหมู่ 4 เดียวนี้ก็ต้องขยายพื้นที่”

(รองปลัดเทศบาล, 2557)

2) นายพิจิตร ทินนัง ปัจจุบันอายุ 48 ปี เป็นคนบ้านท่าหลุก หมู่ที่ 7 โดยกำเนิด รายได้หลักมาจากการค้าขายและรับเหมาติดตั้งระบบไฟฟ้า โดยมีแผงขายของอยู่ 2 ตลาดคือ ตลาดท่าเตือ ในตอนเช้า และตลาดป่าข่อยได้ในตอนเย็น เริ่มจากการขายขนมไทย ต่อมาเป็นกับข้าว และปัจจุบันขายไข่ไก่ทั้งตลาดเช้าและตลาดเย็น การได้รับเลือกตั้งมาเป็นสมาชิกสภาเทศบาลที่ได้คะแนนมาอันดับหนึ่ง เนื่องจาก 3 ปัจจัยคือ เครือญาติ การขายของที่ตลาด และการให้ความอนุเคราะห์แก้ปัญหาเรื่องไฟฟ้าสำหรับคนที่ไม่มีเงิน ดังคำกล่าวของพิจิตร ทินนังว่า

“ผมนี่จะเป็นพ่อค้าและก็เป็นผู้รับเหมาติดตั้งระบบไฟ มันจะได้อาศัยตรงนี้เยอะ....เครือญาติด้วยและก็เป็นผลที่ผมไปทำงานเรื่องไฟให้เขาบางครั้งแบบคนจนๆที่เขาไม่มีเงินจ้างจะจ้าง กรณีไฟเสียหลอดหรือสองหลอดผมก็ทำให้ฟรี ... ก็กรณีที่ผมใกล้ชิดประชาชนก็คือผมเป็นพ่อค้าอยู่ตลาดทั้งสองตลาดมีตลาดป่าข่อยตอนเย็นและตอนเช้าก็ตลาดท่าเตือ ชาวบ้านจะรู้จักหมด”

นอกจากปัจจัยดังที่กล่าวไป อีกปัจจัยหนึ่งคือเมื่อเข้ามาเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นแล้ว หากไม่ทำงานให้กับหมู่บ้านเหมือนเดิม หรือมีลักษณะนิสัยที่เปลี่ยนแปลงไป การลงสมัครในสมัยหน้ามักจะไม่ได้รับเลือกอีก

“มันก็อยู่ที่นิสัยคนด้วย ถ้าบางคนได้เป็นแล้วมียศมีตำแหน่งมีหน้าที่การงานแล้วไม่สูงส่งกับชาวบ้านก็ไม่ได้เป็น มันต้องอย่างกรณีผมจะไม่ถือตัวจนหรือรวบรวมน้อมภาวจะได้

คะแนนตรงนี้เยอะ อย่างถ้าไม่รู้จักซื้อเขาแต่ไปรู้จักหน้าเขาคือเคยเห็นคุ้นๆ ใจก็ทักเขาไปก่อน”

(พิจิตร, 2557)

สำหรับการเป็นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญให้กับผู้เข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่น เช่น กำนัน คำดี บุญชะ น้องชายของนายลักษ์ บุญชะ ดังได้กล่าวแล้วว่าในชุมชนสันผีเสื้อนั้นนายคำดีถือเป็นเศรษฐกิจใหม่ผู้ร่ำรวยมาจากการค้าที่ดิน แม้ว่านายคำดีจะไม่ได้ลงเล่นการเมืองท้องถิ่นโดยตรง แต่นายคำดี ก็สานต่อตำแหน่งกำนันของตำบลสันผีเสื้อไว้ต่อจากนายลักษ์ ผู้เป็นพี่ชาย หากพิจารณาแล้วจะพบว่า การผลักดันน้องชายเข้าสู่ตำแหน่งกำนันของนายลักษ์ไม่เพียงเป็นการรักษาดันทุนทางสังคมของตนเอง ด้วยการให้น้องชายสอดส่องดูแลทุกข์สุขของชาวบ้านเท่านั้น แต่ตำแหน่งกำนันของนายคำดี ยังเอื้อต่อธุรกิจค้าที่ดินที่ตนทำอยู่และยังเอื้อประโยชน์ให้กับนายลักษ์ ซึ่งยังมีกิจการรถแมคโคร และรถไถอีกด้วย

3) นายวิฑูล จันทพร เศรษฐีใหม่ที่ร่ำรวยจากการค้าและการขายที่ดินมรดกที่อยู่ติดริมน้ำปิง นายวิฑูลเข้ามานั่งตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านบ้านท่าหลุก ที่ตนแต่งงานเข้ามาเป็นชาย ถึงแม้ไม่ได้เข้าสู่เวทีการเมืองท้องถิ่นโดยตรง แต่นายวิฑูลคือผู้อยู่เบื้องหลังที่สำคัญในการผลักดันลูกชาย คือนายวีระชัย จันทพร ให้ลงสมัครสมาชิก อบต. สันผีเสื้อ แม้ว่านายวีระชัยจะเป็นคนหนุ่มที่ออกไปร่ำเรียนในตัวเมือง ซึ่งไม่ได้เป็นที่รู้จักมักคุ้นของคนในชุมชน ทว่าเพียงการลงสมัครครั้งแรกนายวีระชัยก็ได้รับเลือกและได้คะแนนเป็นลำดับที่สาม ปัจจัยความสำเร็จของนายวีระชัยคือผู้เป็นพ่ออย่างนายวิฑูลที่อาศัยกลุ่มเครือข่ายของตน ทั้งจากบ้านท่าเตี้อันเป็นบ้านเกิดและบ้านท่าหลุก รวมถึงฐานเสียงของลูกบ้านบ้านท่าเตี้อ เป็นฐานคะแนนสำคัญ ทั้งยังเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการลงสมัครของลูกชายด้วย

3.2.3 กลุ่มเกษตรกร (ที่ทำนาเต็มเวลาและไม่เต็มเวลา)

คนกลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญในทางการเมืองของชุมชนสันผีเสื้อมากเพราะคนกลุ่มนี้คือผู้มีคะแนนเสียงชี้ขาดการอยู่หรือไปของผู้ดำรงตำแหน่งในเวทีการเมืองท้องถิ่น ปัจจุบันกลุ่มที่ยังคงทำการเกษตรมีอยู่มากที่สุดอยู่ที่บ้านป่าช่อยเหนือและป่าช่อยใต้ ซึ่งเป็นฐานเสียงสำคัญของนายลักษ์ โดยอาศัยประสบการณ์ร่วมในฐานะผู้ที่เคยผ่านความทุกข์ยากการทำนา รวมถึงการสะสมบารมีและเครือข่ายเมื่อครั้งเป็นกำนันเป็นจุดขายสำคัญในการดึงคะแนนเสียงจากกลุ่มเกษตรกรเหล่านี้ ซึ่งคนกลุ่มนี้ต่างรู้ว่าตนนั้นเป็นกลุ่มฐานเสียงสำคัญและสามารถต่อรองเรื่องทรัพยากรในการพัฒนาหมู่บ้านของตนจากเทศบาลได้ เช่น ในกรณีของบ้านป่าช่อยใต้ เมื่อแผนพัฒนาของเทศบาลเผยแพร่ออกมาแล้ว ผู้ใหญ่บ้านพบว่าหมู่บ้านของตนไม่ได้รับงบประมาณในการพัฒนาเลย แม้ว่าจะมีสมาชิกสภาเทศบาลที่เป็นคนในหมู่บ้านถึง 3 คนก็ตาม ต่างจากหมู่บ้านอื่นๆ ที่ได้รับงบประมาณกันครบ จึงดำเนินการเข้าไปเรียกร้องสิทธิในการพัฒนาโดยการเข้าไปสอบถามกับนายกเทศมนตรี ปลัดเทศบาล ผู้อำนวยการกองช่าง แต่ไม่ได้รับคำตอบที่ชัดเจนว่าเหตุใดถึงตัดโครงการของบ้านป่าช่อยใต้ไป จึงพูดกับนายกเทศมนตรีในเชิงขู่ว่าจะหากไม่ได้รับงบประมาณจะ

ประกาศเสียงตามสายในหมู่บ้าน และจะประกาศในการประชุมหมู่บ้านว่านายกเทศมนตรีตัดโครงการของบ้านป่าข่อยได้ไป นายกเทศมนตรีจึงยอมปรับปรุงแผนให้สามารถใช้งบไปพัฒนาตามโครงการของบ้านป่าข่อยได้ตามมาภายหลัง นายชินทร์ ชมพู ได้อธิบายถึงการต่อรองดังกล่าวว่า

“ได้น้อยเราไม่ว่า แต่ไม่ได้ชักบาท หมู่อื่นแต่ละหมู่บ้านเขาก็ได้กัน อันนี้ล้าน 2 ล้าน อันนี้ 7 – 8 แสน แล้วหมู่ 2 ป่าข่อยได้ไม่มีชักโครงการ ผมก็เครียดละ ก็โทรเลย ผมคล่องเรื่องถาม ก็เข้าไปคุยเลย ถ้าไม่ได้ผมจะประกาศเสียงตามสายว่าเทศบาลตัดโครงการของผม ผมจะพูดในที่ประชุมหมู่บ้าน นายกตัดของผมจบเลย ... แน่นนอน ไม่ให้ก็ต้องทำอย่างนี้ ผมถึงมาได้ล้านกว่าทำรางน้ำทิ้ง”

ไม่เพียงการต่อรองดังกล่าวจะแสดงให้เห็นถึงพลังของกลุ่มเกษตรกรในชุมชน แม้แต่นโยบายต่างๆ ที่นายรักษ์ ดำเนินการอยู่ก็ล้วนแล้วแต่เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของคนทำนา เช่น นโยบายชาวนาน้อย

3.2.4 กลุ่มพนักงาน/ลูกจ้าง/ข้าราชการ

โดยทั่วไปคนกลุ่มนี้คือกลุ่มคนที่ห่างเหินจากเวทีการเมืองท้องถิ่นมากที่สุด ด้านหนึ่งเป็นเพราะเป็นกลุ่มคนที่ไม่ได้อยู่ในชุมชนตลอดเวลา ไม่ได้เห็นปัญหาหรือเห็นว่า อบต./เทศบาล เป็นองค์กรที่ไม่มีความสามารถในการแก้ไขปัญหาให้กับพวกตนได้ เมื่อเกิดปัญหาต่างๆ พวกเขามักจะหาวิธีแก้ไขด้วยตนเอง ด้านหนึ่งเกิดจากมุมมองส่วนตนที่เห็นว่าผู้บริหารที่มีการศึกษาน้อยกว่าตน จึงไม่สามารถช่วยเหลืออะไรได้ ในขณะที่คนกลุ่มนี้คาดหวังกับการจัดการปัญหาขยะ การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค การแก้ไขปัญหาเรื่องแรงงานต่างชาติดีที่เข้ามาอาศัยอยู่ ทว่านายกเทศมนตรีก็ดูเหมือนจะให้ความสำคัญกับการบำรุงศิลปวัฒนธรรมมากกว่าการดูแลทุกข์สุขของคนในชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับคนกลุ่มนี้ แม้ด้านหนึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะตอบสนองจริตแบบชนชั้นกลางในเมืองในการถวิลหาอดีตอย่างการทำนาหรือศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม แต่ก็ยังไม่สามารถซื้อใจคนกลุ่มนี้ได้มากนัก คนกลุ่มนี้จึงสนับสนุนนายไกรศรี อินตะสารผู้มีดีกรีปริญญาตรีมากกว่า

อย่างไรก็ตาม ก็มีบางคนที่ไม่ได้จะออกไปทำงานรับจ้างนอกชุมชนแต่ก็สามารถกลับเข้ามามีบทบาททั้งในทางการปกครองและการเมืองท้องถิ่นได้ เช่น นายองอาจ ใจแก้ว ปัจจุบันอายุ 51 ปี เป็นคนที่บ้านทำโรงสีควาย หมู่ที่ 3 โดยกำเนิด การศึกษาจบระดับ ปวช. และได้เข้าไปทำงานที่บริษัท สหพาณิชย์ จำกัด สำหรับประสบการณ์การทำงานกับหมู่บ้าน เริ่มจากการเป็นกรรมการหมู่บ้าน ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 3 สมัย ภายใต้การทำงานของผู้ใหญ่บ้านสามคน ตั้งแต่ พ.ศ. 2535 จนถึง พ.ศ. 2543 สาเหตุที่ไม่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านเนื่องจากยังทำงานที่บริษัทอยู่ ทำให้ไม่สามารถลาออกมาเป็นผู้ใหญ่บ้านได้ ต่อมาใน พ.ศ. 2543 ได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสันผีเสื้อสมัยแรกและต่อเนื่องมาทุกสมัย

การลงสมัครแข่งขันเป็นสมาชิกสภา อบต. ของนายองอาจ ในบ้านท่าร้องชีควาย หมู่ที่ 3 ไม่ได้เป็นไปด้วยง่าย ๆ การแข่งขันในแต่ละสมัยมักจะมีคนลงสมัครไม่ต่ำกว่า 5 คน บางครั้งถึง 6 คน ในสมัยที่ 2 มีผู้ใหญ่บ้านคนเก่า 3 คน ลงสมัครแต่ก็ไม่มีผู้ใดได้รับการเลือกตั้งเลย

การเข้ามาเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นได้ทุกสมัยของนายองอาจ มีปัจจัยสำคัญอยู่ 2 ปัจจัยคือ เครือญาติกับผลการทำงานควบคู่กันไป และสองส่วนนี้ทำให้การลงสมัครแต่ละครั้งสร้างความมั่นใจได้

“มันคงควบคู่กันนะเราสายเครือญาติ สายเครือญาติพูดง่าย ๆ ก็คือมันเป็นพี่น้องกันอยู่แล้ว ยิ่งมันต้องรักกันอยู่แล้ว เวลาเมื่อขอความช่วยเหลือมันต้องช่วยเหลือกันอยู่แล้วอย่างการทำงานมันก็ควบคู่กันอย่างนั้นแหละ เพราะว่าเราทำงาน คนที่ไม่ใช่เครือญาติเราทำงาน เขาเห็นเขารู้เราทำอะไรเรามีผลงานอะไรเขารู้อยู่แล้วเพราะฉะนั้นมีอะไรไม่พลาด มีการเลือกตั้งไม่พลาด”

นอกจากนี้ ในช่วงหาเสียงเลือกตั้งในแต่ละครั้ง มักจะใช้วิธีการสื่อสารผ่านเครือญาติ โดยการพูดคุยแจ้งว่าได้ลงสมัครและบอกถึงเบอร์ที่จะให้ลงคะแนนให้

“ปากต่อปากโดยสื่อสารทางเครือญาติ อย่างผมหาเสียงแล้วผมจะวางแผนของผมนะ นอกจากที่ผมจะหาเสียงทางในกลุ่มแล้วผมจะใช้เครือญาติโยงก็ออกไปเป็นการส่วนตัว ... ฝากกลุ่มนี้ด้วยนะทั้งทีมยกทีมที่ผ่านมามีได้ 7-12 นายกเบอร์สามนะ นายคนที่สามอย่างนี้เราต้องไปในสไตร์นี้โยงกันไปและญาติพี่น้องมันต้องรักกันอยู่แล้ว มันต้องเห็นความสัมพันธ์ของเครือญาติ”

3.2.5 การมีส่วนร่วมทางการเมืองของบ้านจัดสรร/คอนโดเอื้ออาทร

ภายใต้บริบทของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับความเจริญเติบโตของเมืองเชียงใหม่ ที่มีการสร้างถนนหลายสาย เช่น การสร้างถนนสายเชียงใหม่ – แม่ใจ (ทางหลวงหมายเลข 1001) การสร้างถนนวงแหวนรอบกลาง (ทางหลวงชนบทหมายเลข 3029) หรือถนนเชียงใหม่ 700 ปี การสร้างวงแหวนรอบนอก (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 121) ทำให้เกิดการขยายตัวของการลงทุนสร้างบ้านจัดสรรในพื้นที่ตำบลสันผีเสื้อหลายโครงการ ในช่วงทศวรรษที่ 2530 มีโครงการแรกๆ ที่เข้ามาในตำบลสันผีเสื้อคือหมู่บ้านธนาวัลย์ และหมู่บ้านล้านนาวิลล์ ซึ่งเป็นของนายคะแนน สุภา ต่อมา มีการขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ จนในปัจจุบันมีทั้งหมด 14 โครงการ (ข้อมูลปี 2557) แต่ละโครงการมีคนย้ายเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมากอันทำให้เกิดการขยายตัวของประชากรในพื้นที่

ถนนวงแหวนรอบกลางที่ตัดผ่านตำบลสันผีเสื้อเป็นเส้นทางที่เชื่อมต่อกับศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีหน่วยงานราชการของจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่อยู่นั้น ระยะทางระหว่างตำบลสันผีเสื้อถึงศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 4 กิโลเมตรเท่านั้น จึงทำให้ข้าราชการจำนวนไม่น้อยมาซื้อบ้าน

จัดสรรอยู่ในตำบลสันผีเสื้อเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังมีการสร้างคอนโดเอื้ออาทรในตำบลซึ่งมีผู้พักอาศัยจำนวนมากว่าสองร้อยคน

แต่การมีส่วนร่วมกับการเมืองท้องถิ่นของคนที่พักอาศัยในบ้านจัดสรรและคอนโดเอื้ออาทรก็ค่อนข้างน้อย การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในแต่ละครั้งก็มีการออกมาใช้สิทธิ น้อยมาก เช่น โครงการบ้านเอื้ออาทร จากผู้มีสิทธิลงคะแนนมากกว่า 200 คน แต่มาลงคะแนนเพียง 20 คน โครงการบ้านจัดสรรล้านนาวิว จากผู้มีสิทธิลงคะแนนเกือบ 1,000 คน แต่มาลงคะแนนเพียง 180 คนเท่านั้น นอกจากนี้เมื่อมีการประชุมเพื่อดำเนินการประชาคมในการจัดทำโครงการพัฒนาต่างๆ คนกลุ่มนี้ก็ไม่เคยเข้ามาร่วมประชุมอย่างเป็นทางการเป็นกลุ่มเป็นก้อนชัดเจน บทบาทของคนที่พักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านจัดสรรจะเป็นไปในด้านการร้องเรียนเท่านั้น มีการทำหนังสือแจ้ง โทรมาแจ้งเมื่อบ้านตนเองเกิดปัญหาต่างๆ เช่น ถนนไม่ดี ไฟไม่สว่าง ที่รกร้างข้างบ้าน เป็นต้น การเข้ามาสัมพันธ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เน้นไปในการเรียกร้องให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำหน้าที่ด้านการจัดการกับปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตประจำวัน

“ส่วนใหญ่เค้าจะทำมาเป็นหนังสือร้องเรียนมากกว่า เวลาเทศบาลจัดเวทีประชาคมเสนอแผนอะไร ก็ไม่ค่อยเข้ามา แต่พอเขาเห็นปัญหาเกิดขึ้นในหมู่บ้านเขาก็จะทำเป็นหนังสือแจ้งเข้ามาหรือไม่ก็ร้องเรียนเข้ามา”

(จันทนา ทิพย์กาญจนกุล, 2557)

การเกิดขึ้นของบ้านจัดสรร/คอนโดเอื้ออาทร รวมทั้งวิถีชีวิตของกลุ่มคนในลักษณะนี้มีความสัมพันธ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพียงในด้านการเน้นให้แก้ไขปัญหาสาธารณูปโภคเป็นหลัก ทำให้กลุ่มคนดังกล่าวมีระยะห่างจากการเมืองท้องถิ่นค่อนข้างมาก ซึ่งนักการเมืองท้องถิ่นในพื้นที่ก็ตระหนักถึงความยากลำบากในการเข้าถึงกลุ่มคนเหล่านี้แม้ว่าจะอยู่ในชุมชนเดียวกันก็ตามแต่ก็จะมีลักษณะของ “คนแปลกหน้า” มากกว่าชาวบ้านกลุ่มอื่น

เพราะฉะนั้น บริบทของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในตำบลสันผีเสื้อซึ่งทำให้เกิดโครงการบ้านจัดสรรหลายโครงการ ทำให้ประชากรในตำบลเพิ่มมากขึ้น และแปรสภาพไปสู่สังคมที่ค่อนข้างมีวิถีซึ่งอยู่ในเขตเมืองแตกต่างจากกลุ่มคนดั้งเดิมที่วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพซึ่งต้องมีความสัมพันธ์กันมากกว่า รวมถึงระยะห่างจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นค่อนข้างมาก

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองท้องถิ่นกับการเมืองระดับชาติ

3.3.1 นักการเมืองระดับชาติในฐานะผู้อุปถัมภ์

จากความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางการเมืองที่เปลี่ยนเขตเลือกตั้งจากหมู่บ้าน มาเป็นระดับที่ใหญ่มากขึ้น โดยในสมัยที่เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลกิจกรรมเหล่านี้จะจำกัดตัวอยู่เฉพาะในหมู่บ้าน แต่

เมื่อเปลี่ยนมาเป็นเทศบาลกิจกรรมต่างๆ จะขยายออกไปมากกว่าขอบหมู่บ้านที่ตนเองอยู่ และการไปเข้าร่วมกิจกรรมในแต่ละครั้งมีความเข้มงวดมากขึ้นที่ต้องไปกันเป็นทีม เห็นหน้ากันทั้งทีมต่างกับตอนที่ตนเองการบริหารส่วนตำบล

ภายใต้บริบทสังคมการเมืองที่นักการเมืองในระดับจังหวัดที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีความเข้มแข็งทางการเมืองมากขึ้น ในการหาเสียงเลือกตั้งแต่ละครั้ง ผู้นำกลุ่มแต่ละคนมักจะเข้าไปหาผู้ใหญ่ทางการเมืองของจังหวัดเพื่อให้การสนับสนุนในหลายๆ ด้าน โดยนายลักซ์ จะมีผู้ใหญ่ทางการเมืองให้การสนับสนุน คือปกรณ บวรณูปกรณ์ บุญเลิศ บวรณูปกรณ์ บุญทรง เติรยาภิรมณ์ ส่วนนายไกรศรี มีผู้ใหญ่ทางการเมืองให้การสนับสนุนเป็นอุดรพันธ์ จันทรวโรจน์ กับสมพงษ์ อมรวิวัฒน์ ดังคำกล่าวของนายชินทร์ ชมภู (2557) ว่า

“พวกนี้จะมาจัดทีมลงเลือกตั้งนี่มันใช้เงินเยอะ มันต้อง ก่อนการเลือกตั้งนี่มันต้องใช้เงินอยู่กับลูกน้องอะไร ทีมนี้เป็นเดือนๆ จ่าย กิน ไปนั่น ไปนี่ ไปเที่ยวหาผู้ใหญ่ หา สส. ขออุดหนุนมาบ้าง ... มันมาทุกยุคตั้งแต่ อบต.ละ อย่างไกรศรีนี่ก็ท่านสมพงษ์ อมรวิวัฒน์ แล้วนายลักซ์นี่ก็คือบุญเลิศ บวรณูปกรณ์ แล้วก็บุญทรง ก็ของใครของมัน อุดรพันธ์ นี่ของไกรศรี กับท่านสมพงษ์ อมรวิวัฒน์”

การสนับสนุนของผู้ใหญ่ทางการเมืองในการเลือกตั้งปี 2555 ทางนายลักซ์ ค่อนข้างได้รับการสนับสนุนค่อนข้างมากกว่า ผู้ใหญ่ทางการเมืองของนายไกรศรี เนื่องจากว่าลูกชายของนายลักซ์ ได้แต่งงานกับญาติของทักษิณ จึงมีความสัมพันธ์มากขึ้น จึงได้รับการสนับสนุนมากขึ้น การสนับสนุนมีการลงพื้นที่เดินหาเสียงด้วย

“ออกพื้นที่ เดินในหมู่บ้าน ... เพราะว่าลูกชายท่านนายกก็แต่งงานกับญาติ ส.ส. ก็เลยเกี่ยวดองกัน ก็เลยมาสนับสนุนที่นี่เยอะ ... แต่อีกกลุ่มเค้าไม่ลงพื้นที่เหมือนกลุ่มนี้”

(ชินทร์ ชมภู, 2557)

3.3.2. สิทธิ์ทางการเมืองกับตำบลสันติสุข

ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา การเมืองระดับชาติของไทยมีเหตุการณ์สำคัญๆ เกิดขึ้นมากมาย ตั้งแต่การรัฐประหารที่เกิดขึ้นถึง 2 ครั้ง ใน พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2547 การสลายการชุมนุมทางการเมืองที่ทำให้ผู้คนบาดเจ็บล้มตายจำนวนมาก การยุบพรรคการเมืองที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ 2 ครั้ง 2 ครา การถอดถอนนายกรัฐมนตรีด้วยเหตุการณ์ทำรายการอาหาร การใช้กฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างสีเสื้อ เหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อความคิดความรู้สึกทางการเมืองของผู้คนทั่วทั้งประเทศให้เกิดความรกรักติดต่อสิทธิ์การเมืองสีใดสีหนึ่ง หลายคนได้เข้าไปร่วมชุมนุมทางการเมืองคนในตำบลสันติสุขก็เช่นเดียวกัน มีการใช้สิทธิ์ทางการเมืองในการหาเสียงเลือกตั้งท้องถิ่น มีการเข้าร่วม

ชุมชนทางการเมือง มีการติดตามข่าวสารการเมืองระดับชาติอย่างใกล้ชิด ซึ่งในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะอธิบายในมุมมองของชาวบ้านว่าเหตุใดชาวบ้านถึงบอกว่าตนเป็นคนเสื้อแดง มีการระบุหรือจำแนกคนเสื้อแดง-เสื้อเหลืองอย่างไร มีการประเมินปริมาณคนที่เป็นเสื้อแดง-เสื้อเหลืองในพื้นที่ตำบล นอกจากนี้จะอธิบายลักษณะการมีส่วนร่วมกับการเมืองสีแดง รวมถึงการสื่อสารของคนเสื้อแดงในตำบล

การอธิบายการเป็นคนเสื้อแดงของคนในตำบลสันผีเสื้อ มักจะเชื่อมโยงกับทักษิณ ชินวัตร โดยมองว่าเป็นคนเชียงใหม่เหมือนกัน เป็นคนเหนือเหมือนกัน เป็นคนที่บริหารงานเก่งมีวิสัยทัศน์ นำความเจริญเข้าสู่ประเทศ และยังสามารถผลิตนโยบายต่างๆ ที่ตอบสนองคนได้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค ดังคำกล่าวขององอาจ ใจแก้วว่า

“พูดง่ายๆ ว่าเสื้อแดงมันมาจากท่านนายกทักษิณแล้วท่านนายกทักษิณเป็นคนเชียงใหม่ด้วย แล้วท่านนายกทักษิณก็เป็นคนมีวิสัยทัศน์กว้างไกลแล้วนำความเจริญอะไรหลายๆ อย่างมาสู่จังหวัดเชียงใหม่สู่ประเทศ ยกตัวอย่าง 30 บาทรักษาทุกโรคอันนี้เป็นที่ชื่นชมของทั่วโลกนักวิชาการระดับโลกเขาชื่นชมนะโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรคเป็นโครงการที่ดี ลดปัญหาคนตายคือลดปัญหาคนตาย”

หรือคำกล่าวของนายชินทร์ ชมภูวว่า

“ทักษิณนี่คือเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต เราได้ใช้บัตรทอง กองทุนเงินล้านที่เราเห็นชัดเจน กองทุนหมู่บ้าน อย่างพอเรารักษาพันกว่าบาทไม่อย่างนั้นก็ไม่ได้รักษา ไปโรงพยาบาลนครพิงค์ก็แค่ 30 บาท ที่เห็นได้ชัด อันนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดในยุคทักษิณ เราได้ใช้ทั่ว”

ในการระบุจำแนกคนเสื้อแดงกับคนเสื้อเหลืองนั้น ในสังคมตำบลสันผีเสื้อสามารถจำแนกได้จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมืองที่เป็นประเด็นอยู่ในปัจจุบันหรือจากการให้ความชื่นชมหรือการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของยิ่งลักษณ์ หรือของอภิสิทธิ์ ดังคำกล่าวของ องอาจ ว่า

“การแสดงอาการกิริยาท่าทางมันก็ออกอยู่แล้ว บางทีมีข่าวสารอะไรออกมาถ้าท่านนายกยิ่งลักษณ์ออกคนเสื้อแดงก็จะชื่นชม ถ้าอภิสิทธิ์ออกก็ชื่นชม ... กิริยามันบอกใจ กิริยาท่าทางอุปนิสัยมันบอกถ้าทักษิณออกจะชื่นชมแต่เรารู้แล้วว่าคนนี้เป็นเสื้อเหลืองและก็บางคนก็หิวยกการบริการงานทักษิณกับอภิสิทธิ์มองแปบเดียวก็รู้”

ภายใต้บริบททางการเมืองในช่วงนั้นที่มีความขัดแย้งทางความคิดทางการเมืองระหว่างเสื้อเหลืองกับเสื้อแดง แต่ภายในตำบลสันผีเสื้อน่าจะคนที่เห็นด้วยกับแนวความคิดแบบเสื้อแดงเป็นจำนวนมาก ดังจะปรากฏว่าในการหาเสียงเลือกตั้งระดับท้องถิ่น พ.ศ. 2555 บุคคลที่ลงสมัครเลือกตั้งทั้งสองกลุ่มต่างใช้

ป้ายหาเสียงที่เน้นสีแดง และใช้การใส่เสื้อสีแดงในการหาเสียงด้วย โดยนายชรินทร์ ชมภู (2557) ได้ให้เหตุผลถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวว่า

“แดงมันเป็นกระแสที่ด้านไม่อยู่ มันมีความเชื่อมั่นในทักษิณกับยิ่งลักษณ์เยอะอยู่เราก็คนเหนือก็ของฝั่งคนของเราที่เขาจะสามารถช่วยเราได้มันก็มีผล”

นอกจากนี้ ยังสามารถสังเกตได้ในช่วงการหาเสียงเลือกตั้งท้องถิ่นโดยการลงพื้นที่หาเสียงไปในหมู่บ้าน ซึ่งได้ใช้กระแสสีแดงโดยมีการใส่เสื้อแดงกันทั้งทีมหาเสียง หากบ้านไหนเป็นคนเสื้อแดงมักจะเชิญเข้าบ้าน หากบ้านไหนเป็นคนเสื้อเหลืองมักจะเดินหลบหน้าไป

“เข้าไปถ้าเขาเห็นคนเสื้อแดงไปถ้าเขาเดินหนีแสดงว่าเขาไม่ใช่คนเสื้อแดง ... ถ้าเราไปหาเสียง เชิญๆ เข้าบ้านอันนี้คือคนเสื้อแดง”

สำหรับเขาได้ประเมินว่าตำบลสันผีเสื้อมีจำนวนคนที่มีแนวความคิดทางการเมืองแบบเสื้อแดงหรือแบบเสื้อเหลืองนั้น สามารถประเมินเบื้องต้นได้ว่ามีคนเสื้อแดงประมาณร้อยละ 70 ถึง 80 ส่วนคนเสื้อเหลืองไม่ประมาณร้อยละ 20 ถึง 30 ยกตัวอย่างของบ้านทำร้องชี้ควายหมู่ที่ 3 มีจำนวนครัวเรือนประมาณร้อยละ 70 ครัวเรือน มีคนเสื้อเหลืองเพียง 20 ครัวเรือนเท่านั้น

“คือสังเกตได้อย่างหมู่ที่สามถ้าจะให้เจาะได้ ถ้าจะเจาะเสื้อเหลืองคิดว่าไม่เกินยี่สิบ หลังคาเรือนจากประชาชนร้อยละ 70 ครัวเรือนเป็นคนส่วนน้อย”

ในส่วนของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของคนเสื้อแดงในตำบลสันผีเสื้อส่วนใหญ่จะมีฐานะเป็นผู้เข้าร่วมเวทีชุมนุมต่างๆ ที่เขาจัดกันขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่ เช่น ที่สนามกีฬา 700 ปี หอประชุมต่างๆ โดยมีนักการเมืองระดับจังหวัด เช่น ส.ส. ประสานงานมาทางนักการเมืองท้องถิ่น โดยจะสนับสนุนค่าเดินทางให้ นอกจากประสานผ่านนักการเมืองระดับจังหวัดแล้ว ยังมีการสื่อสารผ่านแกนนำเสื้อแดงที่มีอยู่ในชุมชนด้วย

“ไปครับ ต้องไปเพราะเรามาพร้อมกับสัญลักษณ์ของเราคือสีแดง พอดีนักการเมืองของเสื้อแดงมาปราศรัย 700 ร้อยปี เขาก็เชิญชวน เราก็เชิญชวนชาวบ้านไป ... อยากไปอยู่แล้ว ไม่บอกก็ไป”

การสื่อสารทางการเมืองของคนเสื้อแดง มีการสื่อสารกันผ่านทางแกนนำเสื้อแดงที่มีอยู่ในหมู่บ้าน เชื่อมโยงกับแกนนำเสื้อแดงระดับอำเภอ ระดับจังหวัดขึ้นไป โดยใช้การประชุมแกนนำเป็นสำคัญโดยมีเอกสารเผยแพร่ประกอบเพื่อให้มาสื่อสารกันในหมู่บ้าน ดังคำกล่าวขององอาจว่า

“มันมีหนึ่งอ่านหนังสือพิมพ์ สองสื่อแกนนำ จากสื่อแกนนำมันจะเข้าถึงใจ จากแกนนำระดับภาค มาระดับอำเภอจากมาระดับหมู่บ้าน เพราะว่าเสื้อแดงแกนนำในหมู่บ้านมันก็มีเหตุผลอยู่แล้ว หมู่บ้านละหนึ่งคนสองคน ... มันก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเปลี่ยนแปลง

ยุทธภควิธีตลอด สังคมนั้นไม่ดีก็เปลี่ยนระบบใหม่ ทำอย่างไรจะเข้าใจประชาชนทำอย่างไร ประชาชนจะได้รับข่าวสารรวดเร็วและก็แผ่นพับใบปลิว นี่จะมาพร้อมอย่างสมมุติว่าสื่อ แดงแกนนำสื่อแดงมาประชุมถูกเชิญไปประชุมสื่อแดงจะมาพร้อมและเอกสารดีแล้ว”

3.4 การเมืองท้องถิ่นกับ “คนท้องถิ่น”

ในหัวข้อนี้จะพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองท้องถิ่นกับคนท้องถิ่น ผ่านนโยบายต่างๆ ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการในพื้นที่ขณะเดียวกันก็จะสะท้อนให้เห็นถึงปฏิริยาของผู้คนต่อการเมืองท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็น ปฏิริยาต่อนโยบายของเทศบาลต่อการมีส่วนร่วมทางเมืองของคนในท้องถิ่น (ทั้งผ่านการเลือกตั้งและรูปแบบอื่นๆ)

3.4.1 นโยบายชาวนาน้อย: การบริหารงานที่ไม่เท่าเทียม

สำหรับตำบลสันผีเสื้อแม้ว่าจะเป็นพื้นที่ใกล้เมือง แต่เป็นพื้นที่ใกล้เมืองที่ยังคงทำการเกษตรมากที่สุดในอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ ดังนั้นจึงพบว่านโยบายต่างๆ ที่ผู้บริหารดำเนินการหลังจากเข้าทำงานส่วนใหญ่เป็นนโยบายที่มุ่งให้ความสำคัญกับกลุ่มเกษตรกร และคนพื้นถิ่นเป็นหลัก หากพิจารณาจากตารางที่ 1 ในภาคผนวก ก. จะพบว่างบประมาณในการบริหารงานในส่วนของการพัฒนาด้านการเกษตรเพิ่มขึ้นจาก 1,187,760 ใน พ.ศ. 2555 มาเป็น 3,058,900 ใน พ.ศ. 2557 ขณะที่การดำเนินนโยบายอื่นๆ เช่นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานก็ถือว่าได้รับการพัฒนาเรียบร้อยหมดแล้ว เหลือเพียงแค่การซ่อมแซมและบำรุงรักษา ปัญหาอื่นๆ เช่นปัญหาเรื่องการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในเขตหมู่บ้านจัดสรร ก็มีการปฏิบัติตามภารกิจเมื่อได้รับการร้องเรียน ขณะที่นโยบายที่จะตอบสนองความต้องการของเกษตรกรและคนพื้นถิ่นเป็นนโยบายที่ทำอย่างต่อเนื่องและถูกให้นำหนักในการพัฒนามากเป็นพิเศษ

นโยบายสำคัญและเป็นนโยบายเด่นของผู้บริหารชุดนี้ (ที่มีนายลักษ์ บุญชลเป็นนายกเทศมนตรี) คือ โครงการชาวนาน้อย โครงการนี้มาจากความคิดริเริ่มของนายกเทศมนตรีตำบลสันผีเสื้อที่สุขภาพของการเป็นคนท้องถิ่นเป็นลูกชาวนาที่เติบโตมากับท้องไร่ท้องนา และต้องการสร้างจิตสำนึกและปลูกฝังให้เยาวชนเห็นความสำคัญของการทำนาและไม่ลืมภูมิหลังของบรรพบุรุษตนเอง โดยโครงการดังกล่าวใช้พื้นที่สาธารณะของบ้านท่าร่องขี้ควาย (หมู่ 3) มีการสร้างฉางข้าว และใช้ควายไถนา ซึ่งเป็นควายที่ได้มาจากการไถชีวิตโคกระบือและนายกฯ ก็ใช้เงินส่วนตัวจ่ายซื้อควายมารวมถึงค่าดูแลต่างๆ ด้วย

“ควายนี้นี่ 30,000-50,000 ที่นี่เลี้ยงเพราะว่าไถชีวิตโคกระบือ เอามาให้ลูกน้องเลี้ยง แล้วเอาไปปล่อยในสวนรกร้างว่างเปล่าของคนที่มีตังค์ ตัวที่เลี้ยงนี้ก็จะเกิดอีก 4-5 ตัว ปีที่แล้วเกิด 2 ตัว ควายก็ไถชีวิตมา...เอามาให้เด็กเลี้ยงเด็กที่ออกเเว”

(ลักษ์ บุญชล, 2557)

โครงการชวานาน้อยเป็นการร่วมมือกับโรงเรียนในตำบลสันผีเสื้อทั้งหมด 4 โรงเรียน โดยจะนำนักเรียนมาเรียนรู้การทำนาตามแบบดั้งเดิมที่ยังไม่มีเครื่องจักรใดๆ สำหรับข้าวที่ได้ส่วนหนึ่งเทศบาลจะให้กับเจ้าหน้าที่ในเทศบาล อีกส่วนหนึ่งให้กับคนยากจน คนพิการ ที่อาศัยอยู่ในตำบล

“ข้าวที่ได้มาก็เอาไปสีให้ลูกน้อง อีกส่วนหนึ่งเราก็เอาให้คนยากจน คนพิการในหมู่บ้าน ในตำบล ใส่ถุง อุปกรณ์ไปแจกคนพิการเป็นอัมพาตในหมู่บ้าน ในตำบลอย่างนี้เป็นต้น”

(ลักษ์ บุญชละ, 2557)

นอกเหนือจากโครงการชวานาน้อย ก็ยังมีโครงการส่งเสริมการเกษตร เช่นการส่งเสริมการปลูกข้าวไรซ์เบอร์รี่ มีการจัดซื้อโรงสี โดยมีเป้าหมายว่าจะผลิตและบรรจุขาย

“ส่งเสริมการเกษตรทุกอย่าง ส่งเสริมข้าวพันธุ์ดี อย่างปีที่แล้วซื้อพันธุ์ดี ส่งซื้อข้าวไรซ์เบอร์รี่ ตอนนี้กำลังส่งเสริมเรื่องการทำพันธุ์ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ตอนนี้กำลังซื้อโรงสี เป็นแพ็คอย่างกิโลหนึ่ง 60 บาท ตอนนี้กำลังเริ่มส่งๆ อันนี้เป็นของกลุ่มชวานา”

(ลักษ์ บุญชละ, 2557)

การปรับปรุงพื้นที่สาธารณะที่เคยเกิดกรณีพิพาทเรื่องการแย่งชิงพื้นที่ระหว่างนายทุนกับชาวบ้านบริเวณบ้านท่าร้องข้าวผางหมู่ 3 ซึ่งเป็นพื้นที่ติดริมน้ำปิงให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว ก็เป็นอีกหนึ่งความพยายามหนึ่งของเทศบาลตำบลสันผีเสื้อที่จะผลักดันให้บ้านท่าร้องข้าวผางหมู่ 3 เป็นอีกแหล่งท่องเที่ยวในตำบลสันผีเสื้อและของจังหวัดเชียงใหม่ โดยพบว่ามีมีการพยายามสร้างฟาร์มผีเสื้อ ตลาดน้ำ ร้านนวดแผนไทย ให้คนต่างถิ่นเข้าพื้นที่เปิดร้านค้าแฟร สร้างสนามมวย และเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมที่สำคัญของตำบลเช่นประเพณีของกระทงโดยในปีที่ผ่านมา มาจัดที่บ้านสันทราย บ้านท่าหลุก หรือบ้านท่าเตื่อ แต่ใน พ.ศ. 2557 เป็นปีแรกที่ย้ายมาจัดที่บ้านท่าร้องข้าวผาง

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งคือสำหรับผู้บริหารอย่างตัวนายกเองนั้นไม่เพียงแต่ดำเนินนโยบายตามพันธกิจโดยใช้งบประมาณของเทศบาลแต่พบว่า ตัวนายกเองได้ใช้ทุนส่วนตัวในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่อาจดูเหมือนเป็นการตอบสนองความต้องการส่วนตัว อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ยังสามารรถได้ประโยชน์จากโครงการด้วย เช่น การซื้อม้ามาให้ชาวบ้านใช้แห่ลูกแก้วในงานบวช หรืองานทำบุญทอดผ้าป่า ไม่เพียงมีการซื้อม้าเท่านั้นแต่ยังซื้อธรม้ามาด้วย

“งานบวช งานแห่ลูกแก้ว ไม่คิดตั้งค์...ใครจะใช้ก็ได้ แล้วได้ตั้งค์ที่ไหน ได้ตั้งค์ที่เขาเสียบหัวม้า เขาสงสาร อันนี้ 3 ตัว เดี่ยวนี้มี 8 ตัว แล้วนะ ซื้อมา ได้ที่เขาเอาเสียบคนละร้อยคนละยี่สิบสิบบาท คนขี่ คนเลี้ยงม้าเอาไปหมด เราไม่ได้สักบาท เลี้ยงดู เอาน้ำให้ มีที่ให้ไม่ต้องเกี่ยวหญ้าให้กิน”

(ลักษ์ บุญชละ, 2557)

ทั้งนี้ ดูเหมือนว่านโยบายดังกล่าวจะทำไปเพื่อซื้อใจต่อกลุ่มคน 2 กลุ่ม ได้แก่ หนึ่ง กลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ใหม่ เช่น คนในบ้านจัดสรร รวมถึงกลุ่มชนชั้นกลางในชุมชน ที่ประกอบอาชีพรับราชการ หรือที่สัมพันธ์กับธุรกิจอื่นๆ ในภาคเมือง สำหรับกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีรสนิยมแบบชนชั้นกลางซึ่งต้องการวิถีชีวิตที่ดีและรากเหง้าดั้งเดิมของตนเองและของชุมชน สำหรับคนนอกที่เข้ามาอยู่ก็ใช้พื้นที่ของกิจกรรมเหล่านี้เหมือนการพักผ่อนรวมถึงเป็นพื้นที่ของการเข้ามาสานผลประโยชน์จากกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ เช่น การเข้ามาเปิดร้านกาแฟ “แก้วกาแฟ” และกลุ่มที่สองก็คือกลุ่มเกษตรกรในตำบลที่เป็นฐานคะแนนเสียงสำคัญในการชี้ขาดว่าผู้ใดจะได้รับการเลือกตั้ง นโยบายชาวนาน้อยจึงเป็นนโยบายที่แสดงถึงการให้ความสำคัญกับอาชีพชาวนาของนักการเมืองท้องถิ่น

ขณะที่คนกลุ่มอื่นๆ (โดยเฉพาะกลุ่มผู้สนับสนุนนายไกรศรี อินต๊ะสาร) ที่ไม่ได้เป็นกลุ่มเป้าหมายของนโยบายดังกล่าวกลับมองว่านโยบายเหล่านี้เป็นนโยบายที่ไร้สาระและหาประโยชน์ไม่ได้ ตอบสนองเฉพาะพวกเดียวกัน และไม่ต่างอะไรกับการเอางบประมาณมาดำเนินนโยบายเพื่อหาเสียงให้กับตนเอง ข้ายังละเลยหรือไม่ใส่ใจในการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ในชุมชน ซึ่งคนกลุ่มนี้มีความต้องการให้เทศบาลทำงานเพื่อตอบสนองความสะอาดสุขสบายด้านสาธารณูปโภคและความปลอดภัยในชีวิตประจำวันอย่างเท่าเทียมในทุกพื้นที่โดยไม่ใช้การมุ่งพัฒนาพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ดังที่นางฟองนวล กล่าวถึงการร้องเรียนขอให้เทศบาลมาซ่อมไฟกิ่ง แต่ก็ไม่มีใครมาซ่อมให้ นางฟองนวลสะท้อนความรู้สึกที่มีต่อเทศบาลว่าละเลยการพัฒนาในเขตหมู่บ้านของตน หากมุ่งแต่จะพัฒนาบ้านในหมู่บ้านอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านร่องอ้อ ซึ่งเป็นบ้านเกิดของนายกฯ

“ก็นี่ขอไฟกิ่ง นานมาก ก็ไม่มาติด ทำแต่ของมันหมู่ 4 นะ พัฒนาแต่พวกเดียวกัน แล้วหมู่บ้านนี้ไม่ค่อยใส่ใจ เราอยู่หมู่บ้านท้ายๆ หมู่ 8 อยู่ท้ายตำบล

(ฟองนวล เจริญสุข, 2557)

3.4.2. เมื่อการเลือกตั้งเป็น “ปัญหา”

นอกเหนือจากความรู้สึกของคนบางกลุ่มในชุมชนมองว่าการบริหารงานของเทศบาลมุ่งผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก แต่ก็ยังมีบางกลุ่มที่มองว่าการเข้ามาของระบบการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นได้ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในตำบลสันติเสียเกิดความแตกแยก เมื่อมีการเลือกตั้งครั้งใด มักจะมีผู้สมัครแข่งขันกันหลายคนจึงทำให้เกิดการแข่งขันกัน โจมตีระหว่างกันรวมทั้งเกิดการกระทบกระทั่งกัน แตกต่างจากสมัยก่อนที่การปกครองมีผู้ใหญ่บ้านตำแหน่งเดียว ทำงานจนกระทั่งอายุครบ 60 ปี ไม่ต้องเลือกตั้งบ่อย ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ของคนในตำบลมีความสามัคคี มีความสุข ดังคำกล่าวของพระอริการ อุเทนสุจิตโต เจ้าอาวาสวัดป่าข่อยเหนือ ซึ่งเป็นวัดหนึ่งในตำบลสันติเสีย

“เขาเรียกว่า ‘ผีตัวเดียวกัน’ มีแต่สร้าง ความแตกแยกให้ในหมู่บ้าน อาตมาภาพจับประเด็นของสังคมได้ คิดว่าความแตกแยกเกิดจากอะไร เกิดจากการเลือกตั้ง คนนั้นชอบคนนี้ คน

นี้ชอบอีกคน คนนั้นชอบอีกคน แล้วคนนี้ได้ คนอื่นก็รู้ม ว่าคนนั้นไม่ดีอย่างนั้นอย่างนี้ ต้อง คนนี้ ก็ว่ากันไปกันมา แยกแยก เป็นผลกระทบอย่างมากเลยการเลือกตั้ง สมัยแต่ก่อน บ้านเราอยู่ดีมีสุข คือ มีพ่อหลวงคนเดียว พอมีพ่อหลวงเกิดขึ้นมาอายุ 60 ปี ปลดเกษียณ พ่อหลวงจบ ป.4 บางคนไม่จบด้วยซ้ำ ชวนไปไหนก็พากันไป ทำงานจนเกษียณ ก็ไม่มีใคร ตีกันทำอะไรกัน อยู่กันด้วยความสุข รักกันกลมเกลียว ทุกหมู่บ้านในประเทศไทยตอนนี้เป็น 3 - 4 หมู่”

ในมุมมองดังกล่าว ความแตกแยกของคนในชุมชนก็มักจะมาพร้อมกับการเลือกตั้งในแต่ละครั้ง ทั้งในการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน นายกเทศมนตรี เมื่อเทียบกับระยะเวลาการดำรงตำแหน่งที่จะต้องมีการเลือกตั้ง จะพบว่าภายในระยะเวลา 4 ปี จะเกิดความแตกแยกภายในชุมชน 2 ครั้ง คือ การเลือกตั้งนายกเทศมนตรี และการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน หากเทียบกับระบบผู้ใหญ่บ้านครบ 60 ปี ความแตกแยกก็จะทิ้งช่วงระยะเวลายาวนานมากกว่า

“ระยะ 4 ปีนี้ ภายในหมู่บ้านจะต้องแตกแยกกัน 2 ครั้ง ทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง พ่อหลวง 1 ครั้ง เทศบาลอีก 1 ครั้ง 4 ปี ต้องมีแตกแยก 2 ครั้ง ถ้า 8 ปีจะแตกแยกก็ 2 ครั้ง ถ้า 12 ปี มันแตกแยกกันก็ 2 ครั้ง แล้วหรือหาที่สุดในการเลือกตั้ง มันเริ่มมาประมาณ 12 ปีนี้ บ้านเราถึงแตกแยกกัน ตั้งแต่นายก อบต. นายก อบจ. นายกเทศบาล แต่ก่อนเขาแตกแยกกับ พ่อหลวงก็แค่รอบปลดเกษียณอายุ เลือกตั้งใหม่ ได้คนที่ไม่พอใจ ก็แล้วกันไป จบ อยู่จนครบอายุ 60 ปี หมดวาระจบไป”

การอธิบายถึงการแข่งขันในการเลือกตั้งว่าแสดงถึง “ความแตกแยก” และทำให้ชุมชนที่เคยรักสามัคคีต้องเปลี่ยนไป ส่วนหนึ่งน่าจะสะท้อนได้จากการฟ้องร้องระหว่างผู้สมัครเลือกตั้งในการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีตำบลสันผีเสื้อครั้งที่ผ่านมา (พ.ศ. 2555) และคณะกรรมการการเลือกตั้งให้ใบแดงกับผู้ชนะการเลือกตั้ง ซึ่งขณะที่ยู่ในระหว่างการพิจารณาคดีของศาลอุทธรณ์ภาค 5 นายกเทศมนตรีที่ได้ชนะการเลือกตั้งมาก็ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นเวลา 1 ปี 6 เดือน ซึ่งทำให้ในช่วงเวลาดังกล่าวไม่มีนายกเทศมนตรีตัวจริงปฏิบัติงาน

“แต่เดี๋ยวนี้เริ่มแล้ว รุนแรง ฟ้องเลย หยดชะงัก นายกคนนี้เพิ่งจะได้เริ่มทำงาน เลิกมา 2 ปีแล้ว ปีกว่ากว่าจะได้ทำงาน การพัฒนาก็ชะลอไปเลย เป็นผีตัวเดียวกัน ถึงขนาดนี้เลยส่งผลกระทบมากมาย”

(พระอธิการ อุเทน สุจิตฺโต, 2557)

ในการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีตำบลสันผีเสื้อและสมาชิกสภาเทศบาลตำบลสันผีเสื้อ เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2555 ที่ผ่านมามีคดีความเลือกตั้งที่ขึ้นสู่ศาลอุทธรณ์ภาค 5 จำนวน 3 คดี ดังนี้ 1) คดีหมายเลขแดงที่ ลต. 1/2557 2) คดีหมายเลขแดงที่ ลต. 2/2557 3) คดีหมายเลขแดงที่ ลต. 3/2557

กรณีแรกเป็นการกล่าวหานายลักษ์ บุญซละ ว่าจัดเลี้ยงอาหารให้กับผู้ใหญ่บ้านในตำบล แจกเงินให้กับผู้ใหญ่บ้านเป็นจำนวนเงิน คนละ 1,000 บาท และแจกเงินให้กับผู้เข้าร่วมประชุมซึ่งถูกมองว่าเป็นแกนนำคนเสื้อแดงของตำบลช้างเผือกและตำบลสันผีเสื้อ คนละ 300 บาท โดยคดีดังกล่าว คณะกรรมการเลือกตั้งมีมติให้ใบแดง ต่อมาได้มีการยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อขอให้คำสั่งเลือกตั้งใหม่และเพิกถอนสิทธิการเลือกตั้ง และศาลอุทธรณ์ภาค 5 พิจารณาแล้วมีคำสั่งให้ยกคำร้องในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557 เนื่องด้วยพยานหลักฐานไม่เพียงพอ

กรณีที่ 2 และกรณีที่ 3 กล่าวหาว่านายลักษ์ บุญซละ กับทีมลงสมัครสมาชิกสภาเทศบาล กลุ่มสันผีเสื้อคุณธรรม โดยทั้ง 2 กรณี ยื่นคำร้องโดยนายไกรศรี อินต๊ะสาร ผู้สมัครลงนายกเทศมนตรีและผู้สมัครลงสมาชิกสภาเทศบาลเขตละ 1 คน กล่าวหาว่าทีมสันผีเสื้อคุณธรรมมีการซื้อเสียงให้เงินเป็นจำนวนคนละ 500 บาท โดยคดีดังกล่าว คณะกรรมการการเลือกตั้งมีมติให้ใบแดง และต่อมายื่นคำร้องต่อศาลเพื่อขอให้คำสั่งเลือกตั้งใหม่และเพิกถอนสิทธิการเลือกตั้ง แต่ศาลอุทธรณ์ภาค 5 พิจารณาแล้วมีคำสั่งให้ยกคำร้องในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557 เนื่องด้วยพยานหลักฐานไม่เพียงพอเช่นกัน

การเลือกใช้กระบวนการทางศาลในการฟ้องคดีระหว่างผู้สมัครรับเลือกตั้งด้วยกันแม้จะเป็นการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น แต่การใช้กลไกที่เป็นทางการเข้ามาเป็นเครื่องมือในการยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นนำในชุมชนที่มีความแตกต่างไปจากระบบความสัมพันธ์แบบเดิมที่ตั้งอยู่บนฐานของเครือญาติหรือเครือญาติเสมือน รวมทั้งวิธีการในการจัดการกับความขัดแย้งที่อยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนเป็นหลัก

นอกจากนี้การฟ้องคดีเลือกตั้งดังกล่าว ด้านหนึ่งสะท้อนให้เห็นว่ารัฐเองไม่ได้กระจายอำนาจในการปกครองท้องถิ่นเพียงเท่านั้น แต่รวมทั้งได้ขยายอำนาจในการตรวจสอบการเลือกตั้งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไปพร้อมเดียวกัน โดยใช้อำนาจผ่านคณะกรรมการการเลือกตั้ง ซึ่งมีบทบาทในการพิจารณาคดีเลือกตั้งในเบื้องต้นก่อนที่จะส่งเรื่องให้องค์กรศาลพิจารณาต่อไป ในระหว่างการพิจารณาคดีขององค์กรศาล การทำงานของนายกเทศมนตรีต้องหยุดไปเท่ากับว่าโครงการพัฒนาต่างๆ ก็จำต้องชะงักไปโดยปริยาย ในกรณีของเทศบาลตำบลสันผีเสื้อใช้เวลาหลังการประกาศผลการเลือกตั้ง ประมาณ 1 ปี 6 เดือน นายกเทศมนตรี และสมาชิกสภาเทศบาล จึงจะสามารถทำงานได้ปกติและเหลือวาระการทำงานเพียงประมาณ 2 ปี 6 เดือนเท่านั้น

การหาเสียงในระบบการเลือกตั้งรูปแบบเทศบาลที่มีการแบ่งเขตใหญ่ขึ้น จากเดิมตามระบบการเลือกตั้งในรูปแบบ อบต. ที่เป็นเขตหมู่บ้าน 9 เขตเลือกตั้ง เปลี่ยนมาเป็น 2 เขตเลือกตั้งในระบบเทศบาล และยังมีความเปลี่ยนแปลงในการลงสมัครสมาชิกสภาเทศบาล จากเดิมที่เป็นการลงสมัครเป็นส่วนบุคคลแข่งกันเองภายในหมู่บ้าน แต่เปลี่ยนมาเป็นการรับสมัครสมาชิกสภาเทศบาลเป็นทีม ทีมละ 6 คน แข่งกันภายในเขตซึ่งรวมกันหลายหมู่บ้าน ระบบการเลือกตั้งรูปแบบดังกล่าวที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้การหาเสียง

เพื่อให้ได้คะแนนจำเป็นต้องใช้เงินทุนเป็นจำนวนมาก ทั้งเอกสารแนะนำตัว บ้ายไวนิล รถแห่ ฯลฯ จึงทำให้การลงสมัครเป็นสมาชิกสภาเทศบาลจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้สมัครรับเลือกตั้งในฝ่ายบริหาร และเป็นข้อจำกัดในการลงสมัครเองเป็นรายบุคคลเหมือนเช่นสมาชิก อบต. จึงต้องมีการลงสมัครเป็นทีมร่วมกับผู้สมัครนายกเทศมนตรีไปด้วย ดังนั้น จะทำให้การลงทุนเพื่อผลิตสื่อในการหาเสียงของนายกเทศมนตรีมีจำนวนเงินที่เพิ่มมากขึ้นมาก จึงส่งผลให้การแข่งขันของผู้สมัครนายกเทศมนตรีมีความเข้มข้นมากขึ้น จนทำให้เกิดการใช้ช่องทางกฎหมายในการเอาผิดผู้สมัครอีกฝ่ายหนึ่งและหวังให้มีการเลือกตั้งใหม่เพื่อให้ตนเองสามารถลงสมัครอีกครั้งโดยที่ผู้สมัครอีกคนที่ถูกตัดสิทธิการเลือกตั้งลงไป ซึ่งจะทำให้ตนเองมีโอกาสในการเป็นผู้ชนะการเลือกตั้งมากขึ้น

4. องค์การจัดตั้งและเครือข่ายทางสังคม

ในประเด็นนี้จะพิจารณาถึงกลุ่มที่เป็นฐานเสียงสำคัญหรือมีความเกี่ยวข้องกับการเลือกตั้ง ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มทางเมืองในตำบลสันผีเสื้อ

4.1 กลุ่มเกษตรกร

กลุ่มเกษตรกรถือเป็นฐานเสียงสำคัญของนายรักษ์ โดยหมู่บ้านที่ยังคงทำการเกษตรอยู่คือ หมู่ 1 หมู่ 2 และหมู่ 4 ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีผู้มีสิทธิในการลงคะแนนเป็นจำนวนมากเมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่น ดังนั้น ถ้าสามารถกุมความนิยมในกลุ่มคนเหล่านี้ได้ก็ทำให้มีโอกาสได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง สำหรับนายรักษ์เองก็เคยดำรงตำแหน่งประธานกลุ่มเกษตรกรของตำบลสันผีเสื้อ และบริหารจัดการให้กลุ่มมีเงินหมุนเวียนหลายแสนบาท

“พ่อเป็นเกษตรกรแล้วมาเข้าด้านนี้ก็เลยมอบหมายให้แทน ได้เงินสมาชิก 100 กว่าคน มีเงินกองกลางเยอะอยู่นะหลายแสนอยู่ เมื่อก่อนรุ่นก่อนนี้ไม่มี ไม่มีเงินสักบาทใช้หนี้เก่า ได้เงินกองกลางๆ เข้ามา”

(รักษ์ บุญชละ, 2557)

แม้กลุ่มเกษตรกรเป็นกลุ่มที่มีการจัดตั้งและจดทะเบียนเป็นกลุ่มอย่างถูกต้องแต่กิจกรรมต่างๆ ในปัจจุบันก็มีไม่มากนัก ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มที่ชี้ให้เห็นถึงการสนับสนุนบุคคลทางการเมืองจึงไม่ปรากฏชัด แต่สำหรับนักการเมืองท้องถิ่นก็ได้ให้ความสำคัญอย่างมากต่อกลุ่มเหล่านี้ โดยดำเนินนโยบายตอบสนองความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการทำการเกษตรและมีการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง เช่น การพัฒนาดูแลคลองชลประทานให้มีน้ำใช้ตลอด ดังที่นายรักษ์ (2557) พูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างตนกับกลุ่มเกษตรกรว่า

“เราพัฒนาดูแลคลองชลประทาน เพราะพื่อน้ำท่วม หัวหน้าพัฒนา ไปสืบถามกลุ่มเกษตรกร เขาเรียกพื่อน้ำนั้น เขาไม่เรียกนายๆ นะ เป็น 20 กว่าปี คิดดู”

4.2 กลุ่มผู้สูงอายุ

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มที่รัฐจัดตั้งขึ้นกับการเมืองทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่นนั้น มีงานศึกษาของธรรต ปัญญาสืบ ซึ่งศึกษาเรื่องบทบาททางการเมืองของกลุ่มผู้สูงอายุในตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2554 โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้สูงอายุกับกลุ่มผู้นำทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและนักการเมืองท้องถิ่น โดยมีข้อค้นพบที่น่าสนใจคือ กลุ่มผู้สูงอายุเป็นฐานเสียงที่สำคัญในการเลือกตั้ง เนื่องจากว่าผู้สูงอายุเป็นวัยที่สามารถโน้มน้าวใจได้ง่ายไม่ว่าจากผู้รับสมัครรับเลือกตั้งโดยตรงหรือบุคคลในครอบครัว หากขอใครขอผู้สมัครรายใดแล้วจะลงคะแนนเสียงให้ผู้สมัครรายนั้นๆ โดยไม่ลังเล และการเลือกตั้งแต่ละครั้งกลุ่มผู้สูงอายุจะไปใช้สิทธิเลือกตั้งกันอย่างกระตือรือร้น ทำให้เป็นกลุ่มที่คะแนนเสียงมีความหมายมาก นอกจากนี้ในเชิงของโครงสร้างประชากรในหมู่บ้านที่ผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่เพิ่มมากขึ้นมาก จึงทำให้กลุ่มผู้สูงอายุเป็นฐานเสียงที่สำคัญในปัจจุบันและในอนาคตด้วย (ธรรต ปัญญาสืบ, 2554: 39 – 40) ในการสนับสนุนผู้สมัครรับเลือกตั้งของกลุ่มผู้สูงอายุ ไม่ได้มีลักษณะของการเป็นหัวคะแนนแต่มีลักษณะเป็นกลุ่มย่อย มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและปรึกษาหารือกัน หากมีความเห็นตรงกันก็จะให้การสนับสนุนผู้สมัครรายนั้นทั้งกลุ่ม (ธรรต ปัญญาสืบ, 2554: 34 – 35)

นอกจากการเป็นฐานเสียงที่สำคัญในการเลือกตั้งแต่ละครั้งแล้ว กลุ่มผู้สูงอายุยังมีการเรียกร้องต่อองค์การบริหารส่วนตำบลสันผีเสื้อด้วย โดยการนำเสนอโครงการต่างๆ เพื่อของบประมาณในการสนับสนุนกิจกรรม ซึ่งมีวิธีการนำเสนอ 3 แนวทางคือ

- 1) ยื่นโครงการต่อคณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสันผีเสื้อด้วยตนเอง
- 2) นำเสนอโครงการในที่ประชุมประจำหมู่บ้านหรือการประชุมสัจจกรที่องค์การบริหารส่วนตำบลสันผีเสื้อจัดขึ้น
- 3) นำเสนอโครงการโดยผ่านผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (ธรรต ปัญญาสืบ, 2554: 35)

สำหรับโครงการของกลุ่มผู้สูงอายุที่นำเสนอต่อองค์การบริหารส่วนตำบลสันผีเสื้อแล้วได้รับการอนุมัติ โครงการทั้งหมดเป็นโครงการส่งเสริมอาชีพผลิตสินค้าทางวัฒนธรรมจำหน่าย เช่น ผางประทีป ของหมู่ที่ 2, หมู่ที่ 4, หมู่ที่ 8 การทำตุ้งล้านนาของหมู่ที่ 3 การประดิษฐ์ดอกไม้จันทน์ ของหมู่ที่ 2, หมู่ที่ 5 เป็นต้น หรือเป็นสินค้าประเภทอาหาร เช่น การทำแหนม ของหมู่ที่ 6 น้ำพริกลาบและน้ำพริกตาแดง ของหมู่ที่ 1 (ธรรต ปัญญาสืบ, 2554: 36)

ในส่วนของการเมืองระดับชาติ กลุ่มผู้สูงอายุไม่ค่อยได้ติดตามสถานการณ์ข่าวสารการชุมนุมประท้วงของกลุ่มการเมืองต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเสื้อแดงหรือกลุ่มเสื้อเหลือง เนื่องจากเห็นว่าเป็นเรื่องไกลตัวและเป็นการทำให้บ้านเมืองเกิดความวุ่นวายและผู้สูงอายุเองไม่ได้รับผลกระทบโดยตรง (ธรรศ ปัญญา สืบ, 2554: 34)

ในการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมามีประธานกลุ่มผู้สูงอายุ 1 คน ได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกสภาเทศบาลตำบลสันผีเสื้อเขต 1 คือนายเสาร์แก้ว พรหมมินทร์ ประธานกลุ่มผู้สูงอายุบ้านป่าข่อยเหนือ หมู่ที่ 1 นอกจากนายเสาร์แก้วแล้ว ในหมู่บ้านเดียวกันยังมีนายเทียม สิทธิเก้ง ประธานกลุ่มกองทุนหมู่บ้าน ประธานกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ประธานกลุ่มประปาหมู่บ้าน ก็ได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกสภาเทศบาลตำบลสันผีเสื้อเขต 1 ด้วย ซึ่งหมู่บ้านดังกล่าวถือได้ว่าเป็นพื้นที่อันเป็นฐานเสียงสำคัญของนายกเทศมนตรีคนปัจจุบัน

4.3 กลุ่มการเมืองท้องถิ่น

ในตำบลสันผีเสื้อมีกลุ่มการเมืองท้องถิ่นที่สำคัญและขับเคลื่อนมาทุกสมัยตั้งแต่มีการตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลสันผีเสื้อ สืบเนื่องมาถึงเทศบาลตำบลสันผีเสื้อในปัจจุบันอยู่ 2 กลุ่ม คือกลุ่มท้องถิ่นสันผีเสื้อ นำโดยนายลักษ์ บุญชละ ต่อมาเมื่อเปลี่ยนสถานะเป็นเทศบาลตำบลก็ได้มีการเปลี่ยนชื่อเป็นกลุ่ม “สันผีเสื้อคุณธรรม” กลุ่มที่สองชื่อว่ากลุ่มสันผีเสื้อพัฒนา นำโดยนายไกรศรี อินต๊ะสาร

ในการหาเสียงเลือกตั้งท้องถิ่นในแต่ละครั้ง หัวหน้ากลุ่มการเมืองท้องถิ่นแต่ละกลุ่มมักจะลงสมัครเป็นผู้บริหารท้องถิ่น โดยจะมีลูกทีมสำหรับฝ่ายบริหารส่วนหนึ่งและมีทีมที่ลงสมัครเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นอีกส่วนหนึ่ง ในสมัยเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล จะมีลูกทีมที่สมัครเป็นสมาชิกสภา จำนวน 18 คน ต่อมาเมื่อเปลี่ยนสถานะเป็นเทศบาลตำบล จะมีลูกทีมที่สมัครเป็นสมาชิกสภา 12 คน ในการเลือกลูกทีมมาลงสมัครของแต่ละกลุ่ม หัวหน้ากลุ่มมักจะพิจารณาเป็นรายหมู่บ้านว่าคนใดมีความโดดเด่นที่สุด โดยการเข้าไปหาข้อมูลกับชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นๆ ซึ่งความโดดเด่นนั้นอาจจะมาจากความเสียสละ ความจิตอาสาต่องานสาธารณะในหมู่บ้าน

“หัวหน้าทีมก็จะพิจารณาว่าจะเอาคนไหน หัวหน้าทีมต้องส่องกล้องดูแล้วคนนี้น่าจะเป็นได้ อยู่ที่หมู่บ้านอีกครั้งหนึ่ง อย่างเช่นหมู่บ้าน ก. คนนี้ที่เด่น ก็ดึงเขามาร่วมทีม... พูดง่ายๆ ว่าคือคนเสียสละ คนเสียสละที่ชาวบ้านมองออกว่าคนนี้ช่วยการช่วยงานในหมู่บ้านดี มีความเสียสละต่างๆ ส่วนมากจะมองที่ความเสียสละ ... ทุกอย่าง คือบุคคลประเภทนี้นะครับ ก็อาจจะเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมาก่อน เป็นป้อหลวงมาก่อน เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็น อสม. ประชาคม พวกนี้มันเป็นจิตอาสาอยู่แล้ว ว่างหมู่บ้าน บุคคลเหล่านี้มันก็เด่น”

(องอาจ ใจแก้ว, 2557)

นอกจากความเสียสละแล้วชาวบ้านส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับความซื่อสัตย์ ความขยัน ความรับผิดชอบและต้องไม่โกงด้วย

“ความเสียสละนี้ต้องมาก่อน ต่อมาก็มีความซื่อสัตย์ ความขยัน ความมีหน้าที่รับผิดชอบ ต่องานที่ตัวเองรับผิดชอบ พุดง่าย ๆ คนที่โกงที่วอกนั้ เราก็ไม่เอา”

ผลการเลือกตั้งของทั้งสองทีมในสองครั้งล่าสุดปรากฏว่าการเลือกตั้ง พ.ศ. 2551 ทีมสันผีเสื้อพัฒนา ได้สมาชิกเข้ามาจำนวน 6 คน ส่วนทีมท้องถิ่นสันผีเสื้อได้สมาชิกเข้ามาจำนวน 11 คน ส่วนอีกคนเป็นผู้สมัครอิสระ ในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2555 ทีมสันผีเสื้อพัฒนาได้สมาชิกเข้ามาจำนวน 2 คน ส่วนทีมสันผีเสื้อคุณธรรมได้สมาชิกเข้ามาจำนวน 10 คน โดยแบ่งเป็นเขตละ 5 คน

กิจกรรมของกลุ่มการเมืองท้องถิ่นสามารถสรุปได้ 2 ช่วงคือ 1) กิจกรรมช่วงหาเสียง 2) กิจกรรมช่วงเวลาปกติ

1) กิจกรรมช่วงหาเสียง เป็นกิจกรรมที่กลุ่มการเมืองท้องถิ่นจะดำเนินกิจกรรมกันในช่วงก่อนวันเลือกตั้งประมาณ 1 – 2 เดือน โดยมีกิจกรรมหลักคือการเดินหาเสียงไปตามหมู่บ้านกันทั้งทีม หากหมู่บ้านใดคาดคะเนว่าจะได้คะแนนเสียงน้อยจะเข้าไปเดินหาเสียง 4 – 5 ครั้ง ดังคำกล่าวขององอาจ ใจแก้ว

“หาเสียงออกมาร่วมกับเป็น อบต.เราก็หาเสียงทั้งตำบลอยู่แล้วหาเสียงทุกหมู่บ้าน ไปด้วยกัน สมาชิกผู้สมัคร ส.อบต. 18 คนเราก็ไปพร้อมกันละก็เป็นเทศบาลเราก็ไปพร้อมกัน

ทั้งสอง เขตเราไม่แยกเขตหนึ่งเขตสองไปหาเสียงช่วยกันปรกติเหมือนเดิมเพียงแต่จะมีสมาชิกลดลง 12 ทั้งที่ทุกครั้งเราไป 18 แต่นี้เราไป 12 เหมือนเดิมบ้านไหนที่เรามีฐานเสียงอ่อนเราก็เข้าบ่อยหน่อย สี่รอบห้ารอบ”

2) กิจกรรมช่วงเวลาปกติ เป็นกิจกรรมที่กลุ่มการเมืองท้องถิ่นจะดำเนินกิจกรรมในช่วงเวลาปกติซึ่งสามารถแบ่งได้อีก 2 ลักษณะคือ กิจกรรมสนับสนุนฝ่ายบริหารและกิจกรรมทางสังคม

กิจกรรมสนับสนุนฝ่ายบริหาร หากสมาชิกในกลุ่มคนใดได้เป็นสมาชิกสภาท้องถิ่น จะเข้ามานั่งที่ห้องทำงานของสภา โดยมีโต๊ะที่นั่งประจำตำแหน่งประธานสภา รองประธานสภาและที่ปรึกษาสภา และมีโซฟารับรองโดยจะมีหน้าที่รับเรื่องร้องเรียนจากประชาชนทั่วไป และเข้าไปสำรวจปัญหาที่ร้องเรียน นอกจากนี้เมื่อหัวหน้าทีมหรือฝ่ายบริหารมีงานให้ช่วยก็จะไปช่วยเหลือได้ ดังที่นายของอาจกล่าว

“มันจะมีเกือบทุกวัน มันต้องมีทุกวันอยู่แล้วที่เราจะมา Standby อยู่ในห้องนี้เพื่อมันมีการร้องเรียนมีการขอความช่วยเหลือเขตไหนก็ให้เขานั้นไป บางทีว่าทีมของเราเราจะมีคณะผู้บริหารเป็นทีมของเราบางที่แกมีงานด่วนเข้ามาแกก็จะเรียกเราอยู่ตรงนี้แล้วตอนนี้มีการร้องเรียนมาเรื่องนั้นเรื่องนี้มีสุนัขเห่าหอนสร้างความรำคาญให้ชาวบ้าน ชาวบ้านมาร้องเรียนก็ไปดูเอาผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าไปดู”

นอกจากนั้นยังมีการประชุมกลุ่มประจำเดือน เช่น กลุ่มสันติเสื่อคุณธรรมจะมีการประชุมกลุ่มประจำเดือนเพื่อปรึกษาหารือในปัญหาของการบริหารงาน โดยจะสรุปปัญหาที่แต่ละหมู่บ้านพบเจอมา นำเสนอให้หัวหน้าทีมหรือฝ่ายบริหารนำไปแก้ไข นายของอาจได้อธิบายถึงการทำงานว่า

“คือเราจะมีการประชุมเดือนหนึ่งครั้งหรือสองครั้งเพื่อจะวิเคราะห์ปัญหาในการบริหารงาน ต้องวิเคราะห์ปัญหว่าหมู่บ้านใดกิจกรรมใดหรือว่ามีปัญหาอะไรเราก็ถกเถียงกันเสร็จเรียบร้อยเราก็จะทำยังไงช่วยกันแก้ปัญหาแล้วหรือกันภายใน 10 คน อย่างเราเข้าไปหมู่บ้านที่ 5 ซึ่งไม่มี สท.ของเขตเราอยู่เขามีปัญหา ถนนเป็นหลุมเป็นบ่อ ท่อประปาแตก ไฟในซอยนี้ไม่มีเราก็เก็บข้อมูลแล้วก็มาคุยกันแล้วก็หาทางออก ถ้าว่าเป็นฉุกเฉินละก็อย่างไฟกิ่งตรงนี้มันมีดีใจขโมยมันขึ้นบ้านหลังนี้ถ้าอุปกรณ์ไม่สะดวกก็เรามีเราก็ให้ทางเจ้าหน้าที่เราไปจัดการให้เราแก้ปัญหาไปเป็นช่วงๆไป”

ส่วนกิจกรรมทางสังคมที่กลุ่มการเมืองท้องถิ่นต้องไปเข้าร่วม เช่น งานศพ งานวัด งานแต่งงาน งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น นอกจากนี้ กรณีที่กลุ่มได้เป็นฝ่ายบริหารด้วยจะมีกิจกรรมการแจกของบริจาค กิจกรรมต่างๆ ของเทศบาล เช่น งานวันพ่อ งานวันแม่ งานวันเกษตรกร งานวันลอยกระทง งานวันสงกรานต์ เป็นต้น ซึ่งนักการเมืองท้องถิ่นมีความจำเป็นที่จะต้องเข้าร่วมในงานเหล่านี้ เพื่อสร้างเป็นการสร้างความยอมรับและความคุ้นเคยให้กับประชาชนในเขต ซึ่งเรียกกันว่าเป็นการสร้าง “power”

“ไปบางที่แกรู้อะไรแกก็ไปเพราะว่าแกก็ต้องสร้าง Power ของแก เขาก็สร้างแค่เขาสองคน คนที่หนึ่ง เพราะว่ามันจะอยู่เขตหนึ่งหนึ่งคนเขตสองหนึ่งคนของเขานะที่ตกอยู่ ... เจอกัน ทุทงานครบแล้ว เขาก็ไปของเขา เราก็คงไปของเรา”

“อย่างเราไปแจกเสื้อกันหนาวก็ไปแล้วก็สอบถามคุณยายมีปัญหาอะไรไหมเกี่ยวกับ สุขภาพ เวลาเจ็บไข้ได้ป่วยไม่มีใครไม่มีรถไม่มีลาภให้แจ่งมาเอาเบอร์โทรให้เขาไป เรา บริการเขาถ้าว่ามีปัญหาอย่างเจ็บไข้ได้ป่วยยามวิกาลกลางคืน กลางวันรถฉุกเฉินเรามีอยู่ แล้วสามารถโทรเข้ามาได้เลย”

จากความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางการเมืองที่เปลี่ยนเขตเลือกตั้งจากหมู่บ้าน มาเป็นระดับที่ใหญ่มากขึ้น โดยในสมัยที่เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลกิจกรรมเหล่านี้ยังคงค่อนข้างจำกัดตัวอยู่เฉพาะใน หมู่บ้าน แต่พอเปลี่ยนมาเป็นเทศบาลกิจกรรมต่างๆ จะขยายออกไปมากกว่าขอบหมู่บ้านที่ตนเองอยู่ และการไปเข้าร่วมกิจกรรมในแต่ละครั้งมีความเข้มงวดมากขึ้นด้วยการไปหาเสียงกันทั้งทีม เห็นหน้ากันทั้งทีม ไม่เหมือนสมัยเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล

ในการหาเสียงเลือกตั้งแต่ละครั้ง ผู้นำของแต่ละกลุ่มก็มักจะเข้าไปหานักการเมืองระดับใหญ่กว่า ของจังหวัดเชียงใหม่เพื่อให้ช่วยเหลือและสนับสนุนในหลายๆ ด้าน โดยเชื่อกันว่านายลักษ จะมีผู้ใหญ่ทางการเมืองให้การสนับสนุนอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะจากกลุ่มเชียงใหม่คุณธรรม ขณะที่คู่แข่งก็มี นักการเมืองระดับใหญ่กว่าให้การสนับสนุนด้วยเช่นกัน โดยนายชรินทร์ ชมภู อธิบายถึงเครือข่ายและความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายไว้

“พวกนี้จะมาจัดทีมลงเลือกตั้งนี้มันใช้เงินเยอะ มันต้อง ก่อนการเลือกตั้งนี้มันต้องใช้เงิน อยู่กับลูกน้องอะไร ทีมนี้เป็นเดือนๆ จ่าย กิน ไปนั่น ไปนี่ ไปเที่ยวหาผู้ใหญ่ หา ส.ส. ขอ อุดหนุนมาบ้าง ... มันมาทุกยุคตั้งแต่ อบต.ละ อย่างไกรศรีนี่ก็ท่านสมพงษ์ อมรวิวัฒน์ แล้วนายลักษนี่ก็คือ บุญเลิศ บุรณุปกรณ์ แล้วก็บุญทรง ก็ของใครของมัน อุดรพันธ์ นี่ ของไกรศรี กับท่านสมพงษ์ อมรวิวัฒน์”

การสนับสนุนของผู้ใหญ่ทางการเมืองในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2555 ทางนายลักษ ค่อนข้างได้รับการ สนับสนุนค่อนข้างมากกว่าผู้ใหญ่ทางการเมืองของนายไกรศรี เนื่องจากว่าลูกชายของนายลักษ ได้แต่งงาน กับญาติของนางสาวทัศนีย์ บุรณุปกรณ์ (อดีต ส.ส. พรรคเพื่อไทยและกลุ่มเชียงใหม่คุณธรรม ซึ่งเป็น เครือข่ายนักการเมืองสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่) จึงมีความสัมพันธ์มากขึ้น จึงได้รับการสนับสนุนมากขึ้น โดยมีการลงพื้นที่ช่วยเหลือด้วย

“ออกพื้นที่เดินในหมู่บ้าน ... เพราะว่าลูกชายท่านนายาก็แต่งงานกับญาติ ส.ส. ก็เลย เกี่ยวดองกัน ก็เลยมาสนับสนุนที่นี้เยอะ ... แต่อีกกลุ่มเค้าไม่ลงพื้นที่เหมือนกลุ่มนี้”

ภายใต้บริบททางการเมืองในช่วงนั้นที่มีความขัดแย้งทางความคิดทางการเมืองระหว่างเสื้อเหลืองกับเสื้อแดง ซึ่งเป็นที่คาดหมายได้ว่าในตำบลสันผีเสื้อจะมีคนที่เห็นด้วยกับแนวความคิดแบบเสื้อแดงมากกว่า ในการหาเสียงเลือกตั้งเทศบาลเมื่อ พ.ศ. 2555 ทั้งสองกลุ่มที่ลงรับสมัครเลือกตั้งจึงใช้สัญลักษณ์ของเสื้อแดงสำหรับกลุ่มของตน ทั้งป้ายหาเสียงและการใส่เสื้อสีแดงในการหาเสียงด้วย โดยนายชรินทร์ ชมพู ได้ให้เหตุผลว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะมาจาก “กระแสที่ด้านไม่อยู่”

“แดงมันเป็นกระแสที่ด้านไม่อยู่ มันมีความเชื่อมั่นในทักษิณกับยิ่งลักษณ์เยอะอยู่ เราก็คนเหนืออีกของฝั่งคนของเราที่เขาจะสามารถช่วยเราได้มันก็มีผล”

แม้ว่าโดยทั่วไปความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองท้องถิ่นมักจะตกอยู่ในสถานะของผู้ได้รับการอุปถัมภ์จากนักการเมืองระดับที่ใหญ่กว่า ไม่ว่าจะเป็นนักการเมืองระดับจังหวัดหรือนักการเมืองระดับชาติ อย่างไรก็ตาม การเลือกของนักการเมืองท้องถิ่นในการสร้างเครือข่ายของกลุ่มตนเองกับนักการเมืองใหญ่กว่าก็ไม่ใช่สิ่งที่จะเกิดขึ้นได้อย่างตามใจชอบ หากยังต้องตระหนักถึง “กระแส” หรือความปรารถนาของประชาชนในชุมชนประกอบด้วย ในแง่นี้ การเลือกสีเสื้อข้างในการเมืองระดับชาติของนักการเมืองท้องถิ่นจึงไม่ใช่เพียงประเด็นของการอุปถัมภ์ระหว่างฝ่ายหนึ่งที่มีอำนาจเหนืออย่างเด็ดขาดแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

เอกสารอ้างอิง

เชื่อนแม้งัดสมบุรณ์ชล.2554. สืบค้นวันที่ 16 ธันวาคม 2556, จาก

http://mulinet8.li.mahidol.ac.th/mulibrary-km/exhibit/2554/sep_54.pdf

เทศบาลข้างเผือก.2556. แผนพัฒนาสามปี พ.ศ. 2557-2559 ของเทศบาลตำบลข้างเผือก. สืบค้นวันที่ 3

เมษายน 2558, จาก <http://www.changpuak.org/Plan57-59/boodnum-19-06-56.pdf>

เทศบาลตำบลแม่เหียะ. 2557. ร่างแผน ยุทธศาสตร์การพัฒนาของเทศบาลตำบลแม่เหียะ พ.ศ. 2556-

2560 ฉบับปรับปรุง ฉบับที่ 1. สืบค้นวันที่ 3 เมษายน 2558, จาก

http://www.maehia.go.th/fileupload/files/tb_files_80_1.pdf

เทศบาลตำบลสันผีเสื้อ. แผนพัฒนาสามปีเทศบาลตำบลสันผีเสื้อประจำปี 2558-2560

เทศบาลตำบลสันผีเสื้อ.2555. รายงานผลการดำเนินงานประจำปี 2555

ไทยโพสต์ออนไลน์. 2554. หวังร. คอนกรีตทำเดือดร้อนเดินหน้าด้าน สืบค้นวันที่ 10 กันยายน 2557, จาก

<http://www.ryt9.com/s/tpd/1278279>

ธรรศ ปัญญาสืบ.2554. “บทบาททางการเมืองของกลุ่มผู้สูงอายุในตำบลสันผีเสื้ออำเภอเมือง จังหวัด

เชียงใหม่” การค้นคว้าแบบอิสระ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ธเนศวร์ เจริญเมือง. 2535. ระบบเศรษฐกิจกับนักธุรกิจชั้นนำในภาคเหนือตอนบน. เอกสารประกอบการ

สอนกระบวนวิชา 156753 โครงสร้างการเมือง,เศรษฐกิจและสังคมภาคเหนือ. ภาควิชารัฐศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ธเนศ ขาวนาฟุ้ง. 2544. “การยอมจำนนของชุมชนต่อปัญหามลพิษจากฟาร์มปศุสัตว์ : กรณีบ้านป่าข่อย

เหนือ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ

มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

นารี มุนตาและคณะ. 2555. รายงานวิชาปฏิบัติการพยาบาลครอบครัวและชุมชน 2 ภาคการศึกษาที่ 2 ปี

การศึกษา 2555 สาขาวิชาการพยาบาลอนามัยชุมชนและจิตเวช วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี

เชียงใหม่

ปนัดดา พาณิชนพรัตน์. 2554. พัฒนาการของโครงข่ายการขนส่งและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขต

ชานเมือง: กรณีศึกษาชานเมืองเชียงใหม่-แม่โจ้. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา

ภูมิศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประวัติบ้านท่าร่องห้วย, สื่อวีดิทัศน์

ปลาย่อ ชนชนันท์. 2530. นายทุนพ่อค้ากับการก่อเบะขยายตัวของระบบทุนนิยมในภาคเหนือของไทย พ.ศ. 2464-2523. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

แผนพัฒนาชุมชนบ้านสันผีเสื้อสามัคคี หมู่ที่ 9. 2552. (เอกสารอัดสำเนา)

ระบบฐานข้อมูลสารสนเทศจังหวัดเชียงใหม่. 2557. สืบค้นวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2557, จาก <http://gis.chiangmai.go.th/index.php>

รัตนพร เศรษฐกุล. 2546. **หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชน หมู่บ้านภาคเหนือ**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี จำกัด.

สมโชติ อ๋องสกุล. 2546. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนเชียงใหม่: การสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุพร การุณพัทธ์. 2503. การสำรวจสภาพการเกษตรเพื่อการส่งเสริมฯ ในท้องที่ตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมืองใหม่ จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศึกษาระดับปริญญาโท คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งจังหวัดเชียงใหม่. 2555. สืบค้นวันที่ 26 พฤศจิกายน 2557, จาก <http://www2.ect.go.th/home.php?Province=chiangmai>

องค์การบริหารส่วนตำบลสันผีเสื้อ. 2554. รายงานผลการดำเนินงานประจำปี 2554

เอกลักษณ์ เด็กยงและคณะ. 2556. รายงานวิชาปฏิบัติการพยาบาลครอบครัวและชุมชน 2 ภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2556 สาขาวิชาการพยาบาลอนามัยชุมชนและจิตเวช วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี เชียงใหม่

สัมภาษณ์

นางจันทนา ทิพย์กาญจนกุล. รองปลัดเทศบาลตำบลสันผีเสื้อ. **สัมภาษณ์**, 15 พฤศจิกายน 2557

นางบัวจันทร์ ใจแก้ว. ชาวบ้าน. **สัมภาษณ์**, วันที่ 11 ตุลาคม 2556

นางผ่องพันธุ์ บุญสละ. ภรรยาภานันตำบลสันผีเสื้อ. **สัมภาษณ์**, วันที่ 20 กรกฎาคม 2557

นางฟองนวล เจริญสุข. ชาวบ้าน. **สัมภาษณ์**, วันที่ 9 ตุลาคม 2556

_____. **สัมภาษณ์**, 19 พฤศจิกายน 2557

นางแสงอรุณ. ชาวบ้าน. **สัมภาษณ์**, วันที่ 19 มกราคม 2557

นายขจรศักดิ์ พรหมเสน. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8. **สัมภาษณ์**, วันที่ 6 ตุลาคม 2556

นายชรินทร์ ชมภู. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2. **สัมภาษณ์**, 25 พฤศจิกายน 2557

นายพิจิตร ทินนัง. สมาชิกสภาเทศบาลตำบลสันผีเสื้อ เขต 2. **สัมภาษณ์**, 16 มกราคม 2558

นายพิรุณ พิณวงศ์. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1. **สัมภาษณ์**, วันที่ 2 สิงหาคม 2557

นายภานุพงศ์ ชัยอ้าย. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9. **สัมภาษณ์**, วันที่ 22 กรกฎาคม 2557

นายลักษ บุญชละ. นายกเทศมนตรีตำบลสันผีเสื้อ. **สัมภาษณ์**, 27 ธันวาคม 2557

นายวิฑูล จันทพร. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7. **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม 2557

นายสมศักดิ์ ไชยรังสี. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5. **สัมภาษณ์**, วันที่ 18 กรกฎาคม 2557

นายองอาจ ใจแก้ว. สมาชิกสภาเทศบาลตำบลสันผีเสื้อ เขต 2. **สัมภาษณ์**, 16 มกราคม 2558

พระครูอุเทน สุจิตโต. เจ้าวาสวัดป่าข่อยเหนือ. **สัมภาษณ์**, วันที่ 16 กรกฎาคม 2557

บทที่ 5

การเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตย

บทเรียนจากกรณีศึกษาในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน

ความเข้าใจโดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึง “ชนบท” ก็มักจะมีความหมายถึงพื้นที่ห่างไกลจากความเป็นเมือง ผู้คนประกอบอาชีพทางเกษตรแบบเลี้ยงตนเองเป็นด้านหลัก ความสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นลักษณะที่เป็นชุมชนภายใต้ระบบเครือญาติ วิถีชีวิตแบบเรียบง่าย พื้นที่บริสุทธิ์ที่ยังไม่แปดเปื้อนจากการพัฒนา เป็นต้น

แต่การหันกลับมาศึกษาชนบทที่เกิดขึ้นในห้วงเวลานับตั้งแต่ทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา ได้ให้ภาพของหมู่บ้านในพื้นที่ชนบทที่แตกต่างไปจากเดิมอย่างสำคัญ ความเปลี่ยนแปลงนี้อาจเห็นได้อย่างชัดเจนทางด้านกายภาพอันหมายถึงการก่อสร้างถนนหนทาง ระบบคมนาคม หรืออาคารบ้านเรือนแบบใหม่ที่ผุดขึ้นในหมู่บ้าน หรือในด้านของวิถีการผลิตที่มีการเคลื่อนจากการผลิตแบบเลี้ยงตนเองเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์แบบเข้มข้น ดังภาพพื้นที่การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่แผ่ขยายไปในหลายจังหวัดของพื้นที่ภาคเหนือ อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงนี้ยังครอบคลุมไปถึงในแง่มุมมองด้านอื่นๆ อย่างกว้างขวาง ทั้งในด้านของวัฒนธรรมความเชื่อ อัตลักษณ์ อำนาจและความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละกลุ่ม ความคาดหวังต่อบทบาทของสถาบันต่างๆ

“การศึกษาการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตย: กรณีภาคเหนือตอนบน” ได้เลือกพื้นที่ 3 แห่งสำหรับการวิจัย กล่าวคือ หมู่บ้านในหุบเขา (พื้นที่ตำบลช้างเคื่อง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่) หมู่บ้านชาวนารายย่อย (พื้นที่ตำบลสันทราย อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย) และหมู่บ้านชายขอบเมือง (พื้นที่ตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่) ซึ่งจากการศึกษาวิจัยก็ได้ทำให้เห็นการเคลื่อนตัวที่แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่ผลเป็นสืบเนื่องมาจากปัจจัยภายนอกและภายใน ความหลากหลายในสถานะของกลุ่มคนและความสัมพันธ์กับสถาบันทางการเมือง/สังคมแบบใหม่ ปรากฏการณ์ที่สะท้อนความสลับซับซ้อนของความหมาย การจัดวางตำแหน่งพื้นที่ และความคาดหวังของคนแต่ละกลุ่มภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

1. ความหมายของ “ชนบท” ที่พลิกเปลี่ยน

1.1 แรงผลักดันของเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์

ปัจจัยทางเศรษฐกิจมีอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชนบทอย่างไม่อาจปฏิเสธ ภายใต้ระบบการผลิตแบบยังชีพ ที่ดินในฐานะปัจจัยการผลิตมีความสำคัญต่อการสร้างและสะสมความมั่งคั่งของผู้คน ดังจะเห็นได้จากกลุ่มคนที่มิพบาทาในยุคของการตั้งถิ่นฐานจะสามารถครอบครองที่ดินและสะสมความมั่งคั่งที่สามารถส่งผ่านไปยังลูกหลานของตนได้ ขณะที่กลุ่มคนที่เข้ามาภายหลังจะไม่อาจจับจองที่ดินซึ่งมีทำเลได้ดีเท่ากับผู้นวกเบิกกลุ่มแรกๆ และความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละกลุ่มภายในชุมชนก็จะอยู่ภายในชุมชนเป็นหลัก โดยอาจมีความเกี่ยวข้องกับภายนอกชุมชนอยู่แต่ก็มีความสำคัญสำหรับบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของกลไกรัฐ การผลิตเชิงพาณิชย์ได้ทำให้เกิดโอกาสและช่องทางใหม่ๆ ให้กับผู้คนในลักษณะที่หลากหลาย ความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนโดยเฉพาะภายหลังกระแสการพัฒนาหลังทศวรรษ 2500 ได้ทำให้ชนชั้นนำและกลุ่มอื่นๆ บางส่วนในท้องถิ่นเข้ามามีช่องทางเพิ่มในการสะสมความมั่งคั่งของตน

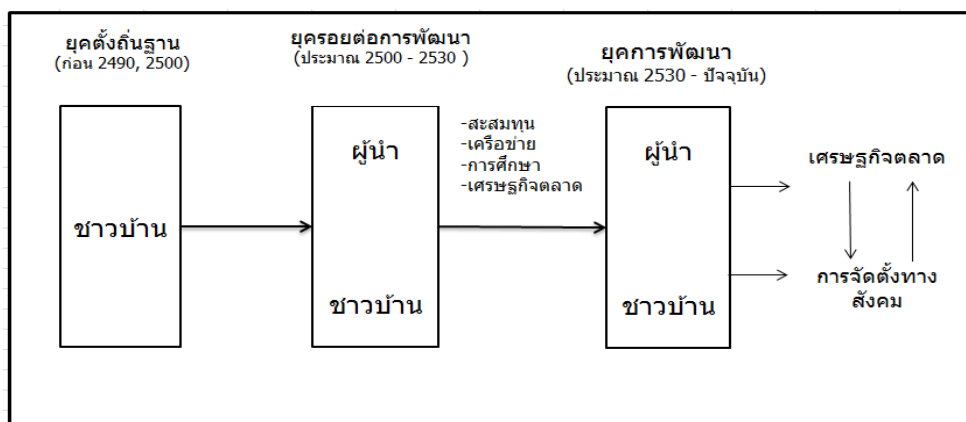
ระบบการคมนาคมที่เข้าไปถึงชุมชนทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในท้องถิ่นกับโลกภายนอกเป็นไปได้อย่างสะดวกมากยิ่งขึ้น ถนนหนทางที่สะดวกและใช้เวลาอันน้อยลงทำให้การเพาะปลูกสินค้าให้กับตลาดภายนอกสามารถเกิดขึ้นได้ ในช่วงระยะเวลาเริ่มต้นที่ถนนบุกเบิกเข้าไปในพื้นที่ สภาพแวดล้อมสำหรับการเกษตรยังคงมีความอุดมสมบูรณ์จึงทำให้เกษตรกรยังไม่จำเป็นต้องพึ่งพาเครื่องมือและปัจจัยการผลิตแบบสมัยใหม่มากนัก จวบจนกระทั่งการแผ่ขยายของการผลิตเชิงพาณิชย์เกิดขึ้นก็มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาเครื่องมือและปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง

เมื่อกระแสการผลิตเชิงพาณิชย์แบบเข้มข้นได้แผ่ขยายเข้าไปในหมู่บ้านก็ได้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต ความสัมพันธ์ในกระบวนการผลิต การผลิตเชิงพาณิชย์ได้ทำให้เกิดโอกาสใหม่ๆ ในระบบการผลิตนอกจากการเป็นผู้ผลิตในไร่นาแต่เพียงประการเดียว ดังเช่นการผันตัวเองเป็นนายหน้ารับซื้อสินค้าทางการเกษตร การเปิดร้านค้าขายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร การเป็นนายหน้ารวบรวมแรงงานในการเพาะปลูก เป็นต้น แม้ว่าโดยทั่วไปกลุ่มคนที่สะสมความมั่งคั่งจะมีความได้เปรียบโดยสัมพัทธ์ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ แต่กลุ่มคนที่อยู่ในระดับต่ำกว่าก็สร้างจังหวะหรือโอกาสในท่ามกลางระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปได้เช่นกัน เช่น การเพาะปลูกพืชที่เป็นที่ต้องการของตลาดในช่วงเวลานั้น หรือการประสบความสำเร็จจากการทดลองเพาะปลูกพืชพาณิชย์บางชนิด การได้ประโยชน์จากราคาที่ดินที่เพิ่มขึ้นสูง การเป็นผู้บุกเบิกนำสินค้าจากท้องถิ่นออกไปสู่ภายนอกหรือการนำสินค้าจากภายนอกเข้ามาสู่ภายในชุมชน เป็นต้น

1.2 โอกาสและการปรับตัวของคนกลุ่มต่างๆ

โดยทั่วไป ชนชั้นนำในหมู่บ้านซึ่งได้สะสมความมั่งคั่งและการสร้างเครือข่ายภายในกลุ่มของตนจะมีศักยภาพในการปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างมากทั้งในระบบเศรษฐกิจเชิงตลาดและการเมืองส่วนท้องถิ่นที่ขยายตัว ดังการเห็นช่องทางในการปรับตัวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่และแปรเปลี่ยนสถานะของตนเองจากชาวนารวยหรือ “เจ้าที่ดิน” ไปสู่ผู้ประกอบการธุรกิจที่มีขนาดและความมั่งคั่งมากขึ้นในระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ หรือสร้างโอกาสใหม่ๆ ผ่านระบบการศึกษา

แผนภาพที่ 5.1 ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกับการแตกตัวของคนกลุ่มต่างๆ

อย่างไรก็ตาม การผลิตเชิงพาณิชย์ได้ทำให้ชาวบ้านผู้เป็นชาวนาหรือเกษตรกรปรับเปลี่ยนสถานะของตนเองจากชาวนามาเป็น “ผู้ประกอบการในชนบท” ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตสินค้าโดยสัมพันธ์กับสินค้าทางการเมืองเพื่อป้อนให้กับระบบตลาดเป็นหลัก ในกระบวนการผลิตจะต้องพึ่งพากับ “ผู้ประกอบการรายอื่น” โดยความสัมพันธ์กับผู้ประกอบการด้วยกันก็จะเป็นไปในแนวระนาบที่ไม่ได้มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอำนาจเหนืออีกฝ่ายอย่างมาก แต่ละคนต่างก็จะมีทักษะและความเป็นอิสระบางระดับในการเข้าสู่ระบบตลาดโดยไม่จำเป็นต้องถูกขูดอยู่กับผู้หนึ่งผู้ใดอย่างเด็ดขาด ทั้งชาวบ้านในระดับต่ำกว่าก็จะมีช่องทางในการปรับตัวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน

แต่เนื่องจากการปรับเปลี่ยนสถานะตนเองในการก้าวสู่ระบบเศรษฐกิจระบบตลาดทำให้ชาวบ้านต้องเผชิญกับความเสี่ยงมากยิ่งขึ้นในกระบวนการผลิตหากดำเนินการในลักษณะของปัจเจกบุคคล การสร้างเครือข่ายระหว่างผู้ประกอบการจึงเป็นความจำเป็นประการหนึ่งในการทำให้เกิดความมั่นคงในชีวิต

ของตนเอง ทั้งนี้ การสร้างเครือข่ายระหว่างของผู้ประกอบการภายในกลุ่ม ช้ามกลุ่ม ช้ามพื้นที่ ก็จะเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งที่จะสามารถพบได้ในความเปลี่ยนแปลงนี้

นอกจากนั้น ผู้คนในชุมชนก็มีโอกาสในการประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมเป็นช่องทางหนึ่งในการออกจากวิถีชีวิตแบบเดิม รวมไปถึงการออกไปทำงานในต่างประเทศอันนำมาซึ่งการสะสมทุนและทักษะชนิดใหม่ที่เป็นประโยชน์มากขึ้น และระบบการศึกษาที่ขยายตัวมากขึ้นก็เป็นส่วนหนึ่งของการยับยั้งและการเปลี่ยนแปลงฐานะที่สามารถเกิดขึ้นได้

2. การเมืองท้องถิ่น: พื้นที่แห่งบทเรียนประชาธิปไตย

การให้ความสำคัญกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างชัดเจนนับตั้งแต่รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา รวมถึงการบัญญัติและแก้ไขกฎหมายที่ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทและอำนาจหน้าที่เพิ่มมากขึ้น การกำหนดให้ฝ่ายบริหารและสภาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมาจากการเลือกตั้งโดยตรงได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญต่อการสร้างสถาบันการเมืองในระดับท้องถิ่น รวมถึงการทำให้ชาวบ้านในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบการเมืองที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อตนและกลุ่มในระดับท้องถิ่น อันเป็นการทำให้ความหมายของการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นกลายเป็น “ประชาธิปไตยที่กินได้” ให้บังเกิดขึ้นและค่อยๆ ทวีความหมายต่อชาวบ้านเมื่อมีการเลือกตั้งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และส่งผลต่อการตระหนักถึงความสำคัญของการเลือกตั้งทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม พรรคพวก และชุมชนของตนที่ปรากฏขึ้นจริง รวมทั้งจะเป็นกระบวนการปรับความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับการเลือกตั้งด้วยการทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าร่วมทางการเมืองได้โดยตรง (พฤษฯ เกาถวิล, 2553) การให้ความสำคัญต่อการเลือกตั้งในการเมืองท้องถิ่นปรากฏได้จากจำนวนการลงคะแนนเสียงในสัดส่วนที่สูง เฉพาะอย่างยิ่งหากเปรียบเทียบกับ การเลือกตั้งในการเมืองระดับชาติ การเมืองท้องถิ่นจึงได้กลายเป็นพื้นที่ “บ่มเพาะ” ความคิดที่ของประชาธิปไตยในพื้นที่นอกศูนย์กลางของสังคมไทยอย่างสำคัญ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2556)

2.1 การเมืองท้องถิ่นและการเมืองท้องถิ่น

แต่เดิมมารูปแบบของการปกครองในท้องถิ่นจะถูกกำกับไว้ด้วยระบบราชการส่วนภูมิภาคซึ่งจะมีอำนาจหน้าที่ภายใต้การควบคุมกำกับของหน่วยงานส่วนกลาง อันมีผลอย่างสำคัญต่อแนวทางการปฏิบัติงานของหน่วยงานส่วนภูมิภาคซึ่งอาจไม่ตอบสนองต่อความต้องการหรือความคาดหวังของประชาชน ทั้งเป็นองค์กรที่ไกลจากการควบคุมของชาวบ้านในท้องถิ่น กลไกสำคัญของรัฐที่อยู่ในท้องถิ่นก็คือกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งแม้จะเป็นตัวแทนที่มาจากการคัดเลือกของชาวบ้านแต่ก็ได้ถูกผนวกให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกลไกรัฐในการปฏิบัติหน้าที่ด้านต่างๆ ทั้งในแง่ของการดูแลความสงบเรียบร้อยและการพัฒนาความเจริญของท้องถิ่น การเกิดขึ้นและการขยายบทบาทอำนาจหน้าที่รวมถึงทรัพยากรและ

งบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีผลกระทบโดยตรงต่อระบบราชการส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดากลุ่มคนที่อยู่ในส่วนของ "การเมืองท้องถิ่น" ดังจะเห็นได้ว่ากำนันและผู้ใหญ่บ้านหรือ "พ่อหลวง" ซึ่งเคยเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญในท้องถิ่นต้องเผชิญหน้ากับบรรดาผู้คนที่อยู่ในส่วนของ "การเมืองท้องถิ่น" อันหมายถึงบุคคลที่ดำรงตำแหน่งอยู่ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เข้ามาปะทะ เบียดขับ และลดทอนความสำคัญของระบบการเมืองท้องถิ่นลง รูปธรรมที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนก็คือบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นประธานในงานศพ งานวัดประจำชุมชน งานประเพณีต่างๆ มักจะเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากนักการเมืองท้องถิ่นที่มาสู่นักการเมืองท้องถิ่นแทน

อย่างไรก็ตาม การดำรงตำแหน่งในระบบการเมืองท้องถิ่นและการเมืองท้องถิ่นไม่ได้ถูกตัดให้แยกขาดจากกันอย่างสิ้นเชิง แม้ว่าโดยทั่วไปตำแหน่งระบบการเมืองท้องถิ่นจะมีความสำคัญน้อยลงแต่ก็คงมีบทบาทและหน้าที่บางประการดำรงอยู่ภายในหมู่บ้าน ดังนั้น ตำแหน่งแห่งที่ในการเมืองท้องถิ่นที่ก็อาจเป็นขั้นตอนหนึ่งของการก้าวเข้ามาสู่การเมืองท้องถิ่นได้หรือเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความมั่นคงให้กับนักการเมืองท้องถิ่น

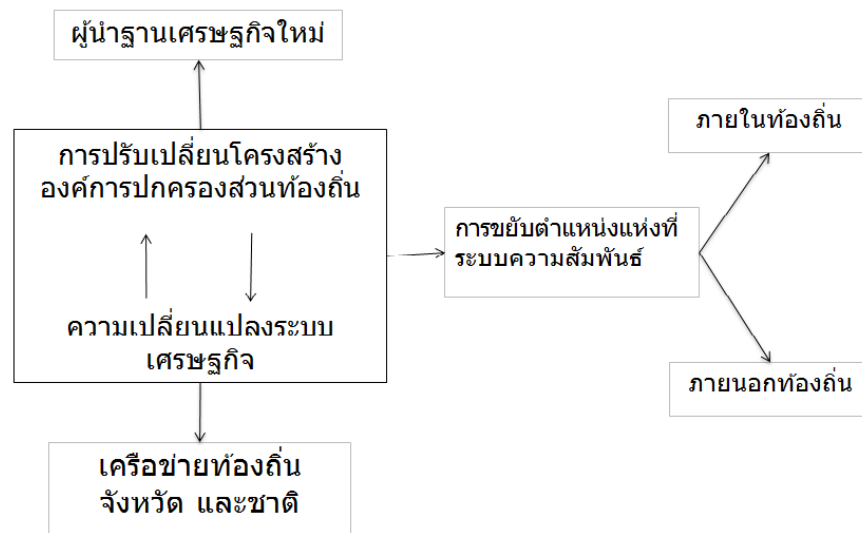
2.2 นักการเมืองท้องถิ่นและการสร้างเครือข่ายกับนักการเมืองใหญ่กว่า

การขยายตัวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยเฉพาะในรูปแบบเทศบาลได้มีผลทำให้นักการเมืองท้องถิ่นซึ่งเคยมีพื้นที่อยู่ในหมู่บ้านต้องขยายพื้นที่ออกมาสัมพันธ์กับโลกภายนอกหมู่บ้าน การเลือกตั้งในระบบเทศบาลซึ่งมีพื้นที่ใหญ่มากขึ้นกว่า อบต. เรียกร้องให้นักการเมืองท้องถิ่นในระบบเทศบาลต้องมีทักษะ ทรัพยากร และเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นหากต้องการประสบความสำเร็จในการได้รับเลือกตั้ง

เพราะฉะนั้น ในด้านหนึ่งระบบการเลือกตั้งระบบเทศบาลจึงเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายระหว่างนักการเมืองท้องถิ่นกับนักการเมืองในระดับที่ใหญ่กว่า ดังจะพบว่าในพื้นที่ที่ได้ทำการศึกษาทั้ง 3 แห่งที่มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบเทศบาล กลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นต่างมีเครือข่ายกับนักการเมืองระดับใหญ่กว่าอย่างชัดเจน ซึ่งอาจแสดงออกทั้งในด้านการใช้ชื่อกลุ่มที่ลงท้ายด้วยถ้อยคำเดียวกันในระหว่างหาเสียงเลือกตั้ง หรืออาจเป็นการแสดงออกด้วยการขึ้นป้ายหรือเชิญให้นักการเมืองระดับใหญ่กว่าเข้ามาเป็นประธานในงานของท้องถิ่น ขณะที่หากเป็นการปกครองในรูปแบบ อบต. กลับไม่ปรากฏความสัมพันธ์อย่างชัดเจนระหว่างทั้งสองฝ่ายปรากฏให้เห็นต่อสาธารณะ โดยอาจเป็นเพียงการสนับสนุนบุคคลใดบุคคลหนึ่งบนเงื่อนไขของความสัมพันธ์ส่วนตัว

การสร้างเครือข่ายกับนักการเมืองระดับใหญ่กว่านี้ยังรวมไปถึงการให้การสนับสนุนทรัพยากรในด้านต่างๆ ให้กับนักการเมืองท้องถิ่น เพราะนักการเมืองระดับใหญ่กว่ามักมีบทบาทอยู่ในการเมืองระดับจังหวัดหรือการเมืองระดับชาติที่สามารถใช้ทรัพยากรในการสนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ อย่างไรก็ตาม การสร้างเครือข่ายของนักการเมืองท้องถิ่นกับนักการเมืองระดับใหญ่กว่าก็ได้เป็นไปในเชิง

ของการเข้าไปอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ดังมักจะเป็นที่เข้าใจกัน นักการเมืองท้องถิ่นก็พยายามจะสร้างความสัมพันธ์กับนักการเมืองระดับใหญ่กว่าซึ่งได้รับความนิยมจากคนในชุมชน รวมถึงการใช้ความพยายามในการดึงเอาทรัพยากรต่างๆ ลงมาตอบสนองต่อความต้องการของคนในชุมชนเช่นกัน

แผนภาพที่ 5.2 ระบบเศรษฐกิจและการเมืองท้องถิ่นที่มีผลกระทบต่อตำแหน่งแห่งที่
และการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน

2.3 การเลือกตั้งเชิงยุทธศาสตร์ของชาวบ้าน

แม้ว่ากลุ่มคนส่วนใหญ่ที่สามารถเข้าสู่การเมืองท้องถิ่นจะเป็นชนชั้นนำในชุมชนหรือท้องถิ่นที่มีความมั่งคั่งสะสมมาก่อนหน้าที่ระบบการเมืองท้องถิ่นจะขยายตัว รวมทั้งการสร้างเครือข่ายกับนักการเมืองระดับใหญ่กว่าเพื่อพึ่งพาในด้านของทรัพยากรและทักษะต่างๆ ในการหาเสียงและการบริหารงานในท้องถิ่น ซึ่งอาจทำให้เกิดภาพที่ดูราวกับว่าแม้จะมีการสร้างองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นแต่บุคคลที่เข้ามามีตำแหน่งเหล่านี้ก็ล้วนต้องพึ่งพาและเข้าไปอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของนักการเมืองระดับใหญ่กว่า โดยที่ชาวบ้านไม่มีความสามารถในการต่อรองและกำหนดชะตากรรมของท้องถิ่นได้อย่างเป็นอิสระจากอิทธิพลและอำนาจของนักการเมือง

แต่การเลือกตั้งในระบบการเมืองท้องถิ่นที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องได้ทำให้ระบบการคัดเลือกผู้บริหารในระดับท้องถิ่นเป็นที่คุ้นเคยสำหรับชาวบ้านมากขึ้น การเลือกตั้งที่หมายความว่าความถึงการตั้งและไม่ตั้งผู้ลงรับสมัครเลือกตั้งย่อมเป็นการแสดงให้เห็นถึง “อำนาจ” ของชาวบ้านผู้หย่อนบัตรที่ปรากฏออกมาในโลกของความเป็นจริง อำนาจในการตั้งและไม่ตั้งที่เกิดขึ้นเป็นประจำตามระยะเวลาที่ทุกคนต่างรับรู้ทำให้ชาวบ้านย่อมตระหนักถึงพลังของตนเองต่อการเมืองท้องถิ่นได้มากยิ่งขึ้น

แม้ว่าท่ามกลางการเลือกตั้งที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องที่จะต้องมีการแข่งขัน หาเสียง รวมถึงการโจมตีผู้สมัครรายอื่นๆ ซึ่งอาจถูกให้ความหมายถึงการสร้างความแตกแยกภายในหมู่บ้าน หรือการอธิบายถึงการซื้อเสียงในระบบการเลือกตั้งและการทุจริตในการปฏิบัติงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อันเป็นการอธิบายถึง “การเมืองท้องถิ่น” และ “นักการเมืองท้องถิ่น” ในแง่มุมที่ไม่แตกต่างจากการกล่าวหาการเมืองระดับชาติและนักการเมืองระดับชาติเรื่องซื้อเสียงและการทุจริตโกงกิน แต่การให้คำอธิบายในลักษณะเช่นนี้จะไม่ค่อยมีความหมายสำหรับผู้คนในชุมชนมากเท่าใด การเลือกตั้งในระบบการเมืองท้องถิ่นสามารถทำหน้าที่ในการจัดการและตอบสนองกับความต้องการของคนส่วนใหญ่ในท้องถิ่นได้อย่างสำคัญ

การตอบสนองต่ออำนาจของชาวบ้านในการเมืองท้องถิ่นอาจพิจารณาได้จากนโยบายในการหาเสียงของผู้ลงรับสมัครเลือกตั้งที่ต้องนำเสนอนโยบายซึ่งสามารถตอบสนองต่อชาวบ้านที่ได้ปรับเปลี่ยนสถานะอันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่เข้ามากระทบถึงท้องถิ่น ชาวบ้านมิใช่ชาวนาที่จำเป็นต้องพึ่งพาเจ้าที่ดินโดยไม่มีทางเลือกอื่น หากแต่จำนวนมากได้กลายเป็น “ผู้ประกอบการ” ซึ่งมีความคาดหวังและให้ความสำคัญกับความหมายของชีวิตในโลกที่แตกต่างไปจากเดิม เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นเรื่องน่าประหลาดใจที่จะพบว่านโยบายหรือผลงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งจึงไม่ใช่การ “สร้างถนน ขุดคลอง” อีกต่อไป หากแต่เป็นนโยบาย “ติดตั้งจุด WIFI สร้างระบบแยกขยะ การสร้างตลาดชุมชน” ซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตและระบบคุณค่าในโลกของความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากของชาวบ้าน

ด้วยสถานะของชาวบ้านที่ปรับเปลี่ยนไปซึ่งมีผลโดยตรงต่อการตัดสินใจในระบบการเลือกตั้งที่มีความเป็นอิสระมากขึ้น จึงทำให้พบว่าชาวบ้านพร้อมจะเปลี่ยนใจได้ไม่ยากในการเลือกตั้งระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหากประเมินว่าไม่สามารถตอบสนองต่อ “ความต้องการ” ของชาวบ้านได้ ทั้งนี้ ไม่ได้หมายความว่านักการเมืองท้องถิ่นคนนั้นไม่ได้ดำเนินการใดๆ ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งอยู่ หากแต่มักจะเป็นการดำเนินนโยบายที่ไม่สอดคล้องกับความคาดหวังหรือความต้องการของชาวบ้านซึ่งเปลี่ยนแปลงไป

หากพิจารณาถึงรูปแบบการเลือกตั้งในการเมืองท้องถิ่นจึงแสดงให้เห็นเห็นลักษณะของแนวทางการเลือกที่เปลี่ยนแปลงไป ภายหลังจากที่ได้มีระบบการเลือกตั้งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง การตัดสินใจเลือกหรือไม่เลือกนักการเมืองท้องถิ่นคนใดคนหนึ่งของชาวบ้านจะสัมพันธ์กับนโยบายหรือแนวทางการทำงาน ซึ่งได้กลายเป็นประเด็นหลักที่สามารถส่งผลต่อการได้รับเลือกตั้งหรือไม่ในการเลือกตั้งครั้งถัดไป

อย่างไรก็ตาม สำหรับในพื้นที่ชายขอบเมืองที่ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากการขยายตัวของเมืองและระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ และผู้คนในชุมชนก็มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับโลกนอกชุมชนมากกว่าภายในชุมชน ในพื้นที่ดังกล่าวนี้จะพบว่าผู้คนกลุ่มดังกล่าวนี้จะมีความสัมพันธ์กับการเมืองท้องถิ่นในระดับที่เบา

บางและจำกัด ดังจะพบการเรียกร้องการทำหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเฉพาะทางด้านการจัดการสาธารณสุขโรค ขณะที่มีการเข้าร่วมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายทางสังคมในชุมชนก็ไม่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนแต่อย่างใด ซึ่งในปัจจุบันพื้นที่ชายขอบเมืองก็กำลังมีการขยายตัวอย่างกว้างขวาง จึงจำเป็นที่จะต้องมีการตระหนักถึงการออกแบบและปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในมีความเหมาะสมกับสถานการณ์เฉพาะของพื้นที่ดังกล่าว

3. เครือข่ายทางสังคม: การสร้างอำนาจในการต่อรอง

แม้การเกิดขึ้นและการขยายอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาเกือบ 2 ทศวรรษ จะทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นสถาบันการเมืองประเภทหนึ่งที่เข้ามาทำหน้าที่ตอบสนองต่อความคาดหวังและความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นทั้งในด้านการปรับเปลี่ยนนโยบาย แนวทางการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พร้อมกับการสร้างอำนาจของชาวบ้านผ่านกระบวนการการเลือกตั้ง อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจที่มีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนสถานะของชาวบ้านจากเดิมที่อยู่ในภาคเกษตรแบบยังชีพให้กลายเป็นการเกษตรเชิงพาณิชย์แบบเข้มข้น และการเปลี่ยนไปสู่สถานะของผู้ประกอบการซึ่งเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ไม่ได้จำกัดเพียงเฉพาะการผลิตในภาคการเกษตรเท่านั้น หากรวมไปถึงความพยายามในการเข้าสู่การผลิตสินค้าต่างๆ ได้ส่งผลให้ชาวบ้านต้องมาสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมมากยิ่งขึ้น และไม่ใช่เพียงการสัมพันธ์กับระบบตลาดในระดับท้องถิ่นหรือจังหวัดเท่านั้น การเกษตรเชิงพาณิชย์บางประเภท เช่น การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ได้ดึงให้ชาวบ้านต้องไปสัมพันธ์กับระบบตลาดในระบบที่กว้างใหญ่ขึ้น ซึ่งความสัมพันธ์ที่เข้มข้นกับระบบเศรษฐกิจภายนอกในลักษณะที่กล่าวมานี้ อาจอยู่พ้นไปจากอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ชาวบ้านมีพลังความสามารถในการควบคุมอยู่

ความสัมพันธ์กับโลกภายนอกท้องถิ่นนำมาซึ่งความผันผวนและความเสี่ยงที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งได้กลายเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ต้องมีการจัดตั้งองค์กรและเครือข่ายระหว่างกลุ่มต่างๆ ซึ่งอาจเป็นระหว่างภายในท้องถิ่นหรือระหว่างคนในท้องถิ่นกับกลุ่มภายนอกท้องถิ่น แม้ว่าจะมีความพยายามในการจัดตั้งองค์กรด้วยการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ ทั้งโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานรัฐอื่นๆ แต่การจัดตั้งองค์กรในลักษณะเช่นนี้มักจะเป็นไปในลักษณะของการใช้งบประมาณของรัฐเพื่อสนับสนุนหรือแก้ไขปัญหาที่มีลักษณะเฉพาะหน้าและมักไม่มีความสืบเนื่องในทางปฏิบัติ เช่น กลุ่มจักสาน กลุ่มธนาคารเมล็ดพันธุ์ข้าว กลุ่มผลิตสินค้าพื้นบ้าน หมู่บ้านศีลห้า เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สำหรับคนในท้องถิ่นแม้จะมองเห็นถึงข้อจำกัดของการจัดตั้งองค์กรในลักษณะเช่นนี้แต่ในหลายกลุ่มก็ได้มีปฏิบัติการเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของหน่วยงานรัฐ โดยเพื่อดึงเอาทรัพยากรเข้ามาสู่ท้องถิ่น หรืออาจเป็นสร้างความร่วมมือในบางด้านที่จะเป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นในระยะยาว

อย่างไรก็ตาม สำหรับการจัดองค์กรที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานรัฐที่มีความต่อเนื่องและการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นอย่างมากองค์กรหนึ่งก็คือ การจัดตั้งองค์กรที่สามารถตอบสนองต่อระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ที่ขยายตัวมากขึ้น ดังเช่นการจัดตั้งองค์กรในลักษณะของสหกรณ์การเกษตร อันเป็นองค์กรที่ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อให้การสนับสนุนและการช่วยเหลือกับสมาชิกของกลุ่มทั้งในด้านการจัดหาเมล็ดพันธุ์ ปัจจัยการผลิต และการรับซื้อผลผลิต หากสหกรณ์การเกษตรแห่งใดสามารถตอบสนองต่อความต้องการของคนในกลุ่มได้ก็จะสามารถขยายฐานสมาชิกให้กว้างขวางออกไปได้ และเชื่อมโยงไปถึงการให้ความสนับสนุนในทางการเมืองระดับท้องถิ่น

แต่เนื่องจากประเด็นปัญหาต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นต้องเผชิญมีขอบข่ายที่กว้างออกไป ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการสร้างเครือข่ายที่หลากหลายเพื่อสามารถกดดัน ต่อรอง แสวงหาทางออก เครือข่ายทางสังคมของชาวบ้านจึงอาจมีหลากหลายรูปแบบทั้งเป็นในลักษณะเฉพาะกิจ เป็นการร่วมมือของคนภายในท้องถิ่นหรือระหว่างภายในท้องถิ่นกับเครือข่ายภายนอก เช่น การสร้างกลุ่มป่าชุมชนเพื่อเผชิญหน้ากับการกว้านซื้อที่ดินจากบุคคลภายนอก การคัดค้านการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในชุมชน การเคลื่อนไหวจากการรวมตัวของผู้ปลูกข้าวโพดเมื่อราคาพืชผลตกต่ำ การคัดค้านการยึดที่ดินทำกินโดยหน่วยงานรัฐ เป็นต้น

การสร้างเครือข่ายทางสังคมเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ถูกใช้ในการผลักดัน ต่อรอง เพื่อจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ของชาวบ้านมาอย่างต่อเนื่อง แม้ในช่วงระยะเวลาเริ่มต้นของการขยายตัวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ก็ปรากฏให้เห็นเครือข่ายที่ถูกสร้างขึ้นในการต่อรองกับรัฐส่วนกลาง แต่เมื่อการผลิตเชิงพาณิชย์มีความเข้มข้นมากขึ้นก็เป็นเงื่อนไขหนึ่งทำให้การสร้างเครือข่ายเป็นสิ่งที่มีความหลากหลายมากขึ้น กลุ่มคนในท้องถิ่นได้พยายามรวมตัวและสร้างเครือข่ายเพื่อนำไปสู่การผลักดันประเด็นต่างๆ เพื่อตอบสนองต่อความคาดหวังของตน

โดยหากจัดแบ่งเครือข่ายทางสังคมที่ปรากฏขึ้นในพื้นที่ศึกษาจะพบว่าสามารถจัดแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มสำคัญ คือ ประเภทแรก เครือข่ายของผู้ผลิตรายย่อย ประเภทที่สอง เครือข่ายทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ประการที่สาม เครือข่ายทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนเสื้อแดง

ประเภทแรก สำหรับเครือข่ายของผู้ผลิตรายย่อยมักจะเป็นการรวมตัวกันของ “ผู้ประกอบการ” ในการผลิตสินค้าที่อิงกับภาคเกษตรกรรมให้กับระบบตลาด เช่น ข้าวโพด หอมแดง ข้าว เป็นต้น การสร้างเครือข่ายของผู้ประกอบการเหล่านี้มักเป็นไปในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตของตนเองโดยตรง เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อราคาสินค้าตกต่ำก็จะมี การรวมตัวกันซึ่งมีองค์กรหรือเครือข่ายของระบบการผลิตรองรับอยู่ เช่น สหกรณ์การเกษตร

ประเภทที่สอง เครือข่ายทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับเครือข่ายในกลุ่มนี้จะเป็นการรวมตัวกันในประเด็นปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น การจัดตั้งป่าชุมชน การคัดค้านโครงการที่

ส่งผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์พื้นที่ป่า เป็นต้น และอาจหมายความว่ารวมไปถึงกลุ่มที่มีเป้าหมายในรณรงค์หรือพัฒนาธรรมชาติของท้องถิ่น ซึ่งเครือข่ายในลักษณะเช่นนี้ มักจะมีลักษณะที่เปิดกว้างให้คนในท้องถิ่นสามารถเข้าร่วมได้อย่างกว้างขวางและมักจะมีหลากหลายของผู้เข้าร่วม และในหลายเครือข่ายบุคคลที่มีบทบาทอย่างสำคัญก็มักจะเป็นกลุ่มคนที่มีความรู้หรือทุนทางวัฒนธรรม ถึงแม้จะเปิดให้ผู้คนเข้าร่วมได้อย่างกว้างขวางแต่จะพบว่ากิจกรรมและความเคลื่อนไหวของเครือข่ายก็ไม่ใช่ผู้ที่มีความต่อเนื่อง อาจผันแปรไปตามประเด็นปัญหา ผลกระทบ และความเกี่ยวข้องกับผู้คนในท้องถิ่นว่ามีในระดับใด

ประเภทที่สาม เครือข่ายเสื้อแดง¹ แม้ว่าการแสดงออกทางการเมืองผู้คนจะเป็นไปได้อย่างจำกัดในช่วงที่เวลาทำการศึกษาวิจัย (พ.ศ. 2557 – 2558) เฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากการรัฐประหารเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2557 แต่จะพบว่าความเห็นที่มีต่อสถานการณ์ทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นส่วนใหญ่ในพื้นที่ที่ได้ทำการศึกษากลับมาให้การสนับสนุนหรือให้ความเห็นใจต่อ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร และรวมถึงนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร เหตุผลสำคัญก็ด้วยการอ้างอิงถึงนโยบายต่างๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชาชน และก็มักจะเป็นนโยบายที่ทำให้ผู้คนในชนบทได้ประโยชน์จากนโยบายเหล่านี้ เช่น กองทุนหมู่บ้าน โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค และสืบเนื่องมาถึงโครงการรับจำนำข้าว

เป็นที่น่าสนใจว่าในท่ามกลางนักการเมืองท้องถิ่นที่แม้จะเป็นคู่แข่งกันในการเมืองระดับท้องถิ่น แต่จะพบว่าส่วนใหญ่ไม่มีความคิดเห็นทางการเมืองต่อการเมืองระดับชาติที่แตกต่างกัน โดยล้วนให้การสนับสนุนต่อนักการเมืองจากพรรคเพื่อไทยรวมถึงนโยบาย “ประชานิยม” อีกด้วย นอกจากนี้ยังคงพบว่าในพื้นที่หลายแห่งก็ยังมีเครือข่ายของ “คนเสื้อแดง” ดำรงอยู่ ถึงแม้จะไม่มีเคลื่อนไหวที่ปรากฏออกมาให้เห็นอย่างชัดเจน แต่ก็สามารถพบเห็นเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการที่แสดงถึงจุดยืนทางการเมืองได้เป็นอย่างดี² เครือข่ายเสื้อแดงสามารถเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงการผนวกตนเองของคนในชนบทเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในฐานะของพลเมืองที่ต้องการมีสิทธิมีเสียงและมีความเท่าเทียมกับกลุ่มคนอื่นๆ ในสังคมไทย

¹ พึงตระหนักว่าความหมายของ “เครือข่ายเสื้อแดง” นั้นมีอยู่อย่างหลากหลายและสลับซับซ้อน บางกลุ่มอาจมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดรวมถึงการได้รับการสนับสนุนจากนักการเมืองระดับชาติ บางกลุ่มอาจมีความเป็นอิสระที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีความคิดเห็นทางการเมืองคล้ายคลึงกัน บางกลุ่มอาจมีการเคลื่อนไหวและประชุมกันอย่างต่อเนื่อง ขณะที่บางส่วนก็อาจเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนในทางนโยบายและในการเลือกตั้งเท่านั้น ฯลฯ การศึกษาถึงบทบาทและความสัมพันธ์ของเครือข่ายเสื้อแดงจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาเป็นการเฉพาะมากกว่าในงานวิจัยชิ้นนี้

² เมื่อคณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งซึ่งกลับมาจากการประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านประจำอำเภอ ผู้ใหญ่บ้านคนนี้ได้เล่าที่มีชื่อของนักการเมืองชื่อดังที่รู้จักกันดีว่าเป็น “เสื้อแดง” จากการสอบถามแบบไม่เป็นทางการ เขาก็บอกว่าส่วนใหญ่ก็จะใส่เสื้อแบบนี้มาเข้าร่วมประชุม

4. อนาคตของ “ระบอบประชาธิปไตยในชนบท / ชนบทในระบอบประชาธิปไตย”

ความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนับเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการสร้างโอกาส ทางเลือก และความเป็นอิสระของคนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มคนระดับล่างในท้องถิ่นให้มีเพิ่มมากขึ้น แม้โอกาสในการเข้าถึงและแสวงหาประโยชน์ของคนระดับล่างอาจมีน้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ โดยสัมพัทธ์ แต่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างเข้มข้นก็เปิดช่องทางใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน สำหรับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระดับท้องถิ่น แม้จะทำให้ชนชั้นนำในท้องถิ่นสามารถเข้าถึงโครงสร้างอำนาจทางการเมืองได้มากกว่ากลุ่มอื่นๆ แต่ในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้คนกลุ่มอื่นๆ สามารถสร้างอำนาจและพลังในการต่อรองให้เกิดขึ้นมากด้วยเช่นกัน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเหล่านี้ย่อมเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างการให้ความหมายต่อชีวิต ระบบความสัมพันธ์ และความคาดหวังต่อสถาบันต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไพศาล ซึ่งมีประเด็นสำคัญดังนี้

ประเด็นแรก ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนด้วยกันและระหว่างผู้คนกับสถาบันต่างๆ ดำเนินไปบนความสัมพันธ์ในแบบแนวระนาบมากกว่าความสัมพันธ์แบบแนวตั้ง (หรือที่มักจะถูกเรียกกันว่า “ระบบอุปถัมภ์”)

ความสัมพันธ์ในแนวระนาบวางอยู่บนฐานของความเท่าเทียมระหว่างบุคคล สามารถต่อรองและแลกเปลี่ยนความต้องการกันได้มากขึ้น โดยมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้กำหนดและวางบรรทัดฐานของการแลกเปลี่ยนตามอำเภอใจ ความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนความเท่าเทียมกันนี้อาจมิใช่ความเท่าเทียมที่ทุกคนมีเสียงดังเท่ากันหมด หากเป็นความสัมพันธ์ในแนวระนาบที่พอจะเปิดช่องให้สามารถเกิดการต่อรอง ได้แย่งปรับเปลี่ยน เพื่อทำให้เกิดการตอบสนองต่อความต้องการของอีกฝ่ายได้มากยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ในแนวระนาบนี้ปรากฏให้เห็นทั้งในระบบเศรษฐกิจและการเมืองท้องถิ่น การปรากฏตัวของความสัมพันธ์ในลักษณะนี้แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มถึงความเข้าใจถึงตัวตน บทบาท สิทธิ ในความเกี่ยวข้องกับสถาบันอื่นๆ ที่เปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ

ประเด็นที่สอง การแปร “อำนาจ” ในท้องถิ่นให้กลายเป็นของสาธารณะ

ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม การกระจายอำนาจในการปกครองส่วนท้องถิ่นและกลไกต่างๆ ที่รัฐได้สร้างขึ้น เช่น การประชาคมหมู่บ้าน การรับฟังความเห็นของประชาชน แม้กระทั่งการเลือกตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ล้วนเป็นกลไกที่ทำให้การตัดสินใจในนโยบายสาธารณะของท้องถิ่นที่ในอดีตเคยถูกผูกขาดแบบเด็ดขาดโดยหน่วยงานรัฐต้องถูกส่งคลอนอย่างสำคัญ การวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน การตัดสินใจในการใช้งบประมาณฯลฯ ซึ่งต้องมีการตัดสินใจโดยการผ่านประชาคมหมู่บ้าน (ไม่ว่าโดยการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางเพียงใดก็ตาม) ทำให้

อำนาจเด็ดขาดที่เคยผูกขาดการตัดสินใจเป็นสิ่งที่ยากจะกระทำได้ การตัดสินใจในการเลือกหรือไม่เลือก นักการเมืองท้องถิ่นคนใดคนหนึ่งมีความสัมพันธ์กับการดำเนินนโยบายมากขึ้น พิจารณาในแง่นี้ อำนาจในท้องถิ่นจึงกลายเป็นของสาธารณะที่ชาวบ้านสามารถกำกับ ควบคุม มิใช่การผูกขาดเอาไว้โดยกลุ่มคนใด เป็นการเฉพาะ

ประเด็นที่สาม ความตกต่ำของกฎเกณฑ์ชุดดั้งเดิมและความต้องการกฎเกณฑ์ชุดใหม่

บทบาทของกฎหมายได้มีความสำคัญมากขึ้นในระบบความสัมพันธ์ภายในท้องถิ่นซึ่งแต่เดิมเคยถูกกำกับไว้ด้วยเครือญาติ ชุมชน จารีตประเพณี หรือระบบการจัดการความสัมพันธ์แบบที่ไม่เป็นทางการ ดังจะเห็นได้ว่าการตกลงหรือจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนที่ผู้คนมีความเท่าเทียมกันมากขึ้นและความสำคัญของระบบเครือญาติ (และเครือญาติเสมือน) ที่ลดน้อยลง ย่อมเป็นผลให้กติกาชุดเดิมไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกต่อไป หากผู้คนเห็นว่าความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นหรือมีความเห็นที่ขัดแย้งกันก็อาจเลือกใช้ระบบกฎหมายของรัฐเข้ามาเป็นเครื่องมือในการจัดการกับความยุ่งยากที่บังเกิดขึ้น การเลือกใช้ระบบกฎหมายของรัฐโดยที่ปฏิเสธระบบจารีตประเพณีย่อมสะท้อนให้เห็นบรรทัดฐานและความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสำคัญของคนภายในชุมชน อย่างไรก็ตาม ในหลายกรณีระบบกฎหมายของรัฐก็ไม่สามารถเป็นเครื่องมือในการเผชิญหน้าและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะฉะนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาและสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ๆ เพื่อทดแทนกฎเกณฑ์ชุดเดิมที่ไม่อาจตอบสนองต่อความสัมพันธ์ได้อย่างกว้างขวาง

ประเด็นที่สี่ การผนวกตนเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบอบประชาธิปไตย

ระบบความสัมพันธ์ที่พลิกเปลี่ยนชนบทได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์การเมืองของสังคมไทย ระบบการเลือกตั้งที่ส่งผลให้ความหมายและพลังของการเลือกตั้งมีสูงมากขึ้นนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2540 การเกิดขึ้นของรัฐบาลที่นำโดย พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร และความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างเสื้อสีในห้วงเวลากว่าทศวรรษที่ผ่านมา ล้วนมีผลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนบทและระบอบประชาธิปไตยอย่างไพศาล การให้ความหมายถึงตัวตน สิทธิในทางการเมือง อำนาจและความสามารถในการกำหนดทิศทางของสังคมได้พลิกเปลี่ยนไปอย่างไพศาล

การดำรงอยู่ของชนบทที่ต้องสัมพันธ์กับสังคมการเมืองมีส่วนต่อการทำให้ผู้คนในพื้นที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสถาบันการเมืองไม่ใช่เพียงการเมืองในระดับท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่รวมถึงสถาบันการเมืองในระดับชาติ เนื่องจากการตระหนักถึงข้อจำกัดของสถาบันการเมืองท้องถิ่นที่มีบทบาทและอำนาจซึ่งไม่สามารถครอบคลุมหรือตอบสนองต่อความต้องการในวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นได้ในทุกมิติ ดังการเป็นผู้ผลิตพืชเชิงพาณิชย์ที่ต้องสัมพันธ์กับความผันผวนของระบบตลาดในระดับโลก รวมทั้งต้องเผชิญกับความผันผวนที่สูงมากขึ้นในการประกอบการ ย่อมทำให้ผู้คนต่างก็ตระหนักถึงความจำเป็นในการเข้าไปเป็นส่วน

หนึ่งของการเมืองในระดับที่กว้างไกลมากขึ้นกว่าเพียงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการเรียกร้องหรือผลักดันนโยบายที่จะสามารถลดทอนความผันผวนซึ่งตนเองและเครือข่ายต้องเผชิญ

แม้กระบวนการการเลือกตั้งจะเป็นสถาบันการเมืองที่ดำรงอยู่มาอย่างต่อเนื่อง แต่จะพบความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากโดยเฉพาะกับการเลือกตั้งระดับชาติที่เกิดขึ้นภายหลังทศวรรษ 2540 ซึ่งทำให้บรรดาผู้ลงคะแนนเสียงในชนบทตระหนักถึงพลังและความหมายของตนในทางการเมืองแบบที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน โดยเฉพาะนโยบายทางการเมืองที่ให้ความสำคัญกับระบบสวัสดิการและโอกาสที่กระจายมายังกลุ่มคนที่กว้างมากขึ้น การเลือกตั้งจึงเป็นการลงคะแนนด้วยความคาดหวังถึงนโยบายทางการเมืองที่จะตอบสนองต่อความต้องการของตนเอง สิทธิและอำนาจในการเลือกตั้งระดับชาติจึงเป็นช่องทางหนึ่งของการผนวกตนเองเข้ากับระบบการเมืองระดับชาติในฐานะพลเมืองเพื่อมีส่วนต่อการกำหนดนโยบายให้ตอบสนองต่อความต้องการของตน การก้าวเข้ามาสู่พื้นที่ทางการเมืองในระดับประเทศก็ย่อมทำให้นโยบายทางการเมืองหรือการตัดสินใจในประเด็นต่างๆ ที่อาจเกี่ยวข้องหรือมีผลกระทบจึงล้วนเป็นเรื่องของการผลักดันและต่อรองทรัพยากรระหว่างกลุ่มต่างๆ ซึ่งต่างก็มีความเห็น ความเข้าใจและผลประโยชน์ที่อาจแตกต่างกันไปได้ แต่ก็ก็เป็นสิ่งที่แต่ละฝ่ายมีสิทธิและความชอบธรรมในการเข้ามามีส่วนตัดสินใจร่วมกัน

ภาคผนวก

ตารางที่ 1 แสดงความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์กรจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาลตำบล	
สุขาภิบาล	เทศบาลตำบล
โครงสร้างสุขาภิบาลมีเพียง 1 องค์กร คือ คณะกรรมการสุขาภิบาล ซึ่งทำหน้าที่ทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ	โครงสร้างของเทศบาลตำบล มี 2 องค์กร คือ ฝ่ายบริหาร เรียกว่า คณะเทศมนตรี ต่อมาเรียกว่า นายกเทศมนตรี ฝ่ายนิติบัญญัติเรียกว่า สภาเทศบาล
คณะกรรมการสุขาภิบาล 1. นายอำเภอ 2. ปลัดอำเภอ 3. สาธารณสุขอำเภอ 4. สมุหบัญชีอำเภอ 5. กำนันและผู้ใหญ่บ้าน 6. 4.กรรมการที่เป็นราษฎร 4 คน (เลือกโดยราษฎร)	คณะเทศมนตรี 1. นายกเทศมนตรี 1 คน (สมาชิกสภาเทศบาลเลือกกันเอง) 2. เทศมนตรี 2 คน (สมาชิกสภาเทศบาลเลือกกันเอง)
คณะกรรมการสุขาภิบาล (2528) 1. ประธานสุขาภิบาล 1 คน (หากรายได้ไม่เกิน 5 ล้านบาท ให้นายอำเภอเป็น หากรายได้เกิน 5 ล้านบาท ให้กรรมการเลือกกันเอง) 2. รองประธานสุขาภิบาล 1 คน (กรรมการเลือกกันเอง) 3. กรรมการโดยตำแหน่ง 2 คน (กำนัน, ปลัดอำเภอ) 4. กรรมการที่เป็นราษฎร 9 คน (เลือกโดยราษฎร)	นายกเทศมนตรี (2546) 1. นายกเทศมนตรี (เลือกตั้งโดยตรง) 2. รองนายกเทศมนตรีไม่เกิน 2 คน (นายกเทศมนตรีแต่งตั้ง)
	สภาเทศบาล 1. สมาชิกสภาเทศบาล 12 คน (เลือกตั้ง)

ตารางที่ 2 แสดงความเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่จากสุขาภิบาลเป็นเทศบาลตำบล	
สุขาภิบาล	เทศบาลตำบล
อำนาจหน้าที่ (2511) 1. ให้มีและบำรุงทางน้ำและทางบก 2. ให้มีและบำรุงทางระบายน้ำ 3. รักษาความสะอาดของถนน ทางเดิน และที่สาธารณะ 4. การกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล 5. ป้องกันและระงับโรคติดต่อ 6. ให้มีน้ำสะอาดหรือการประปา 7. ให้มีโรงฆ่าสัตว์ 8. ให้มีตลาด ท่าเทียบเรือ และท่าข้าม 9. ให้มีสุสานและฌาปนสถาน 10. ให้มีและบำรุงการไฟฟ้าหรือแสงสว่างโดยวิธีอื่น 11. ป้องกันและระงับสาธารณภัย 12. ให้มีเครื่องใช้ในการดับเพลิง 13. ให้มีและบำรุงสถานที่ทำการพิทักษ์รักษาคนเจ็บไข้ 14. ส่งเสริมให้ราษฎรได้รับการศึกษาอบรม 15. บำรุงและส่งเสริมการทำมาหากินของราษฎร 16. ให้มีและบำรุงสถานที่สำหรับการกีฬา การพักผ่อนหย่อนใจ สวนสาธารณะ สวนสัตว์ ตลอดจนสถานที่ประชุมอบรมราษฎร 17. การส่งเสริมศาสนา วัฒนธรรมและศีลธรรม 18. การสาธารณสุข 19. การพาณิชย์ 20. กิจการอื่น ๆ ซึ่งจำเป็นเพื่อประโยชน์ของราษฎร และท้องถิ่นหรือกิจการอื่นซึ่งกฎหมายบัญญัติให้เป็นกิจการของสุขาภิบาล"	อำนาจหน้าที่ (ตาม พ.ร.บ. กำหนดแผนและกระจายอำนาจฯ) 1. การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง 2. การจัดให้มีและบำรุงรักษาทางบก ทางน้ำ และทางระบายน้ำ 3. การจัดให้มีและควบคุมตลาด ท่าเทียบเรือ ท่าข้าม และที่จอดรถ 4. การสาธารณสุขโรคและการก่อสร้างอื่น ๆ 5. การสาธารณสุข 6. การส่งเสริม การฝึก และประกอบอาชีพ 7. การพาณิชย์ และส่งเสริมการลงทุน 8. การส่งเสริมการท่องเที่ยว 9. การจัดการศึกษา 10. การสังคมสงเคราะห์ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาส 11. การบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น 12. การปรับปรุงแหล่งชุมชนแออัดและการจัดการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย 13. การจัดให้มีและบำรุงรักษาสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ 14. การส่งเสริมกีฬา 15. การส่งเสริมประชาธิปไตย ความเสมอภาค และสิทธิเสรีภาพของประชาชน 16. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการพัฒนาท้องถิ่น 17. การรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง 18. การกำจัดมูลฝอย สิ่งปฏิกูลและน้ำเสีย 19. การสาธารณสุข การอนามัยครอบครัว และการ

ตารางที่ 2 แสดงความเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่จากสุขาภิบาลเป็นเทศบาลตำบล	
สุขาภิบาล	เทศบาลตำบล
	รักษาพยาบาล 20. การจัดให้มีและควบคุมสุสานและฌาปนสถาน 21. การควบคุมการเลี้ยงสัตว์ 22. การจัดให้มีและควบคุมการฆ่าสัตว์ 23. การรักษาความปลอดภัย ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการอนามัย โรงมหรสพ และสาธารณูปโภคสถานอื่น ๆ 24. การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ที่ดินทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 25. การผังเมือง 26. การขนส่งและการวิศวกรรมจราจร 27. การดูแลรักษาที่สาธารณะ 28. การควบคุมอาคาร 29. การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย 30. การรักษาความสงบเรียบร้อย การส่งเสริมและสนับสนุนการป้องกันและรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 31. กิจการอื่นใดที่เป็นผลประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

ตารางที่ 3 แสดงความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล	
สภาตำบล	องค์การบริหารส่วนตำบล
โครงสร้างสภาตำบลมีเพียง 1 องค์การ คือ สภาตำบล ซึ่งทำหน้าที่ทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ	โครงสร้างขององค์การบริหารส่วนตำบล มี 2 องค์การ คือ ฝ่ายบริหาร เรียกว่า คณะกรรมการบริหารส่วนตำบล ต่อมาเรียกว่า นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ฝ่ายนิติบัญญัติเรียกว่า สภาองค์การบริหารส่วนตำบล
สภาตำบล 1. ประธานสภาตำบล (กำหนดโดยตำแหน่ง) 2. รองประธานสภาตำบล (สมาชิกสภาตำบลเลือกกันเอง)	คณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล 1. ประธานกรรมการบริหาร (กำหนดโดยตำแหน่ง) 2. กรรมการบริหาร (สมาชิกสภาฯ จากผู้ใหญ่บ้าน ไม่เกิน 2 คน, สมาชิกสภาฯ จากการเลือกตั้งไม่เกิน 4 คน)

ตารางที่ 3 แสดงความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล	
สภาตำบล	องค์การบริหารส่วนตำบล
3. สมาชิกโดยตำแหน่ง (ผู้ใหญ่บ้าน, แพทย์ประจำตำบล) 4. สมาชิกโดยเลือกตั้ง (หมู่บ้านละ 1 คน)	
	นายกองค์การบริหารส่วนตำบล (2546) 1. นายกองค์การบริหารส่วนตำบล (เลือกตั้งโดยตรง) 2. รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล 2 คน (นายกฯ แต่งตั้ง) 3. เลขานุการนายกฯ 1 คน (นายกฯ แต่งตั้ง)
	สภาองค์การบริหารส่วนตำบล 1. สมาชิกสภาฯ โดยตำแหน่ง (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล) 2. สมาชิกสภาฯ โดยการเลือกตั้ง (หมู่บ้านละ 2 คน)
	สภาองค์การบริหารส่วนตำบล (2542) 1. สมาชิกสภาฯ โดยการเลือกตั้ง (หมู่บ้านละ 2 คน)

ตารางที่ 4 แสดงความเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่จากสภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล	
สภาตำบล	องค์การบริหารส่วนตำบล
อำนาจหน้าที่ 1. จัดให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตร 2. จัดให้มีและบำรุงรักษาทางน้ำและทางบก 3. จัดให้มีและรักษาทางระบายน้ำ และรักษาความสะอาดของถนน ทางน้ำ ทางเดิน และที่สาธารณะ รวมทั้งการกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล 4. คุ้มครองดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5. บำรุงและส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร 6. ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ	อำนาจหน้าที่ (ตาม พ.ร.บ. กำหนดแผนและกระจายอำนาจฯ) 1. การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง 2. การจัดให้มีและบำรุงรักษาทางบก ทางน้ำ และทางระบายน้ำ 3. การจัดให้มีและควบคุมตลาด ท่าเทียบเรือ ท่าข้าม และที่จอดรถ 4. การสาธารณสุขโรคและการก่อสร้างอื่น ๆ 5. การสาธารณสุขการ 6. การส่งเสริม การฝึก และประกอบอาชีพ 7. การพาณิชย์ และส่งเสริมการลงทุน 8. การส่งเสริมการท่องเที่ยว 9. การจัดการศึกษา 10. การสังคมสงเคราะห์ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาส 11. การบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น 12. การปรับปรุงแหล่งชุมชนแออัดและการจัดการเกี่ยวกับที่อยู่

ตารางที่ 4 แสดงความเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่จากสภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล	
สภาตำบล	องค์การบริหารส่วนตำบล
	อาศัย 13. การจัดให้มีและบำรุงรักษาสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ 14. การส่งเสริมกีฬา 15. การส่งเสริมประชาธิปไตย ความเสมอภาค และสิทธิเสรีภาพของประชาชน 16. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการพัฒนาท้องถิ่น 17. การรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง 18. การกำจัดมูลฝอย สิ่งปฏิกูลและน้ำเสีย 19. การสาธารณสุข การอนามัยครอบครัว และการรักษาพยาบาล 20. การจัดให้มีและควบคุมสุสานและฌาปนสถาน 21. การควบคุมการเลี้ยงสัตว์ 22. การจัดให้มีและควบคุมการฆ่าสัตว์ 23. การรักษาความปลอดภัย ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการอนามัย โรงมหรสพและสาธารณูปโภคสถานอื่น ๆ 24. การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ที่ดินทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 25. การผังเมือง 26. การขนส่งและการวิศวกรรมจราจร 27. การดูแลรักษาที่สาธารณะ 28. การควบคุมอาคาร 29. การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย 30. การรักษาความสงบเรียบร้อย การส่งเสริมและสนับสนุนการป้องกันและรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 31. กิจการอื่นใดที่เป็นผลประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

ภาคผนวก บทที่ 3

ก. ตาราง โครงการและงบประมาณ ที่ดำเนินการจริงในแผนพัฒนาประจำปีที่ผ่านมา (2554-2556) จำแนกตามแนวทางการพัฒนา ของเทศบาลตำบลสันทราย

ยุทธศาสตร์/แนวทางการพัฒนา	จำนวนโครงการที่ดำเนินการจริง	จำนวนงบประมาณที่ดำเนินการจริง (บาท)
1.การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และโครงสร้างพื้นฐาน	18	4,316,100
2.การพัฒนาระบบการบริการด้านสาธารณสุข คุณภาพชีวิต และสวัสดิการสังคม	24	2,941,942
3.ด้านการศึกษา ศาสนาและศิลปวัฒนธรรม	17	1,662,980
4.การพัฒนาด้านเศรษฐกิจและส่งเสริมด้านความเข้มแข็งของชุมชน	8	273,150
5.ด้านความมั่นคงและปลอดภัยในพื้นที่	6	275,000
6.การพัฒนาระบบการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม	9	563,600
7.การพัฒนาประสิทธิภาพการเมือง การบริหารและการพัฒนานุเคราะห์	35	18,186,500
รวม	117	28,219,272

- ข. ตาราง โครงการและงบประมาณ ที่ดำเนินการจริงในแผนพัฒนาประจำปีที่ผ่านมา (2554 – 2556) จำแนกตาม
แนวทางการพัฒนา ขององค์การบริหารส่วนตำบลสันทราย

ยุทธศาสตร์/แนวทางการพัฒนา	จำนวนโครงการที่ ดำเนินการจริง	จำนวนงบประมาณ ที่ดำเนินการจริง (บาท)
1.การพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานและการบริการ สาธารณะ	15	1,848,200
2.การพัฒนาด้านคุณภาพชีวิตประชาชน	19	3,628,901
3.การพัฒนาด้านการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี กีฬาและนันทนาการ	23	1,495,041
4.การพัฒนาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว	1	5,000
5.การพัฒนาส่งเสริมการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี	9	804,150
รวม	67	7,781,292

- ค. ตาราง แสดงรายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งฝ่ายบริหารสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสันทราย ชุดที่ 1 – 5

ตำแหน่ง	รายชื่อ
ประธานกรรมการบริหาร	นายอดุลย์ ทราชมอ
นายกองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น คนที่ 1	นายอินทอน เมืองมาหล้า
นายกองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น คนที่ 2	นางอาพร คำเงิน
นายกองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น คนที่ 3	นายอินทอน เมืองมาหล้า
นายกองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น คนที่ 4	นายอินทอน เมืองมาหล้า

ง. ตารางแสดงรายชื่อผู้สมัครเลือกตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลสันทราย

นายก/เขตเลือกตั้งที่	รายชื่อผู้สมัคร	หมายเลข ประจำตัวผู้สมัคร	คะแนน
นายก	นายอินทอน เมืองมาหล้า	1	991
	นางอาพร คำเงิน	2	516
เขต 1	นางคำแพง จำปาทราย	1	51
	นายสว่าง คัดข้างบน	2	79
	นายศรี ชัยวาท	3	98
	นายบุญส่ง สันทะบุตร	4	83
	นายบุญสม วันเดิน	5	62
เขต 2	นายพร จันทาพูน	1	154
	นายทรงเดช สุตินกาศ	2	112
	นายสุวรรณ ต๊ะตองใจ	3	102
เขต 3	นายขวัญชัย สุวรรณปัญญา	1	173
	นายสุนทร ปงกันมูล	2	158
	นายสมศักดิ์ จินดารัตน์	3	78
	นายสายทอง บัณนา	4	101
เขต 4	นางทิพย์วัลย์ เกเย็น	1	149
	นายสมบุญ ปัญญาธิ	2	215
	นายพนทวัฒน์ชัย ไช้กา	3	103
	นายพนพล อินทะปัญญา	4	108
เขต 5	นายสนั่น จีมะลิ	1	12

นายก/เขตเลือกตั้งที่	รายชื่อผู้สมัคร	หมายเลข ประจำตัวผู้สมัคร	คะแนน
	นายนิริน จันปุก	2	13
เขต 6	นายสมบุญรณ คำหล้าทราย	1	61
	นายชัยวัฒน์ ธรรมรังษี	2	47
	นายศรีหมีน ชันจันแสง	3	74
เขต 7	นายสายใจ ปงปัญญาเย็น	1	178
	นายอำนวย แก้วแจ้	2	169
	นายพลทิพย์ จันทาพูน	3	100
	นายอินจันทร์ ทราชมอ	4	64

จ. ตาราง แสดง รายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งฝ่ายสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสันทราย ชุดที่ 2-5

หมู่ที่	ชุดที่ 2	ชุดที่ 3	ชุดที่ 4	ชุดที่ 5
หมู่ 1 บ้านสันทราย	นายสมพงษ์ พรหมมาเอ๋ย นางวิงวอน พรหมมาเอ๋ย	นายสมพงษ์ พรหมมาเอ๋ย นางวิงวอน พรหมมาเอ๋ย	ยุบรวมไปอยู่ในเขต เทศบาล	ยุบรวมไปอยู่ในเขต เทศบาล
หมู่ 2 บ้านจอมจันทร์	นายศรี ชัยนาท นายบุญสม วันเดิน	นายศรี ชัยนาท นายอำนวย จำปาทราย	นายสว่าง คิดข้างบน นายสมบุญรณ ปัญญาธิ	นายศรี ชัยนาท นายบุญส่ง สันทะบุตร
หมู่ 3 บ้านดอยต่อ	นายสุวรรณ ต๊ะต่องใจ -ไม่มีข้อมูล	นายพร จันทาพูน นายสุวรรณ ต๊ะต่องใจ	นายพร จันทาพูน นายทรงเดช สุติณภาศ	นายพร จันทาพูน นายทรงเดช สุติณภาศ
หมู่ 5 บ้านดงสุวรรณ	นายสมศักดิ์ จินดาร์ตน์ *นายขวัญชัย สุวรรณปัญญา	นายสมศักดิ์ จินดาร์ตน์ *นายขวัญชัย สุวรรณปัญญา	นายสุนทร ปงกันมูล *นายขวัญชัย สุวรรณปัญญา	นายสุนทร ปงกันมูล นายขวัญชัย สุวรรณปัญญา
หมู่ 6 บ้านแหลว	นายพายัพ ทราชมอ นายศักดิ์ เกเย็น	นายพายัพ ทราชมอ นางดารารัตน์ คำเงิน	นายนนทวัฒน์ชัย ไข่กา นายอดุลย์ ทราชมอ	นางทิพวัลย์ เกเย็น นายสมบุญรณ ปัญญาธิ
หมู่ 7	-ไม่มีข้อมูล	นายสนั่น จี มะลิ	นายสนั่น จี มะลิ	นายสนั่น จี มะลิ

หมู่ที่	ชุดที่ 2	ชุดที่ 3	ชุดที่ 4	ชุดที่ 5
บ้านดง	นายจันมัน จันปุก	นายนริน จันปุก	นายนริน จันปุก	นายนริน จันปุก
หมู่ 8 โพธาราม	นายสมบุรณ์ คำหล้าทราย นายอดิศักดิ์ สมบุญชัย	นายสมบุรณ์ คำหล้าทราย นายชัยวัฒน์ ธรรมรังษี	นายสมบุรณ์ คำหล้าทราย นายชัยวัฒน์ ธรรมรังษี	นายสมบุรณ์ คำหล้าทราย นายศรีหมื่น ชันจันแสง
หมู่ 9 นาล้อม	ยังไม่ได้แยกมาตั้งหมู่บ้าน	นายพิจิตร จอมจักร นางสายใจ ปงปัญญายืน	นายอำนวย แก้วแจ้ นางสายใจ ปงปัญญายืน	นายอำนวย แก้วแจ้ *นางสายใจ ปงปัญญายืน

หมายเหตุ (*): ดำรงตำแหน่งประธานสภา

จ. ตาราง แสดงรายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งฝ่ายบริหารเทศบาลตำบลสันทราย ชุดที่ 1 – 4

ตำแหน่ง	รายชื่อ
นายกเทศมนตรี คนที่ 1	นายสุจิตต์ พรหมณี
นายกเทศมนตรี คนที่ 2	นายมนู สุเลียมมา
นายกเทศมนตรี คนที่ 3	นายมนู สุเลียมมา
นายกเทศมนตรี คนที่ 4	นายธนพล เมืองคำ

ข. ตารางแสดงรายชื่อผู้สมัครเลือกตั้งเทศบาลตำบลสันทราย

นายก/เขต เลือกตั้งที่	รายชื่อผู้สมัคร	หมายเลข ประจำตัวผู้สมัคร	คะแนน
นายก	นายอินัน ทองคำ	1	116
	นายมนู สุเลียมมา	2	459
	ด.ต.วัน สอนราช	3	135
	นายธนพล เมืองคำ	4	751
เขต 1	นายอนุวัตร มะโนคำ	1	369

นายก/เขต เลือกตั้งที่	รายชื่อผู้สมัคร	หมายเลข ประจำตัวผู้สมัคร	คะแนน
	นางอารวณ ก้างอนตา	2	227
	นายเสถียร เตชะ	3	274
	นายบุญยัง เชื้อนเพชร	4	183
	นางสัณห์สินี คำหล้าทราย	5	224
	นางณรงค์ แก้วสิริ	6	214
	นายพันธ์ศักดิ์ อริณดีะทราย	7	74
	นายภูริฉัตรกมล ชัยยานโน	8	69
	นายอุดม มุลใจทราย	9	387
	นายบรรลือศักดิ์ มาละตา	10	233
	นายจรัญ สันทะบุตร	11	279
	นางศิล คำหล้าทราย	12	308
	นายณัฐกรวิช นวนพนัส	13	279
	นางพรณี ก้างอนตา	14	225
	นางธีรนาฏ ชัยน่าน	15	165
เขต 2	นายไหม ชมพู	1	180
	นางศรีนวล จันทาพูน	2	341
	นายเดช ชัยวงศ์	3	141
	นายปัญญา จันทรโชค	4	199
	นายบุญชม ชัยมงคล	5	201
	นายยงยุทธ สดสม	6	159

นายก/เขต เลือกตั้งที่	รายชื่อผู้สมัคร	หมายเลข ประจำตัวผู้สมัคร	คะแนน
	นางสาวสรัญญา ทรายสาลี	7	112
	นายแสงเพชร โขงสนั่น	8	79
	นางลัดดา พรหมณี	9	92
	นายเอนก มูลคำหล้า	10	378
	นางลัดดา ปวรมณี	11	324
	นางสาวสุทิพร ธรรมเดช	12	205
	นางวิไล ชาวไชย	13	333
	นางอรพรรณ แก้วฟองคำ	14	348
	นายเฉลิม อริณตะทราย	15	296

ซ. ตารางแสดงรายชื่อสมาชิกที่สังกัดทีมที่ลงแข่งขันในการเลือกตั้งของเทศบาลตำบลสันทรายในปี พ.ศ.2556

กลุ่มพัฒนาสันทราย			
		ตำแหน่งปัจจุบัน	ตำแหน่งในอดีต
	นายธนาพล เมืองคำ	นายกฯ	ประธานสภาฯ ปี 2551-2555
เขต 1 (หมู่ 1,8)	นายอุดม มูลใจทราย	ประธานสภา	สมาชิกสภาฯ
	นายบรรลือศักดิ์ มาละดา		
	นายจรัญ สันตะบุตร	สมาชิกสภาฯ	
	นายศิล คำหล้าทราย	สมาชิกสภาฯ	
	นายณัฏฐกริช นวนพนัส	สมาชิกสภาฯ	

	นางพรณี ก้างอนตา		
เขต 2 (หมู่ 2, 4,7)	นายเอนก มูลคำหล้า	รองประธานสภาฯ	สมาชิกสภาฯ
	นางลัดดา ปารมภ์	สมาชิกสภาฯ	
	นางสาวสุทธิพร ธรรมเดช		สมาชิกสภาฯ
	นางวิไล ชาวไชย	สมาชิกสภาฯ	สมาชิกสภาฯ
	นางอรพรรณ ปันขุนทราย	สมาชิกสภาฯ	
	นายเฉลิม อริณดีะทราย	สมาชิกสภาฯ	
กลุ่มฮักตำบลสันทราย			
		ตำแหน่งปัจจุบัน	ตำแหน่งในอดีต
	นายมนู สุเลียมมา		นายกฯ ปี 2551-2555
เขต 1 (หมู่ 1,8)	นายอนุวัตร มโนคำ	สมาชิกสภาฯ	สมาชิกสภาฯ
	นางอารณ์ ก้างอนตา		
	นายเสถียร เตชะ	สมาชิกสภาฯ	
	นายบุญยัง เชื้อนเพชร		
	นางสณห์สินี คำหล้าทราย		
	นางนรีระนาฏ ชัยน่าน		
เขต 2 (หมู่ 2, 4,7)	นายไหม ชุมภู		
	นางศรีนวล จันทาพูน		
	นายเดช ชัยวงศ์		
	นายปัญญา จันโชค		
	นายบุญชม ชัยมงคล		
	นายยงยุทธ สุตสม		

ณ. ตาราง แสดงรายชื่อผู้ดำรงตำแหน่งฝ่ายสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสันทราย ชุดที่ 3-4

ชุดที่ 3	ชุดที่ 4
ธนพล เมืองคำ	นายอุดม มูลใจทราย
เชาวลิต ลือศักดิ์	นายเอนก มูลคำหล้า
บุญทา คำปวน	นางจีรวรรณ อุดมครบ
อุดม มูลใจทราย	นายเสถียร เตชะ
สุปราณี มาละดา	นางศรีนวล จันทาพูน
เชาวลิต ลือศักดิ์	นางอรพรรณ ปันปันทราย
อนุวัตร มะโนคำ	นายอนุวัตร มะโนคำ
พรรณี แก้วไชยา	นางลัดดา ปารมภ์
ศรีนวล จันทาพูน	นายจรัญ สันตะบุตร
อรพรรณ ปันปันทราย	นายณัฐกริช นวนพนัส
เอนก มูลคำหล้า	นายเฉลิม อรินตะทราย
วิไล ชาวไชย	นายศิล คำหล้าทราย
สุทธิพร ธรรมเดช	นางวิไล ชาวไชย

แผนงาน	ปี 2555		ปี 2556		ปี 2557	
	เดิม	เพิ่มเติม	เดิม	เพิ่มเติม	เดิม	เพิ่มเติม
ด้านบริหารงานทั่วไป						
แผนงานบริหารงานทั่วไป	15,374,530	-	14,815,240	-	22,293,000	-
แผนงานรักษาความสงบภายใน	85,000	-	820,000	-	795,000	-
ด้านบริการชุมชน						
แผนงานการศึกษา	5,354,200	-	5,739,560	-	7,485,700	-
แผนงานสาธารณสุข	2,425,000	-	2,892,000	-	8,766,400	-
แผนงานสังคมสงเคราะห์	705,200	-	819,580	-	1,023,800	-
แผนงานเคหะชุมชน	11,202,200	-	5,280,000	-	7,050,000	-
แผนงานสร้างความเข้มแข็งชุมชน	830,000	-	370,000	-	850,000	-
แผนงานการศาสนา และวัฒนธรรม และนันทนาการ	1,205,000	-	1,835,000	-	2,125,000	-
ด้านเศรษฐกิจ						
แผนงานอุตสาหกรรมและการโยธา	-	-	7,784,260	8,284,300	12,735,500	-
แผนงานการเกษตร	1,187,760	-	2,028,540	-	3,058,900	-
ด้านการดำเนินการอื่น						
แผนงานงบกลาง	2,632,110	-	4,615,480	137,730	4,816,700	-
รวม	41,000,000	-	47,000,000	8,422,030	71,000,000	-

ที่มา: แผนพัฒนาสามปีเทศบาลตำบลสันผีเสื้อประจำปี พ.ศ. 2558 – 2560 หน้า 19

ภาคผนวก ข.

ตารางที่ 2 แสดงผลการรับคะแนนเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่น เขต 1			
ลำดับที่	หมายเลขประจำตัวผู้สมัคร	ชื่อผู้สมัคร	ได้คะแนน
1	7	นายชัยพร สิงคราช	1,204 (หนึ่งพันสองร้อยสี่)
2	8	นายบุญทา สดใส	1,117 (หนึ่งพันหนึ่งร้อยสิบเจ็ด)
3	2	นายสมพงศ์ ปัญญามณี	1,076 (หนึ่งพันเจ็ดสิบหก)
4	9	นายสมยศ บัวสวด	1,050 (หนึ่งพันห้าสิบ)
5	11	นายเสาร์แก้ว พรหมมินทร์	981 (เก้าร้อยแปดสิบเอ็ด)
6	10	นายเทียม สิทธิเก้ง	883 (แปดร้อยแปดสิบสาม)
7	12	นายพันทิพย์ สุลัมลิ	764 (เจ็ดร้อยหกสิบสี่)
8	3	นายสมคิด ศรีคำป้อ	755 (เจ็ดร้อยห้าสิบห้า)
9	1	นายดวง ไชยมงคล	744 (เจ็ดร้อยสี่สิบสี่)
10	5	นายเฉลิมวุธ คำเป็ง	716 (เจ็ดร้อยสิบหก)
11	4	นายมานพ ก่าแก้ว	690 (หกร้อยเก้าสิบ)
12	13	นายสมจิตร วงษ์จำรัส	638 (หกร้อยสามสิบแปด)
13	6	นางแสงหล้า อภิวงศ์	592 (ห้าร้อยเก้าสิบสอง)
14	14	นายปรัชญา จิตตคุปต์	278 (สองร้อยเจ็ดสิบแปด)
15	15	นายกำพล ปัญญา	242 (สองร้อยสี่สิบสอง)
16	16	นายแก้วทิพย์ คุุณภูนา	118 (หนึ่งร้อยสิบแปด)
17	17	นายสม จักขุศล	107 (หนึ่งร้อยเจ็ด)
ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งจังหวัดเชียงใหม่			

ภาคผนวก ค.

ตารางที่ 3 แสดงผลการรับคะแนนเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่น เขต 2			
ลำดับที่	หมายเลข ประจำตัวผู้สมัคร	ชื่อผู้สมัคร	ได้คะแนน
1	10	นายพิจิตร ทินนัง	994 (เก้าร้อยเก้าสิบสี่)
2	9	นายนิเรศ เข้มขาว	983 (เก้าร้อยแปดสิบสาม)
3	11	นายวีระชัย จันทพร	923 (เก้าร้อยยี่สิบสาม)
4	7	นายอนุรุท ณ น่าน	908 (เก้าร้อยแปด)
5	8	นายองอาจ ใจแก้ว	883 (แปดร้อยแปดสิบสาม)
6	4	นายสายัณห์ สิงห์อินทร์	879 (แปดร้อยเจ็ดสิบเก้า)
7	3	นายจันทร์แก้ว ชัยกอง	862 (แปดร้อยหกสิบสอง)
8	12	นายพิทักษ์ ตันเต	784 (เจ็ดร้อยแปดสิบสี่)
9	2	นายทองคำ ทองทวี	765 (เจ็ดร้อยหกสิบห้า)
10	6	นายเสาร์แก้ว พายุ	710 (เจ็ดร้อยสิบ)
11	5	นายสุเทพ ศรีสุวรรณ	700 (เจ็ดร้อย)
12	1	นายนิรุตต์ ชัยดวง	614 (หกร้อยสิบสี่)
13	13	นายสมพงษ์ แสงทอง	402 (สี่ร้อยสอง)
14	15	นายโรดมวัชรศักดิ์ ชัยชมภู	359 (สามร้อยห้าสิบเก้า)
15	14	นายอนงค์ ชัยมณี	230 (สองร้อยสามสิบ)
ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งจังหวัดเชียงใหม่			